

REVÍZIÓ ÉS NEMZETISÉGPOLITIKA DÉL-SZLOVÁKIÁBAN

A KISEBBSÉGI KÉRDÉS SZEREPE

A CSEHSZLOVÁKIÁVAL SZEMBENI MAGYAR REVÍZIÓS TÖREKVÉSEK BEN

A magyarországi ellenforradalmi rendszer kormányainak soha fel nem adott törekvése volt az ún. „utódállamok” felbomlasztása, s az egykori „Nagymagyarországhoz” tartozó részek bekebelezése. Ennek megfelelően különös gondot fordítottak mindig is arra, hogy az „utódállamokban” élő magyarságot az előbb-utóbb bekövetkező „visszatérés” reményében neveljék; emellett nem kevesebb jelentőséget tulajdonítottak olyan politikai ügynökök foglalkoztatásának, akik származásuknál fogva alkalmasak lehettek arra, hogy az elcsatolt területek többségi, nem magyar népei nevében, de a magyar irredenta érdekeknek megfelelően politizáljanak.¹ Az „utódállamokban” élő német kisebbség mozgalmával való kapcsolatteremtés is, már kezdettől fogva igen lényeges szempontként szerepelt.² De a magyar revíziós törekvések kilátásai igazában csak akkor nyíltak meg, amikor a Németországban uralomra került nemzetiszocializmus „dinamikus” külpolitikája a Párizs környéki békék által kialakított status quo felborulását ígérte, s amikor a birodalom határain túl élő németek újszerű, igen hatékony megszervezésével a külső hatalmi befolyás belső bázisteremtésének valóságos iskolapéldáját szolgáltatta.³

A Németországhoz fűződő kapcsolatok elmélyítésének a revíziós törekvések szempontjából különösen nagy jelentőséget tulajdonító magyar kormányzat azt szerette volna elérni, hogy az „utódállamok” német kisebbsége mindenütt szorosan együttműködjék a magyar kisebbség mozgalmával. Ennek azonban útjában állott, hogy azok felismerték, követeléseiknek könnyebben szerezhetnek érvényt, ha azokat egyedül vetik fel, és nem kapcsolják egybe a köztudottan revíziós célokat szolgáló magyar kisebbségi mozgalmak emiatt keményebben is kezelt követeléseivel. Az „utódállamok” német kisebbsége különben sem szimpatizált a magyar törekvésekkel, hiszen a magyarországi német kisebbség helyzete messzemenően kedvezőlenebb volt az övékéénél. Ezért valahányszor a magyar kormány az „utódállamok” magyar és német kisebbsége együttműködését a német birodalmi kormány előtt felvetette, azt a választ kapta, hogy ennek feltétele a magyarországi németiség helyze-

¹ J. KRAMER: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike 1919–1938*. Bratislava, 1957.

² Bethlen István már 1918–19-ben a csehszlovákiai magyar kisebbségnek a szudétánémetekkel való együttműködését szorgalmazta, de az a szudétánémetiség akkori párt-politikai viszonyai mellett nem volt megvalósítható. OL Filmtár, 11588. doboz, 442444–5.

³ J. CÉSAR – B. ČERNÝ: *Politika německých buržoazních strán v Československu v letech 1918–1938*. Díl II. (1930–1938) Praha, 1962.

tének rendezése. Jól látta a német kormány, hogy az „utódállamok” német kisebbségének magatartásával jelentősen befolyásolni lehet a revíziós törekvésektől áthatott magyar kormányzatot a magyarországi német kisebbség követeléseivel javára.⁴

Együttműködés helyett surlódások voltak napirenden az „utódállamok” német és magyar kisebbsége között. Az együttműködést a német kormány kizárólag az „utódállamok” egyikében, Csehszlovákiában tartotta 1936 tavasza óta maga is kívánatosnak.⁵ A magyar államférfiak örömmel értesültek arról, hogy Csehszlovákia felszámolásának gondolata a titkos német tervekben egyre inkább teret hódít.⁶ A németek mégis csak sokára és nehezen tudták megértetni velük a súlypontképzés jelentőségét: attól tartottak, hogy ha Jugoszlávia és Románia irányában akár csak átmenetileg is felhagynak a revízió hirdetésével, a magyar kisebbség „elcsügged”, mozgalma „eltesped”.⁷

További nehézséget okozott, és német részről kemény bírálatot váltott ki, hogy a magyar revíziós igényeket a történelmi jogcímre alapozták. A Csehszlovákiával szemben támasztott német követelések alapjául szolgáló Volkstum-gondolatnak megfelelően azt kívánták volna, hogy a magyar követelések kizárólag az ott élő magyar „népiségre” irányuljanak. Úgy vélték, hogy a szlovák kérdés nem játszhat a magyar érdekeknek alárendelt szerepet: olyan jelentős feszítőerőt képvisel, amelyet megkülönböztetett figyelemmel kell számba venni, és amellyel Csehszlovákia valamennyi felbújtott „népiségének” mozgalmát koordinálni kell. Ugyanekkor a szlovák politikai életben a Tuka-per óta nem volt egyetlen olyan valamirevaló irányzat vagy személyiség, amelyre a magyar kormány támaszkodhatott volna: kizárólag emigránsokkal dolgozott, akik külföldről fejtették ki, úgyszólván teljesen hatástalan tevékenységüket.⁸

A mutatkozó nézeteltérések kétségkívül nehezítették a csehszlovákiai német és magyar kisebbség együttműködését, de ez nem volt akadálya, hogy a német kisebbség megszervezésének szelleméből és módszeréből a magyar kisebbség is sok mindent el ne sajátítson. Így tett döntő lépést politikai egységének megteremtése felé az Egyesült Magyar Párt 1936. június 21-i létrehozásával,⁹ amely magát a „nemzeti kollektívum” kifejeződésének tekintve, igényt formált minden magyar

⁴ Mackensen politikai jelentése. Budapest, 1935. aug. 21. OL Filmtár, 10945. doboz, E 683622–3. Stieve levele Mackensenhez. Berlin, 1936. jan. 30. OL Filmtár, 10945. doboz, E 683666–70. Neurath feljegyzése. Berlin, 1936. szept. 25. Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete (a továbbiakban TTI) Filmtár, 222/III/420923–5. Mackensen feljegyzése. Berlin, 1937. nov. 22. TTI Filmtár, 222/I/25858–9.

⁵ A prágai magyar követ 1936. ápr. 9-i jelentése a Szudétanémet Párt képviselői tárgyalási szándékáról „a fennálló nézeteltérések tisztázására és az együttműködés irányának és módzatainak megállapítására”. *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945.* (A továbbiakban DIMK) II. *A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája. 1936–1938.* Összeállította és sajtó alá rendezte Ádám Magda. Bp. 1965. 110–111. l.

⁶ A prágai magyar követ jelentése. Prága, 1936. ápr. 4. Uo. II. 105–107. l.

⁷ Neurath feljegyzése. Berlin, 1936. nov. 25. TTI Filmtár, 199/I/E 014124–7.

⁸ KRAMER i. m.

⁹ Az Országos Keresztény Szocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt egyesüléséből jött létre; országos elnöke a Nemzeti Pártból jött Jaross Andor, ügyvezető alelnöke a keresztényszocialista Esterházy János lett.

nemzeti alapon való tömörítésére. Ennek hatására ment végbe a magyar kisebbség „szellemi újjászületése”, az osztályszempontokat nem ismerő, szociális demagógiával egyengetett „nemzeti egység” kialakulása, amelyben egyaránt „magyar nemzettestvér” a nagybirtokos földesúr és a nincstelen zsellér.¹⁰ A „korszerű” kisebbségi szervezkedés német mintájának nagy hatása ellenére azonban az Egyesült Magyar Párt akcióképessége inkább politikai vonalon mutatkozott meg: – incidensek provokálása, terrorakciók végrehajtása tekintetében nem volt sem szervezeteileg, sem „morálisan” felkészülve.¹¹ Ilyen körülmények között került sor 1938 elején a csehszlovákiai „népiségek” felfokozott követeléseit belső feszítőerőként való összehangolt felhasználására.

Február első napjaiban az Egyesült Magyar Párt vezetősége „megtárgyalta az általános politikai helyzetet, és ennek eredményeként elhatározta, hogy fokozottabb tevékenységbe kezd, hogy a gyorsan fejlődő eseményeket teljes felkészültséggel várhassa be”. Elhatározta, hogy a magyarság követeléseit, melyeknek széles skálája a földkérdéstől az iskolapolitikáig, állampolgársági ügyektől a hivatalok betöltésének kérdéséig terjedt, hatalmas memorandumban összefoglalva, kellő nyomatékkal tárja a csehszlovák kormány elé.¹² A szlovák követelések pedig azon autonómia kivívására összpontosultak, amelyet Masaryknak az amerikai szlovákokkal 1918-ban kötött pittsburgi egyezménye helyezett kilátásba. A Szlovák Néppárt politikai akcióprogramjába állította az amerikai szlovákok delegációjának látogatását, és az eredetiben magukkal hozandó egyezményokmány keletkezésének 20. évfordulója alkalmából megrendezendő pozsonyi ünnepségen, az ígért autonómia meg nem adása miatt a tüntetéseket. Német részről meglepéssel fogadták ezeket a magyar és szlovák terveket, mert erősítették saját követeléseiket, s mert beleilleszkedtek a csehszlovák kormányra gyakorolni kívánt több oldalú nyomás megvalósítását célzó elképzeléseikbe. A cseh országrészekben a Henlein és Frank vezetése alatt működő Szudétanémet Párt, valamint a Szlovákiában élő németek Karmasin vezette Kárpátnémet Pártja, a február 8-i rózsahegy-i megbeszélésen közvetlen kapcsolatba lépett Hlinka Szlovák Néppártjával, s hasonló megbeszélést kívántak folytatni az Egyesült Magyar Párt vezetőivel is.¹³ A Jarossal, Esterházyval folytatandó közvetlen tárgyalásokhoz azonban hiányzott a megfelelő légkör a Kárpátnémet Párt és az Egyesült Magyar Párt ellentétei, különösen a Pozsony környéki és szepességi surlódások miatt. Ezért a szudétanémet vezetők Budapestre utaztak, hogy ott Esterházyék ajánlatára gróf Bethlen István volt miniszterelnökkel vegyék fel a kapcsolatot.¹⁴

¹⁰ SZVATKÓ PÁL: *A visszatért magyarok*. (A felvidéki magyarság húsz éve.) Bp. 1938. 64, 71. l. FLEISCHMANN GYULA: *Csehszlovákia művelődéspolitikája és a magyar kisebbség*. Magyar Pedagógia, 1939. évf. 120. l.

¹¹ Kozma Miklós naplója, 1938. szept. 23, okt. 3. OL Kozma-iratok. 27. cs.

¹² A pozsonyi magyar konzulátus jelentése. Pozsony, 1938. febr. 8. OL Külügyminisztérium (a továbbiakban: Küm.) Pol. 60. cs. 431–7–4/1938.

¹³ Jelentés a Szudétanémet Párt és a Szlovák Néppárt képviselőinek 1938. febr. 8-i rózsahegy-i megbeszéléséről. OL Filmtár, 11588. doboz, 442442–3.

¹⁴ Erdmannsdorff jelentése. Budapest, 1938. febr. 17. OL Filmtár, 11057. doboz, D 600782–3.

Február 11-én, Bethlen lakásán jött létre a találkozó, ahol Henlein, Frank és Künzel Bethlent úgy ismerte meg, mint a kormány nagy befolyású, első számú tanácsadóját, aki kitűnően tájékozott a csehszlovákiai viszonyok tekintetében, különösen államjogi és kisebbségpolitikai vonatkozásban, s aki maga is attól a meggyőződéstől van áthatva, hogy a csehszlovák államot szét kell verni. A megbeszélés során Bethlen teljes mértékben egyetértett a csehszlovákiai német és magyar kisebbség szoros együttműködésének szükségességével; megígérte, hogy Esterházyt és Jarostt ilyen értelemben fogja befolyásolni; s abban is egyetértett, hogy a Csehszlovákia elleni tervekben központi jelentősége van a szlovák autonomistákkal való együttműködésnek. A szudétanémet vezetőknek azonban meg kellett állapítaniok, hogy míg a Szudétanémet Párt a Volkstum-ideára alapozza a maga Csehszlovákia elleni harcát, Bethlen folyton a szentistváni korona jogait emlegeti, s történelmi jogcímen támasztja területi követeléseit, érvelésével egyben azt is sugallva, hogy a Csehszlovákiával szembeni német igények is inkább történelmi, mint népiségi elv alapján lennének felvetendők: a cseh országrészek egykor szintén a német birodalomhoz tartoztak, amelyből kiszakítottak.¹⁵

A Bethlennél tett látogatás után Henlein, Frank és Künzel Pataky Tibor államtitkárral, a miniszterelnökség nemzetiségi és kisebbségi osztálya vezetőjével tanácskozott, annak lakásán. Már eleve bizalmatlanok voltak iránta, mert rafinált magyar nemzetiségpolitikus hírében állt. Fokozta bizalmatlanságukat a Pataky vezette osztály egyik munkatársának, a „magyarizált sváb” Flachbart Ernőnek jelenléte, aki Magyarországra távozása előtt a csehszlovákiai magyar párt egyik titkára volt, s e minőségében az ottani németiség érdekeinek is ártott. A beszélgetés során a szudétanémetek kérésére, hogy a magyar sajtó a jövőben pozitívabban foglalkozzék a Szudétanémet Párt politikájával, Pataky azt vetette ellen, hogy magyar részről viszont a szudétanémet sajtó ellen van panasz, mert bírálja a magyar kormánynak a magyarországi német kisebbség irányában folytatott nemzetiségpolitikáját.¹⁶

E magánlakásokon tartott, nem hivatalos megbeszélések után váratlanul érte a szudétanémet vezetőket a miniszterelnökhöz és a külügyminiszterhez másnapra, február 12-ére szóló meghívás, amire nyilván azért került sor, mert ezt Berlin felé jó hatásúnak vélték. Először Darányi fogadta őket a miniszterelnökségi palotában, Pataky jelenlétében, aki nagy súlyt helyezett arra, hogy a miniszterelnök előtt is elismételjék azon kívánságukat, hogy a csehszlovákiai magyarság *valódi* politikai szervezetet építsen ki. Az Egyesült Magyar Párt ugyanis adott szervezeti formájában kevésbé látszott alkalmasnak olyan erőteljes akciók végrehajtására, mint amelyekre a Szudétanémet Párt készült, s amilyeneket a magyar kisebbség pártjától is elvárt. Darányi maga is hangsúlyozta a szoros együttműködés szükségességét, s nagy lelkesedéssel beszélt legutóbbi németországi látogatásának mély benyomásairól és eredményeiről, mint aki tudja, hogy minden szavát Berlinbe

¹⁵ Jelentés a Szudétanémet Párt képviselőinek Bethlen Istvánnal 1938. febr. 11-én Budapesten folytatott megbeszéléséről. OL Filmtár, 11588. doboz, 44244–5.

¹⁶ Jelentés a Szudétanémet Párt képviselőinek Pataky Tiborral 1938. febr. 11-én Budapesten folytatott megbeszéléséről. OL Filmtár, 11588. doboz, 442446–7.

jelentik.¹⁷ Ugyanilyen véleményük alakult ki Kánya magatartásáról is, aki a külügyminisztériumban fogadta őket, s többek között Ausztria kérdéséről a németek kedve szerint beszélt. Kánya beszámolt lengyelországi látogatása tapasztalatairól, amelyeket abban összegezett, hogy Csehszlovákia sorsát illetően egyetértés van a magyar és a lengyel kormány között. A Darányival és Kányával folytatott beszélgetések azonban csak aláhúzták azt a megfigyelést, hogy a magyar államférfiak „képtelenek” a Volkstum-gondolatot megérteni, ők az egész csehszlovák problémát kizárólag a történelmi jogigényre alapozott területi revízió szemszögéből nézik.¹⁸

A budapesti megbeszélések azzal az eredménnyel zárultak, hogy meg kell indulniuk a közvetlen tárgyalásoknak a Kárpátnémet Párt és az Egyesült Magyar Párt között az ellentétek kiküszöbölése és az együttműködés kiépítése érdekében. A tárgyalásokat Németországban kell lebonyolítani, hogy kikerüljék a csehszlovák hatóságok figyelmét.¹⁹ Ez az óvatosság azonban nem tartott sokáig, hiszen Sidor lapja, a „Slovak” egyszerre szólaltatta meg február 27-i számában Henleint, Esterházyt, Piestyákot az autonómia és a kommunizmus ügyében, eléggé félreérthetetlenül árulkodva ezzel a prágai kormánnyal szemben egy német, szlovák, magyar, kárpátukrán egységfront szerveződéséről.²⁰

Az egységfront kialakításának fontos láncszeme volt az Egyesült Magyar Párt és a Szlovák Néppárt között a közvetlen kapcsolat felvétele. Március elején Esterházy sorozatos megbeszéléseket folytatott Hlinkával, Sidorral, Tisoval, akiknél kedvező fogadtatásra találtak a szlovák köztársaság „destruálásában” való együttműködésre vonatkozó kívánságai. Magyar részről a közvetlen kapcsolat felvételétől azt is várták, hogy a továbbiakban majd sikerül a szlovák autonomista mozgalmat – akár vezetőinek megvesztegetésével is – a magyar érdekeknek alárendelni.²¹ Ennek kilátásait azonban erősen csökkentette, hogy a szlovákok és németek közt egyre intenzívebbé vált a kapcsolat, amelyet a szlováklakta területekre is igényt tartó integrális revízió szempontjából nem ok nélkül szemléltek aggodalommal és gyanakvással.²²

Ez a magyarázata annak, hogy a Hlinka-párttal való közvetlen érintkezés megteremtése után is miért vette még igénybe a magyar kormány szlovák emigránsok szolgálatait. A régi „szlovák” ügynökök: Jehlička és Dvorčak,²³ a „Szlovák Nemzeti

¹⁷ Jelentés a Szudétanémet Párt képviselőinek Darányi Kálmánnal 1938. febr. 12-én Budapesten folytatott megbeszéléséről. OL Filmtár, 11588. doboz, 422448–9.

¹⁸ Jelentés a Szudétanémet Párt képviselőinek Kánya Kálmánnal 1938. febr. 12-én Budapesten folytatott megbeszéléséről. OL Filmtár, 11588. doboz, 442450–1.

¹⁹ Erdmannsdorff jelentése. Budapest, 1938. febr. 17. OL Filmtár, 11057. doboz, D 600782–3.

²⁰ A pozsonyi magyar konzulátus jelentése. Pozsony, 1938. márc. 1. *DIMK* II. 291. l.

²¹ Amíg nem kell, addig igyekszem az egészet »tisztá szerelmi alapon« tartani, ami ellenben nem jelenti azt, hogy idővel valami kis ruhácskára mégis szükség lesz.” Esterházy jelentése a Hlinka-párttal folytatott tárgyalásairól. Pozsony, 1938. márc. 11. OL Küm. Res. Pol. 71. cs. 179/1938.

²² A pozsonyi magyar konzulátus jelentése. Pozsony, 1938. márc. 1. *DIMK* II. 290–291. l.

²³ Fedőnevük „Jedikula”, illetve „Szöke Költő”.

Tanács” – amely Genfben 1932-ben alakult – nevében tett nyilatkozataikban most is maradéktalanul a magyar érdekeket fejezték ki, és azt hirdették, hogy a szlovákok „a magyar néptesthez tartozónak tekintik magukat, mert országuk szerves része annak a tökéletes földrajzi egységnek, amelyet a meg nem csonkított Magyarország jelentett”.²⁴ Ilyen értelmű memorandumaikkal ismételtlen Mussolininál kilincseltek;²⁵ cikkeik, nyilatkozataik főleg olasz lapokban jelentek meg, mintegy jelezve, hogy ott a magyar revíziós elgondolások több megértésre találnak, mint a németeknél.

A magyar zsoldba szegődött szlovák emigránsok egy másik, Koreň²⁶ vezette csoportja már korábban szembefordult Jehličkáék túlságosan nyíltan magyarérdekű politikájával, és a szlovák autonomista mozgalmat azzal a perspektívával kívánta a szeparatizmus irányába ösztökélni, hogy Csehszlovákiából kiválva egy „szlovák szabad állam” létesülhetne, amely nem lenne Magyarország integráns része, hanem vele csupán bizonyos államszövetségben élne. Ez a koncepció azonban elfogadhatatlan volt a magyar kormány számára, amely Koreň tevékenységét a legnagyobb gyanakvással figyelte, s csak annyiban támogatta, amennyiben nem lépte túl a csehszlovákiai zavarkeltés, bomlasztás kereteit. A magyar kormány ragaszkodása Jehličkáékhoz viszont elmélyítette Koreňnek a magyarországi szélsőjobboldali körökhöz fűződő kapcsolatait.²⁷

1938 márciusa, Ausztriának a német birodalomba történt bekebelezése óta Bécs lett a Csehszlovákia elleni bomlasztó tevékenység koordinációs központja. Az Anschluss után itt nyomban felállított Sudetendeutscher Heimatbund igazgatója, Klement szudétanémet kapitány, Blümel birodalmi német kapitány és dr. Paul „a berlini politika kiküldöttje”, áprilisban megkezdték tárgyalásaikat mindazokkal az erőkkel, akiknek támogatására számítottak.²⁸ Jehličkáékkal azonban szóba sem álltak, Koreňnek pedig azt tanácsolták, hogy próbáljanak megegyezni a Hlinkapárti autonomistákkal. Koreň érintkezésbe is lépett Durčanskyval, de elutasításra

²⁴ A római magyar követség jelentése. Róma, 1938. márc. 13. OL Miniszterelnökség (a továbbiakban: ME) Nemzetiségi o. 51. cs. P 15472/1938.

²⁵ DIMK II. 283. l.

²⁶ Fedőneve „Gyökér”. A Tuka-per nyomán emigrált. Korábbi múltjára lásd Z. HOLOTIKOVÁ: *Steiner Gábor*. Bratislava, 1963. 96–97. l. V. PLEVZA: *KSČ a revolučné hnutie na Slovensku 1929–1938*. Bratislava, 1965. 24, 28–29, 47. l. 1932–34-ben Bécsben Jehlička keze alatt dolgozott, a Rakusky Slovak című lapot szerkesztve, majd az amerikai szlovákok körében (Detroitban) kifejtett néhány hónapos tevékenység után visszatérve, 1934 októbere óta Budapesten tartózkodott. Feljegyzés. Budapest, 1940. okt. 1. OL Küm. Res. Pol. 79. cs. Iktatatlan iratok.

²⁷ Koreň több ízben tanácskozott Szálasival, aki a „Hungária Földterületek Szövetsége” tervét illetően kikérte véleményét; tárgyalásokat folytatott a Nemzeti Fronttal, kapcsolatai voltak a Pálffy-féle Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párttal. Milotay lapjába írt cikkeket, Mecsér András segítségével keresett összeköttetést a német birodalmi körök felé. Csilléry Andrással arról tárgyalt, hogy az általa vezetett „antibolsevista mozgalmat is nem lehetne-e valamiképpen a csehek elleni akcióba beállítani”. A rendőrség politikai rendészeti osztályának jelentései. 1937. ápr. 3, ápr. 17, máj. 3, dec. 14, 1938. márc. 14. OL Belügyminisztérium (a továbbiakban: BM) Res. 1940–8–6050.

²⁸ „A tót revizionisták bécsi tárgyalásai 1938. ápr. 28–máj. 3.” OL BM Res. 1940–8–6050.

talált.²⁹ Minthogy a megegyezés lehetősége így kútbaesett, emigráns társaival, Klobusiczkyval és Mikóval³⁰ májusban megalakította a „Szlovák Szabad Állam” előkészítő bizottságát.³¹ A légvárakat építő Koreňnyel szemben azonban Mikó mihamar felismerte azt, hogy a Hlinka-párt német ösztönzés melletti belső fejlődése kihúzza lábuk alól a talajt: „Hlinka pártja most mindent elintéz, amire a németeknek szükségük van.”³²

A Csehszlovákia elleni agresszió a belső bomlasztás „békés” útján indult ugyan meg, de olyan jelleggel, hogy elfogadhatatlan követelések támasztásával vagy egyéb provokációval, alkalmas időpontban kiváltható legyen a fegyveres beavatkozás. A nemzetközi politika alakulásától függött, hogy sor kerülhet-e, és mikor, Csehszlovákia fegyveres likvidálására, vagy pedig a csak részleges eredményt ígérő belső bomlasztás módszerének alkalmazására kell szorítkozni.³³ Csehszlovákia katonai megtámadásának terve ugyanis világháború kirobbanásának veszélyét idézte. Ezzel szemben várható volt, hogy a nyugati hatalmak abba bele fognak törödni, hogy Csehszlovákia népei önrendelkezési joguk érvényesítését mintegy vezényszóra – és egyre messzebbmenő igénnyel – követelve, adott pillanatban elszakadásra is kész autonóm területeket harcoljanak ki maguknak.³⁴ Fegyveres erőszak alkalmazása nélkül is az azzal való zsarolás megfelelő realitással helyezte kilátásba, hogy a Szudeta-vidék végül is a nyugati hatalmak hozzájárulásával bekebelezhető lesz a német birodalomba, sőt, szoros és intenzív együttműködés esetén a magyarlakta szlovákiai határterület azonos elv alapján átcsatoltathatik Magyarországhoz; s hogy hasonló módon érvényesíthetők lesznek a lengyel területigények is.³⁵ Egyébként azonban tisztázatlan volt Szlovákia és Kárpát-Ukrajna sorsa épp úgy, mint a cseh-morva országrészeké. Csehszlovákia fegyveres likvidálása esetén a Kárpátoktól északra eső területeket a német birodalom, a délre esőket Magyarország szállná meg, s ez lényegében meg is határozná sorsukat;³⁶ a „békés” út követése azonban fennhagyja azt a lehetőséget, hogy Szlovákia és Kárpát-Ukrajna Csehszlovákia megmaradó állományán (Restbestand) belül vívja ki autonómiáját.³⁷ A kárpátukrán autonomisták szoros magyar befolyás alatt álló mozgalmával szemben a szlovák autonomizmus a maga útját járta; német részről pedig egyáltalán nem kívánták a szlovák mozgalmat magyar befolyás alá kényszeríteni, hiszen

²⁹ Nagy rendőrfőtanácsos jelentése. Budapest, 1938. máj. 6. OL BM Res. 1940–8–6050.

³⁰ Klobusiczky Koreňnyal együtt emigrált, vele dolgozott Bécsben, majd 1934-től Budapesten. Mikó 1937 őszén emigrált, 1938 március közepéig Krakóban, azután Bécsben tevékenykedett. Koreň levele a német birodalmi cenzúrahivatalhoz. Budapest, 1938. jún. 6. OL BM Res. 1940–8–6050.

³¹ Harminc és Mócik: „A szlovákok szabadságharcának igazi célja.” Koreň-ellenes röpirat. OL BM Res. 1940–8–6050.

³² Mikó levele Koreňhez. Bécs, 1938. jún. 9. OL BM Res. 1940–8–6050.

³³ A berlini magyar követ jelentése. Berlin, 1938. ápr. 2. *DIMK* II. 316–317. l.

³⁴ A londoni magyar követ jelentése. London, 1938. ápr. 8. Uo. II. 321. l.

³⁵ A bukaresti magyar követ jelentése. Bukarest, 1938. ápr. 16. Uo. II. 332–333. l.

³⁶ A római magyar követ számjeltávirata. Róma, 1938. márc. 19. Uo. II. 302. l.

³⁷ A berlini magyar követ jelentése. Berlin, 1938. máj. 6. Uo. II. 360. l.

ezáltal azonnal veszített volna feszítőerejéből, hanem önállósági tendenciái ösztönzésével egyre inkább saját befolyásuk alá vonták.

A magyar kormány természetesen szerette volna a helyzetet tisztázni. A Csehszlovákiával szembeni „békés politika” méltánylása mellett sietett utalni arra, hogy „a mai kissé izgatott és ideges időben számítani kell minden eshetőséggel, így többek között azzal is, hogy a cseh kérdés megoldása csak fegyveres beavatkozás útján lesz elérhető”, s ez esetben „szükségképpen magyar–német kooperációra kerülne sor”, amelyet a vezérkarok közt megindítandó tárgyalások útján kellene előkészíteni.³⁸ A német kormány azonban kitért ez elől, s a magyar puhatolódzásokra azt válaszolta, hogy korai még Csehszlovákia teljes felosztásának kérdésével foglalkozni. A Volkstum-gondolat alapján a magyarlakta területekre korlátozódó revízió lehetősége azonban nem elégítette ki a magyar kormány igényeit, amely memorandumok készíttetését vette tervbe, hogy a Kárpátok jelentőségének megfelelő kidomborításával „legalább némileg befolyásolhatnánk a teljesen téves alapon és a helyzet nem ismerésén nyugvó elgondolásokat”.³⁹ Emlékeztetett Hitler és Ribbentrop Csehszlovákia tervbevelt felszámolásával kapcsolatos állásfoglalására a Darányival és Kányával 1937 novemberében folytatott tanácskozás folyamán, amelyet a magyar államférfiak úgy értelmeztek, mint a Szlovákiára és Kárpát-Ukrajnára formált magyar igény elismerését. Tudomására hozta a német kormánynak: „az a határozott szándéka, hogy a felvidék visszacsatolása esetén az ott lakó tótoknak és ruténeknek széles körű autonómiát adjon.”⁴⁰ Olasz forrásból eredő értesülések szerint a németeknek nem érdekük a Kárpátokig terjedő magyar területrevízió.⁴¹ A magyar kormány azonban Hitler ígéretében bízva nem akart hitelt adni ezeknek.⁴²

E problémák ellenére az Anschluss óta egyre erőteljesebbé vált az Egyesült Magyar Párt és a Szudétánémet Párt együttműködése. A csehszlovák kormány erőfeszítései ellenében, amelyek azt célozták, hogy egy nemzetiségi statutum kidolgozásával enyhíthessék a feszültséget, Henlein Esterházyval arra szövetkezett, hogy a megegyezést minden körülmények közt, már eleve elutasítják, mert ez „egyedüli módja Csehszlovákia gyors felrobbantásának”.⁴³ Henlein helyettese, Frank biztosította Esterházyt, hogy „minden, amit tesznek, a harmadik birodalom vezetőinek tudtával történik”.⁴⁴ Április 24-én a Szudétánémet Párt Karlsbadban kongresszust rendezett. Ugyanazon a napon zajlott le Budapesten a Revíziós Liga nagygyűlése, éles kirohanásokkal Csehszlovákia ellen.⁴⁵

Csehszlovákia bomlasztása tekintetében a magyar kormány a lengyel kormány teljes egyetértését és támogatását élvezte. Mindkettő arra számított, hogy egy meg-

³⁸ Kánya utasítása a berlini magyar követhoz. Budapest, 1938. ápr. 5. Uo. II. 317. l.

³⁹ A berlini magyar követ jelentése. Berlin, 1938. ápr. 7. Uo. II. 318–319. l.

⁴⁰ Apor Gábor külügyminiszter-helyettes utasítása a berlini magyar követhoz. Budapest, 1938. ápr. 11. Uo. II. 326–327. l.

⁴¹ A római magyar követ jelentése. Róma, 1938. máj. 7. Uo. II. 362. l.

⁴² Kánya számjeltávirata a római magyar követhoz. Budapest, 1938. máj. 7. Uo. II. 363. l.

⁴³ A prágai magyar követ számjeltávirata. Prága, 1938. ápr. 1. Uo. II. 315. l.

⁴⁴ Esterházy jelentése. Pozsony, 1938. ápr. 12. OL Küm. Res. Pol. 71. cs. 255/1938.

⁴⁵ OL Küm. Pol. 61. cs. 1390–7/1938.

lepetésszerű német támadás nélkül is eldöntheti Csehszlovákia sorsát, hogy a nyugati hatalmak beavatkoznának. Ebben a helyzetben mind magyar, mind lengyel részről igyekezni kellene minél gyorsabban megszállni az igényelt területek minél nagyobb részét, hogy a birtokon belül levők helyzeti előnyét élvezhessék.⁴⁶ A lengyel kormányt az ostravai szénmedence érdekelte; mint kijelentette, a Kárpátokon túl nincsenek területi aspirációi; Szlovákia és Kárpát-Ukrajna megszervezését kizárólagos magyar belügynek tekinti. Kívánsága mégis az, hogy Szlovákia feltétlen kapjon széles körű autonómiát, Kárpát-Ukrajna viszont egyáltalán ne, vagy legfeljebb csak látszattól, mert egy valódi autonómiával rendelkező Kárpát-Ukrajna bázisul szolgálhat a Lengyelországot veszélyeztető ukrán törekvéseknek.⁴⁷ Lengyel részről azt tanácsolták a magyar kormánynak, hogy a szlovák emigránsok helyett, akik „nem tartják ma kezükben a tótok irányítását”, a szlovák autonomista mozgalom vezetőivel építsen ki intenzívebb kapcsolatot, akiket ők is ösztönözni fognak a magyar kormánnyal való megegyezésre.⁴⁸ A lengyel–szlovák kapcsolatok erőssége, a szlovák autonómia melletti határozott lengyel kiállás azonban azt a gyanút ébresztette a magyar kormányban, hogy a lengyel politikának mégis lehetnek bizonyos „hátsó gondolatai”. Ezt látszott alátámasztani, hogy a lengyel katonai körökben, de a közvéleményben, sőt sajtóban is hangot kaptak olyan nézetek, hogy a szlovák–lengyel rokonság alapján Szlovákiát Lengyelországhoz kell kapcsolni. A lengyel kormány szerint azonban az ilyen hangokat csak azért nem hallgattatták el, mert a fő feladatnak, Csehszlovákia bomlasztásának irányába estek.⁴⁹ Hogy a magyar–lengyel viszonyból minden zavaró körülmény kiküszöböltessék, a magyar kormány viszont kijelentette, hogy „Csehszlovákia felbomlása esetén a köztársasághoz tartozó területekből régi történelmi határainak visszaállítására tart ugyan igényt, azonban a jelenleg Lengyelországhoz tartozó apró területnyulványok nélkül”.⁵⁰

Csehszlovákia bomlasztásának jelentős erőpróbájára került sor az ún. „májusi krízis” idején, amikor a községi választások előestéjén határmenti német csapatmozdulatok adtak nyomatókat a véres incidenseket is kiváltó szudétanémet fellépésnek. Ezúttal is „szudétanémet párt és magyar párt közt a collaboratio nem hagy semmi kívánnivalót hátra”,⁵¹ sőt ezenkívül csapatmozdulatok történtek a magyar határon is.⁵² A magyar rádió – teljes egyetértésben a német kormány azon kérésével, hogy a „magyarok ugyanazt követeljék, mint a szudétanémetek”⁵³ – élénk színekkel ecsetelte a szudétanémetek elnyomatását és tűrhetetlen sorsát, és kapcsolatba hozta ezt a csehszlovákiai magyarság hasonlóknak mondott helyzetével;

⁴⁶ A varsói magyar katonai attasé jelentése. Varsó, 1938. ápr. 8. *DIMK* II. 324. l.

⁴⁷ A prágai magyar követ jelentése. Prága, 1938. máj. 3. Uo. II. 350–351. l.

⁴⁸ A varsói magyar követ jelentése. Varsó, 1938. ápr. 27. Uo. II. 339–340. l.

⁴⁹ A varsói magyar követ jelentése. Varsó, 1938. máj. 9. Uo. II. 369. l.

⁵⁰ Kánya utasítása a varsói magyar követhoz. Budapest, 1938. máj. 15. (Néhány Árva és Szepes megyei lengyel faluról volt szó.) Uo. II. 383. l.

⁵¹ Kánya számjeltávirata a berlini magyar követhoz. Budapest, 1938. máj. 21. Uo. II. 392. l.

⁵² RÁNKI GYÖRGY: *Adatok a magyar külpolitikához a Csehszlovákia elleni agresszió idején (1937–1939)*. Századok, 1959. évf. 1. sz. 125. l.

⁵³ A berlini magyar követ számjeltávirata. Berlin, 1938. máj. 19. *DIMK* II. 388–389. l.

a szudétanémet követelésekkel kapcsolatban arra utalt, hogy a magyar kisebbségnek is vannak kielégítésre váró követelései.⁵⁴

Szlovákiában június 12-én került sor a községi választásokra, amelyeket az Egyesült Magyar Párt által szervezett népgyűlések százai előztek meg. A párt piros-fehér-zöld színű plakátjai „a magyar sorsközösség vállalására” szólítottak fel.⁵⁵ A választások a bomlasztó munkára szövetkezett pártok általános előretöréséről tanúskodtak;⁵⁶ a szociáldemokrata kezdeményezésre – a kommunisták mellőzésével – a „szlovákiai egység” jegyében létrehozott választási blokk nem tudta vezetőitől elválasztani, a köztársaság és a demokrácia védelmére felsorakoztatni a Hlinka-párt, az Egyesült Magyar Párt, és a Kárpátnémet Párt tömegeit.⁵⁷ A szlovákiai kommunisták – mint többek közt már a május elsejei királyhelmeci tüntetés alkalmával is bizonyította – síkraszállt a magyar kisebbség jogos igényeiért, és memorandumban követelte a prágai kormánytól, hogy ezekről – a nemzetiségi statutum előkészítése során – a magyarság demokratikus képviselőivel tárgyaljon, s ne a magyar kormány szolgálatában álló fasiszta vezetőkkel.⁵⁸ Ebben a szellemben vett részt a választási küzdelemben is. A magyarországi illegális kommunisták sajtó állásfoglalása a Csehszlovákia elleni agresszióval szemben – értékes támaszt jelentett ehhez.⁵⁹

Május 25-e és 28-a közt folyt le Budapesten az Eucharisztikus Kongresszus, a revízió gondolatának szolgálatába állított úgynevezett Szent István-év jelentős eseménye, amely alkalmat adott arra a Szlovák Néppárt papi politikusainak, hogy feltűnés nélkül Budapestre jöhessenek. Ekkor került sor Tiso és Kánya külügyminiszter találkozására.⁶⁰ A Tiso kérésére, és az őt régebről ismerő Ronkay Ferenc magyar országgyűlési képviselő közvetítésével létrejött megbeszélés részletei nem ismeretesek; csak az, hogy eredménytelenül végződött, s hogy Tisora rendkívül rossz benyomást tett.⁶¹ A kongresszus alkalmával Budapestre érkezett szlovákok köréből nyert általános benyomás az volt, hogy a szlovákok nem akarnak magyar uralom alá kerülni. Ebben a csehszlovákiai és a magyarországi életnívó összehasonlítására adódott lehetőség is szerepet játszott.⁶² Közben megérkezett Csehszlovákiába az Amerikában élő szlovákok szervezete, a Slovenska Liga dr. Hletko vezette küldöttsége, hogy a pittsburgi szerződés alapján követelje a prágai kormánytól a szlovák autonómiát, június 4-én sor került Pozsonyban a tervezett nagy autonomista tüntetésre is.⁶³ Ezek a német sajtó támogatását élvező események nagyban hozzájárultak a szlovák autonomista mozgalom erősítéséhez, és csökken-

⁵⁴ OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. P 16230/1938.

⁵⁵ OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. P 16240/1938.

⁵⁶ OL Küm. Pol. 60. cs. 72–7–4/1938.

⁵⁷ FiLO i. m. 187. l.

⁵⁸ Uo. 141. l.

⁵⁹ ÁDÁM M. i. m. 368–370. l.

⁶⁰ DIMK II. 458. l.

⁶¹ OL Küm. Res. Pol. 91. cs. 65. tétel, 99/1943.

⁶² Pechány Adolfnak, a „magyarországi tótajkúak m. kir. kormánybiztosának” jelentése. Budapest, 1938. jún. 7. OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. P 15819/1938.

⁶³ FiLO i. m. 162, 171–175. l.

tették az átorientálási kísérletek esélyeit. Pedig a magyar rádió épp e célból vezette be ekkoriban a szlovák nyelvű adásokat, s kezdte meg ezekben a magyarországi viszonyok népszerűsítését.⁶⁴

A Csehszlovákia elleni katonai kollaboráció kérdései továbbra is élénken foglalkoztatták a magyar kormányt. A nyugati hatalmaknak a májusi krízis alkalmával tanúsított figyelmeztető magatartása ellenére a németek nem adták fel ugyanis Csehszlovákia fegyveres felszámolására irányuló terveiket, s mint Keitel vezértábornagy július eleji budapesti látogatása is mutatta, ebben számítottak Magyarország részvételére.⁶⁵ Magyar részről szorgalmazták a lengyelekkel való katonai kooperáció megbeszélését is, de azok kitértek ez elől, valószínűleg azért, mert attól tartottak, hogy a németek a magyar partneren keresztül informálódhatnak a lengyel katonai tervek felől.⁶⁶ A lengyel magatartásban hiányolt nyíltság, és ugyanakkor az a körülmény, hogy lengyel részről a magyar kormánnyal szemben ismételten hangsúlyozták a szlovákok autonómiában részesítésének szükségességét, tovább erősítette a magyar kormány aggodalmát, esetleges szlovákiai lengyel aspiráció iránt.⁶⁷ Beck lengyel külügyminiszter a Varsóba látogató Esterházyt biztosította, hogy ellenkezőleg, Sidor legutóbbi ottani tárgyalása alkalmával is azon fáradozott, hogy a magyar kormány által megadandó autonómia hangsúlyozásával eloszlassa a szlovák politikusoknak a magyar uralom alá kerülés gondolatától való idegenkedését.⁶⁸ A lengyel és magyar elgondolások megegyeztek abban, hogy a Kárpátoknál létrehozandó közös magyar–lengyel határ alapvető feltétele egy, a Szovjetunió és a német birodalom közé kiépítendő „biztonsági övezetnek”.⁶⁹

A július 11-i minisztertanács propagandaszervet hozott létre a magyar miniszterelnökségen belül, amelynek legelső feladata az volt, hogy kidolgozza a területi revízió érdekében viselendő háború propagandisztikus beállítását. Ennek irányelvei különös gonddal hangsúlyozták annak szükségességét, hogy a nyugati hatalmak előtt a Csehszlovákia elleni fegyveres agresszióba való bekapcsolódás a körülmények által megkövetelt kényszerű lépésként tűnjék fel, amely ugyanakkor megfelel azon általános európai érdekek is, hogy a Csehszlovákián keresztül fenyegető bolsevista veszedelemnek gátat vessenek. Intézkedés történt ugyanakkor arra is, hogy a magyarországi közvéleményt megfelelőképpen felkészítsék az életbeléptendő háborús kényszerrendszabályokra; a hadigazdálkodás német mintára történő bevezetésére.⁷⁰

A fegyveres fellépés szempontjából azonban döntő kérdés volt, hogy sikerül-e megbontani a kisantant államok katonai szövetségét; lehet-e Jugoszláviát és Romániát semlegesíteni egy Csehszlovákia elleni magyar katonai támadás esetén?

⁶⁴ OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. P. 16230/1938.

⁶⁵ *DIMK* II. 494. l.

⁶⁶ A varsói magyar katonai attasé távirata. Varsó, 1938. jún. 18. Uo. II. 428. l.

⁶⁷ Andorka ezredes jelentése. Budapest, 1938. jún. 27. Uo. II. 468, 470. l.

⁶⁸ Esterházy jelentése. Varsó, 1938. jún. 27. Uo. II. 457–458. l.

⁶⁹ A varsói magyar követ jelentése. Varsó, 1938. jún. 24. Uo. II. 448. l.

⁷⁰ OL ME Társadalompolitikai o. 1. cs. „A Társadalompolitikai Osztály ügyköre” c. anyagban.

A magyar és a német diplomácián kívül Romániára különösen a lengyel, Jugoszláviára pedig az olasz kormány igyekezett ilyen irányban hatni. S bár a tengelyhatalmak vezetői arról törekedtek meggyőzni a magyar kormányt, hogy ha a magyar támadás nem a némettel egyidőben, hanem 24 vagy 48 órával utóbb következne be Csehszlovákia ellen, a másik két kisantant állam mozdulatlan maradna,⁷¹ – a magyar államférfiak a július 18-i római magyar–olasz tárgyalások után sem láttak megnyugtató biztosítékot erre. Különbösen is az a körülmény, hogy a tengelyhatalmak az együttműködést arra akarták felhasználni, hogy rábíráják Magyarországot a Népszövetségből való kilépésre, és az antikomintern paktumhoz való csatlakozásra,⁷² olyan elkötelezettséget jelentett volna a tengely irányában, amelyet az Imrédy-kormány ekkor még nem akart vállalni, sem a nyugati országokhoz fűződő kapcsolatok miatt, sem pedig azért, mert szüksége volt a Népszövetségre, mint fórumra, ahol az „utóállamokban” élő magyar kisebbségek helyzetét, sérelmeit előterjesztheti.⁷³

Anglia közvetítési kísérlete a szudétanémet kérdés miatt Csehszlovákia és Németország között kialakult konfliktusban, Runciman augusztusi csehszlovákiai miszsiója, a magyar kormányt olyan politikára készítette, amely az angoloknak tudomására adja, hogy nemcsak szudétanémet probléma van, hanem magyar ügy is, amit ha nem vesznek tekintetbe, a magyar kormány kénytelen lesz a németekkel a legszorosabban együttműködni; ugyanakkor a németekkel érzékeltetni kívánta, hogy ha nem semlegesítik a kisantant országokat, kész velük inkább megegyezni.

Az augusztus 23-án parafált bledi egyezménytervezet igen kényelmetlenül érintette a németeket, akik a magyar katonai kollaborációt most már erőteljesen szorgalmazták; a magyar revíziós törekvésekre utalva figyelmeztettek: „aki nem segít, az üres kézzel távozik.” A magyar kormány azonban, fegyverkezési felkészületlenségére is hivatkozva, nyilvánvalóan ki akarta várni a fejleményeket; óvakodott túlságosan nagy kockázatot vállalni.⁷⁴ Ugyanezen idő alatt, hogy a szudétanémet és a magyar ügy között egy lehetséges diszkriminációnak elejét vegye, Esterházy is felvette a kapcsolatot lord Runcimannel, átnyújtva neki angol fordításban az Egyesült Magyar Pártnak „A magyarság helyzete Csehszlovákiában” című terjedelmes memorandumát,⁷⁵ és hogy a szudétanémetek által csapott nagy lárma ne nyomja el a magyar követelések szavát, augusztus folyamán az e célra kiképzett ügynökök több sikeres szabotázsakciót hajtottak végre Csehszlovákia magyarlakta területein, a magyar rádió híradásaiba beleszerkesztett rejtjeles parancsok alapján.⁷⁶ Az Egye-

⁷¹ A berlini magyar követ jelentése. Berlin, 1938. júl. 8. *DIMK* II. 484. l.

⁷² A római német követség jelentése. Róma, 1938. júl. 26. OL Filmtár, 11588. doboz, 376809–12.

⁷³ Feljegyzés az 1938. júl. 18-i római tárgyalásokról. *DIMK* II. 509. l.

⁷⁴ RÁNKI i. m. Századok, 1959. évf. 1. sz. 126–131. l.

⁷⁵ A prágai magyar követség jelentése. Prága, 1938. aug. 18. OL Küm. Pol. 60. cs. 431–74/1938.

⁷⁶ Kozma Miklós naplója. 1938. szept. 27.: „Pontosan funkcionált is az a – sajnos – kevésszámú szabotázművelet, amelyet a hadvezetőség augusztus hónapban improvizálni tudott odafent.” A rejtjeles parancsokat vitéz Somogyvári Gyula író, a vezérkari főnökség 5. osztályának a Rádióhoz beosztott összekötője szerkesztette. OL Kozma-iratok, 27. cs.

sült Magyar Párt, tanulva a szudétanémet módszerekből, meglevő politikai és kulturális szervein kívül 1938 nyarán már olyan szervezetet is létrehozott, amelyek kellőképp mozgékonyak és alkalmasak erőteljes bevetésekre. Így megszervezték, és a „magyar ügy” szolgálatába állították a magyar gépjárműtulajdonosokat és vezetőket, a kerékpárral rendelkező magyar fiatalokat; egységbe fogták a magyar tűzoltó-testületeket. Külön tömörítették a magyar frontharcosokat, az elbocsátott közalkalmazottakat.⁷⁷

A csehszlovákiai magyarság demokratikusan gondolkodó, józan elemei azonban továbbra is távoltartották magukat az Egyesült Magyar Párt akcióitól, sőt tömegeesen voltak mozgósíthatók azokra a kommunista párt által kezdeményezett demonstrációkra, amelyek – július 31-én Kassán, augusztus 14-én Badalón, szeptember 7-én Tornócon – impozáns kifejezést adtak a fasiszta agresszorok és belső hadoszlopaik elleni állásfoglalásuknak.⁷⁸

A szudétanémet provokációk felfokozódása és Hitler szeptember 12-i beszéde a nürnbergi náci pártnapon arra utalt, hogy újabb krízis következett be. A háborús konfliktus esetén Európa bolsevizálódásától tartó nyugati hatalmak készek voltak Hitlerrel inkább tárgyalásokba bocsátkozni, s Csehszlovákiával szembeni agresszív követeléseinek engedményeket tenni. Ebben az időszakban a magyar kormány igyekezete fokozottan arra irányult, hogy megakadályozza a „magyar ügy” diszkriminatorius kezelését. Már a Csehszlovákia bomlasztására szövetkezett szudétanémet, szlovák, magyar, lengyel kisebbségi erők szeptember 8-i prágai közös tanácskozása nyomán nyilatkozatot tettetett Esterházyval, mely szerint a csehszlovákiai kisebbségek, miként az elérendő cél tekintetében szolidárisak, az „eredményt illetően is egyforma elbánást igényelhetnek”.⁷⁹ A szeptember 13-án, a londoni magyar követhoz intézett utasítás annak hangsúlyozását írta elő, hogy egy ilyen megkülönböztetésnek „beláthatatlan következményei” lehetnek.⁸⁰ Másnap ezt az álláspontot a berlini magyar követ a német kormánynak is tudomására hozta.⁸¹

Ezek az erőfeszítések csak fokozódtak Hitler és Chamberlain szeptember 15-i berchtesgadeni megbeszélése után, amikor az angol sajtó híradása szerint a csehszlovák kérdést úgy oldandák meg, hogy a Szudéta-vidék átcsatolásától eltekintve „különben minden maradna a régiben”. Horthy azonnal jelezte Hitlerhez intézett levelében, hogy a magyar kormány ilyen diszkriminációt nem engedhet meg,⁸²

⁷⁷ A pozsonyi magyar konzulátus jelentése. Pozsony, 1938. aug. 15. OL Küm. Pol. 60. cs. 2660–7–4/1938.

⁷⁸ FILO i. m. 192–196, 205–209. I. ÁDÁM M. i. m. 371–372. I. A badalói, Petőfi-émléktábla leleplezéséhez kapcsolódó demonstráció alkalmával az ifjúság nevében Ilku Pál kommunista tanító mondott beszédet. OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. P 16717/1938.

⁷⁹ Kánya számjeltávirata a prágai magyar követséghez. Budapest, 1938. szept. 10. OL Küm. Res. Pol. 72. cs. 786/1938.

⁸⁰ Csáky István napijelentése. Budapest, 1938. szept. 13. DIMK II. 594. I.

⁸¹ RÁNKI i. m. 132. I.

⁸² Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rendezte Szinai Miklós és Szücs László. Bp. 1962. 182. I.

Imrédy és Kánya pedig a budapesti angol követet figyelmeztették: minden rendelkezésre álló eszközzel igyekezni fognak megakadályozni, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbséget „kisemmizzék”.⁸³

Német részről messzemenően kihasználták a magyar kormánynak a diszkriminációtól való félelmét a nyugati hatalmak befolyásolására: Göring azzal a jelszóval, hogy „itt a sorsdöntő pillanat”, a magyar kisebbség követeléseinek „legerélyesebb és pergőtűszerű” követelésére, Henlein felhívásához hasonló felhívás kibocsátására, fegyveres összetűzések provokálására – „mert csak erős incidensek irányítják a nyugati hatalmak figyelmét a magyar követelésekre” –, a nyugati kormányok követeink általi állandó ostromlására szólított fel. Hasonló tanácsokat adott a lengyeleknek; a cél ugyanis az, hogy „az összes kisebbségek és érdekelt szomszédállamok kormányai, valamint közvéleménye ordítóan dokumentálják a csehszlovák állam tarthatatlan voltát, mégpedig most legsürgősebben, amíg Chamberlain Londonban tárgyal”.⁸⁴

Szeptember 17-én meg is történt az Egyesült Magyar Párt kívánt proklamációja, amely a csehszlovákiai magyarság számára önrendelkezési jogot követelt. Abban a feltételezésben, hogy a szudétanémet terület sorsáról népszavazás fog dönteni, ugyanezt sürgette a magyarlakta terület vonatkozásában is.⁸⁵ A magyar kormány revíziós érdekei azt kívánták volna, hogy a szlovákok is felvessék a követelést, hogy önmaguk sorsáról népszavazás útján dönthessenek, és azután Magyarország javára optáljanak. Erre azonban hiába várt: a szlovák autonomisták nem akarták a Magyarországhoz csatlakozást. A lengyel kormány hajlandó lett volna garantálni a szlovákoknak, hogy Magyarország valóra fogja váltani az autonómia megadására tett ígéreteit. A magyar kormány azonban ezt határozottan ellenezte, és a garanciától való eltekintést a magyar–lengyel viszony jövőbeni barátságos alakulása szempontjából is lényeges kérdésnek minősítette.⁸⁶

A német–csehszlovák konfliktussal kapcsolatban a nyugati hatalmak részéről kialakítandó egységes állásfoglalás céljából szeptember 18-án és 19-én Londonban lefolytatott angol–francia tárgyalások során amellet döntöttek, hogy a csehszlovák kormányt a Szudéta-vidék átengedésére szólítják fel, egyszerű területátcsatolással, népszavazás nélkül, hogy így az ügyet lokalizálják, és Csehszlovákia további bomlását megakadályozzák. Ez az állásfoglalás arra készítette Imrédy miniszterelnököt és Kánya külügyminisztert, hogy azonnal Hitlerhez forduljanak: a 20-i Obersalzbergi találkozás alkalmával bejelentették, hogy a „magyar kormány discriminatorius kezelés ellen nemcsak diplomáciai eszközökkel fog küzdeni, hanem Szlovenszón komoly belső zavarokat fog támasztani. Ilyen irányú akció már folyamatban van.”⁸⁷ Hitler ezt helyeselte, de egyben katonai előkészületek megtételére is felszólított. Mint kifejtette, „ő meg van győződve, hogy sem Anglia, sem Franciaország nem fog beleavatkozni. Magyarországnak ez az utolsó alkalom

⁸³ Kánya napijelentése. Budapest, 1938. szept. 16. *DIMK* II. 605. 1.

⁸⁴ A berlini magyar követ jelentése. Berlin, 1938. szept. 17. Uo. II. 619. 1.

⁸⁵ Kánya számjeltávirata a varsói magyar követhoz. Budapest, 1938. szept. 17. Uo. II. 616. 1.

⁸⁶ Kánya számjeltávirata a varsói magyar követhoz. Budapest, 1938. szept. 19. Uo. II. 623. 1.

⁸⁷ Kánya számjeltávirata a római magyar követhoz. Budapest, 1938. szept. 21. Uo. II. 632. 1.

a csatlakozásra.”⁸⁸ Hitler egyidejűleg magához kérte a berlini lengyel követet, hogy hasonló felkészülésre biztassa a lengyel kormányt is.⁸⁹

Bár Csáky, a külügyminiszter kabinetfőnöke, a megkülönböztetést nem tűrő álláspont kellő hangsúlyozására négy nappal ezelőtt még úgy nyilatkozott, hogy „amennyiben Magyarország kárára a csehszlovák ügy likvidálásánál diszkrimináció történnék, akkor a magyar kormány mindenre el van szánva, és ebben az esetben számít arra a hátvédre, amelyet a német birodalom nekünk nyújthat”, és olyan szólásokat engedett meg magának, hogy „jobb a kötelesség teljesítése közben elmerülni, mint szlovenszói véreink további bántalmazását eltűnni”,⁹⁰ – a magyar kormánynak mégis erősen meg kellett fontolnia a Csehszlovákia elleni fegyveres akció kérdését: kényes lett volna magára vennie a nyílt agresszió ódiúját, s kitenni magát a kisantant államok katonai ellenakciójának. A belgrádi magyar követ szeptember 19-i jelentése óva intett elhamarkodott lépésektől: „egy túl korán meginduló magyar támadás itten a legveszedelmesebb következményekkel járhatna.”⁹¹ Ennek következtében a foganatosított katonai intézkedések mértéktartóak voltak. Mozgósítás helyett önkéntes zászlóaljok toborzását határozták el. A 18 önkéntes zászlóaljat egyenletesen helyezték el a csehszlovák határ mentén.⁹²

Az önkéntes zászlóaljok toborzásakor tömegesen és szervezeten jelentkeztek az ebből maguknak politikai tőkét kovácsolni kívánó nyilas pártok emberei. Ezek a határon átjuttatott röpcéduláikon többek közt a Szálasi-féle „Hungária Egyesült Földek”-terv propagálásával igyekeztek átcsatlakozási hajlandóságot támasztani: „Szlovákok, magyarok, ruszinok! Eljön és megszabadít titeket Magyarország kormányzója és legfelsőbb hadura, Horthy Miklós, és elhozza nektek Szálásit. Ne higgyetek a cseh hazudozásoknak! Szálasi soha többé nem engedi, hogy különbség legyen a Hungária Egyesült Földek őslakói: szlovákok, magyarok és ruszinok között! Szálasi a cseh áldemokrácia helyett igazi szabadságot és népi uralmat, s krisztusi szeretetet hoz.”⁹³ A határ mentén Magyaróvár, Salgótarján és Nyíregyháza körzetében működésbe hozott titkos katonai rádióleadók ugyanakkor a titokzatos „Bujdosó Szlovák” üzeneteit sugározták: „Tót testvérek! Eddig együtt éltetek a magyarokkal, tartsatok ki most is egymás mellett. Robbantsatok, öljetek, gyilkoljatok, irtsátok ki a cseheket.”⁹⁴

A magyar és a lengyel kormány – szeptember 9-én kötött politikai együttműködési egyezménye szellemében⁹⁵ – 22-én egyöntetűen követelte a csehszlovákiai

⁸⁸ RÁNKI i. m. 135. l.

⁸⁹ Woermann távirata Erdmannsdorffhoz. Berlin, 1938. szept. 21. OL Filmtár, 11588. doboz, 442527.

⁹⁰ Csáky napijelentése. Budapest, 1938. szept. 16. *DIMK* II. 606–607. l.

⁹¹ A belgrádi magyar követ jelentése. Belgrád, 1938. szept. 19. Uo. II. 627. l.

⁹² Kozma Miklós naplója. 1938. szept. 24. OL Kozma-iratok, 27. cs.

⁹³ OL BM Res. 1940–2–5007.

⁹⁴ A rendőrség vidéki főkapitányának jelentése. Budapest, 1938. okt. 4. OL Küm. Pol. 61. cs. 3265–7–7/1938. A titkos katonai adók működésére, a „Bujdosó Szlovák” Somogyvári Gyula által szerkesztett üzeneteinek módszerére lásd Kozma Miklós naplója, 1938. szept. 27. OL Kozma-iratok, 27. cs. A lengyelek hasonló típusú határmenti titkos rádióleadásaira *DIMK* II. 703. l.

⁹⁵ Uo. II. 636, 637. l.

kisebbségeik által lakott területek átcsatolását, valamint a szlovákok és kárpát-ukránok önrendelkezési jogának biztosítását.⁹⁶ A lengyel kormány ugyanekkor nyomatékosan figyelmeztette a szlovák autonomista politikusokat, hogy most már haladéktalanul dönteniük kell a Magyarországhoz való csatlakozást illetően, mert ellenkező esetben a magyarlakta síkvidéki területek lekapcsolódása súlyos helyzetbe hozza őket.⁹⁷ Tiso igyekezett is azt a látszatot kelteni, hogy megvan bennük a hajlandóság a lengyelek által is támogatott „magyar megoldás” elfogadására, s az autonómia-ígéretnek megfelelően abban összegezte a szlovák kívánságokat, hogy Szlovákiának az átcsatolás után legyen külön törvényhozó testülete, közigazgatási végrehajtó hatalma, költségvetési kvótája; biztosítva legyen a szlovák nyelv hivatalos használata, és az, hogy Szlovákiát nem fogják elárasztani magyarországi tisztviselők. A magyar kormány válasza az volt, hogy mindezeket a kívánságokat „természetesnek tartjuk”, s hogy „korábbi álláspontunk e tekintetben nem változott”, „kívánságaikat akceptáljuk”.⁹⁸

Hitler és Chamberlain újabb, godesbergi tárgyalásával egyidőben, szeptember 22-én hozta az angol kormány a magyar kormány tudomására, hogy „amennyiben Magyarország Csehszlovákia ellen közvetlen akcióba lépne, úgy az angol kormány a következményekért nem vállal felelősséget”.⁹⁹ Az angol kormány „alkalmas pillanatban” hajlandó foglalkozni a magyar igénnyel is, de most a szudétánémet kérdés rendezése, és ezzel a világháború elhárítása az első és legsürgősebb feladat.¹⁰⁰ A csehszlovák kormány 26-án közölte, hogy kész barátságos tárgyalást folytatni a magyar kormánnyal;¹⁰¹ hírek szerint a Csallóköz átengedésére lenne hajlandó.¹⁰² A másik két kisantant állam, Jugoszlávia és Románia ennek megfelelően most már inkább csak a szlovák és kárpátukránlakta területek bekebelezésére irányuló törekvés ellen foglalt állást, de igen nyomatékosan.¹⁰³ Ilyen körülmények között a magyar kormánynak ki kellett térnie a német kormánynak a katonai együttműködésre vonatkozó, minden eddigénél határozottabb felszólítása elől.¹⁰⁴ Német részről most már azzal sem érték be, hogy Magyarország egy vagy két nappal később kapcsolódna be a Csehszlovákia ellen indítandó német katonai akcióba – Ribbentrop, és maga Hitler is ezt már túlhaladott álláspontnak minősítette –, hanem egyidejű megindulást kívántak.¹⁰⁵ Göring ismét arra intett, hogy

⁹⁶ Uo. II. 577. l.

⁹⁷ A varsói magyar követ számjeltávirata. Varsó, 1938. szept. 22. Uo. II. 638. l.

⁹⁸ A pozsonyi magyar konzul 1938. szept. 23-i számjeltávirata, ill. Kánya szept. 27-i számjeltávirata a varsói magyar követhoz. Uo. II. 646, 665–666. l.

⁹⁹ Kánya számjeltávirata a londoni magyar követhoz. Budapest, 1938. szept. 23. Uo. II. 645. l.

¹⁰⁰ A londoni magyar követ jelentése. London, 1938. szept. 24. Uo. II. 652. l.

¹⁰¹ Csáky napijelentése. Budapest, 1938. szept. 26. Uo. II. 654–655. l.

¹⁰² A varsói magyar követ számjeltávirata. Varsó, 1938. szept. 28. Uo. II. 669. l.

¹⁰³ A belgrádi magyar követ 1938. szept. 26-i számjeltávirata, ill. Kánya szept. 28-i számjeltávirata a budapesti magyar követhoz. Uo. II. 656–657, 674. l.

¹⁰⁴ A berlini magyar követ számjeltávirata. Berlin, 1938. szept. 26. Uo. II. 658–659. l.

¹⁰⁵ A berlini magyar követ 1938. szept. 28-i számjeltávirata, ill. Kánya ugyanazon napi számjeltávirati válasza. Uo. II. 670–671, 672. l.

ellenkező esetben „végsőképpen kimaradunk a megoldásból”.¹⁰⁶ Közben a német kormány titokban azzal az ígérettel igyekezett Jugoszláviát és Romániát semlegesíteni, hogy garanciát ad nekik Magyarországnak minden jövőbeni területi követelésével szemben.¹⁰⁷ Szeptember 29-én a németek hajlandók lettek volna már engedni a katonai fellépés egyidejűségéből; csupán azt kérték, hogy az „mielőbb megtörténjék”, s érdeklődtek, „mily erővel, mikor és hol állunk készenlétbe”.¹⁰⁸ A várt magyar elhatározás azonban ekkor sem következett be, s ez kedvezőtlenül hatott ki a tulajdonképpen Csehszlovákia felszámolását célzó német tervekre.¹⁰⁹

A szeptember 29-i müncheni négyhatalmi értekezleten megegyezés jött létre a Szudeta-vidék október 1-e és 10-e közti átadásáról; az egyezmény záradékába pedig – Mussolini javaslata alapján – bekerült, hogy „a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbség problémái, ha az illetékes kormányok három hónapon belül szerződéssel nem rendezik azt, a jelenlevő négy hatalom kormányfői újabb találkozásának tárgyát alkotják”.¹¹⁰ A lengyelek azonban erőszakhoz folyamodtak igényeik azonnali kielégítése végett: szeptember 30-án ultimátumban követelték a csehszlovák kormánytól Teschen és környéke átadását. Az ultimátumot elfogadták, s október 2-án már sor is került a lengyel bevonulásra.¹¹¹ A magyar kormány a kisantant miatt nem járhatott el hasonló módon;¹¹² jóllehet a szélsőjobboldali erőtől felizgatott magyar közvélemény ezt szenvedélyesen követelte.¹¹³

A magyar kormány „Zsupán” fedőnevű szlovák informátora, a Losoncon élő L. Bazovsky ezeket az izgalmas napokat Pozsonyban töltötte, hogy közvetlen értesüléseket és benyomásokat szerezhessen az egyidejű szlovák politikai fejleményekről. Amikor az október 6-i zsolnai határozat Csehszlovákia keretében mondta ki Szlovákia autonómiáját, azt tanácsolta a magyar kormánynak, hogy vegye azt egyelőre tudomásul, s így annak kinyilvánításával, hogy elismeri „a szlovák nemzet szuverenitását, illetve azt, hogy a szlovák nemzet maga akarja állami ügyeit intézni, s a magyar nemzet ebben a testvér szlovák nemzetet minden erejével támogatni akarja” – nyerje meg az autonóm szlovák kormány hajlandóságát a magyar többségű területek átengedésére. Eszerint „Szlovenszónak az elszakadandó magyarságon felüli része egyelőre függőben levő ügynek maradna a legkö-

¹⁰⁶ A berlini magyar követ 1938. szept. 27-i számjeltávirata. Uo. II. 662–663. l.

¹⁰⁷ Kánya számjeltávirata a berlini magyar követhöz. Budapest, 1938. szept. 29. Uo. II. 681–682. l.

¹⁰⁸ A berlini magyar követ 1938. szept. 29-i számjeltávirata. Uo. II. 678–679. l.

¹⁰⁹ Hitler később kifejezetten utalt erre Csákyval folytatott 1939. jan. 16-i megbeszélésén, *Magyarország és a második világháború*. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Összeállította: Ádám Magda – Juhász Gyula – Kerekes Lajos. Bp. 1959. 203–205. l.

¹¹⁰ RÁNKI i. m. 138. l.

¹¹¹ A varsói magyar követ 1938. okt. 3-i jelentése. *DIMK* II. 704–705. l.

¹¹² A londoni magyar követ 1938. okt. 7-i jelentése. Uo. II. 732–733. l.

¹¹³ MILOTAY ISTVÁN: *Könyörtelen órák*. Új Magyarország, 1938. okt. 2. RAJNISS FERENC: *Különvélemény a cseh kérdésben*. Új Magyarország, 1938. okt. 2. HUBAY KÁLMÁN: „*Elég volt!*” Magyarország, 1938. okt. 2. – Kozma Miklós rádiófelhívásában igyekezett a kormány iránti bizalomra és türelemre inteni a felizgatott közvéleményt. Új Magyarország, 1938. okt. 4.

zelebbi etap számára”, de Magyarország felé orientálását megkönnyítené, ha azzal kecsegtetnék, hogy viszonyát Magyarországgal föderatív alapon rendezhetné: csak a külügy, hadügy (külön szlovák honvédséggel) és az ezekre vonatkozó pénzügy számítana közös ügynek. A Tiso-féle cseh és a Sidor-féle lengyel orientáció leküzdésére általa, az 1933. augusztus 6-án, Besztercebányán alapított, s valójában csak névlegesen létező Szlovák Nemzeti Tanácsot (nem tévesztendő össze az említett Dvorčák-féle Szlovák Nemzeti Tanáccsal) állította alkalmasnak, amelyet a magyar kormány támogatásával remélt akcióképes, a szlovákságot külföld felé is képviselő, a magyar érdekekért politizáló tényleges erőtényezővé fejleszteni.¹¹⁴

A körülmények mérlegelése a magyar kormányt Bazovsky nézetével megegyezően arra az álláspontra vezette, hogy a szlovák kérdést függőben kell hagyni. Vonakodott azonban egy föderatív megoldás lehetőségének akár csalétek gyanánti felvetésétől, s tisztában volt azzal, hogy Bazovsky jelentéktelen csoportja nagy befektetések árán sem válhat belátható időn belül számottevő politikai tényezővé. Sokkal ígéretesebbnek tűnt a kárpát-ukrajnai helyzet: itt is autonóm kormány alakult, azzal a lényeges különbséggel azonban, hogy élére Bródy személyében titkos magyar kormányügynök került. Ez a körülmény lényeges szerepet játszott abban, hogy a továbbiakban Kárpát-Ukrajnára koncentráldott a magyar kormány azon erőfeszítése, hogy magyarlakta területek birtokbavételén túl – egyelőre legalább részben – kijuthasson „történelmi” határaihoz. Október első felében kárpátukrán területre beszivárogtatott szabadcsapatok garázdálkodását népi felkelésnek feltüntetve igyekezett a Magyarországhoz csatlakozás kimondásához megfelelő feltételeket teremteni.¹¹⁵

A szabadcsapatosoknak tömeges fogságba esése, Bródy lelepleződése és letartóztatása hamarosan megcsappantották azonban az akcióhoz főzött reményeket. Ugyanakkor merő szélhámoságnak bizonyult Koreň azon ajánlata, hogy az emberei – Babina és Durica – által megszervezett lengyelországi szlovák emigránsok élén betör Kelet-Szlovákiába és kirobbant ott egy népi felkelést.¹¹⁶ A lengyel részről eleve kétes értékűnek ítélt vállalkozásból¹¹⁷ nem lett semmi: a magyar vezérkar által repülőgépen Krakkóba juttatott Koreň faképnél hagyta az ellenőrzésével megbízott emigráns útítársát, Michal Harmincot,¹¹⁸ és hamarosan már Berlinből küldte szívélyes üdvözlését „minden magyar nemzetiszocialista testvérnek”.¹¹⁹ Ott Krall Károly, a Pálffy Fidél-féle Egyesült Magyar Nemzetiszocialista Párt berlini megbízottja segítségével próbált érintkezést találni illetékes birodalmi

¹¹⁴ OL ME Nemzetiségi o. 240. cs. Flachbart-gyűjtemény 4/d, „Zsupán” 1938. okt. 7-i és 9-i információi.

¹¹⁵ ÁDÁM M. i. m. 376–377. l.

¹¹⁶ A rendőrség politikai rendészeti osztályának jelentése. Budapest, 1938. okt. 24. BM Res. 1940–8–6050.

¹¹⁷ A varsói magyar katonai attasé 1938. okt. 10-i távirata. DIMK XI. 776. l.

¹¹⁸ A budapesti rendőrfőkapitányság politikai osztályának jelentése. Budapest, 1940. nov. 9. OL BM Res. 1940–6. sz. n.

¹¹⁹ Koreň levele Ács Bélához. Berlin, 1938. okt. 14. OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. E 15245/1938.

körökkel, hogy megnyerje azokat a „Szabad Szlovák Állam” eszméjének. A létesítendő állam címerét, zászlaját, pénzét már szeptemberben megtervezte.¹²⁰ Mivel azonban a németek tényleges politikai erőre, a Szlovák Néppártra építették hasonló elgondolásait, Koreňnek újra csak a Tisoékkal való megegyezést ajánlották. Ezek azonban nem álltak szóba az emigráns „szlovák forradalmárral”, aki a hadügyi és rendőrminiszteri tárcát igényelte magának a szlovák autonóm kormányban,¹²¹ s így e fanatikus és fantasztá kalandornak vállalnia kellett a Budapestre való visszatérést és kimagyarázkodást.¹²²

A német kormány, amely a magyarlakta területek vonatkozásában kifejezetten sürgette az „aktív megmozdulásokat” és tanácsokat adott, kikkel kell az ilyesmit végrehajtani,¹²³ a kárpát-ukrajnai magyar diverzáns akciókkal és az általuk szolgáltatott aspirációkkal szemben elutasítóan viselkedett; ellene volt a magyar–lengyel közös határ megvalósításának, mert az „megkönnyítené a block-képződést Németország ellen”. Hasonlóképpen elvetette Szlovákia Magyarországhoz csatolásának lehetőségét, és már számolt egy német befolyás alatt álló önálló szlovák állam létrehozhatóságával.¹²⁴ A magyar kormánynak Pozsonyra és környékére formált kívánságát elutasította,¹²⁵ s a magyar–német viszonyban bekövetkező végzetes töréssel fenyegetve vonatta vissza a magyar kormánnyal a Pozsony-Ligetfalura emelt német igény elleni tiltakozását.¹²⁶

A magyar területi követelések tárgyában Komáromban, október 9-e és 13-a között került sor a közvetlen tárgyalásokra.¹²⁷ A magyar delegációt Kánya Kálmán és Teleki Pál vezette; a csehszlovák delegáció élén a szlovák autonóm kormány miniszterelnöke, Tiso állott, akit mint katolikus papot, a Vatikán segítségével szeretett volna a magyar kormány engedékeny magatartásra bírni.¹²⁸ Jóllehet a tárgyalások „békés atmoszférája” érdekében támasztott előzetes magyar felteteleknek¹²⁹ a csehszlovák kormány részben eleget tett – a határszéli Ipolyság várost és a sátoraljaújhelyi vasúti állomást már október 11-én átengedték –, a csehszlovák delegáció ellenállt a megbízhatatlan 1910-es népszámlálásra alapított túlzott magyar követeléseknek, és gazdasági indokokra hivatkozva különben is ellenezte az etnikai elv merev alkalmazását. A Csallóköz átadását ajánlotta fel; a Szlovákia egyéb területein élő magyarok tekintetében lakosságcsere javasolt, illetve területi autonómiát helyezett kilátásba.¹³⁰ Mivel az ellentétes álláspontok

¹²⁰ A rendőrség politikai rendészeti osztályának jelentése. Budapest, 1938. szept. 14. OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. E 15245/1938.

¹²¹ Koreň levele feleségéhez. Berlin, 1938. okt. 14. OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. E 15245/1938.

¹²² Harminc és Mócik: „A szlovákok szabadságharcának igazi célja” c. Koreň-ellenes röpirata. OL BM Res. 1940–8–6050.

¹²³ A berlini magyar követ 1938. okt. 1-i jelentése. *DIMK* II. 693–694. l.

¹²⁴ RÁNKI i. m. 141–142. l.

¹²⁵ Aschmann feljegyzése. Berlin, 1938. okt. 7. OL Filmtár, 11589. doboz, 442564.

¹²⁶ Feljegyzés. Berlin, 1938. okt. 6. OL Filmtár, 11589. doboz, 467257–9.

¹²⁷ A tárgyalás anyagát lásd *DIMK* II. 738–771. l.

¹²⁸ A londoni magyar követ 1938. okt. 8-i számjeltávirata. Uo. II. 735. l.

¹²⁹ Kánya 1938. okt. 3-i számjeltávirata a prágai magyar követnek. Uo. II. 707. l.

¹³⁰ Uo. II. 760. l.

között a továbbiakban sem következett be lényegesebb közeledés, a magyar kormány 13-án megszakítva a tárgyalásokat, 14-én jegyzékben tájékoztatta a tárgyalások eredménytelenségéről a müncheni egyezményt aláíró hatalmakat.¹³¹ Október 15-én pedig polgári ruhás rendőri közegek irányítása alatt megrendezték a békéscsabai szlovákok tiltakozó nagygyűlését, amely követelte, hogy a felvidéki szlovákság népszavazással csatlakozzék az ezeréves Magyarországhoz, ahol a szlovákok „szabadsága és jóléte kifogástalan”.¹³²

Anglia és Franciaország azonban nem mutatott hajlandóságot arra, hogy foglalozzon a magyar revízió ügyével. A tengelyhatalmak állásfoglalása volt a döntő. Hitler támogatásának megnyeréséért valóságos versenyfutás indult a csehszlovák, illetve a szlovák kormány, és a magyar kormány részéről. Ezekben a napokban Bazovsky „Halálosan komoly dolgok” címen intézett memorandumot a magyar kormányhoz, amely szerinte még most sem ismerte fel kellően, hogy „Közép-Európában Hitler fog diktálni”, s ezért a revízió sikere szempontjából nincs sürgősebb feladat, mint „azonnal, minél nagyobb mértékben átorientálódni Németország, a hitlerizmus felé”. Emlékeztetett arra, hogy a szeptemberi krízis idején szalasztotta el a magyar kormány a nagy alkalmat: „Ha akkor nyíltan odanyilatkozott volna, hogy a németekkel együtt masírozik, Szlovenszko ma már Magyarországé lenne!” Hogy most újra le ne késsen, „meg kell csinálni rögvest a parancsuralmi rendszert, és azonnal katonai szövetségfélébe lépni Németországgal”. Első lépés: „a szocialistákat azonnal kidobálni a parlamentből, a pártot megszüntetni. A zsidókérdést is radikálisabban kell kezelni.” Mint rámutatott, a parancsuralmi rendszer bevezetéséhez nem kell fordulat: a jelenlegi kormány felülről hajthatná végre. E belső átalakulás és katonai szövetség ellenében elérhető lenne a szlovákiai népszavazás, amely a terület katonai kiürítése után s a szavazásra jogosultak körének célszerű meghatározása stb. útján a magyar érdekeknek megfelelő eredményt hozna.¹³³

Bár a magyarországi politikai életben ez idő tájt erősen aktivizálódtak a szélsőjobboldali erők, amelyek a teendőkről hasonlóképpen vélekedtek, s nyomásuk a kormányra nem maradt hatástalan, annyi történt, hogy Imrédy és Kánya helyett, akik a németek által kívánt időpontban haboztak Csehszlovákia ellen fegyveres akcióba bocsátkozni, s így magukra vonták azok súlyos neheztelését, az előttük rokonszenvesebb Darányi Kálmán volt miniszterelnök utazott Hitlerhez, hogy az antikomintern paktumhoz való csatlakozás és a népszövetségből való kilépés kilátásbahelyezésével ellensúlyozza a szlovák, illetve csehszlovák részről felajánlott engedményeket. A német külügyminiszter asztalán fekvő térképre jelölték be a határvonalra vonatkozó magyar és csehszlovák elképzeléseket; Ribbentrop folytatta az ezek egyeztetését célzó megbeszéléseket egyik majd másik féllel; itt volt

¹³¹ RÁNKI i. m. 143–144. I. F. VÁVRA–J. EIBEL: *Viedenská arbitráž–dósledok Mníchova*. Bratislava, 1963.

¹³² Bordás Árpád rendőrtanácsos jelentése. Békéscsaba, 1938. okt. 16. OL Küm. Pol. 61. cs. 3265/1938.

¹³³ OL ME Nemzetiség o. 240. cs. Flachbart-gyűjtemény 4/d.

szó arról, hogy Kassa, Ungvár, Munkács kívül vagy belül essék-e a határvonalon. Hasonló erőfeszítések történtek az olasz kormány informálására és támogatásának biztosítására. Így érlelődtek október második felében a tengely döntőbíráskodásának feltételei.¹³⁴

A november 2-i bécsi döntés mintegy 12 000 négyzetkilométer területet ítelt oda Magyarországnak, valamivel több mint egymillió, többségében magyar lakossal. Nem sikerült viszont Kárpát-Ukrajnában fait accomplit teremteni; az etnikai alapon megvont határok még mindig szűknek talált „ketrecéből” kitörni, legalább egy darabon a Kárpátokig eljutni, s ezzel a magyar revíziós törekvéseket a történelmi alapon támasztott igények érvényesítésének síkjára vinni; a magyar–lengyel közös határt megvalósítani. S míg ez irányban a magyar kormány megpróbálta folytatni erőfeszítéseit, abba bele kellett törődnie, hogy szlovákiai aspirációit bizonytalan időre jégre tegye. A szlovák emigránsok azonban tovább szőtték terveiket. Koreň most Horthy Miklós magyar kormányzóhoz intézett memorandumot, támogatását kérve a szlovákok szabad államának megalapításához: „Mint államalapítónak nemcsak erkölcsi jogunk, hanem kötelességünk is, közvetlenül az állam fejéhez fordulni. A kormányzó maga is tudja, hogy milyen nyomorúságos kezdetből született meg az ő állama is, és ezért kell, hogy megértse ezt.” Szemére veti a kormányzónak, hogy „mindabból, amit Budapestről kaptunk, egyetlen fillér sem ment közvetlenül a mi akciónkra, a mi harcunk javára, hanem ez kizárólag a magyar érdekek javára szolgált... amit eddig adtak, azért csupa olyan dolgot végeztünk el, amelyek a magyar politika érdekét képezték”.¹³⁵

A magyar kormánynak tett ajánlatokat Jan Vrba is, a Szlovák Fasiszta Párt titkára, aki a szlovák emigránsokkal való kapcsolatai miatt a bécsi döntést követően a letartóztatás elől Bécsbe emigrált.¹³⁶ Ott felkereste Jehličkát, előadva neki a Pozsony megrohanására vonatkozó tervét. Az ő ajánlatára jött Budapestre, ahol tárgyalt a miniszterelnökségen, a Magyar Revíziós Ligánál, és „illetékes katonai körökkel”. Azonban mindenütt azt a választ kapta, hogy jelen körülmények között „a magyarok nem avatkozhatnak az ilyen akciókba”.¹³⁷ A körülményekkel való időleges megalkuvásról volt azonban csak szó, s nem a további területi igények feladásáról. A vezérkari főnöknek az átcsatolt területek megszállásában részt vett alakulatok számára kiadott parancsa világosan kifejezésre juttatta ezt: „A m. kir. Honvédség csapatai megállottak a bécsi döntőbírák által kijelölt vonalakon, de bízunk kell abban, hogy az a nemes lelkesedés és tettekeszség, amely az elmúlt hetekben a Honvédség minden egyes tagját eltöltötte, még alkalmat fog találni nagy cselekedetek végrehajtására.”¹³⁸

¹³⁴ RÁNKI i. m. 145–158. l.

¹³⁵ OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 15511/1939.

¹³⁶ A párt vezérét, Severin Koribaňát, a Tiso-kormány 1938. nov. 3-án le is tartóztatta; olasz intervencióra szabadult Illaváról 1939 márciusában, s azután Magyarországra szökött. Feljegyzés. Budapest, 1940. okt. 1. OL Küm. Res. Pol. 79. cs. Iktatlan iratok.

¹³⁷ Koreň levele Nagy Sándor rendőrfőtanácsoshoz. Budapest, 1938. dec. 16. OL BM Res. 1940–8–6050.

¹³⁸ OL Küm. Pol. 61. cs. 3265–7–7/1938.

A magyar kormányt november 2-a után elsősorban a bécsi döntés által Magyarországnak ítélt területek birtokbavétele és beolvasztása foglalkoztatta. Az átcsatolt területre bevonuló honvédcsoportok ünnepélyes fogadtatását a magyar kormány és az Egyesült Magyar Párt közös erővel szervezte meg. Nem hiányoztak a diadalkapuk, zászlóerdők, virágot hintő leánykák, ünnepi szónokok, éljenző tömegek. Őszintén és jóhiszeműen örült és lelkendezett sok-sok magyar ember; a bevonuló katonák egy része is szentül hitte, hogy felszabadulást hoz az ittenieknek, s nagy élménynek érezte e találkozást. Nem gondolt arra, hogy e fogadtatás ünnepélyes külsőségei, a Horthy-képek, zászlók, kokárdák, a nép közé szórt „Mindent vissza!”-cukorkák a hitleri csapatok „Szudétaföldre” történt bevonulása külsőségeinek tudatos utánzása volt a rendezők részéről.¹³⁹ Nem vették észre, hogy az indulatok és érzelmek áradása közepette „voltak bizalmatlan, nyugtalan, vállukat vonogató emberek” is, akik titokban „félnek, hogy több bajt és nehezebb sorsot ígér nekik a magyar jövő, mint amilyen eddigi életük volt a Csehszlovák Köztársaságban”.¹⁴⁰ Nem gondoltak azzal, mit érez, mit gondol az etnikai elv alapján történt határmegvonás ellenére is nagy számban magyar uralom alá került szlovákság! Arról nem írt a sajtó, nem szólt az ünnepélyes fogadtatásokat közvetítő rádió, csak a csendőrnnyomozó osztályparancsnokság bizalmas jelentése hívta fel rá a figyelmet, hogy még magyarul sem fogadták mindenütt egyöntetű lelkesedéssel az impériumváltozást. „Egyik ilyen 1000 lakosú színmagyar község a bevonulás alkalmával olyan ellenszenvet tanusított, hogy a szálláscsinálóknak erőszakkal kellett gondoskodni a csapatok elhelyezéséről.”¹⁴¹ Már a bécsi döntést megelőző napokban érkeztek határszéli magyar falvakból ilyen üzenetek: „Csak maradjatok magatoknak, ne akarjatok ti bennünket felszabadítani, jobb dolgunk van nekünk itt, mint nektek odaát; először magatokat szabadítsátok fel!”¹⁴²

A „felszabadulás” káprázata hamar eloszlott. A magyar kormány csak a bevonulás külsőségeiben utánozta a német birodalmat; azokat az intézkedéseket, amelyeket a német hódító a Szudéta-vidéken a lakosság minden rétegének a megnyerésére tett, feleslegesnek tartotta leutánozni.¹⁴³ birtokon belül lévén, úgyszólván leplezetlenül tört az átcsatolt terület kihasználására.¹⁴⁴ Ennek eszközei a

¹³⁹ Kovrig Bélának, a miniszterelnökség társadalmpolitikai osztálya vezetőjének levele Kozma Miklóshoz. Budapest, 1939. jún. 15. OL Kozma-iratok, 27. cs.

¹⁴⁰ DOBI ISTVÁN: *Vallomás és történelem*. I–II. Bp. 1962. II. 87. l.

¹⁴¹ A csendőrnnyomozó osztályparancsnokság jelentése. Budapest, 1938. nov. 23. OL ME Nemzetiségi o. 52. cs. P 17392/1938.

¹⁴² Szakács Antal körjegyző jelentése. Zajta, 1938. okt. 25. OL ME Nemzetiségi o. 52. cs. P 17185/1938.

¹⁴³ „Németország... az Anschluss után Ausztriában felemelte a schillinget és felemelte a Szudéta-vidéken a cseh koronát; nagyon jó módszer ez, mert ezáltal rögtön megnyerték az egész fixfizetésű társadalmat, a tisztviselőket, továbbá a munkásságot és a betevőket. Mi ezt elmulasztottuk.” Hegedűs Lóránt beszéde. 1939. dec. 15. Felsőházi Napló, (a továbbiakban: FN) 1939/I. 195. l.

¹⁴⁴ Valósággal jelképezte ezt a magyar katonatisztek lázas vásárlása: „nem lehetett a fejüket látni, mert annyi különféle csomagot vittek magukkal, főleg cipőt.” OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 16371/1939.

pénz értékének leszállítása, az adóterhek növelése, az árpolitika, az általános gazdaságpolitika, és „szociálpolitika” voltak. Ezen kívül is a magyar kormány és az Egyesült Magyar Párt politikája az átcsatolt terület társadalmának minden rétegében egyre-másra sérelmeket keltett, fájó sebeket okozott. Az élet minden vonatkozásában folytatott magyarosító politikájával pedig különösen elviselhetetlenné tette a területátcsatolás folytán magyar uralom alá került szlovákok sorsát.

A bécsi döntőbírói ítélet végrehajtásával kapcsolatos különböző kérdéseknek a csehszlovák kormánnyal való megtárgyalására alakított főbizottság létrehozott ugyan egy kisebbségi albizottságot, amely propagandisztikus indítékokból intézkedéseket tervezett a bécsi döntéssel magyar uralom alá jutott szlovákok nemzeti jogainak bizonyos méltánylására (nemzeti nyelvük használata a kulturális életben és a közigazgatásban, közjogi képviselőik, saját kisebbségi iskolatanácsuk), s felmerült egy, a magyar és csehszlovák kormány közt kötendő kisebbségi egyezmény terve is,¹⁴⁵ de mindezek sorsa hamar megpecsételődött. Az a nézet győzedelmeskedett, hogy az etnikai alapon hozott bécsi döntés által Magyarországnak ítélt terület magyar jellegét kell kidomborítani, a szlovákság részére a revíziós kampány során – amúgy is elég határozatlanul – tett különböző ígéretek tárgytalannak tekintendők amiatt, hogy nem Szlovákia egészének bekebelezésére kerülhetett sor. Ami pedig a Csehszlovákiával kötendő kisebbségi egyezményt illeti: bármennyire kívánatos lenne a csehszlovák uralom alatt maradt szlovákiai magyarság részére ugyanazon jogok biztosítása, a szlovákok kedvezményezett helyzete – még ha az csak az átcsatolt területen élő szlovákokra korlátozódna is, láncreakciót válthatna ki Magyarországon többi nemzetiségeinél. Elsősorban a német

¹⁴⁵ Feljegyzés a kisebbségi albizottság alakuló üléséről. 1938. nov. 9. OL ME Nemzetiségi o. 240. cs. Flachbart-gyűjtemény 4/d. Az albizottság elnöke Pataky Tibor államtitkár, a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának vezetője; főtárgyalója Sebestyén Pál külügyminisztériumi miniszteri tanácsos. Tagjai: Sass Elemér belügyminisztériumi miniszteri tanácsos, valamint Oszwald György miniszteri tanácsos és Ottlik László, Balla Pál, Flachbart Ernő osztálytanácsosok a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályán. Részletesebb körvonalazásra – első fogalmazásban – csak a csehszlovákiai magyarság helyzetét érintő kérdések kerültek, „A csehszlovákiai magyarság önkormányzatának alapelvei” címen. (Uo.) Eszerint Szlovákia és Kárpát-Ukrajna területi autonómiáján belül a magyar lakosság olyan önkormányzatot kapjon, amelynek keretében egész iskolaügye és kultúrája, valamint egyes szociális ügyek felett szabadon rendelkezessék. Evégből mind Szlovákiában, mind Kárpát-Ukrajnában egy-egy magyar kultúratanács szervezendő. Ezek kizárólagos hatáskörébe tartozik az iskolák létesítése, tanerők kinevezése, a felügyelet gyakorlása; a kultúregyletek alapszabályainak láttamazása, a magyar sajtó rendészeti ellenőrzése. A tanács szabályrendeleteket adhat ki a maga hatáskörében, s ezek saját hivatalos lapjában, magyarul tételnek közzé. Az állami költségvetésben biztosított anyagi alapok elégtelensége esetén a tanács pótdót vethet ki az állami egyenes és közvetett adók után. Magyar közigazgatási és bírósági járáások alakítandók ki; az országos autonómia központi szerveiben a magyarság az 1910. és 1930. évi népszámlálások átlaga alapján számított százalékaránynak megfelelő számú tisztviselővel bírjon. Az autonóm országos szervezetekben azok minden tagja saját anyanyelvét használhatja; magyarul is intézhető beadványok; a jegyzőkönyvek magyarul is vezetendők.

kisebbségnél,¹⁴⁶ amelynek a náci „népcsoportjog” alapján támasztott követeléseit épp ekkor próbálta a magyar kormány a nagy nyomás alatt tett engedmények ellenére korlátozni, visszaszorítani.¹⁴⁷

Az átcsatolt terület sorsának alakulásában kezdetben rendkívül nagy szerepe volt az Egyesült Magyar Pártnak. Vezérei közül azok, akiknek birtokaik – mint Esterházy Jánosnak, Csáky Mihálynak – Szlovákiában maradtak, maguk is megmaradtak „örhelyeiken”, és folytatták azt a tevékenységüket, amelyet a szlovákiai magyar kisebbség védelme címén a magyar kormány utasításai alapján és anyagi segítségével, a revíziós célok érdekében kifejtettek.¹⁴⁸ Azok viszont, akiknek birtoka, illetve lakhelye az átcsatolt területre esett, a magyar impérium alatt azzal az indokolással tartották fenn a pártot, hogy az átcsatolt terület sajátos érdekei kívánják azt meg, különösen az anyaországi viszonyokkal való egységesítés fokozatossága és helyes módszerei biztosítása szempontjából.¹⁴⁹ 1938. október 28-án és 29-én folytak le Imrédy Béla miniszterelnök és Jaross Andor, az Egyesült Magyar Párt országos elnöke között azok a tárgyalások,¹⁵⁰ amelyek eredményeként Jaross, és a párt Magyarországhoz kerülő részlegének más vezetői a bécsi döntés nyomán azonnal bekapcsolódtak az átcsatolandó területen létesítendő katonai közigazgatás csúciszervét jelentő vezérkari főnökség ügynevezett polgári csoportjának munkájába,¹⁵¹ amelynek egy részlege Weiss István miniszteri osztályfőnök vezetése alatt „Felvidéki Egységesítő Csoport” néven akkor már vizsgálta az „unifikáció” problémáit.¹⁵² Imrédy és Jaross megegyezése értelmében ebből a polgári csoportból alakult azután meg a „felvidéki ügyek tárcanélküli minisztériuma”, amelynek élén Jaross minden, az átcsatolt területet érintő kérdésben szót kapott, s mint a kormány tagja, nagy befolyással is rendelkezett.¹⁵³

Az átcsatolt területen, ahol a korábbi egyéb pártok működése lényegében megszűnt, és ahová az „anyaországi” pártok behatolását a kormány akadályozta, az Egyesült Magyar Párt úgyszólván korlátlan hatalmat élvezett. Ezt a hatalmat egyrészt a szlovákok üldözésére, másrészt azon magyarok magatartásának megtorlására használta fel, akik a bomlasztó munka idején a párttal szemben foglaltak állást.

¹⁴⁶ Csáky külügyminiszter 1939. febr. 8-i utasítása Kuhl Lajos, Barthely Tibor és Sebestyén Pál külügyminisztériumi tisztviselők részére a csehszlovákiai kisebbségi egyezmény tárgyában. OL Küm. Res. Pol. 72. cs. 133/1939.

¹⁴⁷ TILKOVSKY i. m. Acta Historica, 1966. évf. 79–80. l.

¹⁴⁸ Szlovák részről nem bántották Esterházyék birtokait; ugyanakkor „Esterházy működését Budapesten is grófilag honorálják”; Bars megyében egy 400 holdas birtokhoz juttatták hozzá. L. Bazovsky beadványa. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁴⁹ A párt országos elnökének, Jaross Andornak, az átcsatolt területen, Komáromcsehi határában volt 700 holdas birtoka.

¹⁵⁰ Pataky Tibor államtitkár „Pro domo” feljegyzése. OL ME Nemzetiségi o. 52. cs. T 17125/1938.

¹⁵¹ Az 1938. nov. 3-i minisztertanács Jarost a vezérkari főnök mellé tanácsadói feladatkörrel a kormány főmegbízottjának nevezte ki.

¹⁵² Weiss István miniszteri osztályfőnök jelentése Imrédy Béla miniszterelnökhöz. Budapest, 1938. nov. 17. OL ME Nemzetiségi o. 49. cs. L 17508/1938. és 1939. január 25. OL ME Nemzetiségi o. 67. cs. T 16020/1939.

¹⁵³ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. nov. 16.

Az Imrédy-kormány valósággal szabad kezet adott ehhez a garázdálkodáshoz, mert Jaross és pártja az országos politikába is bekapcsolódva, a súlyos kormányválság idején Imrédy legfőbb támasza lett. A Teleki-kormány azonban az átcsatolt terület felzaklatott viszonyainak konszolidálása érdekében 1940 tavaszára önálló létezésében felszámolta a kormány intézkedéseit is negligáló Egyesült Magyar Pártot, s a „felvidéki minisztériumot” megszüntetve, Jarost kitette a kormányból. De mivel a kormány „felvidéki” politikája csak módszereiben, s nem nacionalista alapelveiben különbözött Jarossék politikájától, – az átcsatolt terület sorsa lényegében ezáltal nem változott.

AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS KÖVETKEZMÉNYEI
A MAGYARORSZÁGHOZ ÁTCSATOLT TERÜLETEN

Szlovákia gazdasági helyzete számos tekintetben igen súlyos volt az első csehszlovák köztársaságban. A szlovákiai ipar lerombolásával a cseh burzsoázia arra törekedett, hogy Szlovákia agrárország maradjon, s csupán mint fogyasztóterület, munkaerő- és nyersanyagforrás játsszék szerepet. A csehszlovák kommunista párt következetesen harcolt a cseh burzsoáziának Szlovákiát fejlődésében visszavető, kiszípolozó politikájával szemben, s nagyszabású programot dolgozott ki Szlovákia iparosítására, gazdasági fejlesztésére.¹

Csehszlovákia kommunista pártjának bírálata a Szlovákiát sújtó csehszlovák burzsoá gazdaságpolitikával szemben elvileg különbözött attól a kritikától, amelyel azt a szlovák autonomista-szeptatista nacionalisták, illetve magyar irredentista nacionalisták illették. Ez utóbbiaknak például valójában azért feküdt annyira szívéükön Szlovákia sorsa, mert feszítőerőként használhatták fel Csehszlovákia bomlasztására.²

Amikor az 1938. november 2-i bécsi döntés Szlovákia egy részét a horthysta Magyarországnak juttatta, a magyar propaganda a bekebelezett dél-szlovákiai területekről is azt hirdette, hogy „egy gazdaságilag igen megviselt, kifosztott területet kell bekapcsolnunk a megnagyobbodott ország gazdasági vérkeringésébe”.³ Nem vette tekintetbe, hogy a fentebb jellemzett csehszlovák gazdaságpolitika körülményei között Szlovákiának éppen ez a része volt az, amely adottságainál fogva leginkább élhetett a rendelkezésre álló korlátozott lehetőségekkel. Olyannyira, hogy e terület mezőgazdasági kultúrája magasabb színvonalon állt annál a magyarországinál, amelyhez csatoltatott.

Dél-Szlovákia nemcsak kiváló, acélos búzát termelt, hanem rendkívül magas fokon állt a belterjes mezőgazdálkodás olyan fontos és jövedelmező ágaiban is, mint a cukorrépa, dohány és fűszerpaprika termelése. A magyar kormány – propagandájával ellentétben – a valóságban már a birtokbavétel előtt is tisztában volt vele, hogy „a megszállandó új magyar területeken a mező- és kertgazdasági

¹ A *CsKP története*. Bratislava, 1962. 222–223. l. FILO i. m. 66. skk.

² Vö. TARIJÁN ÖDÖN – FALL ENDRE: *Magyarok, szlovákok és ruthének a Duna völgyében*. Bp. 1938. A „felvidéki” ipar sorsára, a cseh iparpolitikára, s Hlinka ezzel kapcsolatos állásfoglalására vonatkozóan lásd JÓCSIK LAJOS: *A Közép-Dunamedence közigazgatása*. Bp. 1944. 289–299. l.

³ SZILASSY BÉLA: *A Felvidék szociális problémái*. (Előadás az 1939. évi közigazgatási tanfolyamon.) A mai magyar szociálpolitika c. kötetben. Bp. 1939. 602. l.

növénytermesztés és növényegészségügy magasabb színvonalon áll, mint hazánk mai területén, tehát feltétlen nagy felkészültséget igényel e területeknek átvétele, de még nagyobbat annak továbbvitele, illetve fejlesztése, nehogy az átvétel után ezeken visszaesés következzen be”.⁴ A magas színvonalú növénytermesztési kultúra figyelemre méltó állattenyésztéssel és tejgazdasággal párosult. Erős szövetkezetek, eleven életet élő gazdaegyesületek tömörítették a gazdákat, akiknek nem voltak piacgondjaik: jó áron értékesítették terményeiket, olcsón jutottak iparcikkekhez. Életszínvonaluk, kulturáltságuk magasabb volt, mint a magyarországi gazdáké.⁵

A bécsi döntés következtében Szlovákia összesen kb. 1 200 000 hektár mezőgazdaságilag megművelt területet veszített, azaz mezőgazdaságilag megmunkált összterületének 41 százaléka került horthysta megszállás alá. A veszteség azonban súlyosabb volt annál, mint amit e százalékszám kifejez, hiszen éppen a Magyarországhoz csatolt dél-szlovákiai gabonatermő területek képezték Szlovákia élelmezési fő alapját; elsősorban ez a terület biztosította Szlovákia összlakossága zavartalan ellátását. Az ehhez szükséges mezőgazdasági termelvények, mint gabona, hüvelyesek, kapásnövények, gyümölcs, vaj, tojás, hús, zsír stb. kereken 80 százaléka került ki erről a területről.⁶

Dél-Szlovákia átmeneti elvesztésével a Szlovákiát ért érzékeny csapás nem jelentett a bekebelező horthysta Magyarország számára ennek megfelelő, egyértelmű nyereséget. A természetes piacaitól elszakadt dél-szlovákiai agrárterületnek a kiterjedt magyarországi agrárterületekhez történt hozzácsatolása folytán ugyanis csak megnövekedtek Magyarország mezőgazdasági túltermelésből fakadó, amúgy is súlyos értékesítési nehézségei. A bekebelezett dél-szlovákiai területek kb. 4 millió métermázsás búzaterméséből csak 2 millió fogyott el helyben; a további 2 millió métermázsas elhelyezése a magyar gazdaságpolitikának komoly gondokat okozott. De hasonló volt a helyzet Dél-Szlovákia más agrártermékterületeiben is. A magyar közgazdászok már röviddel a területátcsatolás után kifejezést adtak azon véleményüknek, hogy a „visszatért” terület mezőgazdasági termelését az „anyaország” mezőgazdasága érdekeinek védelmében korlátozni lesz szükséges. S mivel e terület iparosításával konkurrenciát teremteni a gyengébb „anyaországi” magyar iparnak még kevésbé érdeke, mint volt az erős cseh iparnak, – a „felszabadult” részek gazdasági jelentőségét döntően a fogyasztóterület jelentős megnövekedésében jelölték meg.⁷ Ez annyit jelent, hogy a bécsi döntés következ-

⁴ Végrehajtási kiegészítések a megszállandó új magyar területeken szükségelt növényegészségügyi intézkedésekről szóló tervezethez. 1938. okt. 22. OL Földművelődésügyi Minisztérium (a továbbiakban: FM) Ált. ir. 5264. cs. 35. tétel, 22303. sz.

⁵ A vezérkari főnökség polgári csoportja által készített összefoglalás az átcsatolt területeken tapasztalható gazdasági, társadalmi, politikai képről. 1938. nov. 23. OL ME Nemzetiségi o. 67. cs. T 15252/1939. Vö. SZVATKÓ i. m. 163–164. l.

⁶ A m. kir. Külkereskedelmi Hivatal prágai kirendeltségének jelentése az autonóm Szlovákia élelmezési lehetőségeiről. 1938. nov. 14. OL Küm. Gazdaságpolitikai o. 618. cs.

⁷ RUISZ REZSŐ: *A felszabadulás gazdasági következményei*. Magyar Szemle, 1939. évf. 1. sz. 53–59. l.

tében gazdát cserélt Dél-Szlovákiában a „gyarmati helyzet” nemcsak hogy megmaradt, hanem még súlyosbodott azáltal, hogy az új helyzetben a mezőgazdasági termelés eddig elért szintjét is csökkenteni kellett.

A terményértékesítési nehézségek úgyszólván azonnal jelentkeztek: „Csak most tűnik ki teljes valóságában, hogy mennyire szervesen összetartozott, illetve kiegészítette egymást Pozsony és a Csallóköz. A Csallóközbe nemcsak pozsonyi, hanem brünni és prágai kereskedők is eljöttek, ez volt Csehszlovákiának az éléstára; de viszont ezért tudtak a gazdák mindent jó áron, késedelem nélkül értékesíteni.”⁸ Ennek most egyszerűen vége szakadt. Az életbe léptetett katonai közigazgatás tartama alatt az átcsatolt területet szigorú határvár különítette el az „anyaországtól”; terményértékesítésről ebben az irányban sem lehetett szó, mert hiszen már akkor is, ha valaki 5 kilogrammnál nagyobb súlyú csomagot akart a határon átvinni, külön engedélyt kellett erre kérnie a katonai parancsnokságtól.⁹ De ekkor még lehetett remélni, hogy a nehézségek csak átmenetiek, s túljutva a területátkapcsolás zökkenőin, ismét rendes kerékvágásba tér az élet. A polgári közigazgatás 1938. december 21-i életbeléptetése sem hozott azonban lényeges javulást. A gabonafelvásárlást nagy vontatottan megkezdte ugyan a Futura, de inkább az átcsatolt terület gazdatársadalmának körében támadt nagy elkeseredés levezetését célzó politikai megfontolások eredményeként, mint valóságos gazdasági érdekből, – s ez meglátszott az átvételi árak alacsonyágán is. Az állatértékesítés viszont továbbra is még hosszú ideig teljes pangásban maradt, csak spekulánsoknak vesztegethették el állataikat, potom áron.¹⁰ Később az állami intervenció vásárlások enyhítettek valamit a súlyos helyzeten.¹¹ Hogy mennyire nem átmeneti nehézségekről volt szó a terményértékesítés terén, hanem az átcsatolt terület gazdasági helyzete alapvető megváltozásának tartós következményeiről, mutatja az is, hogy míg a csehszlovák impérium alatt e területen több száz vásár tartására adtak engedélyt, addig a magyar kormánynak a vásárok számát lényegesen le kellett redukálnia.¹²

A terményértékesítési nehézségek természetszerű velejárója lett a gazdák pénztelensége. Ugyanakkor az iparcikkek ára jelentősen felment: „Az üzleteket és kereskedéseket a felszabadító csapatok és a csapatokkal besurranó élelmesek alacsony árakért teljesen kivásárolták, és az anyaországból hozott áru általában 30–40%-kal drágább.”¹³ Az iparcikkek áremelkedése fél év leforgása alatt már 100 százalékos lett; ezzel szemben terményeikért 20–30 százalékkal kaptak keve-

⁸ A somorjai járás gazdasági felügyelőjének jelentése. Somorja, 1938. dec. 7. OL FM Ált. ir. 5265. cs. 35. tétel, 22 350. sz.

⁹ A tóketerebesi járás gazdasági felügyelőjének jelentése. Bodzásújlak, 1938. dec. 5. OL FM Ált. ir. 5265. cs. 35. tétel, 22 350. sz.

¹⁰ Az Egyesült Magyar Párt gömörmezei szervezeteinek memoranduma. Tornalja, 1939. febr. 12. OL ME Nemzetiségi o. 57. cs. L 15583/1939.

¹¹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. febr. 10.

¹² OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. okt. 25.

¹³ OL ME Nemzetiségi o. 67. cs. T 15 252/1939.

sebbet, mint azelőtt.¹⁴ „Most egy kocsi gabonáért nem kapunk egy öltözet ruhát” – panaszkodtak.¹⁵ „Jól bevásároltunk a magyar világgal!” – kezdett kialakulni a közvélemény.¹⁶

A fel-feltörő kifakadásokkal szemben a kormány propagandája a panaszkodók magyarságára apellált: „A nemzeti érzést nem az fokozza, vagy csökkenti, hogy ... mennyibe kerül a cipőfűző és milyen áron lehet eladni a búzát; a nemzeti lelkeséget, ...ezeket az érzéseket, anyagi tényezők felett álló erők irányítják.”¹⁷

A búzatermés értékesítése terén azonnal és legkirívóbban jelentkező nehézségek láttán az átcsatolt területek gazdái önkéntesen csökkentették gazdaságaikban a búza vetésterületét. Ez a lépésük egybevágott a kormány azon törekvésével, amely a búzatermelés korlátozását tűzte ki célul.¹⁸ A nagybirtokot pártfogoló magyar agrárpolitika a nagybirtok fő terményének, a búzának magas árszínvonalon tartása érdekében határozta el magát erre a lépésre, s a vetésterület csökkentését elsősorban a paraszti gazdaságokra vonatkozóan igyekezett szorgalmazni.¹⁹ Az átcsatolt terület gazdái úgy vélekedtek, hogy búzatermelésben úgy sem állnák a magyar alföld hatalmas konkurenciáját; ők a cukorrépa-termelésben érezték magukat erőseknek; ebben merték volna és akarták vállalni a versenyt.²⁰ Nem számoltak azonban az e téren fennálló magyarországi állapotokkal.

A magyarországi cukorkartell a magas árak fenntartása érdekében, a kormányzat segítségével, már évek hosszú során át az ún. cukorrépakataszter felállításával a termelést évről évre meghatározott területekre és meghatározott mennyiségekre korlátozta, továbbá bizonyos cukormennyiséget évről évre a kormány rendelkezésére bocsátott, hogy a Zöld Kereszt akció keretében csecsemőknek és szoptatós anyáknak kiossa.²¹ Ezzel az üzlettel nemcsak a cukorkartell, de a kormányzat is jól járt: „szociálpolitikájának” kitűnő propagandája volt a zöldkeresztes ingyen-cukor, amely segítette elleplezni, hogy a magas árak miatt az ország lakossága nagy részének táplálkozásából hiányzik a cukor.²²

A területátcsatolás kellemetlen gondokat okozott a kartellnek. A kormány nyomására kénytelen volt a cukor árát mégiscsak valamelyest korlátozni, hogy ne legyen olyan óriási különbség az iménti csehszlovákiai és a mostani árak között.²³

¹⁴ J. Bazovsky (L. Bazovsky fia) jelentése. Budapest, 1939. máj. 17. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 18987/1939.

¹⁵ Hangulatjelentések. Ipolyszalka. OL Teleki Pál iratai.

¹⁶ Összesített helyzet- és hangulatjelentés a VII. hadtest közigazgatási területéről. Kassa, 1938. dec. 21. OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 15638/1939.

¹⁷ SZEIBERT JÁNOS: *A felvidéki területátcsatolás mezőgazdasági szociális kérdései*. Bp. 1939. 21. l.

¹⁸ GRÓF TELEKI PÁL: *Beszédek, 1939*. Bp. é. n. 87–88. l.

¹⁹ KERÉK MIHÁLY: *A búza*. Magyar Szemle, 1939. évf. 9. sz. 5–12. l.

²⁰ Prokopec felszólalása. 1939. nov. 22. KN 1939/III. 333. l. és 1940. febr. 14. KN 1939/IV. 507. l.

²¹ A belügyminiszter 214.190/1939. XVII. sz. rendelete. Budapest, 1939. jan. 7. Štatny Archív (továbbiakban: Št. A.) v Nitre. 7181. doboz. Komárommegyei főispáni iratok 66/1939.

²² GORTVAY GYÖRGY: *Zöld Kereszt*. Magyar Szemle, 1940. évf. 1. sz. 8. l.

²³ E minisztertanácsot a kassai bevonulásról a különvonaton hazatérő miniszterelnök szalonkocsijában tartották. OL Minisztertanácsí jegyzőkönyvek. 1938. nov. 11.

De úgy vélte, hogy tovább egy lépéssel sem mehet: ragaszkodott az átcsatolt terület cukorrépatermelésének alapos redukciójához, „nehogy a répatermelésben aránytalanság álljon elő”. A minisztertanács 1939. május 5-i ülése ebben az értelemben határozott.²⁴

A második világháború kitörése változtatott ezen a politikán. Az 1939. november 24-i minisztertanács megszüntette a termelés eddigi korlátozását, mert felismerte, hogy „az ország belső szükségletén és az előírányozott tartalékkészleten felül előállott cukormennyiséget úgyszólván mennyiségi korlátozás nélkül el lehet helyezni nemes devizájú országok piacán”.²⁵ De megkérték ezzel a fordulattal. Az 1939-ben országosan 91 000 katasztrális holdra korlátozott vetésterület a kedvezőtlen őszi időjárás mellett még a szükséges termést sem hozta meg, s így előállt az a helyzet, hogy 1940 tavaszán az ország, s benne az átcsatolt terület népe is, megismerkedhetett a cukorjeggyel, a háztartási cukorkészletek összeírásával, a feketekereskedelemmel.²⁶

1940-ben országosan már 125 000 katasztrális holdra emelkedett a termelésre leszerződött terület. A kormány kénytelen volt az átcsatolt terület gazdáinak számára az „anyaországi” átvételi árnál magasabb cukorrépaárát megszabni, de ez is alatta volt a csehszlovák „éra” átvételi árainak.²⁷ De más tekintetben is kedvezőlenebb feltételek közt szerződtek a magyar impérium alatt az átcsatolt terület cukorrépatermelői: „A csehszlovák cukorgyárak ingyen répamagot adtak a gazdáknak, amit mi drága pénzért vásárolunk meg; ott a szeleteket helybe szállították vissza a gazdákhhoz, míg mi saját pénzünkön szállítjuk vissza” stb.²⁸ A Nyitra-vármegyei Gazdasági Egyesület memorandumot is nyújtott be aziránt, hogy „a felvidéki cukorrépatermelőket ugyanolyan feltételek mellett termelhessék a cukorrépat, mint amilyen feltételek mellett a cseh uralom alatt termelték”. A Cukorrépatermelők Országos Szövetsége azonban elutasította kérésüket.²⁹

Az átcsatolt terület mezőgazdaságában a cukorrépa-hoz hasonló kiemelkedő jelentősége volt a dohánytermesztésnek. A csehszlovák impérium két évtizede alatt 2000 holdról 14 000 katasztrális holdra emelkedett itt a dohánytermelő terület.³⁰ A trianoni Magyarországon ezalatt épp ellentétes folyamat ment végbe: a magas dohányárak érdekében 1933 és 1938 között rendkívül erősen csökkentették a termelőterületet 4:3 700 katasztrális holdról 24 500 katasztrális holdra szállították le. Az átcsatolt rész kiterjedt termelése felborította volna az összes számításokat, ezért a minisztertanács 1939. március 3-án a pénzügyminiszter előterjesztése alapján úgy határozott, hogy – fokozatosan – 10 000 katasztrális holddal kell csökkenteni a „felvidéki” dohánytermesztő területet! A fokozatos csökkentés

²⁴ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. máj. 5.

²⁴ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. nov. 24.

²⁶ Teleki Mihály földművelésügyi miniszter beszéde. 1940. ápr. 24. *KN* 1939/V. 334–336. l.

²⁷ Baksay Gyula beszéde 1940. dec. 13. *FN* 1939/II. 81. l.

²⁸ Tóth János beszéde. 1941. febr. 5. *KN* 1939/IX. 187. l.

²⁹ Teleki Mihály földművelésügyi miniszter beszéde. 1940. ápr. 24. *KN* 1939/V. 286. l.

³⁰ Fattinger Sándor dohányjövődéki igazgató levele Pataky Tibor államtitkárhoz. Budapest, 1940. jún. 18. OL ME Nemzetiségi o. 78. cs. L 18.246/1940.

módját a minisztertanács abban jelölte meg, hogy a dohánytermelői engedélyeket „nemzethűségi megbízhatóság” alapján kell kiadni, előnyben részesítve a magyarokat.³¹

A csehszlovák dohányjövedék annak idején a magyar beváltási árakat lényegesen meghaladó árat fizetett a termelőknek. Akkoriban egy kiscgazda, aki két hektáron termelt dohányt, 18–20 000 cseh koronát kapott terményéért. Ennek felét leadta a feles-dohányosnak; a megmaradt 9000 koronából, amely 2000 pengőnek felelt meg, „nyugodtan megéltek, a gyermekek szaporodtak, jó ruhában jártak és erősödött a magyarság”. Most azonban két hold dohányterméséért nem kapott többet 280 pengőnél, s ennek feléből, 140 pengőből, már nem tudott megélni a család. 1940 júniusában Komáromban gyűlést tartottak a termelők. Követelésükre a pénzügyminiszter 30 százalékkal emelte a beváltási árat. De az bizony még így is igen szerény volt.³²

Hasonló volt a helyzet a fűszerpaprika-termelés terén. A magyar kormány ugyanis „a paprikatermelés túlméretezettsége és az ezzel kapcsolatos árrombolás megakadályozása céljából” a fűszerpaprika termelését 1934-ben Szeged és Kalocsa környékére korlátozta. A dél-szlovákiai területek átkapcsolása után az 1939. február 24-i minisztertanács úgy határozott, hogy ezen a területen a fűszerpaprika termelést csak Érsekújvár környékén engedélyezi, s méretei (kb. 2000 katasztrális hold) nem növelhetők.³³

A munkaigényes növényfajták – mint cukorrépa, dohány, paprika – széles körű termesztésében a dél-szlovákiai agrárproletariátus nem utolsósorban volt érdekelve, hiszen ez számukra fontos munkaalkalmat és jó keresetet jelentett. Ezeknek a munkaigényes növénykultúráknak korlátozása, illetve redukálása tehát őket különösen súlyosan érintette. A Garamvölgyi Cukorgyár Rt. uradalmával szerződött oroszokai dohánykertészek például joggal lehettek elkeseredve, amikor elmehettek szegődményes cselédnek, napszámosnak vagy aratónak, miután szerződéseiket felbontották azzal az indokolással, hogy „a gazdaságnál a dohánytermelés már alig jövedelmező, mert az anyaországban több éves felesleg vár elhelyezésre”.³⁴ A feudális maradványokkal erősen terhelt Magyarországon a részes munkának sokkal súlyosabb feltételei voltak, mint amihez hozzászórtak az átcsatolt terület agrárproletárjai a csehszlovák impérium évtizedeiben. Akkor a részes tengerikapálás negyedéért, az aratás 11-ed részéért történt. S ha az átcsatolt területre nem is törhetett magának utat teljesen a magyarországi úzus, ahol részes tengerikapáláshoz ötödéért, hatodáért juthattak; részes aratáshoz 14-edéért, 15-ödéért³⁵ – mégis voltak ennek bizonyos következményei. Erdei munkáknál például a munkabér mellett járt némi rözse, dorongfa, a kiasott tuskó, most erre nem számíthattak: minden tüzelő nélkül néztek szembe az 1939–40-es igen-igen

³¹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. márc. 3.

³² Pintér Béla beszéde. 1940. nov. 29. KN 1939/VIII. 1075. 1.

³³ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. febr. 24. és 1941. febr. 28.

³⁴ A Garamvölgyi Cukorgyár Rt. levele a főispánhoz. Oroszka, 1939. márc. 3. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 266/1939.

³⁵ Haulik György beszéde. 1940. febr. 8. KN 1939/IV. 448. 1.

kemény tüllel.³⁶ A napszámberék is a csehszlovák „éra” alatt jóval magasabbak voltak. De akkor nem magukra hagyatottan és védtelenül egyezkedtek a munkaadókkal, hanem a mezőgazdasági munkavállalók szakszervezete örködött kollektív szerződéseik felett; és volt legális kommunista párt, amelynek az agrárproletárok nagy számban voltak tagjai, s amely kiállt érdekeikért, vezette harcukat.³⁷ S ha nem jutottak munkához, munkanélküli segély enyhített sorsukon.³⁸ Nagy szó volt ez; Magyarországon aki nem kapott munkát, koldulni mehetett és éhezett.

A csehszlovák impérium sokkal nagyobb méretekben biztosított munkaalkalmakat, mint most a magyar: útépitéseknél, folyószabályozásoknál; de mindenekelőtt az e területen is megindult nagyszabású építkezéseknél, amelyekről a „felvidéki” városok új lakónegyedei is tanúskodtak.³⁹ Az impériumváltás – mintha elvágták volna – véget vetett ennek. Másra kellett a pénz: – mint valami feneketlen kútba, úgy ölték bele a súlyos milliókat a további területszerzésekre készülő hadseregbe. Csak ígérgették a Nyitra és Zsitva még hátralevő szabályozását, amelyre a terveket még a csehek készítették el, akiket a magyar propaganda azzal vádolt, hogy céltudatosan iszaposítatják el e folyókkal a magyarlakta vidékeken a földeket.⁴⁰

A magyar állam nem tudott munkát adni az arra szoruló „hazatérteknek”. A munkanélküliség elképesztő arányokat öltött. Emiatt az átcsatolt terület kárpát-ukrajnai részén az elkeseredettség már 1938 december elején olyan fokra hágott, hogy a kormány Pataky Tibor államtitkárt azonnali helyszíni intézkedések végett Ungvárra küldte.⁴¹ 1939 januárjában az átcsatolt terület nagyobb városaiban a következő volt a munkanélküli családfők (illetve – családtagjaikat is tekintetbe véve – az ínségesek) száma: Komárom 700 (2100), Érsekújvár 1840 (5520), Losonc 900 (3200), Léva 780 (2140), Rimaszombat 405 (841) Rozsnyó 506 (811), Kassa 2320 (6960), Ungvár 950 (2356), Munkács 1300 (6500), Beregszász 412 (2900). Összesen 10 333 családfő volt tehát a városokban munka nélkül, 33 318 ellátatlan személy szenvedett ezáltal ínséget. A falvakban pedig ugyanekkor 42 500 munkanélküli családfőt vettek jegyzékbe, ami, a családtagokat is számításba véve, 127 500 falusi szűkölködőt jelent.⁴² Egyedül Bars-Hont megyében nyolc és félezer volt a munkanélküli családfők száma, amely – különösen az ipolysági járásban – még az átcsatolás után egy évvel is egyre emelkedett.⁴³ Tardoskedden 700 család volt

³⁶ Porubszky Géza beszéde. 1940. febr. 1. KN 1939/IV. 419. l.

³⁷ V. PLEVZA – L. VEHR: *A CsKP és a parasztkérdés Szlovákiában (1921–1938)*. Bratislava, 1962.

³⁸ SZEIBERT i. m. 23–25. l.

³⁹ Holota János beszéde. 1939. nov. 15. KN 1939/III. 19. l. és Vozáry Aladár beszéde. 1940. nov. 27. KN 1939/VIII. 925. l.

⁴⁰ Porubszky Géza beszéde. 1940. febr. 1. KN 1939/IV. 418–419. l. és Pintér Béla beszéde. 1940. nov. 29. KN 1939/VIII. 1072. l.

⁴¹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. dec. 3.

⁴² OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jan. 20.

⁴³ Sáska Dezső alispán jelentése. Léva, 1939. nov. 1. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 937/1939.

1939 januárjában munka nélkül.⁴⁴ Az egyes törvényhatóságok jelentései egyrészt arra engednek következtetni, hogy az 1939 januári összesített adatok nem tárták fel teljes mélységében a problémát, másrészt arra utalnak, hogy a további hónapok folyamán a munkanélküliség csak kis mértékben csökkent; helyenként pedig egyenesen fokozódott. Komárom városában 1939 januárjában 1110, áprilisban 1530 munkanélküli családfőt tartottak nyilván.⁴⁵ Kassán 1939 májusában 3400 munkanélküli családfő volt.⁴⁶

A mezőgazdasági munkanélküliség ugyanis ipari munkanélküliséggel párosult. Mindenekelőtt az építőiparban dolgozók maradtak kenyér nélkül: „Az építőipari munkásság nyomora oly nagy, hogy a piacokon a hulladékokból szedi össze élelmét.”⁴⁷ A gazdasági átorientálódás nehézségei és nyersanyaghiány miatt a füleki zománcgyárban, az érsekújvári cipőgyárban és másutt nagy munkáselbocsátások voltak.⁴⁸ Munkakeresésüket megnehezítette a csehszlovák hatalom éveiben megszokott munkaközvetítő hivatalok hiánya.⁴⁹

A munkanélküliek, akik a csehszlovák uralom alatt segélyben részesültek, a magyar kormánytól is segélyt követeltek. Egyedül Komárom megyének „felszabadult” új négy járásában 8500 családfő, 14 500 családtag, összesen 23 000 olyan személy volt, aki eddig munkanélküli-segélyt kapott.⁵⁰ A magyar kormány azonban a munkanélküli-segélynek nemcsak a pénzügyi fedezet teljes hiányában, hanem „elvi okokból” is mereven ellenszegült: – Magyarország „keresztény és nemzeti” állam, amely munkavégzés nélkül nem folyósít pénzt, mert azt a keresztény elvet vallja, hogy „aki nem dolgozik, az ne is egyék”; s mint nemzeti állam sem fogadhat el olyan nemzetközi jellegű és kommunista ízű megoldást, mint a munkanélküli-segély.⁵¹ A magyar kormány nem volt hajlandó más megoldást keresni, mint az ínségmunkák rendszerét.⁵² Ez pedig éppen csak az éhhaláltól mentette meg azokat, akik legalább ilyen munkához juthattak.⁵³

A nyomor enyhítésében a vitéz Imrédy Béláné által irányított „Magyar a magyarért” mozgalom játszott nagy szerepet. Piros, fehér és zöld szívjelvények ezrei, és a „felvidéki első magyar karácsony” piros mézeskalácsszíves, fehér cukros,

⁴⁴ A II. hadtest parancsnokságának jelentése. Székesfehérvár, 1939. jan. 17. ME Nemzetiségi o. 97. cs. L 16987/1941.

⁴⁵ Komárom város polgármesterének helyzetjelentései. 1939. jan. 30, ápr. 29. Št. A. v Nitre. 7166. doboz. Komárommegyei főispáni bizalmas iratok. 14/1939.

⁴⁶ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jún. 1.

⁴⁷ A Nemzeti Munkaközpont ungvári szervezetének jelentése. Ungvár, 1939. júl. 26. OL ME Nemzetiségi o. 60. cs. L 18743/1939.

⁴⁸ OL ME Nemzetiségi o. 97. cs. L 16987/1941.

⁴⁹ Porubszky Géza beszéde. 1940. febr. 1. KN 1939/IV. 418. l.

⁵⁰ Esterházy Móric felszólalása. 1939. ápr. 17. OL Képviselőház által kiküldött bizottságok jegyzőkönyvei. 18. köt. A földreform bizottsági tárgyalásai.

⁵¹ Kassa város főispánjának jelentése. 1940. máj. 31. és Ungvár polgármesterének jelentése. 1940. jún. 8. OL Küm. Sajtó o. 469. cs. 487/2. és 487/4a. Továbbá lásd TOMORI VIOLA: *Cseh és magyar szociálpolitika*. Magyar Szemle, 1941. évf. 3. sz. 131–137. l.

⁵² OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. ápr. 25.

⁵³ Steuer György jelentése Csallóköz gazdasági és szociális helyzetéről. 1938. dec. 9. OL ME Társadalompolitikai o. 4. cs.

zöld ágas „magyar karácsonyfái” szimbolizálták azt a sokat hangoztatott szeretetet, amellyel az „anyaország” társadalma keblére ölelte „hazatalált gyermekeit”. A mozgalom 800 000 pengő értékben osztott ki élelmiszerutalványokat. Egy-egy utalvány 3 kilogramm liszt, 1/2 kilogramm szalonna, ugyanannyi zsír, 1/2 kilogramm cukor és só átvételére jogosított. A hetenként kiosztott 5–6000 ínségutalvány a nagy nyomorban bizony nem sokat segített.⁵⁴ A kormány 1 millió pengőt, a mozgalom pedig 632 000 pengőt juttatott ínségmunkák alakjában. A juttatások az Egyesült Magyar Párt helyi szervezetein keresztül történtek; a párt-szemponatok érvényesülése is sok zúgolódásra adott alkalmat.

A „Magyar a magyarért” mozgalom azt tűzte ki céljául, „hogy a felszabaduló területek lakosságát meggyőzze arról, hogy a politikai változás szociális szempontból is hasznára lesz”. A mozgalomnak „működésével meg kell nyernie azoknak a rétegeknek rokonszenvét, amelyek akár mert más nyelvűek, akár mert kommunista propagandának voltak kitéve, nem lelkesednek a politikai változásért”. Amikor azonban az 1939. október 27-i minisztertanács ezt a hangzatos és hatásvadászó, de ténylegesen segíteni igen keveset tudó akciót – természetesen jelentőségének és eredményeinek hangsúlyozásával – megszüntette,⁵⁵ és a „felvidéki magyar testvérek” további gondozását szociális megbízottak feladatává tette, továbbra is nagy gondot okozott, hogy az ottani „nyakas és lázadásra hajlamos nép ... nem kívánatos hangot használ”, s nem lesz könnyű nekik megmagyarázni, „hogy miért van most átmenetileg nehézség és meddig tart még”. Az „anyaországi” magyar társadalom, amely hazafias felbuzdulásában odaadta kopott ruháit és kitaposott cipőit, pénzben pedig 6 millió pengőt gyűjtött össze, nem tudta megérteni, hogy ennyi áldozat és szívjóság láttán „felvidéki magyar véreink” miért nem tudnak lelkesedni. De hogyan is lehetett ezt várni olyanoktól, akik, talán szerény, de rendezett életkörülményeik közül kiragadva – egy nyomorenyhítő akció „áldásainak” lettek „élvezőivé”? Az átcsatolt területet is birtokába vette az „anyaországi” nyomor, amelynek enyhítésére Imrédyné szerint szintén ráfért volna egy „Magyar a magyarért”.⁵⁶

Az átcsatolt terület gyáripára általában nem volt jelentős. Az „anyaországi” gyáripár féltékenységét mégis felkeltette. Ez húzódik meg a magyar kormány azon intézkedése mögött, amely vállalati felügyelők kinevezésével akarja biztosítani, hogy „a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területen működő vállalatoknak tevékenysége ne ütközzék az ország közgazdasági, közhiteli és egyéb közérdekébe”.⁵⁷ Ugyanakkor a vállalati felügyelők kinevezése számos esetben egyben az üzemek „arizálása” irányában tett első céltudatos lépést is jelentette.⁵⁸

⁵⁴ Összesített helyzet- és hangulatjelentés a VII. hadtest közigazgatási területéről. Kassa, 1938. dec. 21. ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 15638/1939.

⁵⁵ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. okt. 27.

⁵⁶ VITÉZ IMRÉDY BÉLÁNÉ: *Magyar a magyarért*. (Előadás az 1939. évi közigazgatási tanfolyamon.) A mai magyar szociálpolitika c. kötetben. Bp. 1939. 727–741. l.

⁵⁷ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. dec. 23.

⁵⁸ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jan. 20.

Az „anyaországi” kartellek az átcsatolt terület iparát azonnal megkörnyékezték és felszívni törekedtek. A kőbányai sörkartell a kassai és a munkácsi sörgyár felé nyújtotta ki csápjait,⁵⁹ a felsőszeleli ipari szeszfőzde kisajátításának kérdésével a minisztertanács foglalkozott, mert a „kisajátítás mellőzése esetében a Felvidékkel visszakerült ipari szeszfőzdek előnyösebb helyzetbe kerülnének az ország régi területén levő ipari szeszfőzdeknél”.⁶⁰ Honvédelmi érdekekre hivatkozva sajátította ki az állam a 2300 munkást foglalkoztató füleki zománc- és fémárugyárt, hogy egy alakítandó részvénytársaság kezébe adja.⁶¹ Az üzemek fenntartásának kérdése az átcsatolt terület egyik legfontosabb kérdése lett.⁶²

Az átcsatolt terület ipari munkássága megismerkedett a magyarországi éhbérekkel és a durva, embertelen bánásmóddal. A füleki zománcgyárban sok több gyermekes családapa 12–16 pengős hetibérral dolgozott.⁶³ A lévai dohánybevéltő 244 munkása 1939. július 22-én sztrájkba is lépett, hogy béremelést harcoljon ki, s hogy fellépjen a visszaélések egész sorával szemben: ebédszünet engedélyezése nélkül, egyfolytában dolgoztatták a munkásokat, akiket durva sértésekkel szidalmaztak, testi erejüket meghaladó munkateljesítményre hajszoltak, férfi munkacserét igénylő munkára is sokszor nőket alkalmazva.⁶⁴ 1941 áprilisában a lévai papírüzemben, 1942 nyarán az Érsekújvár környéki építkezéseknél volt sztrájk.⁶⁵

Erősebb munkásmozgalom azonban nem bontakozhatott ki.⁶⁶ A kommunista párt mély illegálisba szorult; a kormány az átcsatolt területen a szociáldemokrata párt működését is minden erővel akadályozta. Üldözte a szakszervezeteket, s a munkásokat a hivatásrendi szervezetbe igyekezett bekényszeríteni. Kassán elérték a munkások fogyasztási szövetkezetének felszámolását;⁶⁷ elvették a kassai munkás testgyakorló szövetség néhány évvel ezelőtt épült tornatermét;⁶⁸ Bánkeszin a munkásotthont bezárták, majd levanteotthon céljaira sajátították ki.⁶⁹

Az iparos- és kereskedőréteg „elképedve áll a kartellrendszer szédületes árai előtt”.⁷⁰ A magyarországi cementkartell, vaskartell stb. elviselhetetlen árakat diktál.⁷¹ De e réteg helyzetét különösen a magyarországi zsidótörvényeknek az át-

⁵⁹ Pajor Miklós beszéde. 1939. nov. 16. *KN* 1939/III. 120. 1.

⁶⁰ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. aug. 23.

⁶¹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. szept. 29.

⁶² Szent-Ivány József beszéde. 1939. febr. 23. *KN* 1935/XXI. 518. 1.

⁶³ Beszámoló a Felvidék szociális helyzetéről. (Keltezés nélkül, 1941 közepe tájáról.)
OL ME Társadalompolitikai o. 4. cs.

⁶⁴ OL BM Res. 1939–7–12 100.

⁶⁵ ROJÁK DEZSŐ: *Akik nem hajtottak fejet.* (Délszlóvia kommunistáinak illegális harca a Horthy-fasizmus ellen. 1938–1945) Bratislava, 1963. 50. 1.

⁶⁶ M. VIETOR: *Robotnicke hnutie na slovenskom uzemi okupovanom Horthyovskym Mad'arskom (1938–1945).* Historicky Časopis, 1962. évf. 3. sz. 362–422. 1.

⁶⁷ ROJÁK i. m. 39–40. l.

⁶⁸ OL ME Tájékoztatási o. 3. cs. B 35/c./966.

⁶⁹ J. Bazovsky jelentése. Budapest, 1939. ápr. 20. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 18987/1939.

⁷⁰ Tóth Istvánné levele Kozma Miklóshoz. Párkány, 1940. máj. 24. OL Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény. III. 1940.

⁷¹ Takács Ferenc interpellációja. 1939. márc. 8. *KN* 1935/XXII. 210. 1.

csatolt területre való kiterjesztése tette válságossá. Míg a Csehszlovák Köztársaság nem tett állampolgárai között faji vagy vallási alapon megkülönböztetést – Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter kijelentette: „Az unifikációnak egy kötelessége van: minden magyar törvényt, tehát a zsidótörvényt is, a Felvidéken végrehajtani.”⁷² A kormány most már nem tulajdonított jelentőséget korábbi kijelentéseinek, melyekkel ezt a réteget is nyugtatgatta és csábíttatta; az Egyesült Magyar Párt pedig hallani sem akart többé azokról az eddig általa is elismert „érdemekről”, amelyeket az ottani zsidóság egy része a párt és az általa képviselt ügy szolgálatában szerzett,⁷³ s szélsőségesen uszított a zsidók ellen, azzal vádolva őket, hogy a – különben titkos – szavazások alkalmával nem a pártra szavaztak, és hogy „száz és százmilliókat adtak a csehszlovák nemzetvédelmi alapra”, tehát olyan célra, amely a Csehszlovák Köztársaság ellen magyar részről is nagyban folytatott aknamunkát lett volna hivatott gátolni.⁷⁴

A kormány elrendelte az átcsatolt területen az iparendedélyek és kereskedői jogosítványok revízióját,⁷⁵ amely – a nyilasok és a más szélsőjobboldaliak keserűségére – az „anyaországra” egyelőre nem vonatkozott.⁷⁶ A véleményező bizottságok tagjai helyi keresztény iparosok és kereskedők voltak, akik – élve az alkalmalással – „a zsidó konkurrenseket egyszerűen lelőtték”.⁷⁷ Mintegy 80 százalékban vonták meg zsidóktól az engedélyeket, amiből az következett, hogy Kassán, Losoncon, Érsekújváron és másutt minden második üzlet bezárt. Kereskedők, iparosok és alkalmazottak százai kerültek egzisztenciális bizonytalanságba.⁷⁸ A kormány aggódott ugyan, hogy a szóban forgó terület gazdasági élete megbénul, és ezért fontolóra vette, hogy a zsidókat szerzett jogaikban nagyobb számarányban hagyja meg, de óvakodott attól, „nehogy egy túlságosan magas percentszám engedélyezése politikailag támadható legyen”, s ezért úgy határozott, hogy „a zsidó iparigazolványok számaránya sehol sem haladhatja meg a 30%-ot”.⁷⁹ Teleki Pál miniszterelnök 1939 augusztusában személyesen is közbelépett a történt „túlzások” kiküszöbölése érdekében, kifejtve véleményét, hogy nem lehet máról holnapra keresztény kézbe juttatni az ipart és kereskedelmet, mert a termelés, ellátás, adózás látná ennek kárát.⁸⁰ A zsidótörvény egyes rendelkezéseinek hatálya alól pedig – „az idegen megszállás alatt szerzett érdemeik elismeréseként” – 151 személyt mentesítettek.⁸¹ A moziengedélyekért, trafikengedélyekért megindult nagy tülekedésben a protekcióé volt a döntő szó.

A Magyarországhoz csatolt dél-szlovákiai területek súlyossá vált gazdasági

⁷² Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter beszéde. 1939. dec. 12. *KN* 1939/IV. 26. l.

⁷³ „Igazságot a felvidéki zsidóságnak!” c. röpirat. Bp. 1939.

⁷⁴ Gürtler Dénes felvidéki papképviselő beszéde. 1939. febr. 28. *KN* 1935/XXII. 35–38. l.

⁷⁵ Az 1100/1939. ME sz. rendelet. OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jan. 27.

⁷⁶ Maróthy Károly beszéde. 1940. ápr. 3. *KN* 1939/V. 184. l.

⁷⁷ OL ME Nemzetiségi o. 60. cs. L 18556/1939.

⁷⁸ Csoór Lajos interpellációja. 1940. márc. 13. *KN* 1939/V. 118. l.

⁷⁹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. júl. 14.

⁸⁰ OL ME Nemzetiségi o. 60. cs. L 18556/1939.

⁸¹ OL ME Nemzetiségi o. 96. cs. J 17680/1941.

helyzetét az értelmiség is megszenvedte. Ennek illusztrálására igen alkalmas „a felvidéki tanári kar kiáltványa a magyar királyi kormányhoz, súlyos nyomorának haladéktalan enyhítése és emberséges munkabérek sürgős bevezetése tárgyában”, amelyet 1939 áprilisában kinyomattak, és számos aláírási ív melléklésével eljuttattak a bosszús kultuszminiszterhez. „A magyar kultúra hordozói – írja a kiáltvány – nem akarnak továbbra is az emberséges munkabérekhez szokott felvidéki társadalom megvetettjei lenni. A magyar tanár nem akar, mert nem akarhat, aggasztó helyzete, megszégyenítő fizetése, és a hiányos felvidéki árellenőrzés miatt éhezni, naponta egyszer enni, kultúráról, könyvről, gyógyszerről, egészséges ott-honról, társadalmi irányításra hivatottságáról lemondani... Ilyen tanárok terjesszék a Felvidéken a megelégedettség szellemét?”⁸²

A bérből vagy fizetésből élők a drágaságtól nagyon szenvedtek. Az élelmiszerek drágasága valósággal felfoghatatlan volt számukra, hiszen Magyarországra mint egy „tejjel-mézzel folyó Kánaánba” csalogatták át őket. Drágább volt a liszt, a kenyér, a cigaretta, a cipő, a ruha, mindenféle iparcikk; drágább volt a villanyáram, magasabbak a rádióelőfizetési díjak; drágább volt a közlekedés is: Prágába utazhattak feleannyi pénzen, mint amennyibe most Budapestig került a vasúti utazás. Közkeletű szólásmondássá vált: „Minden drága, jobb volt Prága.”⁸³

Ilyen drágaságban különösen érzékenyen érintette a bérből és fizetésből élőket a pengőhöz valóságban 5:1 arányban álló csehszlovák korona 7:1-es alapon történt átszámítása.⁸⁴ Ez annyit jelentett, hogy 20 százalékkal csökkent minden bér és minden fizetés. Ha Füleken a zománcárugyárban egy munkás hetenként 70 koronát keresett, ezért kaphatott egy pár bakancsot és egy pár női cipőt, vagy egy jóminőségű munkásruhát, vagy a gyári konzumban hússzor megebédelhetett. Most ugyanez a munkás 10 pengőt kapott hetenként, amiért sem bakancsot, sem munkásruhát nem kaphatott, és legfeljebb tízszer ebédelhetett meg.⁸⁵ A 7:1-es alapon történt átszámítással az átcsatolt területen a tanári fizetések az „anyországi” kollégák fizetésénél is alacsonyabbak lettek.⁸⁶

Az átcsatolt terület lakosságának életviszonyairól akkor lesz teljes képünk, ha az adóterhek súlyosbodását is figyelembe vesszük. Mivel a csehszlovák viszonyokkal szemben a gazdák bevétele csökkent, kiadásaik pedig az iparcikkek magasabb árai

⁸² OL ME Nemzetiségi o. 58. cs. L 16 911/1939.

⁸³ Összefoglalás a Hont, Nógrád, Gömör vármegyékben tapasztalható gazdasági, társadalmi, politikai képről. 1938. nov. 28. OL ME Nemzetiségi o. 67. cs. T 16 252/1939. Jelentés a Csallóköz gazdasági és szociális helyzetéről. 1938. dec. 9. OL ME Társadalompolitikai o. 4. cs. 1318. fol. A rosznyói rendőrkapitányság jelentése. 1938. dec. 30. OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 15 169/1939. Pusztai János jelentése a kassai helyzetről. 1939. márc. 10. OL ME Nemz. o. 54. cs. E 15 623/1939. „Egy felvidéki testvér” beadványai 1939. jan. 26, ill. ápr. 12. OL ME Nemzetiségi o. 56. cs. L 15 267/1939. Bars-Hont megye főispánjának jelentése 1939. aug. 11. OL BM Res. 1939–2–12 670. OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1939. jún. 1.

⁸⁴ A nemzetvédelmi szerveknek a cseh elnyomás alól felszabadult területeken beszerzett nemzetvédelmi tapasztalatai.” 1938. nov. 21. OL ME Nemzetiségi o. 49. cs. L 17 417/1938.

⁸⁵ OL ME Nemzetiségi o. 67. cs. T 16 252/1939.

⁸⁶ J. Bazovszky jelentése. Budapest, 1939. ápr. 20. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 18 987/1939.

miatt emelkedtek, – változatlan összegű adózás is már magasabb megterhelést jelentett volna. Azonban az összehasonlító számítások alapján megállapítható, hogy a legnagyobb számot kitevő 10 holdas gazdák kb. 50 százalékkal, a 30 holdas gazdák pedig 100 százalékkal nagyobb adót kellett hogy fizessenek a magyar uralom alatt.⁸⁷ A csehszlovák adórendszer progresszivitásával szemben a magyar adórendszer elsősorban a kisembereket, kiscsajdákat, kisiparosokat nyomta. Jaross Andor, „a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere” maga is nagyon jól tudta, hogy „a csehszlovák adórendszer valóban nagyobb szociális megértést tanúsított a kis adóalanyokkal szemben”, s ezért eredetileg amellett foglalt állást, hogy „a csehszlovák adórendszer a visszacsatolt Felvidéken legalább egy évig érvényben maradjon”, mert különben a magyar kormánynak és az Egyesült Magyar Pártnak a „hazatérés” elősegítését célzott propagandája ebben a vonatkozásban is túlságosan gyorsan, úgyszólván máról holnapra lelepleződik. Meg kellett azonban hátrálnia a kormány többségi akarata előtt, amely azonnali és teljes egységesítést kívánt, és – birtokon belül lévén – már nem sokat törődött az átcsatolt terület lakosságának véleményével. Az Egyesült Magyar Pártra nézve azonban igen kényelmetlen volt, hogy az általa becsapottak most szélteben-hosszában arról panaszkodtak, hogy „nálunk csak a kisemberek fizetnek nagy adót”, s hogy „a cseheknel kevesebb adó mellett beruházásokra, építkezésre, munkanélküli-segélyre is teltt”. Ezért Jaross később is kénytelen volt figyelmeztetni Reményi-Schneller Lajos pénzügyminisztert, hogy „ha a kisemberek védelmét szolgáló országos adóreform megvalósítása jelenleg nem is lehetséges, felvidéki viszonylatban mégis tenni kellene valamit, mert ez elsőrendű politikai érdek”.⁸⁸

A földadó és a házadó nagyarányú emelkedése miatti elkeseredést növelte az a rendelkezés is, amely az átcsatolt területre is bevezette – az egyébként is fel-emelt – közmunkaváltságot, jóllehet ott ezt a közszolgáltatást már nem ismerték.⁸⁹ Nagy felháborodást keltett és parlamenti interpelláció tárgya is volt az az eljárás, hogy a csehszlovák „érában” épült új városrészek 20–30–50 évig adómentességet élvező házait a magyar pénzügyi hatóságok adó alá vonták, mert mint mondták, elvi okok gátolják az ilyen, „a magyar pénzügyi jogban ismeretlen kedvezmények” engedélyezését.⁹⁰

A könnyörtelen adóbehajtási módszerek tették teljessé a lakosság elkeseredését. „Ohaj községben a zálogtárgyak összeírásánál a lakosság oly nagymérvű ellenszegülést tanúsított, hogy csak a kivezényelt csendőrkarhatalom legnagyobb önmegtartóztatása tette elkerülhetővé a fegyverhasználatot.”⁹¹ Főleg az adóhátralé-

⁸⁷ Bars-Hont megye főispánjának jelentése a magyar és a volt csehszlovák adóterhek aránytalanságáról. Léva, 1939. szept. 22. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15 258/1940.

⁸⁸ Jaross Andor levele Reményi-Schneller Lajoshoz. Budapest, 1939. szept. 27. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15 258/1940.

⁸⁹ Koczor Gyula főispán levele Szász Lajos pénzügyminiszteri államtitkárhoz. Léva, 1941. febr. 27. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 263/1941.

⁹⁰ Gürtler Dénes interpellációja. 1940. jan. 31. KN 1939/IV. 373. I. és Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter válasza. 1940. ápr. 24. KN 1939/V. 292. I.

⁹¹ Bars-Hont megye főispánjának jelentése. Léva, 1939. dec. 15. OL ME Nemzetiségi o. 55. cs. H 19 961/1939.

kok behajtása terén történt számos erőszakosság. A végrehajtások megelőzése érdekében sírva vitték az asszonyok az érsekújvári piacra utolsó tehénkéjüket, mert még ott elkótyavetyélve is többet kaptak érte, mint a végrehajtói árverésen.⁹² Jaross ezzel kapcsolatban is szóváltette, hogy „a pénzügyi hatóságok a kérdés nemzetpolitikai fontosságát nem ismerik fel kellő mérvben, és egyoldalú pénzügyi szempontokat érvényesítenek”.⁹³ Teleki miniszterelnök ezúttal maga is akceptálta azt, hogy ez kirívó ellentétben áll azzal a csehszlovák gyakorlattal, amely lehetővé tette a depuráció alkalmazását: azaz a pénzügyi hatóságokkal ki lehetett egyezni a felgyülemlett adóhátralék egy részének leírásában, más részének pedig részletekben való fizetésében. Utasította a pénzügyminisztert, intézkedjék az iránt, „hogy a csehszlovák uralom idejében keletkezett adóhátralékok részbeni törlésére mód adassék”.⁹⁴ Ez az intézkedés meg is történt.⁹⁵ De ha a csehszlovák impérium évei alatt keletkezett adóhátralékok egy részét politikai okokból el is engedték, a magyar adókvetés súlyossága változatlan maradt.

Talán egy vonatkozásban sem volt annyira szembeötlő a Csehszlovákiától átcsatolt dél-szlovákiai terület és az azt bekebelező ország viszonyai közti különbség, mint éppen a társadalombiztosítás tekintetében. A Csehszlovák Köztársaság társadalombiztosítási rendszerét is joggal lehet és kell bírálni,⁹⁶ de a magyar társadalombiztosítás ehhez viszonyítva is rendkívül hátra volt maradva.⁹⁷ A csehszlovák és a magyar társadalombiztosítás között a legfőbb különbség az volt, hogy Csehszlovákiában a mezőgazdasági munkásokra is kiterjedt a betegségi biztosítás kötelezettsége,⁹⁸ míg nálunk nem; továbbá, hogy a csehszlovákiai öregségi és rokkantsági biztosítás kedvezőbb feltételek mellett nagyobb értékű szolgáltatásokat nyújtott, mint a magyar.⁹⁹

A csehszlovákiai társadalombiztosításnak ez a fölénye a magyarországgal szemben rendkívül nehéz feladat elé állította a magyar kormányt, és irredenta céljainak csehszlovákiai eszközét, az Egyesült Magyar Pártot, amikor Csehszlovákia ellen

⁹² Prokopec beszéde. 1939. nov. 22. KN 1939/III. 334. 1.

⁹³ Jaross Andor levele Nagy Nándor főispánhoz. Budapest, 1940. jan. 27. Št. A. v Nitre. 7186. doboz. Komárom megyei főispáni iratok. 55/1940.

⁹⁴ Teleki Pál levele Reményi-Schneller Lajoshoz. Budapest, 1940. aug. 27. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15 258/1940.

⁹⁵ A pénzügyminiszter 22 335/1940. XI. a. sz. rendelete.

⁹⁶ A CsKP története. 268. l.

⁹⁷ SZILASSY i. m. 602. l.

⁹⁸ Az átcsatolt terület 68 000 biztosítottja közül mintegy 50 000 volt a mezőgazdasági munkavállalók száma. OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jan. 10.

⁹⁹ A csehszlovák rendszerű szolgáltatások főleg az öregségi és rokkantsági biztosításban voltak magasabbak. A vonatkozó magyar törvénycikkkel által megszabott évi, általában 60 pengős járadéktörzsszel szemben évi 150 pengős, a magánalkalmazottaknak pedig évi 514 pengős alapösszeget fizettek. Azonkívül a csehszlovák jog szerint kedvezőbbek voltak a szolgáltatások megszerzésének feltételei is. Különösen a várakozási idő szempontjából mutatkozott a biztosítottak javára eltérés, mert a csehszlovák jogszabályok szerint mind az öregségi, mind a rokkantsági járulékra előírt várakozási idő csak 100 hét, szemben a magyar jog szerinti 15 évvel. A bányai munkások nyugdírbiztosításánál is csak 100 hét a várakozási idő, szemben a magyar jog szerinti 10 évvel.

megkezdett bomlasztó munkája során arról kívánta meggyőzni a szlovákiai kisembereket – magyar és szlovák munkásokat, mezőgazdasági napszámosokat alkalmazottakat –, hogy jobb lesz nekik, „ha magyar kenyeret esznek”. De a magyar propaganda nem átalott a valósággal homlokegyenest ellenkezőt állítani, s a Magyar Revíziós Liga „hivatalos határozatban, az egész ország lelkendezése és ünneplése közepette bélyegezte meg a Csehországban levő állapotokat”.¹⁰⁰ Közben az Imrédy-kormány lázasan kereste, melyek lehetnének azok a látszatmegoldások – mert hiszen „az utolsó hetek erőfeszítései során elköltöttük azt, amit különben népvédelemre fordíthattunk volna” –, amelyekkel sikerülhetne „szociális tekintetben vonzóvá tenni a magyar életformát”. E szánalmas kapkodásban többek között ilyen elgondolások születtek: „Falun gyorsan (különösen az események előterében levő határvidéken) megindítani az öregségi járadékok kifizetését... A mezőgazdasági bérminimumokat legalább – teljes férfinapszámot tekintve – 1,40 pengőre emelni,¹⁰¹ oly módon, hogy az emelés elsősorban a mai cseh határvidéken legyen... A MABI egészségvédelmi alapjának számottevő hányadát az érdekelt határvidék magánalkalmazottainak egészséggondozására kellene fordítani... A bányanyugbér biztosítás reformját az antiszociális helyzet megszüntetése érdekében sürgősen hatályba kell léptetni. A bányászat egy évtized óta állandóan számol ezzel a reformmal, ami most a felvidéki bányavárosok lakosságára figyelemmel, különösen időszerű” stb.¹⁰²

Amikor Magyarország népének módjában állt az átszatolt területeken talált viszonyokkal megismerkedni, saját szemükkel láthatták, hogy e területek szociális intézkedéseinek színvonala egészen más, mint amelyet a magyar kormány az „anyország” népének biztosított. „Megmondom, összeszorult a szívem – mondotta a parlamentben egy szociáldemokrata képviselő –, amikor láttam azt az óriási különbséget, amely a felvidéki gazdasági munkásság, mezőgazdasági cselédek sorsa, helyzete, és az itteni mezőgazdasági munkásság helyzete között van... nekik ott a Felvidéken megvan az állami munkanélküli-segélyük. Megvan a mezőgazdasági munkásság betegsegélyezési biztosítása a maga és családtagjai részére... megvan a rokkantsági biztosítása, megvan az aggkori biztosítása, megvan az anyák szülési segélye, ... megvan a lányok részére a kiházásítási segély ... megvan a törvényben biztosított kilencórás munkaidő ... törvényben biztosított kétórás ebédideje van annak az uradalmi cselédnek.”¹⁰³ Ezzel szemben Magyarországon hiányzott a betegségi és anyasági biztosítás; hiányzott a mezőgazdasági munkavállalók rokkantsági, özvegyi és árvasági biztosítása – csupán az öregségi biztosítás volt meg –, hiányzott az önkéntes alapon szervezett, munkahiány esetére szóló biztosítás. Csehszlovákiában a mezőgazdasági munkásoknak is voltak szakszervezeteik; Magyarországon tiltott dolognak minősült a mezőgazdasági munká-

¹⁰⁰ Szilágyi Lajos beszéde. 1938. dec. 22. FN 1935/IV. 31. l. A Revíziós Liga 1938. ápr. 24-i budapesti tömeggyűlésére lásd OL Küm. Pol. 61. cs. 1390–7–7/1938.

¹⁰¹ Egyébként 1,10 pengős napszámber volt.

¹⁰² „Emlékeztető szociális dolgokról.” OL ME Társadalompolitikai o. 3. cs.

¹⁰³ Esztergályos János beszéde. 1938. dec. 13. KN 1935/XXI. 27. l.

sok gazdasági és szociálpolitikai célú szervezkedése. Csehszlovákiában a mezőgazdasági munkafeltételek és a munkabérek irányt adó, kötelező érvényű megállapodásokban, kollektív szerződésekben rögzítettek. Magyarországon ezzel szemben csak kisebb szociális védelmet jelentő, és a mezőgazdasági munkák kisebb részére kiterjedő mezőgazdasági munkabérmegállapítás folyt. A mezőgazdasági munkavállalók tekintélyes része, így a gazdasági cselédek, a sommás munkások, a részesmunkások, a gazdasági munkabérmegállapítás előnyeit nem élvezték. Csehszlovákiában az állandó jellegű mezőgazdasági munkavállalóknak fizetett szabadság járt. Ilyesmi Magyarországon merőben ismeretlen volt.¹⁰⁴

Amikor már így megnyíltak a szemek, nem lehetett többé a csehszlovákiai viszonyokat egyszerűen „megbélyegezni” – meg kellett próbálni megmagyarázni. Közkeletű magyarázat volt, hogy a csehszlovákiai társadalombiztosítás elsősorban és döntően magyarelles volt: ti. azért, mert „a magyar eszme megbízható képviselőire”, a cseléd tartó, mezőgazdasági munkásokat szerződtető magyar birtokosokra, nagygazdákra róta a biztosítás terhét.¹⁰⁵ Megpróbálták elhíttetni, hogy „azokból a bizonyos szociális törvényekből, amelyeket a Felvidéken a cseh kormányzat hozott, a magyarság úgyszólván semmit sem élvezett”. Megmagyarázták, hogy könnyű volt a „cseheknek” külföldi kölcsönökből szociális intézményeket létesíteni; – s mélyen hallgattak arról, hogy Magyarország miért nem hasonló célokra használta fel a maga külföldi kölcsöneit. De hiszen a magyar „...sohasem fogja majmolni sem a csehek, sem más nemzetek politikáját” – mondták.¹⁰⁶ Hazafiatlanságnak, nemzetellenes bűnténynek minősítették, ha valaki párhuzamot vont – a magyarországi viszonyok rovására: „Tiltakozni kell a legnagyobb eréllyel az ellen, hogy a csehszlovák impérium alatti helyzettel szemben hátrányosan emlegessék az anyaország viszonyait... visszautasítjuk mindazokat a megállapításokat... amelyek úgy állítják be a dolgot, mintha ők előttünk volnának szociális téren. A csonkamagyarországi viszonyok lekicsinylése, szapulása az ország érdekei ellen való, s Magyarország jó hírnevét és hitelét rontja. Ez vétek az állam ellen és vétek a nemzet ellen, ami a határokon túl maradt magyarságot az ő visszavágyakozó érzésében és törekvésében megingatni képes.”¹⁰⁷ A magyarországi viszonyok elmaradottságának felismerését csehszlovák kémügynökségek aknamunkájára próbálták visszavezetni: „Azokat az aljas rágalmatokat, amelyek akár kémszervezetek útján, akár pedig egyéb úton ebbe az országba is bejöhettek, vissza kell utasítani, és kellő értékükre kell leszállítani.”¹⁰⁸

A magyarországi viszonyok makacs védelmezésében a „disszidensek”¹⁰⁹ jártak az élen, míg a csehszlovákok javára mutakozó különbözőségekre elsősorban a szociál-

¹⁰⁴ SZEIBERT i. m. 23–25. l.

¹⁰⁵ Uo. 21. l.

¹⁰⁶ Homonnay Tivadar beszéde. 1938. dec. 13. *KN* 1935/XXI. 19. l.

¹⁰⁷ Szilágyi Lajos beszéde. 1938. dec. 22. *FN* 1935/IV. 31–32. l.

¹⁰⁸ SZEIBERT i. m. 21. l.

¹⁰⁹ Így nevezték az 1938 novemberi kormányválság alkalmával a kormánypártot elhagyó képviselők mintegy 60 főnyi csoportját.

demokraták mutattak rá.¹¹⁰ A nemzetiszocialisták szintén a magyarországi viszonyok elmaradottságát feszegették: ők ezúttal is azt akarták elhíttetni, hogy uralomrajutásuk segíthet csak a helyzeten. A „felvidéki képviselők csoportja” mindent elkövetett, hogy megakadályozza az átcsatolt terület társadalombiztosítási viszonyainak a magyarországi szintre való leszállítását.¹¹¹ Félte ugyanis a teljes lelepleződéstől azok előtt, akiket a sokat rágalmozott csehszlovák viszonyok közül áthozott az „anyaország” valóságosan nyomorúságos viszonyai közé.

A kormány az átcsatolt terület és az „anyaország” viszonyainak egységesítését feltétlen szükségesnek tartotta. Ugyanakkor magáévá tette, mint elvi szempontot azt is, hogy az átcsatolt terület lakossága nem kerülhet rosszabb viszonyok közé, mint a csehszlovák impérium alatt volt. E két fő szempont egymásnak való ellentmondása okozta a legnagyobb problémát. Ha ugyanis nem akarják leszállítani az átcsatolt terület társadalombiztosítási viszonyait az „anyaországi” szintre, akkor nincs más megoldás, mint az utóbbiét felemelni az átcsatolt terület viszonyainak színvonalára. De még a gondolat is borzasztó volt: „a gombhoz igazítani a kabátot”; – súlyos presztízkérdés is volt, hogy egy állam, amely a maga szociális berendezkedését a csehszlovákiaival szemben fölötte állónak igyekezett elhíttetni, most, miután elcsatolt tőle egy darabot, e lekapcsolt terület társadalombiztosítási viszonyaihoz való igazodással elismeri, hogy tudatosan félrevezette a közvéleményt. A döntő azonban az a körülmény volt, hogy a kormány, ha akarta sem tudta volna az „anyaországot” az átcsatolt terület szintjére emelni: teljességgel hiányoztak ennek az anyagi feltételei. A nagybirtok pedig olyan hatalom volt az országban, amely nem kívánta a mezőgazdasági munkavállalók társadalombiztosításának terheit magára vállalni.¹¹² A kormány ezt nem is erőltette.¹¹³

Imrédy bukása után már a Teleki-kormány volt az, amelynek mégis valamilyen megoldást kellett találnia. Ez csak az 1939. december 22-i minisztertanácson történt meg; addig az átcsatolt terület társadalombiztosítási viszonyaihoz nem mertek hozzányúlni, a helyzet ott eddig e szempontból változatlan maradt. A kormány pedig, mit tehetett mást, kénytelen volt túrni a támadásokat amiatt, hogy az átcsatolt területről „corpus separatumot” csinál. Ezzel támadták a „disszidensek”,

¹¹⁰ Esztergályos János, 1938. dec. 13. *KN* 1935/XXI. 27. l. Takács Ferenc, 1939. jan. 25. *KN* 1935/XXI. 467. l. Szeder Ferenc, 1939. jún. 22. *KN* 1939/I. 157. l. és *Uő* 1939. nov. 21. *KN* 1939/III. 261. l.

¹¹¹ Holota János, 1939. nov. 15. *KN* 1939/III. 20. l.: „A nívósökkentés a felvidéki területen meg ne történjék, hanem fenntartassék a biztosítás eddigi nívója.” Porubszky Géza, 1939. nov. 21. *KN* 1939/III. 252. l.: „Nem akarunk visszafejlődni.”

¹¹² Az OMGE 1938. nov. 17-i igazgatóválasztmányi ülésén kialakult véleményről így tudósít a Magyar Nemzet (1938. nov. 18.): „A Felvidéken 10–12 pengő katasztrális holdanként az a teher, ami a szociális helyzet megjavítását szolgálja. Nekünk nincs módunk ilyen nagy áldozatra ... nem szabad és nem lehet túlságosan megterhelni a mezőgazdaságot.”

¹¹³ Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter kijelentette a képviselőház pénzügyi bizottságának 1938. dec. 10-i ülésén: „...minthogy pedig nem a régi Magyarországot csatolták a Felvidékhez – amint Sztranyavszky őexcellenciája kifejtette –, mi megmaradtunk a magyar törvényhozás alapelveinél és nem térünk át a cseh törvényhozás alapelveire.” *OL Képviselőház által kiküldött bizottságok jegyzőkönyvei*. 17. köt.

akik az „anyaország” színvonalára akarták e területet hozni; ugyanezzel támadták a szociáldemokraták, akik az „anyaországot” kívánták az ottani szintre felemelni.

Az említett minisztertanácson Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, aki nek tárcájához a népjóléti, közegészségügyi, szociálpolitikai, társadalombiztosítási kérdések is tartoztak, a maga teljes súlyosságában exponálta a problémát, melyet elsősorban az unifikáció oldaláról nézett és képviselt. Vele szemben Jaross Andor, „a felvidéki ügyek tárcanélküli minisztere”, más államok viszonylatában történt területátcsatolások alkalmával folytatott gyakorlat példáira hivatkozva küzdött az átcsatolt terület társadalombiztosítási viszonyainak további, átmeneti jellegű fenntartása mellett. Az ellen magának sem volt kifogása, hogy egy későbbi időpontban az „anyaország” szintjére való leszállítás megtörténhessék.

Végül is kompromisszumos megoldás jött létre. A minisztertanács határozata elvben kimondotta, hogy „a csehszlovák jognak az ország területéről való minél teljesebb kiszorítását törvényes kötelességének tartja”, de ezt fokozatosan, lépésenként fogja végrehajtani. Az első lépés, amit már most meg kell valósítani: az öregségi biztosításnak a csehszlovák jogszabályok által 150 pengőben megszabott járadéktörzsét közelíteni kell a magyarországi 60 pengős járadéktörzshöz, s egyelőre 120 pengőre kell leszállítani. A mezőgazdasági munkavállalók betegségi biztosítását – politikai szükségességből – átmenetileg fenn kell tartani a csehszlovák szabályok alapján, de nem kötelező, hanem önkéntes biztosítás formájában.¹¹⁴ Az átcsatolt területek járadékosainak nagy számára való tekintettel komoly pénzügyi jelentőségűnek tekintették az ily módon elérhető csökkentéseket.¹¹⁵

A minisztertanács határozatának szellemében lépett életbe 1940. január 1-én az átcsatolt területek társadalombiztosítását rendező miniszterelnökségi rendelet,¹¹⁶ amely nem sok örömet okozott az átcsatolt területek biztosítottjainak,¹¹⁷ s amely továbbra sem tudta levonni a témát a belpolitikai küzdőtérrel. A „corpus separatum” vádjával támadók az átcsatolt terület és az „anyaország” társadalombiztosítási viszonyainak még továbbra is fennálló különbségével érvelhettek.¹¹⁸ Akik pedig azt remélték, hogy Magyarország az átcsatolt terület társadalombiztosítási viszonyainak fenntartásával – a történet változtatások ellenére is – vonzóerőt tud majd gyakorolni a még be nem kebelezett szlovákiai területek lakossá-

¹¹⁴ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. dec. 22.

¹¹⁵ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1941. jan. 3.

¹¹⁶ 11770/1939. ME sz. rendelet. Ezt a rendezést ideiglenesnek kell tekinteni; a végleges rendezés módzatait kutatja – a csehszlovák és a magyar biztosítási rendszerek összehasonlításával – FRISCH FERENC: *A felvidéki és kárpátaljai rokkantsági, öregségi és halál-eseti kötelező biztosítás rendezése*. Bp. 1940.

¹¹⁷ Porubszky Géza beszéde. 1940. dec. 11. KN 1939/IX. 91. I. Pintér Béla beszéde. 1941. ápr. 2. KN 1939/IX. 582. I. Az átcsatolt területek biztosítottjainak az OTI 6–8 hónapos késéssel fizette táppénzeiket; a kórházba szállítási költségeket pedig vonakodott a betegeknek megtéríteni.

¹¹⁸ Budinszky László, 1940. jan. 31. KN 1939/IV. 393–394. I. Interpellációja megkezdése előtt a felvidéki képviselők kivonultak a teremből. Matolcsy Mátyás, 1940. jan. 31. KN 1939/IV. 374. I. és 1940. nov. 26. KN 1939/VIII. 852. I. Krancz Raymund, 1940. dec. 3. KN 1939/VIII. 1156. I.

gára, azoknak tudomásul kellett venniük, hogy Szlovákiában változatlanul érvényben maradtak a volt csehszlovák társadalombiztosítási szolgáltatások.¹¹⁹

Külön figyelmet érdemel a tisztviselőkérdés és adminisztráció az átcsatolt területen. A cseh tisztviselők elmenekültek; a szlovák tisztviselőknek csak egy része maradt a helyén. A csehszlovák uralom alatt nagymértékben mellőzött, s emiatt a magyarpárti bomlasztó munkába is számottevő módon bekapcsolódott egykori magyar tisztviselők úgy hitték, hogy felvirradt végre az ő napjuk – a csehszlovák közalkalmazásban megmaradt vagy elhelyezkedett magyarok pedig az Egyesült Magyar Párt bosszújától rettegvé, sürgősen bizonyítani igyekeztek kétségbe vont magyarságukat, hazafiságukat: „Hosszútollas Bocskay-kalappal a fejükön, versenyezve üdvözölték a bevonuló magyar honvédeket. Különös szeretettel rávetik magukat a másajkú polgártársaikra, hogy így igazolják magyarságukat.”¹²⁰

Az átcsatolt terület magyarpárti tisztviselőrétege azt képzelte, hogy az impérium-változás az ő problémájukat meg fogja oldani: jól dotált állásokhoz, tisztességes rangokhoz fognak jutni „a 20 évig mesterségesen visszaszorított tisztviselők, kiknek magyarsága tiszta mint a nap”.¹²¹ Az állás iránti kérvények száma – egyedül Kassán – egyetlen hónap alatt felülhaladta a hatezret.¹²² Hamarosan tapasztalniuk kellett azonban, hogy a bekebelező ország mindenekelőtt a maga súlyos tisztviselő-túltengését igyekszik majd levezetni a területgyarapodás által. Kezdetben nem volt többről szó, mint hogy „a felvidéki különleges érdekek” csak bizonyos különleges szakképzettséget feltételező igazgatási ágakban (pl. államépítészeti hivataloknál, tisztiorvosi szolgálatban, erdészeti igazgatásban stb.) szenvednek csorbát, s ott is csak a vezető állások tekintetében – az alsóbb tisztviselői és főleg egyéb alkalmazotti állásokba az átcsatolt terület állásigénylői fognak kerülni.¹²³ A polgári közigazgatás életbeléptetésével kapcsolatban az Imrédy-kormány idején történt kinevezések az Egyesült Magyar Párt kívánságainak még helyt adtak – ha nem is a Jaross által követelt mértékben.¹²⁴ A Teleki-kormány alatt azonban már az igazgatás valamennyi ágában és egyre nagyobb méretekben mutatkozott meg a tendencia, hogy az értelmiségi munkanélküliség, az állástalan diplomások, a szellemi szükségmunkások több ezres magyarországi tömegének problémáját az átcsatolt terület állásigénylőinek rovására oldják meg. Ezért az Egyesült Magyar Párt Szent-Ivány József képviselő útján a parlamentben is emlékeztetett arra, hogy az eltávozott cseh és szlovák tisztviselők megüresedett helyeinek elsősorban „felvidékiek” általi elfoglalása tekintetében bírják a kormány ígé-

¹¹⁹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1941. jan. 3.

¹²⁰ Klacsánszky Rezső érsekújvári gimn. tanár levele Teleki Pálhoz. Érsekújvár, 1940. aug. 6. OL ME Nemzetiségi o. 98. cs. L 20 211/1941.

¹²¹ Tóth Istvánné levele Kozma Miklóshoz. Párkány, 1940. máj. 24. OL Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény. III. 1940.

¹²² Wirth Gyula, a kassai Magyar Nemzeti Tanács elnökének jelentése. Kassa, 1938. dec. 15. OL ME Nemzetiségi o. 49. cs. L 17 752/1938.

¹²³ Jaross Andor tárca nélküli miniszter levele a főispánhoz. Budapest, 1938. dec. 29. Št. A. v Nitre. 7181. doboz. Komárom megyei főispáni iratok. 8/1939.

¹²⁴ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jan. 20. és 27.

retét, s hogy a sajtó és a rádió nyilvánosságra is hozta a kormány ehhez történt hozzájárulását, tehát a párt „feltétlenül és minden körülmények között” kitart e követelése mellett.¹²⁵

Az 1939. február 24-i minisztertanács azt a határozatot hozta, hogy az átcsatolt terület eddig csehszlovák szolgálatban állott (magyar és szlovák) közalkalmazottait igazoló eljárásnak kell alávetni, magyar közszolgálatban való alkalmazásuk addig csak ideiglenesnek tekinthető.¹²⁶ E határozat nyomán bizonytalanság és zűrzavar lett úrrá, az ideiglenesnek tekintett alkalmazottak hol megkapták fizetésüket, hol nem; egyszer ennyi, máskor amannyi összegben. Végre a minisztertanács 1939. július 25-i ülése úgy döntött, hogy ezek az ideiglenes jelleggel alkalmazott volt csehszlovák közalkalmazottak nem fizetést kapnak, hanem a csehszlovák járandóságaik netto összegének megfelelő előlegben részesülnek.¹²⁷ Az a körülmény, hogy csak netto összeget – s azt is csak 7:1-es átszámítási alapon – fizettek, bizonytalan helyzetüket egyúttal nyomorúságossá is tette.

A kormány az igazoló eljárás során igazoltnak nyilvánított ideiglenes alkalmazottakat is csak részben szándékozott véglegesíteni. A nem véglegesítettek részére a minisztertanács segélyt állapított meg, „az ideiglenes alkalmazás alatt részükre fizetett előlegnek a méltányossági körülmények által indokolt hányadában; egészen kivételes esetben annak 90%-ában”.¹²⁸ Hogy a véglegesítésre milyen mértékben lehetett remény, azt mutatja, hogy például a gazdasági felügyelői szolgálatnak az átcsatolt területen történt megszervezése során az engedélyezett 35 állásból csak 5 állást tartottak fenn átveendő volt csehszlovák közszolgálati alkalmazottak részére.¹²⁹

A köztisztviselőkn, pedagógusokon, ügyvédeken, orvosokon stb. kívül az 1939. június 1-i minisztertanács a gyógyszerészeket is igazolási eljárás alá vonta, „hogy a gyógyszerészeti pálya a nem odaváló elemektől megtisztíttassék”.¹³⁰ Az 1939. augusztus 23-i minisztertanács pedig a „nemzethűségi” igazolási kötelezettséget a nyugdíjasokra, özvegyekre és árvákra is kiterjesztette, akik a magyar állam terhére el látásban kívánnak részesülni.¹³¹

Az átcsatolt területen az egyes miniszteri tárcák illetékességi körének megfelelően felállított igazoló bizottságok tagjai döntően az Egyesült Magyar Párt exponensei voltak, s így az igazoló bizottságok minden tanúkihallgatást, bizonyítási eljárást mellőző döntései erősen magukon viselték e párt szempontjainak bélyegét. Jaross Andortól, „a felvidéki ügyek tárcanélküli miniszterétől” biztatást kaptak az igazoló bizottságok arra nézve, hogy bátran hozhatnak nagyszámú elmarasz-

¹²⁵ Szent-Ivány József beszéde. 1939. febr. 23. *KN* 1935/XXI. 518. 1.

¹²⁶ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. febr. 24. E határozatot megelőzte Jarosznak az 1939. jan. 20-i minisztertanácson tett előterjesztése, amely az igazoló eljárások szükségességét felvetve, azokban az Egyesült Magyar Pártnak döntő befolyást biztosított.

¹²⁷ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. júl. 25.

¹²⁸ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. júl. 25.

¹²⁹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. márc. 18.

¹³⁰ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jún. 1.

¹³¹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. aug. 23.

taló döntést: a nem igazoltak nyugdíját olyan alacsony összegben fogják megszabni, hogy tömeges elbocsátás esetén sem fog az államnak túlzott megterhelést jelenteni.¹³²

Miután a zsidókat már eleve kirekesztették a közszolgálatból,¹³³ a szlovákokat is igyekeztek onnan kizárni. Az igazolás megtagadását indokoló végzésekben többek közt ilyesmik is előfordultak: „Beigazolódott az a vád, hogy otthon családjukkal szlovák nyelven beszélnek.” Az elutasított szlovák közalkalmazottak száma több százat tett ki.¹³⁴ Az igazoló bizottságok többnyire elmarasztaló végzést hoztak azokkal a csehszlovák közszolgálatban állott magyarokkal szemben is, akik valamely, a csehszlovák államhatalmat támogató párt tagjai voltak.¹³⁵ Igazolták viszont a Csehszlovák Fasiszta Párt Árja Front magyar osztyálynak tagjait, azzal az indokolással, hogy ez a párt „a legderekabban megállta helyét, és hozzájárult a csehszlovák köztársaság vérnélküli felparcellálásához”.¹³⁶

Az igazoló bizottságok tömeges elmarasztaló végzése folytán előállott helyzet jellemzésére egy Zsitvafödemesről kelt levélből idézünk: „Most folynak az igazoltatás utáni elbocsátások a vasútnál. Kétezer lakosú kis falunkból legalább ötszáz vasutas... Olyan embereket bocsájtanak el, akik ellen semmi vád. Egyszerűen nem igazolták őket... Látni ezeket a kétségbeesett családapákat szívtépő volt. Három-négy napi kenyerek van az egész családnak. Télen, minden bűn nélkül maradni állás nélkül. Hallani, amint mondják, minek mondta a magyar rádió, hogy mindenki ott marad a helyén? Mi bátran maradtunk, hisz semmi bűnünk, s itt van, elbocsájtottak.” A levélíró kéri Teleki Pált: „Jó tettekkel bizonyítsuk be, hogy a magyarok szeretik őket. Ódákat zengünk a Főméltóságú Pár jószágáról. De ők csak sírnak szegények, szó nélkül.”¹³⁷ 1939–40 telén kb. 700 vasutast bocsátottak el a MÁV-tól az átcsatolt területen. Az elbocsátott vasutasok legnagyobb része 10–20 év óta fizette nyugdíjjárulékát és az egyéb szociális terheket, és most minden ezen kérdések rendezése nélkül kapták meg felmondásukat.¹³⁸

Az igazoló bizottságok eljárását Jaross még így is enyhének minősítette, s különösen a kultuszárca keretében működő igazoló bizottságra volt panasza, mely szerint „majdnem kivétel nélkül mindenkit igazolt” – jóllehet a valóságban mintegy 80 volt az általa nem igazolt tanítók, tanárok száma.¹³⁹ Vele szemben

¹³² Jaross Andor levele Bartal Iván főispánhoz. Budapest, 1939. márc. 20. Št. A. v Nitre. 7166. doboz. Komárom megyei főispáni iratok. 103/1939.

¹³³ Összesített helyzet- és hangulatjelentés a VII. hadtest közigazgatási területéről. Kassa, 1938. dec. 21. OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 15638/1939.

¹³⁴ Feljegyzés. Budapest, 1940. márc. 28. OL ME Tájékoztatási o. 3. cs. B 35e./572.

¹³⁵ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. júl. 12.

¹³⁶ OL ME Nemzetiségi o. 58. cs. L 16282/1939.

¹³⁷ Özv. Csalthó Jánosné, MÁV főintéző özvegyének levele Teleki Pálhoz. Zsitvafödemes, 1939. dec. 15. OL ME Nemzetiségi o. 77. cs. L 17169/1940. Hasonló tárgyú L. Žak komjátí esperes-plébános levele. Komját, 1939. jún. 10. OL ME Nemzetiségi o. 59. cs. L 17549/1939.

¹³⁸ A budapesti szlovák követ aide-mémoire-ja. Budapest, 1940. márc. 6. OL ME Nemzetiségi o. 77. cs. L 17364/1940.

¹³⁹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. júl. 25.

Teleki Pál miniszterelnök sok tekintetben túlzottnak és elhibázottnak tartotta a lefolytatott „nemzethűségi” igazolásokat, de amíg az Egyesült Magyar Pártot a kormánypártba való beolvasztása útján fel nem számolta, s amíg Jarost a kormányból – a „felvidéki minisztérium” megszüntetésével – ki nem buktatta, ez ellen jóformán semmit sem tudott tenni.¹⁴⁰ Teleki nem osztotta azt a nézetet, „hogy itt újrafelvételi eljárás legyen, és az illetők perrendszerűen tudják bizonyítani a maguk igazságát és helyes magatartását”;¹⁴¹ az 1940. május 24-i minisztertanácson azt az álláspontját fogadtatta el, hogy általános újrafelvétel helyett – ami a kormány presztízsét rontaná, és felesleges támadási felületet szolgáltatna a kormánnyal szemben – az egyes minisztériumok saját hatáskörükben változtassák meg az igazoló bizottságok döntései közül azokat, „amelyekben a határozat meghozatalánál túlzó szempontok érvényesültek, s amelyek magasabb állami érdekből sem tarthatók fenn”.¹⁴² Az igazoló bizottságok döntései felülvizsgálatának célja tehát nem terjedt túl „a legkiáltóbb esetek” reparálásán, – a politikai konszolidációnak az átcsatolt területen való előmozdítása érdekében.¹⁴³

Az Egyesült Magyar Párt természetesen a maga hívei számára igyekezett tömegesen szabaddá tenni az állásokat, s most – nagy keserűségekre – ezekbe a felszabadított állásokba „anyaországiak” ültek bele. Az „anyásoknak” csúfolt, „anyaországból” jött tisztviselők elszaporodását korábban is hasztalanul próbálták megakadályozni; Jaross már 1939 augusztusában hiába kérte Telekitől, hogy járuljon hozzá megrostálásukhoz és egy részük visszairányításához.¹⁴⁴ Magatartásuk éles kifogásolása parlamenti összecsapásra vezetett a „felvidéki képviselők” és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter között 1939 novemberében és decemberében. A belügyminiszter – nyilvánosan – megvédte az „anyaországból” küldött tisztviselőket,¹⁴⁵ akik viselkedése miatt – nem nyilvánosan – maga is szükségesnek látott lépéseket tenni,¹⁴⁶ s nyíltan fellépett immár az Egyesült Magyar Párt politikájával szemben, határozott ellentámadásba menve át: „...a tisztviselői kar összeállítása az első időkben éppen az ott levő ... urak véleménye és kérései alapján volt elintézve ... a belőlük alkotott tárcanélküli minisztérium véleménye volt a döntő... meggyőződtem róla, hogy a tisztviselői kar ki-

¹⁴⁰ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. júl. 12.

¹⁴¹ Csoór Lajos interpellációja, 1940. máj. 1. *KN* 1939/V. 447. l.

¹⁴² OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. máj. 24.

¹⁴³ OL ME Nemzetiségi o. 75. cs. L 15057/1940.

¹⁴⁴ Jaross levele Telekihez. Budapest, 1939. aug. 23. OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 18824/1939.

¹⁴⁵ „Nem tartom megengedhetőnek, hogy azokat az embereket, akiket én odaküldtem azért, hogy ott a magyar igazgatást bevezessék, megvetéssel »anyásoknak« nevezzék, és mint idegeneket kezeljék.” Keresztes-Fischer beszéde. 1939. nov. 15. *KN* 1939/III. 55. l. Pajor Miklós reagálása erre. 1939. nov. 16-i beszédében. *KN* 1939/III. 119. l.

¹⁴⁶ A belügyminiszter 1939. aug. 10-i rendelete a Felvidéken szolgálatot teljesítő közigazgatási tisztviselők és egyéb alkalmazottak bánásmódja tekintetében elhangzott panaszok tárgyában: „Szem előtt tartandó, hogy a most visszacsatolt területek ellenségeink különös megfigyelése alatt állanak és arra kell törekedni, hogy a közigazgatási szervek magatartása még látszatot se szolgáltatson az ellenséges propaganda részére.” *St. A. v Nitre*. 7185. doboz. Komárom megyei főispáni iratok. 927/1939.

válogatása nem történt megfelelően ... az ottani tényezők véleményére túl sokat adtam ... kénytelen leszek itt revíziót eszközölni, és kénytelen leszek mindazokat az embereket, akik nem megfelelőek, a helyükről eltávolítani.”¹⁴⁷

Az Egyesült Magyar Párt befolyásának csökkentésére tett kormány-erőfeszítések nemcsak a főispánokat sem kímélő leváltásokban mutatkoztak meg, hanem abban is, hogy az Egyesült Magyar Pártnak 1939 őszén, 1940 tavaszán már nem állt módjában híveit zsírosabb állásokhoz juttatni: „Hazánknak kémszolgálatot teljesítő, életfogytiglan börtönre ítélt magyar családapák”, akik „hazafias szolgálataik elismeréseként” nyilván többet vártak, – altiszti vagy útkaparói állással voltak kénytelenek csalódottan beérni.¹⁴⁸ A jobb állásokba „anyások” ültek bele.

Természetesen nemcsak kémek és más, a Horthy-rezsimet kiszolgált egyének nyújtották állás után kezüket, hanem kellett volna az állás sok-sok derék, becsületes, az átcsatolt területre való fiatalembernek is, akik elől azonban az „anyások” szintén elvették a kenyeret. Státusba kerülniük szinte a lehetetlenséggel volt határos, legfeljebb gyakornokoknak vették fel őket, 80–100 pengős fizetésekkel.¹⁴⁹ Míg a csehszlovák köztársaságban megvolt a lehetősége annak, hogy a feleség is keressen, – a férjes nők közszolgálati alkalmazásának korlátozásáról 1938 végén hozott törvény Magyarországon ennek akadályt vetett.¹⁵⁰ Az állásában meghagyott tisztviselők nagy részét visszaminősítették alacsonyabb fizetéssel járó státusokba, azzal az indokolással, hogy a csehszlovák „érában” szerzett képesítésüket a magyar állam nem ismerheti el.¹⁵¹ A kormány leszállította a csehszlovák rendszerű nyugdíjbiztosítási szolgáltatásokat is, „hogy azok az anyaországi szolgáltatásokat lényegesen meg ne haladják”, – jóllehet tudatában volt annak, hogy ez a csökkentés a nyugdíjasoknál egyenesen a létfenntartás lehetőségeit érinti.¹⁵² Állást kereső fiatalok, aktív tisztviselők és öreg nyugdíjasok egyaránt elkeseredetten találták magukat szemben a magyar impériummal. Akik korábban illúziókat tápláltak, kiábrándultan kérdezték maguktól: Miféle édesanya az, amely hazatért gyermekének kisebb darab kenyeret szel, mint állítólagos mostohája?¹⁵³

A magukat másod- vagy harmadrendű állampolgároknak érző „felvidékiek”

¹⁴⁷ Keresztes-Fischer belügyminiszter válasza Korláth Endre interpellációjára. 1939. dec. 13. *KN* 1939/IV. 61. l.

¹⁴⁸ Tóth Istvánné levele Kozma Miklóshoz. Párkány, 1940. máj. 24. *OL* Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény. III. 1940. A csehszlovák uralom alatt a magyar állam javára folytatott kémtevékenység jutalmazásának kérdésével több minisztertanácsi ülésen is foglalkoztak. *OL* Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jan. 27, nov. 17, 1940. ápr. 6, jún. 14.

¹⁴⁹ Az átcsatolt terület fiatal értelmisége ráadásul jobb képzettségénél, nyelvtudásánál fogva – joggal érezhette magát fölöttébbállónak az odahelyezett „anyaországbeli” tisztviselőknél. *OL* *ME* *Nemzetiségi* o. 64. cs. P 16 495/1939.

¹⁵⁰ Sigray Antal beszéde. 1938. dec. 19. *KN* 1935/XXI. 181. l.

¹⁵¹ Vozáry Aladár beszéde. 1940. nov. 27. *KN* 1939/VIII. 926. l. és a rendőrség politikai rendészeti osztályának helyszíni adatgyűjtése Kassán és vidékén. Budapest, 1940. nov. 7. *OL* *BM* *Res.* VII. 1940–8–5001.

¹⁵² Keresztes-Fischer belügyminiszter válasza Budinszky László interpellációjára. 1940. ápr. 24. *KN* 1939/V. 283. l.

¹⁵³ Tóth Istvánné levele Kozma Miklóshoz. Párkány, 1940. máj. 24. *OL* Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény. III. 1940.

igen nehezen viselték el az „anyaországból” jött tisztviselők magatartását.¹⁵⁴ Ezek a „monoklis nyeglék”,¹⁵⁵ ezek az „úrhatnám urak”, ezek a nemesi előnevekkel, címekkel, rangokkal hivalkodó dzsentriivadékok „az igazi magyar urat akarták megjátszani az átcsatolt terület lakossága előtt, amelyik pedig a nemességet törvényileg is eltörölő, cím- és rangkórságot nem ismerő csehszlovák köztársaság két évtizede alatt elszokott az ilyesmitől, s nem is kívánta vissza”.¹⁵⁶ A csehszlovák polgári demokrácia körülményei között a magyar kisebbségben kialakult demokratikus „felvidéki szellem”, és az e fogalmat magának kisajátító, fasiszta tartalommal megtöltő jarossizmus, a területátcsatolás után egyaránt szembekerült az oda átáramló „anyaországi konzervatív kasztszellemmel”.¹⁵⁷

Az „anyaországból” jött tisztviselők megélhetése sem volt könnyű. Jövedelmük egy részét a lakbérpótlék tette ki, s mivel – pénzügyi nehézségekre hivatkozva – a kormány az átcsatolt terület városait alacsony lakbérkategóriába sorolta,¹⁵⁸ ugyanakkor pedig a háztulajdonosok érdekében eltörölte a lakbéremelést korlátozó csehszlovák rendelkezéseket,¹⁵⁹ a „Felvidéken” lakás után néző anyaországi tisztviselőket így kis fizetéssel dobta a lakásuzsora karmai közé. És ezek a kisfizetésű, anyagi gondokkal küzdő tisztviselők is ragaszkodtak úri allűrjeikhez: többszemélyes vacsorákat adtak, hajnalig cigányoztak.¹⁶⁰ A hivatalban zsarnokoskodtak beosztottaik felett, a volt csehszlovák alkalmazottakkal, mint „cseh bandával” durván és becsmérlően bántak; előfordult, hogy meg is pofozták őket.¹⁶¹ Az esztergomi pénzügyigazgatóság, amelynek hatásköre kiterjedt az átcsatolt területre is, a „hivatali rend biztosítása” címén kiadott egy körrendeletet, amelyben arra szólította fel személyzetét, hogy a feletteseket az „alázatos szolgálja” köszöntés illeti meg, s minden egyéb köszönési mód „a hivatali fegyelemmel összeegyeztethetetlen”.¹⁶²

A tisztviselők magatartása még túrhathatlenebb volt a hivatalban megjelenő „felekkel” szemben; különösen ha szlovákok voltak. A nagysurányi postahivatalban durván ráördíttak azokra, akik szlovák anyanyelvükön mertek kérni bé-

¹⁵⁴ Belügyminisztériumi átirat. 1939. jan. 23. OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 15 428/1939.

¹⁵⁵ „Egy felvidéki testvér” beadványa. 1939. ápr. 12. OL ME Nemzetiségi o. 56. cs. L 15 267/1939. Holota János felvidéki képviselő 1939. nov. 15-i beszéde szerint „legalább öt évre a Felvidéken meg kellene tiltani a monokli-viselést”. KN 1939/III. 20. l.

¹⁵⁶ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. máj. 23.

¹⁵⁷ FÁBRY ZOLTÁN: *Emberök az embertelenségben*. Bratislava, 1962. 232–236. l. SZILASSY i. m. 608–609. l.

¹⁵⁸ Vozáry Aladár beszéde. 1940. nov. 27. KN 1939/VIII. 925. l.

¹⁵⁹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. máj. 23.

¹⁶⁰ Flachbart Ernő feljegyzése. Budapest, 1940. ápr. 8. OL ME Nemzetiségi o. 84. cs. P 16 898/1940.

¹⁶¹ A csendőrnnyomozó osztályparancsnokság jelentése. Budapest, 1939. nov. 6. OL BM Res. 1939–2–14 807.

¹⁶² Az esztergomi kir. pénzügyigazgatóság vezetőjének rendelete. Párkány, 1939. márc. 25. OL Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény. III. 1940. és Kozma Miklós levele Incze Péter miniszteri osztálytanácsoshoz. Budapest, 1940. jún. 30. OL Kozma-iratok. 31. cs. Politikai vonatkozású rádió ügvek. 1940.

lyeget.¹⁶³ Egy szlovák asszony így számolt be hivatali kálváriájáról: „Itt megjár-tam minden hivatalt, de ha észreveszik, hogy szlovák, vége van mindennek. Nem segítik még egy szóval se. Szívük kőből van, és ez fáj a szlováknak ... Én nagyon félek, hogy bűn nélkül tönkremegyünk.”¹⁶⁴

Hogyan folyhatott ezekben a hivatalokban az ügyintézés? Már a magyar impé-rium első hónapjaiban egymás után jöttek a jelzések, hogy az átcsatolt területen „a lakosság a magyar közigazgatással elégedetlen, mert míg az ügyek nagy részét a csehszlovák közigazgatás pár nap alatt a helyi hatóságok nagyfokú önállósága következtében elintézte, nálunk a legtöbb kis ügyet is a minisztériumhoz kell fel-terjeszteni, ahol az elintézés a nagy aktatömeg miatt késik”.¹⁶⁵

A magyar adminisztráció jellemzésére idézhető az alábbi levél: „Az elmúlt gyá-szos csehszlovák uralom alatt mi, kisebbségi sorsban élt magyarok, valahányszor a köztársasági elnökhöz fordultunk panaszunkkal, legkésőbb 8 nap alatt értesítést kaptunk beadványunk sorsáról még akkor is, ha érdemleges elintézés nem nyer-hettünk. Sajnálatos dolog, hogy a felszabadult országban hiába ír az ember a ma-gas hatósághoz, sőt a felvidéki minisztériumhoz is, választ nem kaphatunk.”¹⁶⁶

A területátcsatolással kapcsolatban előállt bonyolult feladatokkal a magyar adminisztráció olyannyira nem tudott megbirkózni, olyannyira zavarossá és át-tekintethetlenné tette egymásnak ellentmondó intézkedéseivel a helyzetet, annyira elkésérette sértő bánásmóddal tetézett tehetetlenségével a lakosságot, hogy a várt konszolidáció elmaradásától nem ok nélkül félő miniszterelnök az 1939. augusztus 17-i minisztertanácson váratlanul szokatlanul keserű kitérésre ragad-tatta magát. Teleki „felkéri a kormány valamennyi tagját, hogy a vezetésükre bí-zott tárcák hatáskörében adják meg legsürgősebben a megfelelő utasításokat az-iránt, hogy a magyar közigazgatás közegei megértéssel, gyors intézkedéssel inté-zék az ügyeket, mert ellenkező esetben egy olyan elégedetlenségi állapot fog beállni a hozzánk visszacsatolt országrészek magyarhú lakossága körében is, amely kö-rülményekből azt fogják levezetni, hogy Magyarország adminisztrációjának tehe-tetlensége folytán kár volt ezen területeket az anyaországhoz visszacsatolni. Ho-gyan fogja az ország további revíziós igényei megvalósulása esetén tehetetlen, nehézkes és meg nem értő adminisztrációs apparátusa mellett – például erdélyi részek visszacsatolása esetén – megtartani ezen területeket. Nem habozik kije-lenteni a minisztertanács előtt azt, hogy amennyiben e téren gyökeres változás nem áll be, úgy adandó alkalommal nyilvánosan, a nagy közvélemény előtt fog hangot adni annak, hogy az ország ilyen körülmények között ne törekedjék arra, hogy újabb területek szereztessenek országunkhoz.”¹⁶⁷

¹⁶³ Flachbart Ernő feljegyzése. Budapest, 1940. ápr. 8. OL ME Nemzetiségi o. 84. cs. P 16 898/1940.

¹⁶⁴ Augusta Petrovičova levele Horthy Miklós kormányzóhoz. Nagygadóc, 1939. jan. 23. OL FM Ált. ir. 5212. cs. 28. tétel, 83 862. sz.

¹⁶⁵ Losonci honvéd állomásparancsnokság jelentése. Losonc, 1939. okt. 14. OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20 003/1939.

¹⁶⁶ Szolnoki Gyula érsekújvári lakos levele Imrédy Béla miniszterelnökhöz. Érsekújvár, 1939. febr. 8. OL ME Nemzetiségi o. 57. cs. L 15 630/1939.

¹⁶⁷ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. aug. 17.

Teleki Pál nagy megdöbbenést és megrökönyödést keltő szavai után Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter próbálta megnyugtatni a feldúlt kedélyeket, és egyben magyarázatot is adni: „Sokban osztja a miniszterelnök úr nézetét, de rá kell mutatnia arra, hogy az utóbbi 20 év folyamán sajnos a minisztériumok sok ügyben a döntést maguknak tartották fenn, és ezzel kiölték a tisztviselők önálló intézkedési készségét. Nem nevelték a tisztviselőket saját felelősségük melletti azonnali intézkedésre, iniciatívára.” A túlzott centralizációval szemben tehát ezúttal is a decentralizáció szükségessége mellett foglalt állást.¹⁶⁸

A miniszterek továbbadták lefelé a kapott fejmosást, és így a legzavarosabb, legsértőbb ügyeket elsimitották. De az átcsatolt terület magyar adminisztrációja – lényegét tekintve – semmit sem változott: „A nagy mennyiségű törvény- és rendeletgyártás eredményeként azok végrehajtását biztosítani képtelenek lévén, a lakosság a törvényes rendelkezésekkel szemben általában közömbös, egyénileg azonban túl érzékeny, s azokat molesztálásnak tekinti” – jelentette 1941 elején a gönci járás főszolgabírája. „A közigazgatás bürokratikus voltánál fogva, úgyszólván óráról órára távozik a való élettől, és közöttük mindinkább áthidalhatatlan úr támad, mely komoly esetekben akcióképtelenné teszi azt, miután gyökere már nincs a népben.”¹⁶⁹

Az átcsatolt területen kiépült magyar közigazgatást valóban mindenekelőtt a gyökértelensége, a néppel való szembenállása és embertelensége jellemezte. Ilyen körülmények között különösen súlyosaknak mutatkoztak a bécsi döntés gazdasági és szociális következményei a Magyarországhoz átcsatolt területen. Nem egyszerűen a területátcsatolással járó átmeneti nehézségként jelentkezett ugyanis a gazdasági helyzet úgyszólván minden vonatkozásában bekövetkezett romlása, a lakosság valamennyi dolgozó rétege szociális körülményeinek kedvezőtlen megváltozása, hanem ennek mélyen fekvő okai a Magyarországon uralmon levő, mélyesen reakciós társadalmi rendszerben gyökereztek.

¹⁶⁸ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. aug. 17.

¹⁶⁹ A gönci járás főszolgabírájának jelentése. Gönc, 1941. jan. 25. Št. A. v Košiciach. Abauj-Torna vármegye közigazgatási bizottságának iratai. 26. doboz, 444. sz.

A CSEHSZLOVÁK FÖLDREFORM MAGYAR REVÍZIÓJA

Az 1938. november 2-i bécsi döntés folytán Csehszlovákia rovására bekövetkezett területgyarapodás első ízben állította szembe a magyar kormányzatot azzal a problémával, hogy az átszatolt területnek az országgal való szoros egyesítésére törekedve, hogyan foglaljon állást azokkal a számos vonatkozásban egyáltalán nem lényegtelen változásokkal kapcsolatban, amelyek ott a magyar uralom alól 1918-ban történt kiválás óta végbementek? E tekintetben különösen fontos szerepet játszott a csehszlovák földreform szociális és nemzetiségi következményeinek mérlegelése.

Az első világháborút követő burzsoá földreformok azon általános jellegzetesége, hogy forradalmi fellendülés idején, a tömegek leszerelése érdekében fogtak hozzá megvalósításukhoz, viszont a veszély múltán egyre nyilvánvalóbban elszabotálták ezeket – a csehszlovák földreformot is jellemezte. Ugyancsak jellemző volt a csehszlovák földreformra is a burzsoá földreformok ama közös jellegzetesége, hogy a burzsoázia a nagybirtokoknak a maga számára is kívánatos bizonyos fokú kisebbitését előszeretettel oldotta meg elsősorban a más nemzetiségű birtokosok rovására, s hogy az agrárproletároknak, szegényparasztoknak a földreform juttatásaiból való tömeges kismizmizésénél is mindenekelőtt a más nemzetiségűeknek szánta ezt a sorsot.¹

Az 1919. április 16-án kelt 215. számú csehszlovák törvény lefoglalta a csehszlovák köztársaságban mindazokat a nagybirtokokat, amelyek 150 hektár (260 katasztrális hold) mezőgazdasági területnél (szántóföld, rét, szőlő, komló), illetőleg 250 hektár (433 katasztrális hold) vegyes művelésű területnél kiterjedtebbek voltak. A lefoglalást szenvedett tulajdonos azonban a fenti mértéknek megfelelő birtok visszaadását kérhette, sőt bizonyos körülmények között (mezőgazdasági ipar, városok ellátása stb.) 500 hektárig (866 katasztrális hold) terjedő birtokot is visszakaphatott; kisajátított földjei után pedig kártérítésre tarthatott igényt. De számos esetben a régi tulajdonos az állami földhivatal engedélyével szabad kézből értékesíthette lefoglalt birtokát.

A nagybirtokosoktól elvett földek egy részét államosították, más részét a földhivatal vette kezelésbe, amely politikai célok (szavazatvásárlás) érdekében adta

¹ DOLMÁNYOS ISTVÁN: *A kelet-európai földreformok néhány problémája. (1917–1939)* Agrártörténeti Szemle, 1962. évf. 135. 1. és 1963. évf. 361, 366. 1. *A CsKP története.* 171–2. 1. PLEVZA–VEBR i. m. 16–17. l.

ki könnyen visszavonható és másnak adható haszonbérletekben. Így a tulajdonképpeni földreformra a nagybirtokosoktól igénybe vett földeknek csak egy hányada állott rendelkezésre, s a végrehajtás elhúzódása miatt ez sem került teljes egészében kiosztásra, tulajdoni juttatásra.

Szlovákia és Kárpát-Ukrajna összesen 10 713 533 katasztrális hold területéből annak 26,7 százalékát, 2 865 735 katasztrális holdat foglaltak le a törvény alapján. Ebből visszaadtak a tulajdonosoknak 588 862 katasztrális holdat. Az igénybevett 2 276 873 katasztrális hold 10,7 százalékát (243 467 katasztrális hold) államosították; 57,2 százalékát (1 302 753 katasztrális hold) az állami földhivatal vette kezelésébe, s csupán 32,1 százalékát (730 653 katasztrális hold) irányozták elő a tulajdonképpeni földreformra. Ebből 1938-ig tényleges tulajdoni juttatásra 567 238 katasztrális hold került:

Házhelyet kaptak (átlagban 0,5 k. h.)	21 579-en	összesen	8 229	k. h.	terjedelemben
Törpebirtokot (átlagban 2,06 k. h.)	160 311-en	„	390 215	„	„
Telepes kisbirtokot (átlagban 30,02 k. h.)	2 257-en	„	68 049	„	„
Középbirtokot (átlagban 210,05 k. h.)	479-en	„	100 745	„	„

Szlovákia és Kárpát-Ukrajna – korabeli csehszlovák közigazgatás szerint – 23 déli járása vonatkozásában, amelyek területe lényegében azonos a bécsi döntés következtében – etnikai érvekre hivatkozva – Magyarországhoz átcsatolt területtel, 626 907 katasztrális hold nagybirtok (e terület 33,1 százaléka) került lefoglalásra. A lefoglalás 78,3 százalékban (490 815 katasztrális hold) magyar világi, 18 százalékban (112 682 katasztrális hold) magyar egyházi nagybirtokokból történt. Az igénybe vett területekből 56 694 katasztrális holdat csehszlovák állami tulajdonba vettek, 277 570 katasztrális holdat az állami földhivatal politikai pártokon keresztül hol haszonbérbe adogatott, hol maga kezelte, úgyhogy a tulajdonképpeni földreformra csak 276 000 katasztrális holdat irányzott elő. Ebből tényleges tulajdoni juttatásra – a közületeknek (községek, egyházak) juttatott 18 000 katasztrális holdon kívül – mindössze 228 500 katasztrális hold került:

Törpebirtokot kaptak	45 000-en	összesen	121 500	k. h.	terjedelemben ²
Telepes kisbirtokot	3 600-an	„	50 000	„	„
Középbirtokot	301-en	„	57 000	„	„

A fenti adatokból világosan kitűnik „a haladás nagy műve” gyanánt beharangozott burzsoá földreform rendkívül korlátozott volta, s teljesen érthető az a heves

² A csehszlovák földreformra vonatkozó adatok forrása: OL FM Felvidéki Földbirtokrendezési Ügyek Kormánybiztosának általános iratai. 1. cs. 23/1939 (Jaross Andor, a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere előterjesztése az 1939. február 10-i minisztertanácson); továbbá OL Küm. Békeelőkészítő osztály II/4. 32. sz. („A felvidéki területeken az 1938. évi bécsi döntést megelőzően végrehajtott csehszlovák földreform”); OL Küm. uo. XXIII/25. („A magyarság helyzete Csehszlovákiában az 1918–1938. években”). Vö. PLEVZA–VEBR i. m. 82–83. l.

harc, amit az agrárproletár és kisparaszti tömegek a földreform elszabotálása ellen, a nagybirtokok teljes és kártalanítás nélküli felosztásáért vívtak.³

De a csehszlovák földreform szociális kihatásait a korabeli Magyarország viszonylatában vizsgálva, azok mégis meglehetősen jelentősnek tűnnek. A csehszlovák földreform nem lebecsülhető módon csökkentette a korábbi birtokmegoszlás egészségtelen szélsőségeit: a középbirtokok fejlesztése érdekében és a paraszti birtok 5–50 katasztrális holdig terjedő kategóriáinak megerősítése mellett, megnyirbálta a nagybirtok korábbi pozícióit. Nem mondható el mindez a magyarországi Nagyatádi Szabó-féle földreformról, sem a Gömbös-kormány hitbizományi, illetve telepítési törvényéről: ezek maguk is lényegében inkább a fennálló egészségtelen birtokmegoszlás további konzerválásához járultak hozzá.⁴

A birtokmegoszlás különbségei jól kitűnnek Magyarországon, illetve a bécsi döntéssel átcsatolt terület vonatkozásában az egyes, katasztrális holdban kifejezett birtokkategóriák százalékos arányából:⁵

	0–1	1–5	5–50	50–100	100–500	500–1000	1–3000	3000–
Magyarország	1,94	10,7	38,18	6,27	14,00	7,9	12,77	11,87
Átcsatolt terület	1,22	11,85	42,28	2,78	17,78	7,12	8,69	3,83

Magyarországon valamennyi egymást követő ellenforradalmi kormány kezdetől fogva azoknak a magyar nagybirtokosoknak az álláspontját tette magáévá, akiknek birtokait Csehszlovákiában lefoglalták. A Magyarországról irányított csehszlovákiai magyar kisebbségi politika e nagybirtokosok vezetése alatt állt, akik 1921 óta a magyar államtól rendszeres titkos alimentációban is részesültek.⁶ A magyar kormányzat és annak a csehszlovákiai magyar kisebbséget vezető nagybirtokos ügynökei, akik a titkos érintkezésben különböző fedőnevek és számok alatt szerepeltek,⁷ kezdetben megpróbálták minden vonatkozásban szembefordulni a csehszlovák földreformmal. Megpróbálták a magyar parasztságot visszatartóztatni a földigényléstől.⁸ Ez azonban teljesen meddő próbálkozásnak bizonyult, mert a magyar szegényparasztság és agrárproletariátus nem volt hajlandó elszalasztani a földhözjutásnak ezt a – most a csehszlovák kormányzat által kilátásba helyezett – lehetőségét, amely után korábban hiába áhítozott. Ha a csehszlovákiai magyar kisebbség vezetői nem akartak tömegek nélkül maradni,

³ PLEVZA – VEBR i. m. 44. l.

⁴ NAGY LÁSZLÓ: *A mezőgazdasági tulajdonviszonyok a Horthy-korszakban*. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról. Szerk. Sarlós Márton. Bp. 1958. 134–57. l.

⁵ Vö. *Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben*. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 99. köt. 12–15. l., illetve *Az 1938. évi felvidéki nép-, földbirtok- és állatösszeírás*. Uo. 108. köt. 42–43. l.

⁶ OL ME Nemzetiségi o. 52. cs. Z 888/1938. „Korláth Endre ügyei.”

⁷ Pl. a „Tüzoltó” fedőnév alatt Korláth Endre, a „Szalma” fedőnév alatt Csáky Mihály, a „221”-es számmal pedig Esterházy János tevékenykedett.

⁸ *A felvidéki magyarság húsz éve. 1918–1938*. Szerk. a Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete. Bp. 1938. 15. l.

sürgősen változtatni kellett politikájukon. Hamarosan áttértek a földreform elfogadásának álláspontjára, s nagybirtokosi osztályérdekeik állítólagos félretétele ellenében azt kívánták a kisebbségi magyar parasztságtól, hogy adja fel osztályharcos álláspontját, s velük egységes nemzeti kollektívumba forrva, magyar nacionalista alapon támadják a csehszlovák földreform végrehajtásának a magyarságra nézve káros módját, amely az abban igen erősen érvényesülő csehszlovák nacionalizmus eredménye volt.⁹

Az osztályharcos csehszlovákiai magyar parasztság egyaránt szemben állt mind a csehszlovák, mind a magyar agrárburzsoáziával. Azzal a ténnyel, hogy a régi (magyar) nagybirtok, ha meg is nyírbálták, de megmaradt, éppoly ellenségesen állt szemben, mint a csehszlovák agrárburzsoázia azon politikájával, amely a maga hívei számára a lefoglalt földek egy részéből középbirtokokat formált, más részét pedig visszatartotta, hogy belőle bizonytalan haszonbérletek kibocsátásával időről időre szavazatokat vásároljon. A Csehszlovák Kommunista Párt által kiadott „Harc a földért” jelszóban nemzetiségi különbség nélkül jutott kifejezésre a szlovák, magyar és kárpátukrán parasztság közös követelése.¹⁰

Az osztályharcos alapról nacionalista síkra való letérítéshez azonban a magyar nagybirtokosok ügyesen fel tudták használni a földreform leplezni nem is nagyon kívánt csehszlovák nacionalista tendenciáit. Feledtetni akarva, hogy amíg rajtuk múlt, föld után kiáltó „saját véreiknek” semmit sem adtak – szenvedélyesen támadták a csehszlovák földreformot, mert a magyar parasztnak keveset adott Rámutattak arra, hogy mennyire kirívó, elsősorban a magyar többségű 23 déli járásban, a magyar földigénylők háttérbe szorítása: itt a 45 000 kisjuttatottból 8245 volt a magyar, s a törpebirtokként kiosztott 121 500 katasztrális holdból mindössze 24 390 jutott magyar szegényparasztok és agrárproletárok kezére. A telepes birtokként juttatott kisbirtokok összesen 50 000 katasztrális holdjából mindössze 24 390 jutott a magyar szegényparasztoknak és agrárproletároknak. A telepes birtokként juttatott kisbirtokok összesen 50 000 katasztrális holdjából a magyar parasztság úgyszólván egyáltalán nem részesedett, sőt a szlovák, cseh, és morva parasztnak nacionalista szempontú tervszerű letelepítésével az itteni magyar etnikum fellazítására, a magyar településterület céltudatos szétszaggatására törekedtek. A nyomorúságos magyar falvak környezetéből messzire kiütköztek a mindenféle kedvezményben és támogatásban részesített csehszlovák telepesek piros cseréptetős tanyái, jól felszerelt gazdaságai, a telepes központok mozijai, kultúrházai, iskolái. Az oly kevés földet még jobban megszőkítő telepesek idegen volta és kivételezett helyzete kiváló alkalmat adott a magyar nacionalizmus felszítására.¹¹ A magyar nagybirtokosok emellett a földreform során mostoha elbánásban részesített magyar parasztság földéhségét a maguk meghagyott birtokai felől a lefoglalt birtokaikból megbízható csehszlovák elemek számára létesített középbirtokok, az ún. „maradékbirtokok” felé igyekeztek terelni. Azt hirdették,

⁹ Vö. JÓCSIK LAJOS: *Idegen igában*. Bp. é. n. 124, 127, 140, 159. l.

¹⁰ PLEVZA–VEBR i. m. 44. l.

¹¹ JÓCSIK LAJOS: *A magyarság a cseh földreformban*. Magyar Szemle, 1940. jan. 24–31. l.

hogy a telepések és maradékbirtokosok által „bitorolt” föld „magyar birtokállomány”, amelyhez kizárólag a magyarságnak van joga.¹² Hangsúlyozták, hogy idegen kézre került egykori birtokaikat nem a maguk számára, hanem a csehszlovák földreformból nagymértékben kiszorult, földéhes magyar parasztság számára követelik vissza.¹³

A csehszlovák burzsoá nacionalista földreform magyar burzsoá nacionalista támadása a csehszlovákiai magyar kisebbségi politikának mindvégig egyik legfőbb vezérmotívuma volt. Nem is maradt hatás nélkül azokra a magyar tömegekre, amelyek a csehszlovák földreformból kirekedtek, – ezek azonban egyelőre nagyobb valószínűségét látták annak, hogy a kormányt támogató csehszlovák pártok valamelyikének, elsősorban a földreform kérdéseiben döntő szerepet játszó agrárpártnak a segítségével részesedhetnek előbb-utóbb mégiscsak a vonatottan előrehaladó földreformból, mintsem hogy a magyar burzsoá nacionalista pártok, amelyek nem alaptalanul álltak a titkos irredenta törekvések állandó gyanúja alatt, vívhatnák ki azt a kormánynál számukra.¹⁴ A magyar agrárproletárok és szegényparasztok egy kisebb, de számottevő része pedig, szembefordulva a magyar nacionalizmussal éppúgy, mint a csehszlovák burzsoá demokrácia iránti illúziókkal, a kommunista párt soraiban harcolt a földért és a nemzeti elnyomás megszüntetéséért.¹⁵ „Szlovákia gazdasági, szociális és kulturális felemelésének terve”, amelyet a Csehszlovákiai Kommunista Párt 1937. évi besztercebányai konferenciája dolgozott ki, az iparosítás mellett döntő jelentőséget tulajdonított a földreform befejezésének, és egy új földreform indításának, amely kisajátítaná az 50 hektáron felüli birtokokat, s azokat szegényparasztok és agrárproletárok kezére adná.¹⁶

Fordulat akkor következett be, amikor a hitleri német birodalom Csehszlovákia vonatkozásában a kisebbségi politikát a belső bomlasztás és az agresszió hatékony fegyvereként hódító céljai szolgálatába állította. Ettől kezdve a magyar kormány és a csehszlovákiai magyar kisebbség politikáját irányító ügynöksége, revíziós törekvéseinek részbeni megvalósulását remélve, mindent elkövetett, hogy követeléseit párhuzamba hozza a szudétanémet követelésekkel, valamint a németek által is inspirált szlovák autonomista törekvésekkel. A csehszlovákiai magyar kisebbség egységes és kizárólagos képviselőjének szánt Egyesült Magyar Párt hatalmas agitációba kezdett, hogy az eddig különböző pártok közt megoszló magyarságot egységesen magába tömörítse, s a csehszlovák kormánnyal szemben támasztott követelések leple alatt az elszakadásra és a Magyarországhoz való csatlakozásra előkészítse.¹⁷

¹² TARJÁN ÖDÖN: *A magyar kisebbség osztályrésze a csehszlovák demokráciából.* (Különnyomat a Prágai Magyar Hírlap 1930. évf.-ből) 36, 40, 44, 75, 79. l.

¹³ TARJÁN-FALL i. m. 35–37. l.

¹⁴ OL FM Ált. ir. 5527. cs. 28. tétel, 46 896. sz.

¹⁵ PLEVZA-VEBR i. m. 333–334. l.

¹⁶ FILO i. m. 81–82. l.

¹⁷ Röplap a Prágai Magyar Hírlap kiadásában. OL ME Nemzetiségi o. 51. cs. P 15 705/1938.

Az Egyesült Magyar Párt 1938 februári memoranduma, amelyet Jaross Andor földbirtokos, országos pártelnök dolgozott ki, többek közt igen nyomatékosan követelte a csehszlovákiai magyar kisebbség nevében Beneš köztársasági elnöktől, hogy a magyarlakta részen létesített csehszlovák telepes- és maradékbirtokok magyar parasztok között felosztásra kerüljenek.¹⁸ Megismétlődött ez a követelés az Egyesült Magyar Pártnak a nemzetiségi statutumról kidolgozott csehszlovák törvényjavaslatra tett észrevételeiben is, amelyeket 1938. augusztus 3-án juttattak el Hodža miniszterelnökhöz.¹⁹ Eközben a párt népgyűlések százain és sajtóján keresztül azt sugalmazta, hogy a csehszlovák földreformból kimaradt magyarok problémáját egyedül a területátcsatolás fogja megoldani: Magyarországhoz csatolás esetén a földigény kielégíthető lesz – az „idegen elemek” birtokállományának rovására.²⁰ Ez volt az a nagy csábítás, amely nélkül esetleg „ezek a magyarok nem akartak volna hazatérni”.²¹

A csehszlovák köztársaságra nehezedő hatalmas nyomás, a német agresszivitás gátlástalan érvényesülése, a csehszlovák burzsoá kormány ingadozása, a magyar revíziós törekvések esélyeinek növekedése – jelentős átorientálódást eredményezett 1938-ban a csehszlovákiai magyarság körében, az Egyesült Magyar Párt javára. Mégsem volt ez olyan mértékű, hogy az Egyesült Magyar Párt ténylegesen maga mögött tudhatta volna a csehszlovákiai magyarság egészét. A kommunista párt vezetésével lefolyt népes demonstrációk egész sora mutatta, hogy a csehszlovákiai magyarság egy része tudatában volt annak a fasiszta veszélynek, amely a hitlerista Németország és a horthysta Magyarország részéről fenyegette a csehszlovák burzsoá demokrácia – jóllehet elégtelen, mégis megvédendő – vívmányait, s úgy harcolt a nemzeti elnyomás ellen és a szociális reformok kiterjesztéséért, hogy élesen elhatárolta magát a magyar nacionalizmustól.²²

A nem csatlakozók nagy részét azonban egyszerűen az tartotta vissza az Egyesült Magyar Párttól, hogy nem akarta elveszíteni annak a néhány hold föld haszonbérletnek az élvezetét, amelyhez agrárpárti, szociáldemokrata vagy Beneš-párti tagsága folytán juthatott. Azok a magyarok pedig, akik – hasonló párttagság kizárólagos feltételével – tulajdonjogilag részesedtek a csehszlovák földreformból, különös aggodalommal néztek a magyar kormány és az Egyesült Magyar Párt által előkészített uralomváltozás elébe. A csehszlovák köztársaság védelmére kibontakoztatott erőteljes propaganda is hangsúlyozta azt a veszélyt, hogy a grófok és nagybirtokosok Magyarországa, ha kinyújtja kezét Csehszlovákia magyarlakta területei után, hatálytalanítani fogja a földreformot, el fogja venni nemcsak a csehszlovák telepesek és maradékbirtokosok földjét, hanem azon magyarokét is, akik a magyar nacionalizmus felfogása szerint súlyosan vétettek a nemzethűség

¹⁸ OL Küm. Pol. 60. cs. 431–7–4/1938.

¹⁹ OL Küm. Pol. 60. cs. 2517–7–4/1938.

²⁰ Visszaemlékezik erre Jaross Andor 1940. november 27-i és Pintér Béla november 29-i parlamenti beszédében. *KN* 1939/VIII. 941, 1070. l.

²¹ Porubszky Géza parlamenti beszéde. 1939. okt. 24. *KN* 1939/II. 400. l.

²² OL ME Nemzetiségi o. H 17119/1938; P 16717/1939; P 16937/1938.

ellen, amikor az idegen földreformban való részesedésük fejében „eladták magukat” a Magyar Párttal szemben álló idegen pártoknak.²³

A magyar kormány propagandája természetesen igyekezett eloszlatni az aggodalmakat. Repülőgépről röpcédulák ezreit szóratta a magyarlakta csehszlovákiai területekre, melyek szerint „az igazság ez: a magyarok senkitől se veszik el földjét! Inkább még adnak... csak a cseheknek kell kotródniok. Senkinek hajszála sem görbül meg, bármilyen politikát is követett a területátvétel napjáig.”²⁴ Semmi kétség nem fér azonban hozzá, hogy a magyar kormány a csehszlovák földreformmal nemcsak nemzeti szempontból állott szemben, hanem annak rendkívül korlátozott szociális kihatásait is túlon túl messzemenőknek ítélte. Ezt azonban mind bel-, mind külpolitikai megfontolások alapján jónak vélte leplezni, sőt, az adott sajátos bel- és külpolitikai helyzetben az Imrédy-kormány rákényszerült arra, hogy maga álljon Magyarországon a földreform-demagógia élére. Ez hozzájárult az átcsatolásra váró terület magyarságánál azon illúziók kialakulásához, hogy Magyarország, amely maga is földreformot kíván végrehajtani, nemhogy veszélyeztetné azon kevés magyar birtokállományát, akik részesedtek a csehszlovák földreformból, hanem éppen a magyar uralom fogja meghozni a nagy, az igazi földreformot, a „magyar földreformot”, amely végre meg fogja valósítani azon magyarok földhözjutását is, akiket a csehszlovák földreformból tömegesen kihagytak. A bécsi döntés nyomán bevonuló magyar honvédcapatoknak a magyar lakosság általi lelkes fogadtatásában többek között az ilyenféle illúziók is megglehetősen szerepet játszottak.

Valójában szó sem volt arról, hogy egy újabb, magyar földreform következne az átcsatolt területen. Ellenkezőleg: az Egyesült Magyar Párt nagybirtokos vezetői már az Imrédyvel folytatott előzetes tárgyalások során is azt kérték, hogy az előkészületben levő magyarországi földreformtörvény hatálya az átcsatolt területre ne terjedjen ki, mert a csehszlovák földreform által megnyírbált birtokaikból ők már többet nem áldozhatnak.²⁵ Kizárólag az idegen telepesföldeket és maradványbirtokokat lehet a magyar parasztság kezére adni, amelyeket úgysem követelhetnek már vissza, mint egykori birtokaikat, anélkül, hogy önmagukat saját párt híveik előtt ne dezavuuálnák. Kárpótlásul viszont igényt emeltek az átcsatolt területen fekvő zsidó birtokokra. A Magyarországon előkészületben levő második zsidótörvény ugyanis megadja majd erre a lehetőséget.²⁶

Azok a csehszlovák földreform által lefoglalást szenvedett magyar nagybirtokosok azonban, akik magyarországi birtokaikon éltek, tehát maguk nem vettek részt a csehszlovákiai magyar kisebbségi politikában, illetve már korábban kapcsolódtak belőle és Magyarországra költöztek, s így politikailag nem is köte-

²³ Rendőrségi jelentés. Sátoraljaújhely, 1938. okt. 10. OL Küm. Pol. 61. cs. 3265–7–7/1938.

²⁴ OL FM Ált. ir. 5525. cs. 28. tétel, 13 435. sz. és OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15 445. sz.

²⁵ Hasonló állásfoglalásukat a magyarországi földreformtörvény parlamenti tárgyalásakor lásd: Szent-Ivány József beszéde. 1939. okt. 12-én. KN 1939/II. 217. l.

²⁶ A földbirtokpolitikai ügyosztály tervezete: „Földbirtokpolitikai teendők a felszabaduló Felvidéken.” OL FM Ált. ir. 5264. cs. 35. tétel, 22 303. sz.

lezték el magukat a tekintetben, hogy a magyar parasztság javára lemondanak idegen kézre jutott egykori birtokaikról – hajthatatlanul visszakövetelték azokat, s hallani sem akartak felosztásukról.²⁷

Az átcsatolt területen életbeléptetett katonai közigazgatás mindenesetre abban látta legelső feladatát, hogy megkezdje az „idegen” birtokosok tömeges kimozdítását. Aki nem menekült „önként”, azt megfélemlítő tömegtüntetések igyekeztek „jobb belátásra bírni”.²⁸ Az így gazdátlanná vált telepes- és maradékbirtokokat addig is, míg a vonatkozó tulajdonjogi kérdések szabályozást nyernek, 41 000 katasztrális hold összterjedelemben kiadta ideiglenes haszonbérbe a földet igénylő magyar parasztnak.²⁹ Ezek hatalmas tömegekben jelentkeztek; jegyzékbevételeük napokon keresztül folyt, és a késő éjszakába nyúlott. Az a körülmény, hogy – ha egyelőre csak haszonbérlet formájában is – hozzáférhettek ezekhez a földekhez, növelte reményüket: nincs messze az az idő, amikor tulajdoni juttatás formájában is részesedhetnek belőlük.

A haszonbérleti igények elbírálását mindenütt az Egyesült Magyar Párt helyi szervei végezték. Az ezek vezetőségében domináló kulákiparasztság a maga hasznára aknázza ki a lehetőségeket: a magyar szegényparasztok és földtelenek mellőzésével a maguk 60–80–100 holdját igyekeztek még ugyanannyi föld bérletével megtetézni. A magyar agrárproletárok és szegényparasztok mellőzése egyrészt azon a jogcímen történt, hogy nem voltak nemzethűek, ugyanis bérletet vagy egyszerűen munkaalkalmat keresve más pártok tagjaivá lettek, vagy legalábbis időnként más pártok soraiban tűntek fel. Másrészt arra hivatkoztak, hogy a termelési érdekek a föld túlságos elaprózása ellen szólnak, márpedig csak ők, nagygazdák rendelkeznek nagyobb birtokokhoz szükséges gazdasági erővel és felszereléssel.³⁰ A haszon-

²⁷ Tassonyi Ernő min. osztálytanácsos jelentése felvidéki szemleútjáról (dátum nélkül, 1938 végéről). OL FM Ált. ir. 5264. cs. 35. tétel, 22 303. sz. Üchtritz Amadé visszaigényli Bős község határában fekvő birtokát. OL FM Ált. ir. 5211. cs. 28. tétel, 80 325. sz. Andrassy Manó a királyfai birtokát. OL FM Ált. ir. 5212. cs. 28. tétel, 86 339. sz. Birtokaiért jelentkezik még többek között gr. Pálffy Fidél dunakiliti lakos. OL FM Ált. ir. 5212. cs. 28. tétel, 84 257. sz. Fülöp Józsiás Szász Coburg és Gothai herceg budapesti lakos. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 18 394. sz. Zichy István felsőházi tag. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 18 227.

²⁸ A telepesek elleni megfélemlítő akciókra már a bevonuló honvédség megadta a jelet: Köbölkúton három telepest a honvédek agyonlőttek, illetve leszúrtak. OL Küm. Pol. 61. cs. 3265–7–7/1938. A vezérkari főnök 1938. nov. 10-i helyzetközlése. Lásd még a VKF nov. 12-i és 13-i helyzetközlését OL Küm. Pol. 61. cs. 3265–7–7/1938. és a nov. 22-i Százd községi megfélemlítő tüntetésről az 1938. dec. 2-i belügyminisztériumi átiratot, valamint a Küm. 1938. dec. 5-i levelét a prágai magyar követhoz. Továbbá a csendőrnnyomozó osztályparancsnokság jelentése. Budapest, 1938. nov. 23. OL ME Nemzetiségi o. 52. cs. P 17 392.

²⁹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. dec. 10. és alispáni jelentés. Léva, 1939. június 15. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei alispáni iratok. 3665/1939.

³⁰ Nagyudvarnokon pl. nyolc nagygazda vett bérletbe összesen 800 holdat, „holott a kisemberek is számítottak arra, hogy ők is kapnak egynéhány hold földet haszonbérbe, vagy tulajdonba”. OL ME Társadalompolitikai o. 4. cs. 1318–29. fol. „Jelentés a cseh uralom alól felszabadult Csallóköz... 1938. évi december hó 7–8 és 9-én történt meglátogatásáról, és az ottani munkások gazdasági és szociális helyzetéről.” Garamdamásdon is gazdagparasztok kapják meg a cseh telepes földeket, a falusi szegények rovására. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 1096/1939.

bérleti feltételeknek a csehszlovák uralom alatt szokásban voltakhoz képest lényeges súlyosbodása ugyancsak hozzájárult ahhoz, hogy az elmenekült cseh, morva, szlovák telepések és maradékbirtokosok földjeinek ezen ideiglenes haszonbérleti kiosztásából a magyar szegényparasztság és agrárproletariátus nagy tömegei kirekedtek.³¹

De nemcsak arról volt szó, hogy a gazdátlanul maradt birtokok haszonbérletét a gazdagparaszti réteg lényegében kisajátította, hanem ugyanakkor jelentős mértékben leszűkültek a haszonbérleti lehetőségek azokból a birtokokból, amelyek eddig a csehszlovák földhivatal, illetve 1935 óta a csehszlovák földművelésügyi minisztérium kezelésében voltak. Ezek a lefoglalt, de tulajdonba nem juttatott, hanem állami kezelésbe vett birtokok ugyanis az átcsatolás következtében visszaszálltak a régi tulajdonosokra, akik tulajdonjoguk elvitathatatlanságának fokozott hangsúlyozását érezvén az adott helyzetben legfőbb érdeküknek, általában is elzárkóztak a haszonbérbeadás elől, de különösen fontosnak érezték a haszonbérlet megvonását azoktól, akik ezt eddig a birtokot kezelő csehszlovák hivatalok intézkedései folytán élvezték. A legmerevebb álláspontot e tekintetben az egyházi birtokok foglalták el: a haszonbérletek tömeges megvonása miatti elkeseredés következményeitől tartó kormány és helyi hatóságok később is hasztalanul próbálták ezeket engedményekre bírni.³²

A katonai közigazgatást 1938. december 21-én polgári közigazgatás váltotta fel. Az Egyesült Magyar Párt nagybirtokos vezetői, akik eddig polgári tanácsadói szerepet tölthettek be a katonai közigazgatás különböző szervei mellett, most – az

³¹ A magyar kormánynak a haszonbérleti szerződések kötését szabályozó rendelete értelmében a bérlő köteles viselni a haszonbérleti ingatlant terhelő összes adókat, beleértve az egyházi és iskolaadót és az ármentesítési járulékokat is, holott az eddig érvényben volt csehszlovák rendelkezések a földadót, annak pótdadót és az ármentesítő járulékot a haszonbérbeadóval fizettették, s a bérlőt csupán a haszonbérlet után kivetendő jövedelmi és kereseti adó terhelte. Nagyon súlyos volt a kishaszonbérlokre nézve az a feltétel is, hogy a haszonbérösszeg felét már április 1-ig be kell fizetni; második része október 1-ig esedékes. Már a bérlet elvállalásakor nyilvánvaló volt a legtöbb esetben, hogy képtelenek lesznek a bérösszeg első felét határidőre lefizetni. Ezért kénytelenek voltak előre hozzájárulásukat adni ahhoz, hogy cséplés alkalmával a haszonbérösszeg erejéig a hatóságok lefoglalást eszközölhessenek. A somorjai járási gazdasági felügyelő jelentése. Somorja, 1938. dec. 20. OL FM Ált. ir. 5265. cs. 35. tétel, 22 349. sz.

³² Az esztergomi érsekség 42 000, az esztergomi főkáptalan pedig mintegy 10–12 000 katasztrális hold mező- és erdőgazdasági ingatlant kapott vissza a területátcsatolással. A komáromi erdőigazgatóság jelentése. Komárom, 1939. márc. 16. OL FM Ált. ir. 5214. cs. 28. tétel, 109795. sz. A párkányi járásban, Bucs község határában a hercegprímási uradalom vonakodott haszonbérletet adni 102 ellátatlan családnak. OL FM Ált. ir. 5214. cs. 28. tétel, 214 492. sz. A hercegprímási uradalom Guta község határában fekvő 5000 holdja a csehszlovák uralom alatt 1200 magyar család kezén volt kishaszonbérletben. A területátcsatolás után az uradalom duplájára emelt haszonbérlet követel, hogy így megvonhassa tőlük a földet. Št. A. v Nitre. 7183. doboz. Komárom megyei főispáni iratok. 444/1939. Gutai lakosok beadványa Jaross miniszterhez. 1939. jan. 17. majd a főispánhoz. 1939. július 26. Št. A. v Nitre. 7183. doboz. Komárom megyei főispáni iratok. 885/1939. A pannonthalmi apátság Deáki község határában fekvő birtokát 326 peredi lakos kéri kishaszonbérbe. OL FM Ált. ir. 5212. cs. 28. tétel, 86 259. sz. A rozsnyói püspökség elzárkózik birtokai kishaszonbérletbe adása elől. OL FM Ált. ir. 5527. cs. 28. tétel, 55 993. sz.

újonnan felállított főispáni székektől kezdve – mindenütt elfoglalták az átcsatolt területen a polgári közigazgatás vezetői posztjait. A katonai közigazgatás csúcsszervét jelentő vezérkari főnökség polgári csoportjából pedig, Imrédy és Jaross megegyezése értelmében megalakult a „felvidéki ügyek tárcanélküli minisztériuma”.³³ Az Egyesült Magyar Párt vezetői az egyes szakminisztériumokhoz is kinevezést nyertek, hogy ott mint „felvidéki szakértők” működjenek. Így nevezték ki a Földművelésügyi Minisztériumba államtitkárnak Szilassy Béla földbirtokost, az Egyesült Magyar Párt egyik ismert vezéralakját.³⁴

A magyar kormány az 1939. február 10-i minisztertanácson, Imrédy Béla miniszterelnök elnökletével foglalkozott először átfogóan a csehszlovák földreform szociális és nemzeti következményeivel az átcsatolt területen, különös tekintettel az „anyaországba” való minél tökéletesebb beolvasztás szempontjaira. Jaross Andor előterjesztése híven kifejezte a kormány azon eltökélt szándékát, hogy a csehszlovák földreformnak nem csupán a nacionalista jellegéből fakadt s „a magyarság gyöngítése céljából következetesen végrehajtott igazságtalanságait” fogja kiküszöbölni, hanem intézkedéseivel módosítani kívánja a csehszlovák földreform túlságosan messzemenőnek ítélt szociális kihatásait is: „A csehszlovák földbirtokpolitika által teremtett helyzet mielőbb likvidáltassék, és megszűnjék e területeken a földbirtok megoszlása tekintetében az a visszás helyzet, amely e területek közigazgatásának földbirtokpolitikai szempontból az ország jogrendjébe való beillesztését már eleve lehetetlenné teszi.”³⁵ A politikai okokból földreform-demagógiát folytató kormány tehát a valóságban védelmezi a nagybirtoknak az ország életében betöltött szerepét és elfoglalt súlyát, s számára az átcsatolt területen is, ahol a csehszlovák földreform következtében ez csökkent, ugyanezt a szerepet és súlyt kívánja biztosítani. Ebben a szellemben születik meg a minisztertanács határozata a csehszlovák földreform revíziójáról.

Néhány nap múlva, 1939. február 16-án Teleki Pál váltja fel Imrédyt a miniszterelnöki székben. A csehszlovák földreform revíziójáról szóló rendeletet már ő bocsátja ki, s ő nevezi ki Jaross előterjesztésének megfelelően Szilassy államtitkárt „a felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztosává”, aki a rendeletben kapott felhatalmazásánál fogva minden fellebbezés és jogorvoslat kizárásával dönthet a csehszlovák földreform – kereken 229 000 katasztrális hold – tulajdoni juttatásainak meghagyásáról vagy hatálytalanításáról, illetve a hatálytalanított juttatások új tulajdonbaadásáról.³⁶ Mint az 1939. március 3-i és június 9-i minisztertanácsi jegyzőkönyvek is tanúsítják, a Teleki-kormány teljesen magáévá tette azt a felfogást, hogy „erre a földbirtokpolitikai revízióra nekünk ott feltétlenül szük-

³³ OL ME Nemzetiségi o. 49. cs. L 17 508/1938, 52. cs. T 17 125/1938, 67. cs. T 16 020/1938.

³⁴ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. január 27.

³⁵ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. február 10.

³⁶ A kormány 2550/1939. ME sz. rendelete. 1939. márc. 5. Budapesti Közlöny, 1939. 53. sz. Egy további rendelet (3730/1939 ME sz.) a magánjogi ügylet útján történt földszerzést is a revízió hatálya alá vonta. E rendelkezések alapján földjükről tömegesen kizavartak ellen adósságaik esetén megindított végrehajtási eljárásokat az 1940. okt. 9-én megjelent 7430/1940. ME sz. rendelet korlátozta.

ségünk van, az ottani magyar szálláscsinálás érdekében”.³⁷ A kormánybiztos működését megszabó bizalmas irányelvek is kikötötték, hogy „ingatlanban részesíteni csak azt lehet, aki magyar nemzetiségű”, s közülük is csak azt, „aki a megszállás alatt magyar szempontból kifogástalan magatartást tanúsított”. Hogy ez a szállás-csinálás mindenekelőtt a magyar agrárburzsoázia pozícióinak visszaszerzésére vonatkozott, az kétségtelen e bizalmas irányelveknek a középirtokok juttatásáról szóló passzusaiból.³⁸

Az eredeti tervek szerint a felvidéki földbirtokrendezés 1939 márciusában felállított kormánybiztosságának hat hónap leforgása alatt kellett volna végrehajtania a csehszlovák földreform revízióját.³⁹ Ennek az elképzelésnek teljes irrealitása azonban hamarosan kitűnt. Bebizonyosodott először is, hogy – az Egyesült Magyar Párt álláspontjával ellentétben – azokat a szlovák telepeseket és maradék-birtokosokat, akik a megfélemlítési és kiűldözési akciók ellenére is kitartottak, és helyükön maradtak, nem lehet súlyos következmények nélkül kiutasítani az országból. A szlovák kormánnyal hosszadalmas tárgyalásra kényszerülve, a magyar kormány kénytelen volt a csehszlovák földreform revízióját egyelőre a gazdátlanul maradt birtokokra és a földreform magyar juttatottjai ingatlanszerzésének felülvizsgálatára korlátozni. Ennek során ugyancsak ellentétek támadtak a kormány és az átcsatolt területen monopolhelyzetet élvező Egyesült Magyar Párt között, s az ellentétes intézkedések nyomán támadt zűrzavar még az Egyesült Magyar Pártnak a kormánypártba történt 1940 tavaszi beolvasztása után is súlyos gondokat okozott. Szilassy kormánybiztos megbízatását újra meg újra meg kellett hosszabbítani,⁴⁰ végül azután megeléglően kapkodó és makacsságával a kormány érdekeit nemegyszer súlyosan veszélyeztető működését, feladatkörét 1941. július 15-én a földművelésügyi miniszter vette át.⁴¹

A területátcsatolást követő első hetekben úgy tűnt, hogy a magyar kormány különösebb nehézségek nélkül elérheti célját: az átcsatolt terület „megtisztítását az idegen elemektől”. A cseh és morva telepések és maradék-birtokosok nagy többsége már az uralomváltozás hírére elmenekült, hátrahagyva 36 500 katasztrális hold összterjedésű ingatlanát. A szlovák telepések és maradék-birtokosok elül-

³⁷ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. márc. 3, június 9. Jaross Andor beszéde. 1939. november 21. KN 1939/III. 271. l.

³⁸ „Középirtokot vagy a vitézi rend tagjának és avatandó felvidéki tagjainak, vagy méltányosságból azoknak a régi birtokosoknak lehet juttatni, akik a csehszlovák megszállás alatt a visszaesetolt területen laktak, és a gazdasági viszonyok romlása és lehetetlenülése folytán, avagy valamely más oknál fogva anyagilag tönkrementek. Ezen körülmények fennforgása esetén középirtokot juttatni lehet olyan birtokosoknak is, akik akár a csehszlovák hatóságok üldöztetése folytán, akár valamely más oknál fogva kénytelenek voltak a húsz évi megszállás idejében eltávozni; végül a még megszállott területen ingatlanokkal rendelkező, de az anyaországban lakó magyar nemzetiségű birtokosoknak is.” OL FM Elnöki iratok. 587/1939. (A felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztosa működésének irányelvei.)

³⁹ Átirat a pénzügyminiszterhez. Budapest, 1939. márc. 16. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztosának általános iratai. 1. cs. 1/1939.

⁴⁰ Minisztertanácsi előterjesztés. 1939. szept. 28. és 1940. febr. 29. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztosának általános iratai. 4. cs. 32 093/1941.

⁴¹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1941. júl. 15.

dőzéséhez már többnyire brutális megfélemlítési akciók voltak szükségesek. Ezek hatására 647 telepes család távozott az országból, mintegy 20 000 katasztrális hold földjét hagyva hátra, és 93 szlovák maradékbirtokos összesen 14 061 katasztrális hold földje szabadult fel ugyanígy a magyar földbirtokpolitika számára. A szlovák autonóm kormány 1938. november 29-i rendelete azonban, amely a kiüldözött szlovák földművesek szlovákiai nagy- és középbirtokokon való ideiglenes telepítéséről szólt,⁴² a magyar kormányt visszariasztotta a kérdés egyoldalú és radikális megoldásától, hiszen nem ok nélkül tarthatott attól, hogy elsősorban a szlovákiai magyar földbirtokokat fogják e tekintetben igénybe venni. A kiüldözési akciókkal tehát felhagyott, és tárgyalások útján, a bécsi döntőbírósi határozat végrehajtására hivatott bizottságokban kísérelte meg céljai elérését. A csehszlovák kormány a magyar követelésekkel szemben nem tudott erélyesebb ellenállást kifejteni: a létrejött megállapodás értelmében Csehszlovákia kötelezte magát arra, hogy 1939. október 31-ig befogadja az átcsatolt területől kiutasítandó összes telepes birtokost. A magyar kormány lehetővé teszi, hogy ingóságaikat és gazdasági felszerelésüket magukkal vihessék, illetve elszállításuk céljából rövid időre visszatérhessenek; ingatlanaikért pedig – későbbi tárgyalásokon tisztázandó módon – valamelyes kártalanításban fognak részesülni.⁴³

Az 1939. márciusi események: Csehszlovákia teljes felbomlása, a cseh és morva országrészek német birodalmi protektorátus alá kerülése, az „önálló” szlovák állam megalakulása, Kárpát-Ukrajna magyar uralom alá vétele – új helyzetet teremtettek e kérdés megoldása tekintetében is.⁴⁴ A cseh és morva telepesek és maradékbirtokosok ügye elkülönült a szlovákokétól: a tárgyalásokat ebben a vonatkozásban a protektorátust gyakorló német birodalmi kormánnyal kellett lefolytatni. Az 1940. október 16-án létrejött megállapodás a magyar kormányt a 36 000 katasztrális hold összterjedelemben kisajátított cseh-morva ingatlanokért összesen 135 millió korona (tehát holdanként 640 pengő) kártérítésre kötelezte. A fizetés módozataira vonatkozóan a megállapodás azt írta elő, hogy 60 millió korona azonnal átutalandó a cseh-morva protektorátusnak, 30 millió korona 1941 folyamán fizetendő két részletben; 45 millió korona pedig 1941-től 1989-ig, évi részletekben.⁴⁵

A szlovák telepesek és maradékbirtokosok ügyében a szlovák kormánnyal kellett tárgyalni, amely nem tartotta magára nézve kötelezőnek azt a megállapodást, amelyet a Magyarországról kiutasítandó telepesek befogadására vonatkozóan a magyar kormánnyal a csehszlovák kormány kötött, hanem ragaszkodott ahhoz,

⁴² OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17 312/1939.

⁴³ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. febr. 10, valamint Sebestyén Pál miniszteri tanácsos napijelentése. Budapest, 1939. febr. 18. OL Küm. Sajtó o. 412. cs. 427/5.

⁴⁴ A magyar kormány a birtokba vett Kárpát-Ukrajnára vonatkozóan is elrendelte a csehszlovák földreform revízióját (8430/1940. ME sz. rendelet), azonban az ingatlanszerzések kötelező bejelentésén (190/1942. ME sz. rendelet) kívül a felülvizsgálat érdemben már meg sem kezdődött.

⁴⁵ OL FM Ált. ir. 5665. cs. 54. tétel, 146 365/1940. sz. OL Küm. Békeelőkészítő o. II/4. 32. sz. „Megállapodás Magyarország és a Német Birodalom között...”

hogy a még ki nem üldözöttek helyükön maradhassanak, a már kiüldözöttek számára pedig a szlovákiai magyar földbirtokokból követelt egyenértékű kárpótlást. A szlovák kormány úgy vélte, hogy a kiutasítandók befogadásával nem gyengítheti meg az átcsatolt területen a szlovák pozíciókat, másrészt túlságos teherteret volna ez a tervbevetett szlovák földreform számára. A szlovák állam ugyanis erős burzsoá nacionalista földreform-demagógia jegyében kezdte meg életét. A csehszlovák földreformot bírálva maga is kisajátítani kívánta az ott létesített cseh és morva birtokokat, s ezen túlmenően a magyar és zsidó birtokok rovására kívánt végrehajtani egy „szlovák földreformot”, amely erős szlovák középbirtokos réteg létrehozását célozta.⁴⁶ Már az „önálló Szlovákia” kikiáltásának másnapján, 1939. március 15-én megjelent egy szlovák kormányrendelet, amely a telepítési célokra való igénybevétel lehetőségének kimondásával a magyar kormánykörökben azt a benyomást keltette, hogy Szlovákiában „ennek a rendeletnek az alapján a magyar nemzetiségű birtokosok földbirtokai törvényes alapon tönkretelhetők”.⁴⁷ Hamarosan el is rendelték a magyarok és zsidók tulajdonában levő földbirtokok bejelentését.⁴⁸

Az Egyesült Magyar Párt, amely a magyar kormány utasításai szerint használta fel annak idején a magyarlakta területen levő „idegen” birtokok magyar kézre adásának jelszavát a Csehszlovákia elleni aknamunkára, most, a területátcsatolás után erélyesen követelte a magyar kormánytól ennek a párton keresztül tett ígéretnek, mint a magyar kormány által vállalt kötelezettségnek maradéktalan és fenntartások nélküli teljesítését. Tekintettel arra, hogy a párt politikai hitele függött attól, hogy az átcsatolt területen levő „idegen” birtokok magyar kézre kerüljenek, – Jaross és Szilassy „az idegenek könyörtelen kiseprűzését” az átcsatolt területről még az esetben is végrehajtandónak tartotta, ha emiatt retorziók érik a szlovákiai magyarságot. Az Egyesült Magyar Párt számára politikai hitelének s ezzel együtt tömegbefolyásának megvédése, sőt növelése nemcsak a pártnak az átcsatolt területen elfoglalt, szinte monopolisztikus pozíciói megőrzése végett volt különösen fontos, hanem amiatt is, hogy most már országosan is bekapcsolódott a magyar belpolitikai életbe, ahol maga is a jobbratulódás számottevő előmozdítója lett.

A magyar kormány azonban, bármennyire is szeretett volna az „idegenektől” megszabadulni, kénytelen volt mérlegelni az egyoldalú, radikális fellépés következményeit. Jarossék álláspontjával szemben, mely szerint az „idegenek” kiűzése esetén fenyegető szlovák retorzió károsultjait Magyarországon kártalanítani le-

⁴⁶ A pozsonyi magyar követ 1939. okt. 10-i jelentése, amely beszámol Medricky szlovák gazdasági miniszternek a szlovák parlament gazdasági bizottságában a földreform-tervezetről tartott expozéjáról. OL Küm. Pol. 411. cs. 7226–65–7/1939. A szlovák állam földreform-demagógiáját leleplező korabeli szlovák kommunista álláspontra vonatkozóan lásd O. KRAJŇÁK: *Komunisti bratislavskej oblasti v boji proti fašizmu v rokoch 1938–1942*. Bratislava, 1959. 113–114, 166–168. l.

⁴⁷ Petravich pozsonyi magyar konzul jelentése. Pozsony, 1939. ápr. 21. OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 16 638/1939.

⁴⁸ OL Küm. Pol. 409. cs. 4527–65–7/1939.

hetne, a külügyminisztérium álláspontját tette magáévá. Eszerint, „a magyar állampolgárok Szlovákiában bírt ingatlanainak kérdése nem egyszerű gazdasági kérdés, amely pénzbeli kártalanítással megoldható volna, hanem súlyos külpolitikai és nemzetpolitikai probléma. Külpolitikai és nemzetpolitikai érdekeink egyaránt azt követelik ugyanis, hogy a Szlovákiában ingatlannal rendelkező magyar állampolgárok ingatlanait természetben megtarthassák, minthogy ezen ingatlanok bírása a magyar penetrációnak és a magyar tradíciók fenntartásának leghathatósabb eszköze ... ezen birtokállomány fenntartása és megóvása érdekében ... áldozatoktól sem szabad visszariadni.”⁴⁹

A Teleki-kormány mellett volt, hogy induljanak a szlovák kormánnyal tárgyalások, amelyek során ha egyelőre le is mondana az átcsatolt területen maradt szlovák birtokosok egészének kimozdításáról, úgy igyekeznék e téren maximális megoldást elérni, hogy ugyanakkor garantáltassa a szlovák kormánnyal a szlovákiai magyar birtokállomány sértetlenségét.⁵⁰

Az Egyesült Magyar Párt megkísérelte, hogy a kompromisszumos megoldás útját eleve elvágja egy provokációval: Szilassy kormánybiztos 1939. október 15-én önhatalmúlag azt közölte Spišiaiak budapesti szlovák követtel, hogy a következő hónap elején eltávolítja az összes szlovák telepeseket. Erre a szlovák kormány retorzióképpen azonnal elrendelte a szlovákiai magyar kisebbség birtokainak ki-sajátítását, végrehajtását azonban függővé tette a magyar kormány reagálásától.⁵¹ Esterházy János földbirtokos, a szlovákiai magyar kisebbség vezérének személyes interveniálására, Teleki Pál miniszterelnök Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár, a nemzetiségi és kisebbségi ügyosztály vezetője kíséretében október 16-án felkereste hivatalában Szilassyt, felelősségre vonta eljárásának súlyos következményeiért, s Szilassynak még Teleki jelenlétében cáfolatot kellett adnia a külügyminisztériumon keresztül a szlovák kormánynak a kitelepítésre vonatkozóan tett kijelentéséről.⁵² Spišiaiak követ kormánya nevében október 19-én közölte, hogy a szlovák kormány a tervezett retorziós intézkedések végrehajtásától a magyar kormány megnyugtató intézkedései folytán eltekint.⁵³

Teleki közbelépése megakadályozta ugyan a tárgyalások elgáncsolását, de azok később is nemegyszer forogtak veszedelemben amiatt, hogy a miniszterelnök elmulasztotta már ekkor erélyesen levonni az eset konzekvenciáit. Szilassy 1940 januárjában önkényesen megsértette azt az ún. Stillhalte megállapodást, amely szerint a tárgyalások tartama alatt mindkét fél tartózkodik olyan intézkedésektől, amelyek a fennálló állapotokban változást okoznának –

⁴⁹ Sebestyén Pál és Szondy Viktor miniszteri tanácsosok közös jelentése: „A magyarság szlovákiai birtokállományának védelme és a visszacsatolt Felvidéken folyó birtokrendezés.” Budapest, 1939. szept. 28. OL Küm. Pol. 409. cs. 4527–65–7/1939.

⁵⁰ Sebestyén Pál jelentése. Budapest, 1940. jan. 9. OL Küm. Pol. 412. cs. 1647–65–7/1940.

⁵¹ Számjeltávirat a pozsonyi magyar követségtől. Pozsony, 1939. okt. 15. OL Küm. Pol. 409. cs. 7312–65–7/1939.

⁵² OL ME Nemzetiségi o. 61. cs. L 19603/1939.

⁵³ Vörmle napijelentése. Budapest, 1939. okt. 19. OL Küm. Pol. 409. cs. 7373–65–7/1939.

és szlovák földbirtokszerzések egész sorát hatálytalanította. A válasz egy megfelelő nagyságú szlovákiai magyar nagybirtok azonnali zár alá vétele volt.⁵⁴

A magyar kormány az Egyesült Magyar Párt által szívósan provokált retorzióháborúba nem akart belemenni, mert a szlovákiai magyar birtokokat értékesebbnek tartotta, mint a magyarországi szlovák birtokokat. Az osztályszempontok e mérlegelésekben döntő szerepet játszottak: Szlovákiában magyar nagybirtokok esnének áldozatul, míg az átcsatolt terület szlovákjaitól elvett földet – legalábbis a tett ígéreték szerint – magyar parasztok közt kellene szétosztani. A retorzióháború tehát nem kifizetődő; s azonkívül külpolitikailag sem volna jó hatású: „úgy is lenne beállítható, hogy mi nem vagyunk képesek a területi visszacsatolásból adódó problémáinkat megoldani.”⁵⁵

Az átcsatolt területen az eltávozott szlovák telepesek és maradékbirtokosok gazdátlanul hagyott 34 000 katasztrális hold földjével szemben még mindig 82 000 katasztrális hold maradt szlovák kézen. Ebből 40 000 katasztrális hold kisjuttatások formájában volt szlovák őslakosok tulajdonában; nem őslakos telepesek tulajdonában 28 000 katasztrális hold maradt; 14 000 katasztrális hold pedig a magyar uralom ellenére helyén maradt 69 szlovák maradékbirtokos kezében volt. Az ezek sorsára vonatkozóan még Teleki miniszterelnök által személyesen kidolgozott irányelvek szerint a szlovák őslakosság helyén marad; a csehszlovák földreform során kapott kisjuttatásaikban meg kell erősíteni őket; ennek a környező magyarság átlagos birtoknagyságát meghaladó részét azonban pénzbeli kártalanítás ellenében el kell venni tőlük. A nem őslakos, hanem máshonnan hozott szlovák telepesek egy kis hányada (kb. 300 család) – ott, ahol a magyar etnikumba inkább beágyazódnak, mintsem megbontják azt – helyén maradhat, a többit az ország különböző területeire kell széttelepíteni, de az ilyen telepes nem tarthat igényt ugyanakkora földre, mint amennyije volt, hanem e tekintetben a magyar földbirtokpolitikai jogszabályok lesznek a mérvadók. 353 telepes családot azonban „közbiztonsági és nemzetpolitikai” szempontokra hivatkozva, mindenképpen szükségesnek tartott Szlovákiába áttelepíteni. Ami a maradékbirtokosokat illeti: ezek ingatlan-szerzését felerészben (7000 katasztrális hold terjedelemben) pénzbeli kártalanítás ellenében hatálytalanítani kell, a többiek birtokát pedig az ország más részein igénybeveendő zsidó birtokokra kell átcsereálni. Az országot már elhagyott szlovák telepesek és maradékbirtokosok tekintetében pedig azt akarta elérni, hogy a szlovák kormány ezeket a szlovákiai zsidó, s ne magyar birtokokra telepítse. Hajlandónak nyilvánította magát a magyar kormány arra, hogy megtéríti a szlovák kormánynak e zsidó birtokok átvételének költségeit. A szlovákiai magyar birtokok megmentése érdekében még arra is hajlandó lett volna, hogy a korábban kiűzöttek egy részét visszafogadja, és Magyarországon földdel kártalanítsa.⁵⁶

A szlovák kormány álláspontja az volt, hogy kizárólag földbeni kártalanítást fogad el, de nem magyarországi földekből, hanem a szlovákiai magyar földtulaj-

⁵⁴ Sebestyén jelentése. Budapest, 1940. jan. 9. OL Küm. Pol. 412. cs. 1647–65–7/1940.

⁵⁵ OL Küm. Pol. 412. cs. 1647–65–7/1940.

⁵⁶ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. ápr. 12.

donból. Az új szlovák földreformtörvény erre lehetőséget ad mind a szlovákiai magyar kisebbség birtokai, mind magyar állampolgárok szlovákiai birtokai tekintetében; de konkrét igény csak az utóbbiak birtokainak kisajátítására vonatkozóan merült fel; az ottani magyar kisebbség birtokait inkább csak egyes magyarországi intézkedések retorziójaként fenyegette veszély. A szlovák államban mintegy 50 000 katasztrális hold mezőgazdasági ingatlan és mintegy 140 000 katasztrális hold erdőbirtok volt magyar állampolgárok tulajdonában. A bejelentett szlovák földreform ebből kb. 25 000 katasztrális hold mezőgazdasági és kb. 43 000 katasztrális hold erdőbirtokot kívánt igénybe venni. A magyar kormány a szlovákiai magyar birtokállomány megmentése érdekében hajlandó lett volna az átcsatolt területi szlovák birtokosok ingatlanszerzéseinek hatálytalanítását a háború végéig teljesen felfüggeszteni. A szlovák kormány azonban belpolitikai érdekekből ragaszkodott a magyar birtokok kisajátításával végrehajtandó földreformjához. Ezért a magyar kormány erőfeszítései a tárgyalások során egyrészt arra irányultak, hogy a mezőgazdasági ingatlanok vonalán a szlovák követeléseket legalább 18 000 katasztrális hold alá, de esetleg 16 000 vagy 14 000 katasztrális holdra szorítsa le, s ebben mindenekelőtt a magyar állampolgárságú tulajdonosok zsidó birtoknak minősülő 6000 katasztrális holdja tudassék be, másrészt, hogy a lebonyolítás több évre elosztva történjék oly módon, hogy az első években kizárólag a zsidónak minősülő magyar állampolgárok birtokait sajátítsák ki. A szlovák kormánynak nem volt ellenvetése azzal szemben, hogy a kisajátítást a zsidókon kezdjék, de felismerte, hogy a magyar kormány a lebonyolítás kívánt elhúzásával időnyerésre, s így – a zsidó birtokok feláldozásával – a magyar birtokok megmentésére spekulál. A magyar kormány kérte továbbá, hogy maga jelölhesse meg, mely birtokokból kerülhet igénybevételre a zsidó birtokokon kívül fennmaradó hányad. A szlovák kormány ez elől sem zárkózott el; a nehézségek itt főleg abból adódtak, hogy a magyar kormány nem tudta, milyen megfelelő formát találhatna arra, hogy rábírja a szlovákiai birtokokkal rendelkező magyar állampolgárokat, hogy birtokaik egy részéről – a többi megmentése érdekében – a szlovák földreform javára lemondjanak. Ezzel függ össze a magyar kormánynak az a törekvése, hogy a kisajátítandó magyar birtokokért a valóságos forgalmi értéknek megfelelő kárpótást harcoljon ki a szlovák kormánynál. Hogy ezt könnyebben elérhesse, bizalmasan közölte, hogy a zsidó birtokok kártalanítása tekintetében nem lép fel ezzel az igénnyel.

A tárgyalások és viták középpontjában a szlovák földreform által kisajátítani kívánt magyar mezőgazdasági ingatlanok álltak. Az erdőbirtokok igénybevétele kevésbé volt izgalmas kérdés, mert „az erdők túlnyomó részben a csehszlovák kormány által már igénybe vett területek és eszmei tulajdonosi illetőségűek, amelyeknek reális áron történő megváltása a tulajdonosra inkább előnnyel jár”.⁵⁷

⁵⁷ A magyar–szlovák földbirtokpolitikai tárgyalásokra lásd Szilassy kormánybiztos átiratai Bárdossy külügyminiszterhez. Budapest, 1941. febr. 5, ill. márc. 5. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztosságának bizalmas iratai. 1. cs. 1/res. 1941. és 2/res. 1941. Sebestyén Pál miniszteri tanácsos jelentései. 1941. jan. 27. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztosságának bizalmas iratai. 1. cs. 1/res. 1941. márc. 11. OL Küm.

A Bárdossy-kormány alatt is tovább folyó tárgyalások megegyezéssel kecsegtettek. A szlovák kormány hajlandónak mutatkozott korlátozni igényeit, ha a magyar kormány is korlátozza a szlovák ingatlanszerzések hatálytalanítását a csehszlovák földreform revíziója során. Szilassy ekkor utoljára kísérelte meg a megegyezés megíúsítását a Stillhalte-megállapodás júniusi, újabb önkényes megszegésével.⁵⁸ Ez azonban már a magyar kormány részéről sem maradt következmények nélkül: ekkor szüntették meg kormánybiztosi hivatalát.

1941. augusztus 2-án jött létre, kölcsönös kompromisszumok alapján a magyar-szlovák földbirtokpolitikai megegyezés. Ebben a magyar kormány fenntartja a jogát arra, hogy a Magyarországról már régebben elköltözött szlovák ingatlanszerzők 34 000 katasztrális hold összkiterjedésű ingatlanát, amennyiben az még nem történt volna meg, hatálytalanítsa. Ugyancsak fenntartja jogát az ittmaradt szlovák maradékbirtokosok 14 000 katasztrális holdjának hatálytalanítására. Ebből azonban a szlovák kormány által kijelölendő 2500 katasztrális hold tekintetében az igénybevételt felfüggeszti, hogy így módot adjon a szabad kézből való értékesítésre. A még Magyarországon levő szlovák telepes birtokosok tekintetében a magyar kormány kötelezettséget vállal az iránt, hogy azoknak csupán a 20 katasztrális holdat meghaladó ingatlanszerzését fogja hatálytalanítani. (Ennek kihatása mintegy 14 000 katasztrális holdra tehető.) A szlovák őslakosoknak történt kiszuttatásokat a magyar kormány oly módon fogja hatálytalanítani, hogy az őslakos birtokában, eredeti ingatlanát is beszámítva, legalább 35 katasztrális hold maradjon. A szlovák kormány ezzel szemben kijelenti, hogy magyar állampolgárok szlovákiai vagyonából nem fog többet igénybe venni, mint 18 000 katasztrális hold mezőgazdasági és 42 000 katasztrális hold erdőingatlant. A mezőgazdasági ingatlanok igénybevétele három gazdasági évre elosztott 6000–6000 holdas részletekben fog történni, oly módon, hogy a szlovák kormány elsősorban lehetőség szerint a zsidó birtokokat (kb. 6000 katasztrális hold) veszi igénybe. Nem vehető igénybe oly mezőgazdasági ingatlan, amelynek kiterjedése a 75 katasztrális holdat nem haladja meg. A szlovák kormány 1856 katasztrális hold mezőgazdasági ingatlan tekintetében lehetőséget ad a magyar tulajdonosoknak a szabad kézből való értékesítésre. Ami az erdők igénybevételét illeti, 14 000 katasztrális holdat magyar állampolgároknak a csehszlovák földreformtörvény alapján jelenleg is lefoglalás alatt álló ingatlanaiból, 6000 holdat egy magyar állampolgár (gróf Hadik-Barkóczy Endre) által e célra felajánlott erdőbirtokokból, 12 000 holdat pedig az árvai közbirtokosságból a magyar állampolgárokat megillető eszmei tulajdonosi illetőségek formájában fog igénybe venni. Igénybe vesz végül a szlovák kormány egy, a magyar kormány által kijelölendő 2000 katasztrális hold kiterjedésű erdőbirtokot, és a zsidónak tekintendő magyar állampolgárok 8000 hold erdőbirtokát. Kötelezőleg kijelenti végül a szlovák kormány, hogy a magyar állampolgárok

Pol. 414. cs. 2700–65–7/1941. május 3. OL FM Felvidéki kormánybiztosság bizalmas iratai. 1. cs. 6/res. 1941. júl. 1. OL Küm. Pol. 414. cs. 4206–65–7/1941. júl. 5. OL Küm. Pol. 414. cs. 4713–65–7/1941. júl. 15. OL Küm. Pol. 414. cs. 4714–65–7/1941. OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1941. júl. 8, 15, 22.

⁵⁸ Sebestyén Pál feljegyzése. Budapest, 1941. jún. 24. OL Küm. Pol. 414. cs. sz. n.

fennmaradó ingatlanait minden további igénybevétel alól mentesíteni fogja.⁵⁹ Egy külön megállapodás volt hivatva biztosítani a római katolikus egyházi javadalmasoknak a másik ország területén fekvő ingatlanai mindenféle földbirtokpolitikai igénybevételtől való ezentúli kölcsönös mentességét.⁶⁰

A magyar–szlovák földbirtokpolitikai megegyezés értelmében a magyar kormány az átcsatolt területről elköltözött szlovák birtokosok 34 000 katasztrális hold összterjedelmű ingatlanáért teljes kártalanítás címén 110 millió szlovák korona átalányösszeget fizet, és ezenkívül magára vállalja a kártalanított ingatlan-tulajdonosoknak jelzálogilag biztosított terheiből, valamint két szlovák építési szövetkezetnek a Zemská Banka prágai főintézettől felvett kölcsönéből fennálló hátralékok kiegyenlítését, 45 millió szlovák korona összegben. A magyar kormány által teljesítendő fizetések tehát végeredményben 155 millió szlovák koronát tesznek ki; a kártérítés holdanként, pengőre átszámítva, 685 pengő. A fizetési módozatokat az 1942. február 2-i fizetési megállapodás rögzítette. Eszerint a magyar kormány a szóban forgó 110 millióból 70 milliót a szlovák kormánynak a Kassa – Oderbergi Vasút nyugdíjterhének rendezéséből kifolyólag fennálló adósságával történő kompenzáció útján, 40 millió koronát pedig, két félévi részletben, még 1942 folyamán készpénzben fizet ki. A magyar kormány által átvállalt jelzálogos terhek pedig az eredeti kölcsönfeltételek mellett nyerne rendezést.⁶¹

Az átcsatolt területen maradt szlovák birtokosok ingatlanszerzésének hatálytalanítása esetén a kártalanítás már nem globálisan, hanem egyedileg történik, mégpedig úgy, hogy a magyar kormány a csehszlovák földreform revízióját elrendelő kormányrendelet értelmében, csupán az ingatlan juttatási árát és a meglevő hasznos beruházások ellenértékét téríti meg.⁶²

A magyar–szlovák földbirtokpolitikai megegyezés azonban korántsem teremtett olyan tisztázott helyzetet, amely akár a szlovák, akár a magyar kormánynak lehetővé tette volna, hogy most már a maga elképzeléseit zavartalanul érvényesíthesse Szlovákiában, illetve a Magyarországhoz átcsatolt területen. A megállapodás végrehajtásával kapcsolatban ugyanis újabb nehézségek és viták merültek fel, amelyek kiküszöbölése érdekében újra megindultak a tárgyalások, s tartottak 1944 szeptemberéig.⁶³ A tárgyalások folyamán ismét kölcsönös Stillhalte állván fenn,

⁵⁹ OL Küm. Gazdaságpolitikai o. 718. cs. „Az 1941. aug. 2-i magyar–szlovák földbirtokpolitikai megegyezés”, illetve az e tárgyban tartott 1941. aug. 4-i minisztertanácsi előterjesztés.

⁶⁰ OL Küm. Pol. 414. cs. 3548–65–7/1941. „Megállapodás a róm. kath. egyházi javadalmasok birtokainak ügyében.” A megállapodás egyrészt az esztergomi érsekség, káptalan és papnevelde, a roznányi káptalan s a zirci cisztercita rend Szlovákiában fekvő birtokaira, másrészt a szepesi püspökség és káptalan, a pozsonyi káptalan, prépost, örkanonok, a besztercebányai káptalan s az eperjesi görög szertartású püspökség, székeskáptalan és papnevelde Magyarországon fekvő birtokaira vonatkozóan biztosította a vagyonkezelés szabadságát, a termelvények természetbeni kiszállításának lehetőségét és a földbirtokpolitikai igénybevételtől való mentességet.

⁶¹ OL Küm. Békeelőkészítő o. II/4. 32. sz. „Megállapodás a magyar kormány és szlovák kormány között...”

⁶² OL Küm. Békeelőkészítő o. II/4. 32. sz.

⁶³ OL Küm. Békeelőkészítő o. II/4. 32. sz.

1944 őszén úgy érték mind Szlovákiát, mind Magyarországot a harci események, hogy sem a szlovák földreformot nem hajthatták végre, sem a magyar kormány nem valósíthatta meg az átcsatolt területen a csehszlovák földreform revíziójának egyik fő feladatát: a még mindig nagy számban ott maradt „idegen” birtokosok kimozdítását, földjüknek magyar kézre adását, a különböző telepítési tervek végrehajtását, s ezzel az átcsatolt terület „etnikai képének helyreállítását”.⁶⁴

De nemcsak a kényszerű magyar–szlovák földbirtokpolitikai megegyezésből fakadó kötöttségek nehezítették a csehszlovák földreform magyar revíziójának előrehaladását, hanem bizonyos technikai nehézségektől most eltekintve⁶⁵ – a revízió végrehajtására vonatkozóan a kormány és az Egyesült Magyar Párt között felmerült ellentétek is. A párt azoknak a magyaroknak az ingatlanszerzését, akik mint más pártok tagjai, annak idején a csehszlovák földreformból részesedtek, szintén hatálytalaníttatni és „megbízható magyar emberek” számára juttatni kívánta. Általában a revízió során hatálytalanítandó ingatlanokból csak a maga párthíveit akarta juttatásban részesíteni, s abból „büntetésből” ki akarta záratni mindazokat a magyar földigénylőket, akik más pártok tagjaiként próbáltak boldogulni.⁶⁶ Felfogása szerint ellenkező esetben „pártunk olyan erkölcsi vereséget szenved... amelyet kiheverni nagyon nehéz... Ha mi a mi embereinkben nem tartottuk volna fenn a reményt az irányban, hogy ha a mi kezünkben lesz a hatalom, akkor elsősorban azokat részesítjük előnyben a földosztásnál, akik kitartottak a magyarságuk mellett, akkor talán még ma sem lehetnénk felszabadított magyarok.”⁶⁷

Szilassy kormánybiztos meg is kezdte a nem magyarpárti magyarok csehszlovák földreform során kapott törpebirtokainak elvételét, és megbízható párttagok ré-

⁶⁴ Vö. Szilassy kormánybiztos átirata br. Bánffy Dániel földművelésügyi miniszterhez. Budapest, 1941. márc. 17. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztossága. Ált. ir. 4. cs. 30185/1941. és Benisch Artúr, a belügyminisztériumba beosztott tanügyi főtanácsos memoranduma. Budapest, 1941. okt. 20. OL ME Nemzetiségi o. 89. cs. 57/1941. „Életbevágó fontosságú... Kassa környéke. Kassáról a szlovákok semmiképp sem akarnak lemondani... mindent el kell követnünk, hogy Kassa ne csak maga legyen magyar, hanem belekerüljön a magyar etnikumba. E célból Kassától délre azon négyszögön, amelyet nyugaton Baska, Semse, keleten a Hernád folyó, délen a magyar etnikum határol, mindent el kell követni a magyarságnak telepítések útján való erősítésére... Az Érsekújvár–Verebély közti terület nemzeti szempontból erősen veszélyeztetett terület, részben nagyon öntudatos szlováksággal. Szlovákia erre a területre is igényt tart s revíziót kíván. A lakosság túlnyomó része szlovák, de vannak magyar nyelvű szlovákok is... Különösen fontos a magyar nyelvterületbe beékelődő Tótmegeyeren a telepítés... Pusztafödémés községnek Magyarországhoz jutott területésén... magyar községet kellene telepíteni, hogy Szlovákia és a mi területünkön levő szlovák ajkú községek (Királyfa, Papkörmösd) közé magyar község ékelődjék...”

⁶⁵ Ilyen volt a prágai földhivatal vonatkozó iratanyagának a protektorátust gyakorló német kormánytól való megszerzése, vagy egyes területek telekkönyvi anyagának az átcsatolt területen kívül, Szlovákiában maradása.

⁶⁶ Ezek „megszállás alatti magatartása kellően meg legyen bélyegezve”. OL FM Ált. ir. 5526. cs. 28. tétel, 29311. sz.

⁶⁷ Jády Károly Egyesült Magyar Párti körzeti titkár levele a főispánhoz. Ipolyság, 1939. febr. 26. St. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 263/1939.

szére való juttatását.⁶⁸ A birtokaiktól megfosztottak a kormányhoz intézett beadványaikban kétségbeesetten hivatkoztak a magyar kormánynak a területátcsatolást megelőző ígéreteire; némelyikük – szemrehányóan és vádlón – be is ragasztotta kérvényébe a megőrzött egykori röpcédulákat, amelyekben a magyar kormány még azt ígérte: „Nem engedjük, hogy földeitekhez és egyéb javaitokhoz bárki is hozzányúljon! Mindenki megtarthatja a maga földjét!”⁶⁹ Az elmenekült telepesek és maradékbirtokosok földjét Szilassy elsősorban pártérdemek jutalmazására használta fel már az ideiglenes haszonbérbeadás s később a tulajdonba juttatások során is.⁷⁰

Teleki Pál miniszterelnök nem nézte jó szemmel, hogy a „felvidéki földbirtokrendezést” ennyire korlátolt pártszempontok irányítják, és – az átszatolt területen egyre növekvő elkeseredéstől a konszolidáció előrehaladását féltve – már 1939 októberében elrendelte Szilassy működésének szigorúbb ellenőrzését, eddigi intézkedéseinek felülvizsgálatát. Bejelentette a minisztertanácsnak, hogy saját elnökletével egy bizottságot hoz létre a földművelésügyi, felvidéki és külügyi minisztérium delegáltjaiból, s ezentúl a kormánybiztos e hetente ülésező bizottság konkrét irányítása mellett fogja kifejteni tevékenységét.⁷¹

1939. október 11-én egy parlamenti interpellációra válaszolva, amely a csehszlovák földreform revíziójával kapcsolatban szóvá tette, hogy magyar kisemberektől tömegmérétekben veszik el azt a földet, amelyet nekik a csehszlovák földreform juttatott – a földreform revíziójáról szóló rendelet pedig a minden indoklás nélküli hatálytalanításokkal és önkényes juttatásokkal szemben fellebbezésnek, jogorvoslatnak nem ad helyt⁷² – Teleki a parlamentben is bejelentette elhatározását, hogy felülvizsgálja az eddigi földreform-revízió bizonyos ügycsoportjait, s hogy amíg e felülvizsgálat tart, „a folyamatban levő ügyek halasztást fognak szenvedni... ez tehát egy bizonyos felfüggesztést jelent arra az időre” – de a hatály-

⁶⁸ Így vették el pl. Ipolyhídvégen egy agrárpárti magyar három holdját, hogy kiosszák négy „megbízható magyar embernek”. OL FM Ált. ir. 5527. cs. 28. tétel, 220757. sz.

⁶⁹ A két hold földjétől megfosztott Tóth Mihály buzitai földműves beadványa. OL FM Ált. ir. 5525. cs. 28. tétel, 13435. sz.

⁷⁰ Az Udvard község határában fekvő és most a párt vezéréől Jarossfalvának átkeresztelt Brousek-major földjéből 100 hold földet ingyen juttatott a pártvezetőség azoknak a párttagoknak, akik a csehszlovák uralom alatt börtönbüntetést kaptak. OL FM Ált. ir. 5527. cs. 28. tétel, 37275. sz. Csapos Géza nyugalmazott plébános érdemeit 43 katasztrális holddal jutalmazták, amelyet 35 kispakai magyar napszámos haszonbérletől vontak meg. Št. A. v Nitre. 7189. doboz, Komárom megyei főispáni iratok. 593/1940. Az Egyesült Magyar Párt egyik ismert vezető alakja, Füssy Kálmán a veje részére juttatott földet Ó-Komáromban, annak ellenére, hogy „úgy a rádió, mint az újság állandóan azt hangoztatják, hogy a földet vissza kell juttatni a magyar paraszt kezébe”. OL FM Ált. ir. 5527. cs. 28. tétel, 34 566. sz. Egy másik ismert magyar-párti személyiségnek, Pintér Béla képviselőnek a fia 71 katasztrális hold öntözéses birtokot kapott. Teleki Pál beszéde. 1940. dec. 3. KN 1939/VIII. 1199. 1. Szilassy kormánybiztos saját ispánjának, Bajnror úrnak juttatta Buzita-pusztá legjavát. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15 943/1940.

⁷¹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. okt. 11.

⁷² Vö. Ipolyhídvégi lakosok beadványa a miniszterelnökhöz. OL ME Nemzetiségi o. 61. cs. L 19 572/1939.

talanítási és juttatási döntvények elleni fellebbezés, a jogorvoslat biztosításának megadása elől hallgatással elzárkózott. Annak a nézetének adott kifejezést, hogy a csehszlovák földreform revízióját nem irányíthatják kizárólag birtokpolitikai szempontok, hanem itt politikai szempontok is vannak: „A magyar államnak jutalmaznia, vagy büntetnie kell egyes esetekben.” De ez az igazságtéves nem párt-, hanem állami érdekek alapján kell hogy történjék.⁷³ Ennek megfelelően keresztül-erőszakolta, hogy a csehszlovák földreformban részesült magyarok ingatlanszerzését hatálytalanító döntések nagy részét visszavonják, s hogy a korábban más pártokban elhelyezkedett magyarok is részesüljenek némi földjuttatásban a csehszlovák földreform revíziója során. Ez gyakorlatilag a volt agrárpártiakra, Beneš-pártiakra stb. vonatkozott, de a volt kommunista párti magyarok ezután is szigorúan ki voltak zárva minden juttatásból.⁷⁴

Teleki e közbelépése nyomán az Egyesült Magyar Párt helyi szervezeteitől egyre másra érkeztek a felháborodott tiltakozások. Ezek szerint a nem magyarpárti magyarok most „minden vétkeik dacára úgy élnek, mintha semmi megbánnivalójuk nem lenne, és olyan becsben vannak a magyar hatóságoknál, hogy minden vezekelés nélkül, büszke fennhordott fejjel folytathatják azelőtti életmódjukat, mert hiszen minden cél elérve, minden vágy betöltve...” Szerintük ez az eljárás „arcucsapása és kigúnyolása annak a nehéz időkből elhangzott biztatásnak, hogy az édes magyar haza majd megjutalmazza hű gyermekeit, de a magyar osztóigazság könyörtelen lesz hűtlen fiaival szemben.”⁷⁵

A legélesebb ellentét azonban korántsem emiatt támadt az Egyesült Magyar Párt és a kormány között a csehszlovák földreform revíziója során, hanem abban a kérdésben, hogy kik kapják meg a hatálytalanítandó idegen birtokok egy részéből kialakítani szándékozott középbirtokokat! Ebben a kérdésben tulajdonképpen a magyar agrárburzsoázia két csoportja csapott össze. Az átcsatolt terület agrárburzsoáziája a maga saját kizárólagos vadászterületének kívánta fenntartani ezt a területet, s azt kívánta volna a kormánytól, hogy a létesítendő középbirtokokkal az ő csehszlovák uralom alatti „nemzeti helytállásukat”, magyar kisebbségpolitikai harcuk érdemeit jutalmazza, elszenvedett káraikat kárpótolja. Ezzel szemben a magyar kormány, s személy szerint is kiemelkedő buzgósággal Teleki Pál miniszterelnök, a magyar agrárburzsoáziának azt a részét pártfogolta, amelyik csak birtokai vagy azoknak is csak egy része révén volt érdekelve az átcsatolt területen, de egyébként az „anyaországban” élt. Ez a csoport magát éppolyan jogosultnak tartotta a csehszlovák uralom következtében elszenvedett veszteségei méltánylá-

⁷³ Csoór Lajos képviselő interpellációja és Teleki Pál miniszterelnök válasza a képviselőház 1939. okt. 11-i ülésén. KN 1939/II. 207–210. l.

⁷⁴ Csánkon pl. a magyar-pártiak nagy megrökönyödésére földet kaptak a Beneš-féle Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt egykori tagjai. Koczor Gyula főispán levele Szilassy Béla kormánybiztoshoz. Léva, 1940. márc. 13. Št. A. v Nitre Bars-Hont megyei főispáni iratok. 274/1940. Viszont Zsigárd községnek a csehszlovák uralom alatt kommunista párti lakossága ki lett zárva a juttatásból, s a község határában vitézi telkeket létesítettek. Székány Ernő telepítés-ügyi felügyelő jelentése. OL FM Ált. ír. 5527. cs. 28. tétel, 41710. sz.

⁷⁵ Az Egyesült Magyar Párt nagykálnai szervezetének beadványa. 1939. dec. 11. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 1148/1939.

sára, mint az átcsatolt területre valósiak, s abban az előnyös helyzetben voltak, hogy őket semmiféle politikai ígéret nem feszélyezte a csehszlovák földreform által lefoglalt birtokaik – legalább részbeni – visszakövetelésében. A magyar kormány az átcsatolt terület magyar agrárburzsoáziáját, „hogy ne kerüljön ígéretével ellentétbe”, az ottani zsidó birtokokra szabadította rá;⁷⁶ a hatálytalanított csehszlovák ingatlanok egy részét pedig – először nagybérletek, majd tulajdoni juttatások formájában – többnyire az „anyaországban” élő eredeti tulajdonosok kezére kezdte visszajátszani.⁷⁷ E középirtokok tulajdoni juttatását Teleki miniszterelnök esetről esetre személyesen tárgyalta.⁷⁸

⁷⁶ Ekkor jutott hozzá pl. Bartal Iván földbirtokos, Komárom megyei főispán a 300 holdas zsidó Popper-birtokhoz, az albári határban. Št. A. v Nitre. 7192. doboz, Komárom megyei főispáni iratok. 229/1941., ekkor vásárolt zsidó birtokot az Ipolysági Takarékbank RT, amelynek részvényei ugyancsak magyar-párti kezekben voltak (uo. 1102/1939). Révay István és Bethlen István közbenjárására viszont mentesült az igénybevétel alól Winter Móric érsekújvári zsidó ügyvéd barsfüssi birtoka, mert a csehszlovák uralom alatt sikerrel védte a csehszlovák földreform által érintett magyar földbirtokosok érdekeit. OL ME Nemzetiségi o. 78. cs. L 18 226/1940. Az átcsatolt terület zsidó birtokaiért hatalmas tülekedés folyt; egy Padányban fekvő zsidó birtok iránt pl. „egy tescheni hercegnőtől kezdve Francia Kiss Mihályig és volt miniszterek rokonaiig” terjedt az érdeklődés. Padányi Gulyás Jenő képviselő levele. Budapest, 1942. jún. 30. Št. A. v Nitre. 7242. doboz, Nagy Nándor Komárom megyei főispán magánlevelezése. A tülekedésben lemaradtakat arra biztatták, hogy „valamelyik nemzetiségi községben kérné földhöz juttatását”. Mács Miklós, az FM-hez beosztott kir. ítélőtáblai bíró levele Koczor Gyula főispánhoz. Budapest, 1941. jún. 23. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok 633/1941. Zsidó birtokot legfeljebb vitézi telkeknek parcelláztak fel, mint Nagycétényben (OL Teleki Pál iratai, Hangulatjelentések. Nagycétény), általában azonban megtartva középirtoknak, „jó keresztény kezekbe” juttatták; az agrárproletár vagy szegény-paraszti földigénylőket elutasították.

⁷⁷ „Homályos múlttal rendelkező egyének 300 holdas birtokokat kapnak, akiknek amellet dús jövedelmük van” – kezdtek méltatlankodni a Magyar Párt oldaláról. OL ME Nemzetiségi o. 61. cs. L 19 640/1939. Pálffy József, 1200 holdas téti birtokos haszonbérbe kapta pl. Nagylég községben a 132 holdas Prachar-féle birtokot. P. Kerkai Jenő, a KALOT főtítkáranak levele Kovrig Bélához. Budapest, 1940. szept. 30. OL ME Társadalompolitikai o. 3. cs. sz. n. Tahy László nyugalmazott államtitkár, budapesti lakos Százd község határában kapott birtokot. OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. júl. 14. A Bruckner-féle nagybirtokból Nagy Géza nyug. altábornagy jutott kisebb középirtokhoz. OL FM Ált. ir. 5667. cs. 54. tétel, 14 6365/1940. sz. Ordódy Miklósné Túrisszakállas és Apácaszakállas községek határában kapott vissza 500 katasztrális holdat; Csáky Miklós Ógyalla határában 200 katasztrális holdat. Keöves Ferenc miniszteri titkár feljegyzése. Budapest, 1941. febr. 6. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztossága. Ált. ir. 4. cs. 27 109/1941. Zichy-Meskó Jakab és Zichy Emánuel Hilyó község határában fekvő 735 katasztrális hold erdejét kapta vissza. Pintér Béla felszólalása. 1940. dec. 3. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. jún. 14. A gróf Bethlen-család is jelentős birtokokat kapott újra kézbe. KN 1939/VIII. 1204. I. Összesen 58 régi felvidéki birtokos család kapott így középirtokot. Teleki Pál beszéde. 1940. dec. 3. KN 1939/VIII. 1199. I.

⁷⁸ Amikor pl. gróf Pálffy József országgyűlési képviselő és unokatestvére, gróf Pálffy Pál a csehszlovák földreform által elvett földjeikből visszaköveteltek Nagyfödemesen 500–500 katasztrális hold középirtokot, s azonkívül 365 katasztrális hold erdőbirtokukat – „miniszterelnök úr öexcellenciája akként nyilatkozott, hogy az erdőt feltétlenül vissza kell adni, és különben is teljesíteni kell a fennforgó, rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények figyelembevételével a folyamodóknak azt a kérését, hogy megfelelő középirtokot visszakapjanak”. OL ME Nemzetiségi o. 78. cs. L 18 222/1940.

A „felvidéki földbirtokrendezés” ilyen megoldásával szemben az átcsatolt terület magyar agrárproletariátusa és szegényparaszsága ellenállást tanúsított. Ők egy „magyar földreform” reményében „tértek vissza”, s ehelyett grófok, bárók s más nagybirtokosok tömeges birtokvisszaköveteléseivel találták magukat szemben. A földéhség lázában égő magyar parasztok keserűen és durván szidták a grófokat, nagyurakat – a magyar társadalompolitikai szervek fel is figyeltek erre, s elhatározták, hogy Széchenyi Istvánról, Apponyi Albertről és más grófokról kis füzeteket kell szétosztani a zúgolódók között.⁷⁹ A kormány szükségét látta annak, hogy a földosztást váró izgatott hangulatot lehűtse. Az alispánok útján felszólított minden, az átcsatolt területen működő főszolgabíró: „hasson oda, hogy a végrehajtandó földbirtokrendezés a lakosság körében minél kisebb izgalmakat váltson ki. Hasson oda, hogy az esetleg túlzott várakozások már kezdetben kellő mértékre szállíttassanak le. Tartózkodni kell minden olyan látszattól, amely vérmes reményeket keltene, egyszersmind tapintatosan le kell szerelni – ha szükséges, erélyesebb eszközök alkalmazásával is – minden felesleges földosztó propagandát.”⁸⁰

A csendőrterror azonban s „néhány szándékosan izgató személy megrendszabályozása”⁸¹ nem tudta teljesen visszaszorítani a reményeiben mélységesen csalódott magyar agrárproletariátus és szegényparaszság tiltakozását. A Fülek környéki magyar községek agrárproletariátusának Teleki miniszterelnökhöz intézett beadványa például számon kéri: „Hát miért viszik el ezek az urak a magyar nép elől a földet?”⁸² A régi tulajdonosoknak birtokukba való visszahelyezése ellen harcolva és tüntetve Zselizen és másutt önhatalmúlag kidobolták, hogy a kérdéses föld- vagy erdőbirtok a helybeli igénylők közt fog felosztásra kerülni.⁸³ A magyar urak ígéretében történt csalódás egyre inkább letérítette a magyar paraszttömegeket szociális igényeik kielégítésének nacionalista módon való követelése útjáról, s fokozatosan közelítette őket a velük együtt élő szlovák parasztsághoz. Számos esetben előfordult, hogy magyar parasztok szolidaritást nyilvánítottak szlovák paraszttal, akiknek a csehszlovák földreformtól kapott földjét a felvidéki föld-

⁷⁹ OL Teleki Pál iratai. Hangulatjelentések. Kiskovácsvágása.

⁸⁰ Reviczky alispán utasítása a főszolgabírákhoz. Komárom, 1939. jún. 27. Št. A. v Nitre. 7245. doboz, Komárom megyei alispáni iratok. 76/1939.

⁸¹ Abauj-Torna megye főispánjának jelentése. Kassa, 1940. máj. 31. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15526/1940.

⁸² OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15943/1940. Apácaszakállas földigénylői már látják, hogy kimaradnak a „magyar földreformból” is. Ekecsen 300 magyar szegényparaszt és földmunkás döbben rá ugyancsak erre. A nagyszegpusztai földigénylők sem kaptak semmiféle értesítést beadott kérelmükre: csak azt látták, hogy az általuk áhított földet két, egyenként több száz holdas részletben, nagybérletbe adták. OL ME Nemzetiségi o. 61. cs. L 20408/1939. Gyerk község magas színvonalú állattenyésztését valósággal tönkretette, hogy 140 katasztrális hold rétét két új középbirtokosnak juttattak. Bars-Hont megyei gazdasági felügyelőség jelentése. Léva, 1940. aug. 16. OL FM Ált.-ir. 5527. cs. 28. tétel, 46886. sz.

⁸³ Szondy Viktor miniszteri osztályfőnök feljegyzése a miniszterelnök részére. OL Küm. Pol. 414. cs. 4537–65–7/1941. A zselizi birtokhoz tartozó, zárgondnoki kezelés alatt álló 1616 katasztrális hold erdőt Karl Auersperg herceg, ausztriai földbirtokos részére kívánta a magyar kormány juttatni, azzal a feltétellel, hogy a német birodalmi kormány viszont a burgenlandi magyar nagybirtokosok sérelmeit orvosolja cserében. Ez ügyben már tárgyalások folytak Erdmannsdorff német birodalmi követtel.

birtokrendezés kormánybiztosa kisajátítani akarta.⁸⁴ A magyarokból álló községi véleményező bizottságok egyre-másra megváltoztatták határozataikat, s kiálltak az általuk korábban hatálytalanításra javasolt szlovák kisjuttatottak ingatlanai megerősítése mellett.⁸⁵ Gyakran előfordult, hogy adminisztrációs tévedésnek álcázva alkalmazták a megerősítési javaslatához szükséges bélyegzőt.⁸⁶ Az ilyen ellenállás rendkívül megnehezítette a kormánybiztosság munkáját. Az esetek egész sora kívánta meg a hozott határozatok megsemmisítését, s új véleményező bizottságok által, új helyszíni adatfelvételek alapján a felülvizsgálat megismétlését.⁸⁷

A régi birtokosok részbeni visszajuttatása folytán sok helyütt a magyar agrárproletár és szegényparaszt számára sem maradt más választás, mint ezek birtokaira napszámba járni. E birtokok fenntartásának és a reájuk igényt emelő parasztok elutasításának legfőbb indoka – a termelési szempontok hangsúlyozása mellett – éppen az volt, hogy „a helybeli napszámosok megélhetése csak így biztosítható”.⁸⁸ Amikor a Bars megyei Töhöl község agrárproletárjai és szegényparasztjai ennek ellenére ragaszkodtak földigényükhöz, az uradalom megtorlásul máshonnan fogadott aratókat; azokat az uradalmi cselédek pedig, akik szintén a földigénylők között voltak, más gazdaságba helyezték át.⁸⁹

A parasztság kiszorulását a földről tovább fokozták az egyházak igényei. A katolikus plébániák egész sora igényelt magának földet – a kegyúri terhek megváltása címén.⁹⁰ Teleki miniszterelnök utasítására ezeket az igényeket – ezen a címen – figyelmen kívül hagyták ugyan, de gondoskodtak a lelkészek személyi javadalmát szolgáló területek juttatásáról.⁹¹ Jelentős területeket juttattak a református egyháznak a Bodroghözben és a lévai járásban.⁹² A sokfelé létesített vitézi

⁸⁴ Szilassy Béla kormánybiztos levele Teleki Pál miniszterelnöknöz. Budapest, 1940. aug. 3. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15526/1940.

⁸⁵ Minisztertanácsi előterjesztés. Budapest, 1940. febr. 29. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztossága. Ált. ir. 4. cs. 32093/1941.

⁸⁶ Kerék Mihály, kormánybiztossági előadó jelentése. 1939. jún. 24. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztossága. Ált. ir. 1. cs. 1209/1939.

⁸⁷ Keöves Ferenc miniszteri titkár feljegyzése. Budapest, 1941. febr. 6. OL FM Felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztossága. 4. cs. 27109/1941.

⁸⁸ Nyitra-Pozsony megyei gazdasági felügyelőség jelentése, Érsekújvár, 1940. dec. 23. OL FM Ált. ir. 5527. cs. 28. tétel, 222632. sz. Hasonló indoklással igényelte vissza birtokát gróf Somssich Ödön ipolyszécsénykei birtokos is. OL ME Nemzetiségi o. 78. cs. L 18 224/1940.

⁸⁹ OL ME Nemzetiségi o. 95. cs. H 17314/1941.

⁹⁰ Št. A. v Nitre. 7184. doboz, Komárom megyei főispáni iratok. 857/1939.

⁹¹ Lásd Keöves idézett feljegyzését.

⁹² Szilassy kormánybiztos jelentése. Budapest, 1940. okt. 12. OL FM Ált. ir. 5527. cs. 28. tétel, 44 641. sz. „Ahol csak lehetett, az egyháznak mindenütt igyekeztem földet juttatni; a bodroghözi nagy földigény mellett azonban ez rendszerint visszatetszést keltett. Így Ladamóc községben még ma sem szűnt meg a panasz amiatt, hogy a református egyház földet kapott, míg a helybeli lakosok között többen kimaradtak a földhözjuttatásból. A lévai járásban Kis-kálna, Nagykálna, Marosfalva, Újbars, Alsó- és Felsővárad lakossága hallatlan elkeseredéssel vette tudomásul, hogy a barsi református egyházmegyének juttatták a számukra létfontosságú 422 katasztrális hold erdőbirtokot a sándorhalmi majornál.” Az Egyesült Magyar Párt lévai járási elnökének jelentése. Léva, 1939. nov. 7, és a barsi református egyházmegye kérvénye juttatásért 1939. dec. 3. OL FM Ált. ir. 7280. cs. 28. tétel, 99938. sz. A kormánybiztosság juttató döntvénye a barsi ref. egyházmegye javára 1941. jan. 1. OL FM Ált. ir. 7280. cs.

telkek is jelentős mértékben elütötték a földtől a helybeli és környékbeli földigénylőket.⁹³

Az átcsatolt terület magyar agrárproletariátusának és szegényparasztságának nagy része, mint ahogy kimaradt a csehszlovák földreformból, kimaradt a „felvidéki” magyar földbirtokrendezés juttatásaiból is. De a kisjuttatottak sorsa is nehéz és bizonytalan volt. A magyar állam anyagi segítségét még annyira sem élvezték, mint annak idején a csehszlovák államét a csehszlovák földreform juttatottjai.⁹⁴ Egyre szaporodott azok száma, kik kénytelenek voltak oly nehezen elnyert kis földjükről lemondani, mert nem tudták kifizetni a Lebosznál⁹⁵ a vételárat, illetve nem tudták beszerezni a szükséges gazdasági felszerelést.⁹⁶

Az Egyesült Magyar Párt szerette volna magát az átcsatolt terület elkeseredett magyar parasztsága pártfogójaként feltüntetni, és az ő fájdalmaikra utalva harcolni saját leplezett érdekeiért, a „Felvidéken” érdekelt magyar agrárburzsoázia másik, a kormány által pártfogolt csoportja ellen. Teleki miniszterelnöknek azonban elhatározott szándéka volt, hogy a kormány „felvidéki politikáját” úgyszólván minden vonatkozásban keresztező, akadályozó Egyesült Magyar Párt önállóságát felszámolja. Ez a művelet 1940 tavaszán sikerrel is járt;⁹⁷ de az Egyesült Magyar Párt vezetőinek egy része, élén Jaross Andorral, 1940 őszén Imrédyvel és híveivel együtt már ellenzékbe vonult, s az Imrédy-féle Magyar Megújulás Pártjának keretében megindított kormányellenes támadásai középpontjába éppen a Teleki-kormánynak azokat az intézkedéseit tette, amelyek a régi tulajdonosok visszajuttatását célozták.⁹⁸ Jarossék leleplezésére Teleki az Egyesült Magyar Párt ügyeinek szellőztetésével válaszolt.⁹⁹ Támadást támadással kell visszaverni, val-

28. tétel, 535469. sz. Koczor főispán levele Szilassyhoz. Léva, 1941. január 4-én és a lévai járás főszolgabírójának jelentése a főispánhoz 1941. ápr. 2. OL FM Ált. ir. 7280. csomó. 28. tétel, 97386. sz.

⁹³ Ény községbeli lakosok beadványa. (Keltezés nélkül.) OL FM Ált. ir. 5213. cs. 28. tétel, 103452. sz. Az Országos Vitézi Szék, amely már 1939. január 25-i plenumán elhatározta, hogy az átcsatolt területen mintegy 2000 új vitézt avat s láttat el telekkel, s „nemzetvédelmi szempontból” tervbe vette „tőzgyökeres fajmagyar csonkamagyarországi nagycsaládú vitézek” áttelepítését is – egész telepekre formált igényt. OL FM Ált. ir. 5212. cs. 28. tétel, 41710. sz. Így pl. Hódi község esetében elengedhetetlennek tartotta, „hogy e határon fekvő község szlovák lakosságának gyengítésére erőteljesebb magyar település létesüljön”. Szilassy kormánybiztos levele Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkárhoz. Budapest, 1941. jún. 21. OL ME Nemzetiségi o. 78. cs. L 18221/1940.

⁹⁴ Pintér Béla beszéde. 1940. november 29. KN 1939/VIII. 1072. l.

⁹⁵ A Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet.

⁹⁶ Esztergom megye gazdasági felügyelőségének jelentése. Esztergom, 1940. okt. 10. OL FM Ált. ir. 5526. cs. 28. tétel, 21281. sz. Rimaszécsi juttatottak lemondása, ill. eltávolítása fizetési képtelenség miatt. OL FM Ált. ir. 5527. cs. 28. tétel, 51595/1940.

⁹⁷ Az Egyesült Magyar Párt beolvastása a MÉP-be 1940. március 15-én történt; a felvidéki minisztérium pedig április 1-én szűnt meg.

⁹⁸ Jaross Andor beszéde. 1940. nov. 27. KN 1939/VIII. 943. l. Pintér Béla beszéde. 1940. nov. 29. uo. 1071. l. Pintér felszólalása. 1940. dec. 3. uo. 1204. l. a nemzetiszocialista Szöllősi Jenő Jarossékat támogató felszólalása. 1940. nov. 29. uo. 1044. l.

⁹⁹ Teleki Pál beszéde 1940. dec. 3. OL KN 1939/VIII. 1199. l. A Jaross-csoporttal disszidáltakat nemcsak leleplezni, hanem büntetni is szerette volna a kormánypárt. Lukács Béla, a

lotta Teleki, kedvenc szólásmondását alkalmazva: „Olyan a törülköző, mint a mosdó.” Mint kiderült, egyaránt volt piszkos mind a kettő.

Szilassy kormánybiztos nem hagyta el Jarossékkal a MÉP-et, de megbízatásában továbbra is a „felvidéki szellem” jegyében járt el; a kormányintenciókkal ellen-
tételen hatálytalanítási és juttatási intézkedései, valamint ezek újra és újra szükségessé vált módosításai az átcsatolt területen teljes jogbizonytalanságra,¹⁰⁰ alig áttekinthető zűrzavarra, jelentős anyagi értékek pusztulására,¹⁰¹ számottevő termelési kiesésekre vezettek.¹⁰² Az ország erdélyi és délvidéki területekkel történt további „gyarapítása” következtében megnövekedett földreformrevíziós feladatok egységes intézését már jobbnak mutatkozott a földművelésügyi miniszter kezébe tenni. A távozó Szilassyt kitüntették, de bizony csak egykori, a csehszlovák uralom alatti érdemeiért.¹⁰³

Az ezentúl a földművelésügyi miniszter feladatkörébe tartozó „felvidéki földbirtokrendezés” befejezését a Bárdossy-kormány 1941 végére, a Kállay-kormány 1943 végére jósolta.¹⁰⁴ A csehszlovák földreform magyar revíziója azonban még akkor sem ért el teljes befejezéséhez, mikor a Moszkvában 1945. január 20-án kötött fegyverszüneti egyezmény semmisnek nyilvánította az 1938. november 2-i bécsi döntést, és visszaállította a korábbi határokat.

A csehszlovák földreform magyar revíziójának mérlegét a következőképpen vonhatjuk meg:¹⁰⁵

MÉP elnöke pl. akciót indított Bartal Iván volt Komárom megyei főispán birtokvásárlásának hatálytalanítására. Lukács Béla levele Nagy Nándor főispánhoz. Budapest, 1941. márc. 28. *St. A. v Nitre. 7192. doboz, Komárom megyei főispáni iratok. 229/1941.*

¹⁰⁰ Szilassy kormánybiztos levele Nagy Nándor főispánhoz. Budapest, 1941. május 9. *OL ME Nemzetiségi o. 78. cs. L 18754/1940, továbbá St. A. v Nitre. 7192. doboz, Komárom-megyei főispáni iratok. 338/1941.*

¹⁰¹ Jelentős rongálódás történt a telepések épületeiben; a gazdasági felszerelést szanaszét hordták, a telepes földek mintaszerű vízlevezető csatornahálózatának karbantartásával senki sem törődött. A munkácsi kultúrmérnöki hivatal jelentése. *OL FM Ált. ir. 6256. cs. 28. tétel, 155792. sz.*

¹⁰² A földkiosztás szakszerűtlensége, a kapkodó mérnöki munka kárt kárra halmozott. Bátorkeszi község határában 1940-ben 3000 katasztrális hold terület esett ki a termelésből, mert az okszerűtlen kiosztás miatt elmaradt az őszi vetés; a szükségessé vált új kiosztás elhúzódnása pedig a tavaszi vetéssel való elkéséshez vezetett. Az Esztergom vármegyei gazdasági felügyelőség jelentése. Esztergom, 1940. márc. 12, ápr. 24. *OL FM Ált. ir. 5526. cs. 28. tétel, 27892. sz.*

¹⁰³ *OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1941. aug. 12.*

¹⁰⁴ *OL FM Ált. ir. 5867. cs. 28. tétel, 132999. sz., ill. Kállay Miklós levele Horthy Miklós kormányzóhoz. Budapest, 1943. febr. 26. Horthy Miklós titkos iratai. 358. l.*

¹⁰⁵ Ide vonatkozó megállapításaink azon felmérés adatainak kritikai feldolgozásán alapulnak, amely annak idején a Külügyminisztérium ún. Békeelőkészítő osztályán készült: „A csehszlovák földreform felülvizsgálata a Felvidéken.” II/4. 32. sz.; valamint a Földművelésügyi Minisztérium azon összeállításán, amely a Küm. kérdőpontjai alapján összefoglalóan áttekintette a tárca ügykörében az átcsatolt területen 1938 és 1945 közt kifejtett kormányzati tevékenységet. *OL Küm. Békeelőkészítő o. XXI/15. Különösen a földbirtokpolitikai vonatkozású 3, 22, 23, 24. kérdőpontok voltak figyelembe veendőek.*

A magyar kormány a csehszlovák földreform 276 000 katasztrális holdat érintő intézkedéseinek felülvizsgálatát 87,52 százalékban (241 573 katasztrális hold terjedelemben) tudta elvégezni az újabb államfordulatig; 34 427 katasztrális hold revideálásának végrehajtása már elmaradt. A felülvizsgált csehszlovák reformingatlanok 26,82 százalékát (64 807 katasztrális hold) egyszerű jogutódlás folytán vette a magyar állam kincstári tulajdonba, és sorsáról a földművelésügyi miniszter döntött. A csehszlovák földreformra igénybe vett, de kiosztásra már nem került ingatlanok voltak ezek: 20 690 katasztrális hold mezőgazdasági, 44 117 katasztrális hold pedig erdőgazdasági ingatlan. A többi csehszlovák reformingatlan (176 766 katasztrális hold, 73,17 százalék) felülvizsgálata az e célból kinevezett kormánybiztos hatáskörébe tartozott, aki ezeknek csak 12,18 százalékát erősítette meg, 21 535 katasztrális hold terjedelemben. A megerősítés a csehszlovák földreform magyarok részére történt kisjuttatásainak (24 390 katasztrális hold) 88,29 százalékára terjedt ki; 2855 katasztrális holdat tehát megbízhatatlanság címén magyar kisjuttatottaktól is megvontak. A kormánybiztos hatáskörében revideált ingatlanszerzések 69,46 százalékát (122 781 katasztrális hold) hatálytalanították. A hatálytalanítás 57,42 százalékban (70 500 katasztrális hold) az eltávozott cseh, morva, szlovák telepések és maradékbirtokosok ingatlanait érintette, 11,4 százalékban (14 000 katasztrális hold) az itt maradt szlovák maradékbirtokosok ingatlanait; ugyancsak 11,4 százalékban az itt maradt szlovák telepések 20 holdat meghaladó ingatlanait; a továbbiakban pedig a szlovák őslakosok 35 holdat meghaladó ingatlanaira, szlovák községek, intézmények közületi ingatlanaira, s végül „megbízhatatlan” magyar kisjuttatottak ingatlanaira terjedt ki. A hatálytalanítások szempontjából korlátozó tényező volt a magyar–szlovák birtokpolitikai meg egyezés, melynek értelmében a kormánybiztosi hatáskörben revideált ingatlanszerzések 18,35 százalékát (32 450 katasztrális hold) kénytelen volt a magyar kormány meghagyni szlovák őslakos kisjuttatottak, illetve nem őslakos szlovák telepések kezén.

A megerősített, illetve meghagyott ingatlanszerzések (összesen 53 985 katasztrális hold, 22,35 százalék) leszámításával tehát tulajdonképpen a hatálytalanítás és jogutódlás folytán rendelkezésre álló ingatlanok (összesen 187 588 katasztrális hold, a revideált ingatlanszerzések 77,65 százaléka) voltak azok, amelyek fölött a „felvidéki földbirtokrendezés” diszponálhatott. E diszpozíció során 126 701 katasztrális hold (67,54 százalék) került tulajdoni juttatásra, 25 451 katasztrális hold (13,56 százalék) haszonbérbeadásra; 35 436 katasztrális hold (18,89 százalék) pedig az államkincstár kezében maradt. A tulajdoni juttatások megoszlása a következő: 46 478 katasztrális hold törpebirtok-juttatás magyar nincstelenek és szegényparasztok részére (36,68 százalék); 41 787 katasztrális hold telepes kisbirtok az eltávozott idegen telepések helyére hozott magyar telepések részére (32,98 százalék); 38 436 katasztrális hold középbirtok (felelészben erdőbirtok) visszajuttatása, többnyire a régi magyar tulajdonos kezére (30,33 százalék).

A csehszlovák földreform magyar revíziója befejezetlenségében és a magyar–szlovák megállapodással kapcsolatos korlátozottságában is világosan mutatja, hogy egy burzsoá nacionalista földreform ugyancsak burzsoá nacionalista revízió-

járól volt szó. Jól mutatkozik meg ez egyrészt a revízió nemzetiségi kihatásaiban: a hatálytalanítások csaknem kizárólag nem magyarok rovására történtek, viszont megerősítésben, illetve tulajdoni és haszonbérleti juttatásokban kizárólag magyarok részesültek.¹⁰⁶ De megmutatkozik ez a revízió szociális kihatásaiban is: a birtokosok nemzetiségileg kicserélődnek, de a birtokkategóriáknak a revízió során kialakult aránya nem mutatja a dolgozó paraszti tömegek által annyira kívánt változást, sőt, a tulajdoni juttatások körében a középbirtokok súlyának 5,39 százalékos megnövekedése jelzi a revízió azon tendenciáját, hogy az átcsatolt területen a csehszlovák földreform következtében meggyengült magyar földbirtokososztályt megerősítse.

Ennek a tendenciának érvényesülését több tényező fékezte. Mindenekelőtt a paraszti tömegek ellenállása, a földért való harca; de fékezte az átcsatolt területi és az ott érdekelt „anyaországi” földbirtokosság belső ellentéte is; továbbá, hogy a csehszlovák emigráció állandóan rajta tartotta szemét a csehszlovák földreform magyar revízióján, s a régi tulajdonosok visszahelyezésének már első jeleire a magyar feudalizmus visszatérésére figyelmeztette a világ közvéleményét.¹⁰⁷ Ezek a körülmények meggátolták a magyar kormányt abban, hogy az átcsatolt terület birtokviszonyait abban a mértékben és ütemben igazítsa hozzá az „anyaország” birtokviszonyaihoz, ahogy azt kívánatosnak tartotta volna, vagy hogy engedjen a régi tulajdonosok azon kérésének, hogy a csehszlovák földreform során elszenvedett káraik kárpótlásaként most díjmentesen, vagy legalábbis jutányosabb juttatási árért vehessék vissza birtokaik egy részét.¹⁰⁸ De bármennyire is gátat szabtak ezek a körülmények a revízió szabadabb érvényesülésének, feltehető, hogy a magyar kormány az egyelőre csak haszonbérbe adott földek, továbbá a felülvizsgálaton még át nem esett ingatlanok, s – valamely esetleges fordulat révén – az eddig meghagyni kényszerült szlovák ingatlanok rovására még tovább növelte volna a magyar földbirtokos osztály súlyát az átcsatolt területen.

¹⁰⁶ Haszonbérleti juttatásoknál a magyar környezetben magyarosodásnak indult, s ez irányban további fejlődésre reményt nyújtó szlovák családokat helyel-közzel hajlandók voltak egy-két hold erejéig megsegíteni. St. A. v Nitre. 7190. doboz, Komárom megyei főispáni iratok. 86/1941. Ha azonban gyermekeiket, mint a barsbaracskaik, nem a magyar, hanem a szlovák iskolába próbálták járatni, nem juthattak egy talpalatnyi földhöz sem. Bars-Hont megye gazdasági felügyelőségének jelentése. OL FM Alt. ir. 5213. cs. 28. tétel, 102792. sz.

¹⁰⁷ OL ME Tájékoztatói o. 8. cs. „Földreformrevízió” c. dosszié.

¹⁰⁸ A juttatási ár a régi tulajdonosok részére való juttatás esetén is a kataszteri tiszta jövedelem 40-szeres szorzata volt. OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1943. dec. 28.

AZ ISKOLAPOLITIKA ÉS NÉPMŰVELÉS MAGYAROSÍTÓ TENDENCIÁI

A csehszlovákiai magyar kisebbség iskolahelyzetét a magyar kormány és az Egyesült Magyar Párt korántsem tudta olyan feszítőerőként felhasználni a csehszlovák „államalakulat” felbomlasztására, mint tette azt a csehszlovák földreformmal kapcsolatban. A kormány „215”-ös számú ügynökével, aki a csehszlovákiai magyar kisebbség iskolaügyeiben verzátus egyén volt, ki is dolgoztattak erről a kérdésről egy részletes tanulmányt,¹ azonban ez a hatalmas statisztikai apparátussal és járasonkénti leíró jellegű jellemzéssel is ellátott tanulmány a maga higgadt, tárgyilagos, tényszerű megállapításaival éppenséggel nem felelt meg a bomlasztó, támadó propaganda érdekeinek, s ezért a miniszterelnökség nemzetiségi és kisebbségi osztályán mélységes csalódottsággal és elégedetlenséggel, s „a kézenfekvő érdekekre tekintettel” sürgősen „ad acta” tették.

A kép, amely ebből az elaborátumból élénk tárul, a következő: Ami az elemi iskolákat illeti: a 758 magyar kisebbségi jellegű szlovákiai helység közül 660-ban van magyar iskola. Ezek közül 150 helységben nem is egy, hanem két-három magyar elemi iskola van. Igaz, hogy van 98 olyan magyarlakta helység, ahol nincs magyar iskola, de ezek közül 25 olyan kicsi község, amely nem bír el önálló iskolát (szlovákot sem), és így tankötelesei a szomszéd községbe járnak; 33 helységnek mindig is a tőszomszédos községgel volt közös (magyar) iskolája; 17 községben a magyarság annyira elenyésző, hogy tényleg nem tartható fenn részükre külön iskola; 3 helyen szervezés alatt áll már a magyar iskola; – mindössze tehát 19 olyan községet tud „215” felsorolni, ahol szerinte is indokoltan lehet magyar elemi iskolát követelni. 30–35-re teszi azon helységek számát, ahol magyar szórványok vannak. Megállapítja, hogy ezek közül is 9 helységben van ezek számára magyar elemi iskola.

A középiskolák tekintetében: A fennálló 8 magyar gimnázium mellé az elaborátum szerzője szükségesnek tartott még 3-at, a 25 magyar polgári iskola mellé szükségesnek jelzett még 8-at, a 2 magyar mezőgazdasági szakiskolához legalább még egyet, az 5 magyar kereskedelmi iskolához is még egyet. Volt egy magyar nyelvű ipariskola is, több magyar nyelvű iparitanuló-iskola (erről nincs pontos statisztikája), egy magyar nyelvű háztartási iskola. 3 magyar nyelvű tanítóképző is

¹ A szlovákiai és kárpát-ukrajnai magyar kisebbség iskolahelyzetét együttesen tárgyalja. OL ME Nemzetiségi o. 47. cs. G 17851/1938. „A felvidéki magyar kisebbség iskolahelyzete.”

működött Szlovákiában. A közép- és szakiskolák mellett volt 2 tisztán magyar nyelvű internátus; de még 4 más internátusban is nevelkedtek – szlovák diákokkal együtt – magyar diákok. Az elaborátum szerzője szerint még egy magyar nyelvű internátusra lenne szükség.

A csehszlovákiai magyarság iskolapanaszai nem is annyira a magyar iskolák számának keveslésében jelentkeztek, mint inkább azon konkurrencia kifogásolásában, amelyet a magyar iskolák számára a Slovenska Liga iskolái jelentettek. Ez az államilag is erőteljes anyagi és erkölcsi támogatásban részesített szlovák nacionalista társadalmi szervezet céltudatosan igyekezett tért hódítani mindazokban a helységekben, ahol a magyar lakosság közt kevesebb számban élő szlovákok (hivatalnokok, telepések, határőrök, pénzügyi tisztviselők stb.) gyermekei részére szlovák iskolát létesítettek. A Slovenska Liga korszerű iskolaépületei, tágas tantermei, gazdag felszerelése, ingyenes tankönyv- és tanszerellátása, a tanulóknak nyújtott étkeztetési, sőt ruházkodási támogatás, amely kiáltó ellentétben volt a pajtaszerű, elavult, rozoga épületekben, túlzásúolt helységekben működő magyar iskolák elhanyagoltságával, tanulóik gondozatlanságával, – jelentős céltudatos befolyást gyakorolt a magyar szülőkre, akik, különösen, ha gyermekük továbbtanulását, majd hivatali pályán való elhelyezkedését szorgalmazták, az államnyelv tökéletesebb elsajátítása, és politikai alkalmazkodás szempontjából is sokszor előnyösebbnek találták azok szlovák iskolába járatását.²

A magyar iskolák helyenkénti elnéptelenedéséért azonban nem lehet egyoldalúan a „lélekvásárló” csehszlovák nacionalista iskolapolitikát felelőssé tenni: – felelős volt a csehszlovákiai magyar iskolaügy helyzetéért az ott élő magyarság nacionalista pártja is, amelynek „iskolavédelmi” tevékenysége többnyire szlovákellenes nacionalista hangulatkeltésben, dacos sérelmi, majd bomlasztó politikában merült ki, és még azt sem tudta kiverekedni, ami iskolaügyi vonatkozásban jogos és méltányos követelés lett volna a csehszlovákiai magyarság részéről. A csehszlovákiai magyar kisebbség nemzeti jogai, méltányos nyelvi, kulturális és iskolaügyi követelései mellett a Csehszlovák Kommunista Párt állt ki, következetes harcot folytatva a nacionalizmus ellen, akár az államot alkotó nemzetek, akár az államban élő nemzeti kisebbségek részéről nyilvánult is az meg.³

Milyen volt a nemzeti kisebbségek iskolahelyzete ugyanekkor Magyarországon? Középiszkoláik egyáltalán nem voltak, népiskoláik is elmaradtak arányszámban például a csehszlovákiaiak mögött. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a kisebbségi iskolákat is a magyar tanítási nyelv túlnyomó használata jellemezte, akkor tagadhatatlan, hogy Magyarország megközelítően sem nyújtotta iskolapolitikájában nemzeti kisebbségeinek azt, amiben az „utódállambeli” magyar kisebbség részesült. Ekkor ezt a helyzetet magyar részről azzal magyarázták, hogy „Csonka-Magyarország” alapjában véve nemzeti állam: nincsenek számottevő

² A pozsonyi magyar konzulátus jelentése. Pozsony, 1938. január 6. OL Küm. Pol. 60. cs. 105/1938. SZVATKÓ i. m. 39, 186–187, 191. l. FLEISCHMANN i. m. Magyar Pedagógia, 1939. évf. 109–113. l.

³ FILO i. m. 88, 126–127, 141. l.

nemzeti kisebbségei, s azok is olyanok, hogy a magyarsággal évszázadok óta körül-
 ágyazva, velük elkeveredve, elmagyarosodtak, úgyhogy ezt a már jelentős mérték-
 ben előrehaladott folyamatot visszajára fordítani nem volna helyes.⁴

De merőben más lett a helyzet akkor, amikor a bécsi döntés igen nagyszámú
 és öntudatos szlovák lakossal kapcsolta át a dél-szlovákiai területeket. A csehszlo-
 vák köztársaság két évtizede alatt nemzeti öntudatban nevelődött szlovákok is-
 kolaigényeit az őket bekebelező magyar államhatalom, erőszaktól sem riadva vissza,
 igyekezett a minimálisra szorítani. Az átcsatolt területen levő 150 Slovenska
 Liga-iskolának azonnali bezárását, illetve magyar iskolává nyilvánítását, s az
 azokban működött mintegy 900 szlovák tanítónak a határon való átdobását még
 csak meg lehetett indokolni azzal, hogy ezekre a magyar községekben élő szlovák
 tisztviselők, határőrök gyermekei részére létesített iskolákra, amelyeknek a magyar
 gyermekekre is egyre inkább kiterjeszkedő tevékenységét kezdettől fogva hevesen
 kifogásolták, e szlovák tisztviselőknek, katonáknak stb. az impériumváltozással
 kapcsolatos távozása folytán immár semmi szükség.⁵ De korántsem „eddig
 nemzeti sérelmek kiküszöböléséről” volt szó csupán, hanem már a megszállás első
 napjaiban támadás indult az átcsatolt terület szlovák őslakosságának nemzeti jo-
 gai, köztük nem utolsósorban iskolajogai ellen is. Az életbeléptetett katonai köz-
 igazgatás alatt fegyveres asszisztencia és lelki terror mellett rendezett 1938 decem-
 beri rendkívüli népszéírás a szlovák többségű községekben is sok helyütt oly
 erősen lenyomta a magukat szlovákoknak vallani bátorokodók számát, hogy ezzel
 megteremtette a „jogcímet” a szlovák iskolák megszüntetéséhez, és helyettük ma-
 gyar iskolák felállításához.⁶ A szlovák tanítókat, attól tartva, hogy a szlovák lakos-

⁴ OTTLIK LÁSZLÓ: *Magyar nemzetiségi politika*. Bp. 1938. 8. l.

⁵ Petravich pozsonyi magyar konzul jelentése Tiso szlovák miniszterelnökkel folytatott beszélgetéséről. Pozsony, 1939. jan. 12. OL ME Tájékoztatási o. 3. cs. B. 35/a. FLEISCH-
 MANN i. m. 116. l.

⁶ A jegyző és a csendőrök terrorja helyenként a szlovák falvakban is 92–96%-os magyar
 többséget hozott ki; az iskola magyar tanyelvűvé tételét erre a népszéírásra alapították.
 Jan Bazovsky, a miniszterelnökség szlovák kisebbségi referensének jelentése a verebélyi
 járásban tett tanulmányútjáról. Budapest, 1939. júl. 7. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E
 18987/1939. Azt a körülményt, hogy a népszéírás alkalmával szlovákok tömegesen vallották
 magukat magyarnak, a történet megfélemlítés leplezésére előszeretettel igyekeztek az itteni
 szlovákok valamiféle „magyar érzületének”, „magyar hazafiságának” feltüntetni. A nép-
 ősszéírás „erősen magyaros eredménye” RÉVAY ISTVÁN szerint például abból adódott, hogy
 a szlovák lakosság „túlnyomó többségében pozitíve reagált a visszacsatolás tényére, és sietett
 magyarságának megvallásával kifejezést adni magyar érzelmének”. *A belvederei magyar-
 szlovák határ*. Bp. 1941. 63–64. l. A terror későbbi enyhülése azonban hamarosan felszínre
 hozta elmagyarosításukkal szembeni ellenállásukat: „Az országhoz nemrég visszacsatolt
 területeken volt rá eset, hogy olyik nem magyar anyanyelvű község egész népessége a vissza-
 térésen érzett őszinte örömeiben magát úgyszólván egyhangúlag magyar nemzetiségűnek
 vallotta. Amikor azonban az iskolai hatóság ennek az állásfoglalásnak következtében a község
 iskolájába bevezette a magyar tanyelvet, a község hangulata hamarosan ellenségesre fordult.”
 OTTLIK LÁSZLÓ: *A magyar nemzetiségi politika feladatai*. Magyar Szemle, 1940. évf. 8. sz.
 63. l.

ságot anyanyelvi iskolájukhoz való ragaszkodásra fogják buzdítani, eleve megfélemlítették, sőt helyenként csendőrökkel meghurcoltatták, megverették.⁷

A katonai közigazgatást 1938. december 21-én felváltó polgári közigazgatás az iskolakérdés intézményes megoldására törekedett. Ebben fontos szerepe volt Teleki Pálnak, aki az Imrédy-kormány kultuszminisztere volt, s mikor e posztját Hóman Bálintnak adta át – ő maga 1939. február 16-án elfoglalva a miniszterelnöki széket –, ebben a minőségében is irányítólag folyt be e kérdés intézésébe.

Magyarországon a területátcsatolás időpontjában a kisebbségi tannyelvű népiskolák úgynevezett „egységes” típusát írta elő az e tárgyban, 1935. december 23-án hozott rendelet. Ezt a vegyes oktatási nyelvű iskolatípust az 1936–37-es tanévben kezdték bevezetni; 1937–38-ban 72 iskolánál folyt így a tanítás. Elsősorban a magyarországi német kisebbség iskolái voltak ezek; más nemzetiségek vonatkozásában igyekezett a kormány elszabotálni saját rendeletét,⁸ amelyet tulajdonképpen német nyomásra hozott. Ez az iskolatípus ugyanis megszükkítette a magyarosítás lehetőségeit a korábbi helyzethez képest, amikor Klebelsberg 1923. évi rendelete a kisebbségi népiskolák három típusát különböztette meg: a B-típus volt a mostani „egységes-vegyes” típus őse, amelyben a tantárgyak egy részét a nemzetiségi anyanyelven, más részét a magyar államnyelven tanították; az A-típusú iskolában, amelyből lehetőleg minél kevesebbet állítottak fel, a magyar nyelv csupán rendes kötelező tantárgy volt, az összes többi tárgy tanítása a kisebbségi anyanyelven folyt; a C-típusú iskola volt az, amelyet – ha már egyáltalán kisebbségi iskolát voltak valahol kénytelenek felállítani – a leginkább favorizáltak a gyakorlatban: ti. itt a kisebbség anyanyelve rendes és kötelező tantárgy volt ugyan, de egyébként a tanítás a maga egészében magyarul történt.⁹

Az új, „egységes-vegyes” kisebbségi iskolatípus sem a nemzetiségeket nem elégítette ki, sem a magyar nacionalizmus igényeinek nem felelt meg. Teleki mindenestre nem ragaszkodott hozzá mereven, amikor az átcsatolt terület szlovák kisebbségi iskolaviszonyairól volt szó, hanem visszanyúlt a korábbi típusok alkalmazásához. Az itt talált szlovák tannyelvű iskolák egy részét ugyanis – főleg amelyek a magyar nyelvterületbe beékelődő szlovák helységekből voltak – tisztán magyar tannyelvűvé változtatták (C-típus), amit szó szerint kell venni, mert hiszen ezekhez az iskolákhoz olyan magyar tanítókat állítottak be, akik nem tudtak szlovákul. Azt, hogy Nagysurány-Lajosműve, Kolta, Tardoskedd-Alsójattó, Kisbaromlak,

⁷ Fr. Bihari szlovák katolikus kántortanító Újlóton, így emlékezik meg erről életrajzában: „Itt talált a Felvidék visszacsatolása is. Hallgattam... öfömlétságu kormányzó úr szavait. Hitttem neki... De sajnálattal tudomásomra kellett venni, hogy idegenbe jöttem és nem haza... mindjárt hajszoltak a községben a csendőrök mint egy rablót vagy gyilkost...” Curriculum vitae. Újlót, 1940. szept. 9. OL ME Nemzetiségi o. 95. cs. I 17574/1941. Tótmegyeren egy szlovák tanítót megvertek a csendőrök. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 16964/1979.

⁸ A Komárom-Esztergom megyei Dág községben például, ahol a német mellett szlovák lakosság is volt, inkább eltekintettek ennek az iskolatípusnak megvalósításától, mert ez „a tótokat is mozgolódásra sarkallná”. OL ME Nemzetiségi o. 47. cs. G 15599/1938.

⁹ Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter képviselőházi beszéde. 1939. jan. 25. KN 1935/XXI. 450–452. l.

Komáromszemere, Jászfalu tisztán magyar tannyelvűvé tett iskolájában a tanulók többsége olyan szlovák gyerek, aki a tanító beszédéből semmit sem ért, nem méltatták figyelemre.¹⁰

Az átcsatolt területen talált szlovák iskolák egy másik részét „magyar–szlovák” tannyelvűvé nyilvánították. Ez felelt volna meg az új „egységes-vegyes” típusnak, a korábbi B-típusnak, ha gyakorlatilag nem az lett volna a helyzet, hogy a szlovák nyelvet ismerő tanítókkal rendkívül gyengén ellátott ezen iskolatípusban is tulajdonképpen magyarul folyt a tanítás, és a szlovákot csak kiegészítő nyelvként használták, hogy valahogy megértethessék magukat – a tanulók szlovák többségével.¹¹

Valamennyi szlovák iskolával azonban nem bánhattak így el, mert tartottak a szlovákiai magyar iskolákkal szembeni retorziótól. Ezért azt a megoldást választották, hogy az eddig önálló szlovák iskolákat magyar tagozat erőszakolt szervezésével szlovák és magyar tagozatból álló iskolákká szervezték, amelyekben a szlovák tagozatot a régi A-iskolatípus értelmében kezelték, azaz megtűrték a szlovák tanítási nyelvet, és a magyart csupán egy kötelező rendes tantárgy erejéig kultiválták. De ez korántsem jelentett lemondást a magyarosításról. Ellenkezőleg: ez az átszervezés éppen abból a megfontolásból indult ki, hogy az ilyen iskolán belül – évek folyamán – feltűnés nélkül lehet a tanulókat folyamatosan átirányítani a magyar tagozatra, – perspektivikusan egészen a szlovák tagozat „elhalásáig”.¹² Elrendelték, hogy magyar gyermek csak magyar iskolába (tagozatra) járhat, szlovák gyermek azonban, ha szülei úgy kívánják, magyar iskolába (tagozatra) is.¹³

Arra az esetre, ha nem sikerül a szlovák iskolában magyar tagozatot létrehozni, Teleki személyes, bizalmas utasítása így szólt: „Rugalmas megoldásokra törekedjünk, egyszerűen oly módon, hogy szaporítsuk a magyar tanerők számát az illető iskolákban, és az óraszámok módosításával adjunk több magyar nyelvű oktatást, anélkül, hogy a típus megváltoztatására nézve forma szerint intézkednénk.”¹⁴

Teleki egyelőre szívesebben is látta volna, ha a helyi hatóságok a magyar tagozatok felállítását nem erőltetik, mert ez nem kívánatos, sőt veszélyes módszerekkel történt. Megindult ugyanis a névelemzés: azokat a szlovák gyerekeket, akiknek magyaros hangzású nevük volt, minden további nélkül magyaroknak tekintették, még akkor is, ha egyáltalán nem tudtak magyarul, s mint magyarokat – a

¹⁰ Angyal János Nyitra-Pozsony megyei tanfelügyelő jelentése. Érsekújvár, 1940. nov. 17. OL ME Nemzetiségi o. 88. cs. B 16439/1941. Nagysurány-Lajosművén a tanulók 65%-a, Jászfalun 86%-a, Komáromszemerén 90%-a volt szlovák.

¹¹ „Magyar–szlovák” tannyelvű iskolák, ahol szlovák tanulók vannak többségben: Hódi 69%, Tótmegyer 73%, Alsószöllős 79%, Nagysurány 88%, Tornóc-Felsőjattó 90%, Királyfa 91%, Tornóc-Kulcsártanya 94%, Újlót 98%, Bánkeszi 98%, Zsitvafödemes 100%. OL ME Nemzetiségi o. 88. cs. B 16439/1941.

¹² OL ME Nemzetiségi o. 60. cs. L 18436/1939.

¹³ Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde. 1939. nov. 22. KN 1939/III. 326. l.

¹⁴ Teleki 1939. nov. 14-én fejtette ki álláspontját Ottlik osztályvezető előtt. OL ME Nemzetiségi o. 55. cs. G 20162/1939.

magyar tagozatba utasították. Teleki ezt a névelemzést leállította, utalva arra, hogy ez a módszer az „utódállamokban” élő nem magyar nevű magyarok esetében kegyetlenül visszaüthet, arról nem is beszélve, hogy mennyire veszélyes és nem kívánatos ez a magyarországi német nevűek disszimilálására irányuló törekvések idejében.¹⁵

A magyar tagozatok erőnek erejével való felállítását más úton-módon is szorgalmazták. Nyitra-Pozsony megyében Jaross Vilmos főispán megbízásából ifj. Bolyky János érsekújvári lakos a hivatalos helyen rendelkezésére bocsátott jegyzékek alapján megszervezte a közalkalmazásban álló szlovák szülők presszionálását, hogy gyermekeiket a szlovák iskolákban felállítandó magyar tannyelvű osztályokba irassák át. Elsőnek a Magyar Államvasútak szolgálatába átkerült szlovák vasutasokat állították választás elé: kenyérüket veszítsék-e el, vagy pedig az elébük tett úrlapon maguk kérjék gyermekük magyar tagozatba iratását. Zsitvafödémesen például, ahol még az 1938 decemberi összeírás szerint is 98,9 százalék volt a szlovák lakosság, a MÁV állomásfőnök és pályamester fenyegető jelenlétében iratták alá az egybehívott vasutasokkal a magyar tagozat felállítására vonatkozó kérelmet.¹⁶

A miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztálya elvben állást foglalt ugyan minden olyan kísérlettel szemben, „amely arra irányul, hogy kisebbségi anyanyelvű állampolgárokat presszióval vagy fenyegetéssel korlátozzon a gyermekek beiskolázására vonatkozó törvényesen biztosított szabadságukban”¹⁷ – de az ilyen elvi állásfoglalások gyakorlati értéke majdnem a semmivel volt egyenlő. Bizonyos esetekben, így mindenekelőtt a szlovák telepések iskolaügyi tekintetében, az elvi álláspont is módosult: „az ügyosztály nézete szerint a szlovák telepések iskolakérelmei más szempontok szerint bírálандók el.”¹⁸ Az alsófokú hatóságok lényegében szabad kezet kaptak a presszióra, s így például Ragyolc és környéke szlovák telepesei az eddigi szlovák iskola helyett magyar iskolát kértek, mert a balassagyarmati tanfelügyelő megfenyegette őket, hogy ha nem teszik, ki fogja irtatni őket az ország területéről.¹⁹

A presszionálással szemben azonban sok helyütt igen határozott volt az öntudatos szlovákok ellenállása. Nagysurányban kitagadták maguk közül azokat, akik gyermekeiket magyar iskolába iratták, s így kényszerítették a szülőket, hogy gyermekeiket visszavigyék a szlovák iskolába.²⁰ Kisbaromlak lakossága is a fenyegetések, sőt csendőrségi felügyelet alá helyezések ellenére 1941-ben kivívta a mindaddig konokul megtagadott szlovák iskolát. A magyar iskola hiába próbálta a Slovenska Liga annak idején a magyar gyerekek irányában alkalmazott módsze-

¹⁵ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20213/1939.

¹⁶ Vozár Győző jelentése az 1941. máj. 13–24-e közt lefolytatott falulátogatásáról. OL Küm. Békeelőkészítő o. XXIII–38.

¹⁷ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20347/1939.

¹⁸ Az ógyalla-zöldálláspusztai áll. elemi iskolában szlovák nyelvű oktatás bevezetése tárgyában. OL ME Nemzetiségi o. 89. cs. B 25265/1941.

¹⁹ OL ME Nemzetiségi o. 73. cs. G 16520/1940.

²⁰ Pintér Béla beszéde. 1940. nov. 29. KN 1939/VIII. 1073. 1.

reivel, így például ingyenes tejakcióval, magához kötni a szlovák iskolásgyermeket: – azok oly tömegesen iratkoztak át a kénytelen-kelletlen engedélyezett szlovák iskolába, hogy az máris kicsinek bizonyult. Nem tudták ezt megakadályozni az igazgató tanító fondorlatai, aki számos esetben a katonai szolgálatot teljesítő apa távollétében nem volt hajlandó a gyermeket anyja kívánságára a szlovák iskolába átíratni; sem a pap prédikációi: „Mit tartjátok magatokat úgy a szlováksághoz, hiszen a szlovákoknak Cyrill és Method szentjeiken kívül más szentjük nincsen, míg a magyaroknak van egy csomó.”²¹ Nem sikerült viszont szlovák tagozatot jó ideig kiharcolni például Komáromszemerén, jóllehet a valóságban 90 százalékos szlovák többséget még az 1938 decemberi népösszeírás sem tudta 38 százaléknál alacsonyabbra szorítani.²²

A szlovák gyermekeknek magyar tagozatokra történő tömeges beiskolázását volt hivatott valójában előmozdítani a minisztertanács azon határozata is, mely szerint az eddig szlovák nyelven vezetett állami anyakönyvekből a kivonatok kizárólag magyar nyelven készülhetnek.²³

A „magyar iskolaakcióval” összefüggésben megindult a névmagyarosítási akció. Jóllehet Telekinek az volt a felfogása, hogy a névmagyarosítás az asszimilációs folyamatnak csak záró és semmi esetre sem kezdő aktusa lehet,²⁴ a valóságban a magyar tagozatokra beiskolázott szlovák gyerekek szüleire a névmagyarosítás érdekében is nyomást gyakoroltak – elsősorban a munkaadókon és az iskolán keresztül.²⁵

A magyar tagozatok szlovákokkal való feduzasztása végül is a magyar tanulók tanulmányi előrehaladását is annyira veszélyeztette, hogy szükségesnek mutatkozott valamelyes korrekció. Azonban amikor az érsekújvári tanfelügyelő elrendelte a nagysurányi népiskola magyar tagozatából egyes szlovák gyerekek visszairányítását a szlovák tagozatba, a csendőrség közbelépett, megakadályozta az intézkedés végrehajtását, az intézkedésre vonatkozó iratokat is lefoglalta, és elvitte az iskola irattárából.²⁶

A csendőrség és katonai hatóságok, a leventeparancsnokok beavatkozása az iskolaügyekbe mindennapos volt. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a tanügyi főhatóságok intézkedéseinek – a helyi közigazgatási hatóságok és az Egyesült Magyar Párt támogatását élvezve – valósággal fittyet hánytak, s önké-

²¹ Lásd e fejezet 16. sz. jegyzetét.

²² J. Bazovsky jelentése az érsekújvári járásban 1939. ápr. 21–24-én végzett tanulmányútról. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 16974/1939., és Vozár Győző jelentése 1941. jún. 4–6-i kiszállásáról az érsekújvári járásban. OL Küm. Békeelőkészítő o. XXIII–38.

²³ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. aug. 23.

²⁴ Teleki Pál levele vitéz Igmándy-Hegyessy Géza altábornagyhoz. Budapest, 1940. jún. 21. „Ezt abszurdumnak tartom, mert a most visszatért területeken még nem is tudhatnak magyarul. Lassanként majd meg fognak tanulni.” OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 18561/1940.

²⁵ Koczor Gyula főispán 1939. július 4-i rendelete „valamennyi hatóság, hivatal, iskola stb. vezetőjének, névmagyarosítás tárgyában”. „A községi és körjegyző urak figyelmét különösképpen felhívom arra, hogy községeik lakossága körében a képviselőtestületekből kiindulva, a legerőteljesebben indítsák meg ezt a mozgalmat.” Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei alispáni iratok. 4405/1939.

²⁶ Angyal János, Nyitra-Pozsony megyei tanfelügyelő jelentése. Érsekújvár, 1940. nov. 17. OL ME Nemzetiségi o. 88. cs. B 16439/1941.

nyes fellépéseikkel a szélsőséges nacionalizmus türelmetlen erőszakosságának adtak kifejezést.²⁷ Több szlovák községben a szülői értekezletet csendőrök kergették szét, és azokat a szülőket, akik a szlovák iskolához ragaszkodtak, a csendőrök megverték.²⁸ A Regeteruszán és a szomszédos Balogd községben szlovák iskolát kérelmező szülőket csendőrökkel szedették össze, s két hétig fogvatartották őket a kassai törvényszék fogházában.²⁹ Madarász István kassai püspöktől azt követelték, hogy szlovák tannyelvű egyházi népiskolákban vezesse be a magyar tannyelvet, mert már a gyerekek tudnak magyarul. Kiderült, hogy nyelvtudásuk abból állt, hogy a leventeoktató a szó valódi értelmében beléjük verte magyarul a Himnusz első szakaszát.³⁰ Az alsóhutkai elemi iskola 67 tanulója közül mindössze 3–4 volt magyar, mégis a hatóságok 1940 decemberében már a magyar tanítási nyelvre való áttérést szorgalmazták.³¹ Az abaujnádasi iskolában talált szlovák nyelvű könyveket és szlovák feliratú faliképeket a csendőrrjárőr 1939. augusztus 27-én az iskola udvarára hányatta és elégettette. A szlovák nyelvű könyvek elégetésére szólította fel a csendőrrjárőr az alsómislyei iskola igazgató tanítóját is. A Hernádsadány és Hernádcsány községekben talált szlovák könyveket szekéren hordatták el. Alsómislyén a csendőrök 1940 februárjában felszólították a katolikus plébánost, hogy a templomban levő szűzmáriás zászló szlovák nyelvű „Könyörögj érettünk!” felírását hímeztesse át, mert templomban szlovák felírás nem lehet.³² A templomokban magyar nyelvű istentiszteleteket követeltek, s a leventébe kényszerített szlovák fiatalokat megbotránkozató káromkodások között vezényelték ki ezekre.³³ A kassai temetőben a hatóságok biztató elnézése mellett döntöttek ki nacionalista zavarók szlovák-feliratos sírköveket.³⁴

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1939. május 10-én levelet intézett az illetékes főispánokhoz. „A visszacsatolt területek szlovákok lakta részein a közigazgatási hatóságok a kisebbségi kérdésben türelmetlenek, és kellő körültekintés és a magasabb politikai érdekek figyelembevételével nélkül erőltetik a magyar nyelvet... Nem szorul magyarázatra, hogy ezzel elmérgesedik a helyzet és minden okos megbékítő politikának a lehetősége szűnik meg. Legnyomatékosabban felkérlek arra – írja –, hogy a templomi és iskolai nyelvhasználat kérdésébe való minden

²⁷ Kósa Kálmán miniszteri osztályfőnök (VKM) levele Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkárhoz. Budapest, 1939. nov. 16. „...a hivatalos nemzetiségi politikánk és annak gyakorlati kivitele nincs egymással összhangban. Alsó hatóságaink sokszor olyan intézkedéseket tesznek, amelyek szöges ellentétben vannak a felülről hangoztatott elvekkel ... ezekbe a kérdésekbe mindenki beleszólási jogot vindikál magának és minden intézkedésre hivatott emberünket állandóan fűrják.” OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20213/1939.

²⁸ Feljegyzés. Budapest, 1940. márc. 28. OL ME Tájékoztatási o. 3. cs. B 35 c./572.

²⁹ Fleischmann Gyula jelentése. Budapest, 1940. júl. 14. OL Küm. Békeelőkészítő o. XXVI-2.

³⁰ Bizalmas jelentés. 1940. márc. 20. OL Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény. II. 1940.

³¹ Št. A. v Košiciach. Kassai kir. tanfelügyelőség ált. ir. 14. doboz, 2201/1940–41.

³² OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 17490/1941. és Madarász püspök levele Hómanhoz. Kassa, 1940. febr. 26. OL ME Nemzetiségi o. 93. cs. G 15626/1941.

³³ Flachbart Ernő feljegyzése. Budapest, 1940. ápr. 8. OL ME Nemzetiségi o. 84. cs. P 16898/1940.

³⁴ Lásd e fejezet 30. sz. jegyzetét.

beavatkozástól tartózkodni, s ugyanerre az alárendelt hatóságokat és közegeket a legszigorúbban utasítani szíves légy.”³⁵ Hogy az ilyesféle felkéréseknek mennyi volt a gyakorlati haszna, mutatja, hogy Teleki Pál miniszterelnök maga is kénytelen volt 1940. március 15-i kassai beszédében – tehát tíz hónap múltán – ezekre a kérdésekre kitérni: „Ha még többször hallom – mint ahogy hallottam pár esetben –, hogy például levanteoktatók és mások is aláírásokat gyűjtenek nemzetiségi községekben magyar iskola létesítése érdekében, én kénytelen leszek minden ilyen kérvényt a papírkosárba dobni, mert az ilyen kérvények nem a nép igazi óhaját mutatják meg.”³⁶ De milyen hatása lehet annak, ha papírkosárral fenyegetnek meg olyanokat, akiknek fegyver van a kezében, fején pedig tiszticsákó vagy kakastoll? 1940. november 16-án a Kavocsánban megjelent csendőrszolgabíró a falusi bírótól a következőképpen nyilatkozott: „Itt még mindig szlovák iskola van? Itt még mindig szlovákul tanítanak? Minek ez? Szlovákul úgyis tudnak a gyerekek. Magyar iskolát kell követelni. Úgy kell tenni, ahogy Lengyelfalun. Ott a bíró vagy húsz emberrel fogta magát, elment a tanfelügyelőségre, és magyar iskolát kértek. Erre a tanfelügyelő elment Lengyelfalura, összeszedte a szlovák tankönyveket, és ott ma már magyarul tanítanak. Itt is így kell csinálni.”³⁷

A nacionalista erőszakoskodásokkal szemben sem a tankerületi főigazgatóságon, sem a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, sem a Belügyminisztériumban, sem a miniszterelnökségen nem mert igazán határozottan és erélyesen fellépni senki, mert a módszereket ugyan elítélték, de a célt, amelynek érdekében történtek, ők is helyesnek tartották, s bizonyos módszerek túlságos kárhoztatásával ugyan ki vette volna magára a hazafiatlanság bélyegét? Folytatódta a bágyadt, erélytelen figyelmeztetések: Keresztes-Fischer belügyminiszter 1941. március 12-én is csak újból körlevelezik a csendőrség nemzetiségek elleni túlkapásaival szemben.³⁸

A nacionalista terror nemcsak a népiskolák vonalán tombolt, hanem kiterjedt a középiskolákra is. A nagysurányi szlovák tannyelvű gimnázium szenvedett tőle a legtöbbet. Azzal kezdődött, hogy az iskola működésének megbénítása érdekében 1939 áprilisában katonaság vette igénybe elszállásolási célokra az épületet, s csupán néhány tantermet hagyott meg. A gimnázium egyik tanárát a beszállásolt katonák összeverték. Majd a csendőrség dúlta fel házkutatás címén az intézetet; még a tanulók dolgozatfüzeteit is átnézték, hogy nincs-e bennük „magyar nemzet ellenes kitétel”. Az igazgató és a tanári kar állandó zaklatásnak volt kitéve ezután is a csendőrség részéről. Hol a csendőrök látogattak be az iskolába, hol nekik kellett a csendőrségen megjelenniük.³⁹ Jaross Vilmos főispán 1939. szeptember 29-én kimutatást kért a tanulók szüleinek munkaadóiról, s a munkaadókon keresztül felszólította a szülőket, hogy gyermeküket a szlovák gimnáziumból vegyék ki.

³⁵ OL ME Nemzetiségi o. 76. cs. L 16022/1940.

³⁶ OL ME Nemzetiségi o. 73/b cs. G 19845/1940.

³⁷ B. Chovanec, a kavocsányi r. k. iskolaszék elnökének beadványa a kassai megyéspüspökhöz. Kavocsán, 1940. nov. 21. OL ME Nemzetiségi o. 88. cs. B 16888/1941.

³⁸ OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 17490/1941.

³⁹ J. Bazovsky jelentése. 1939. ápr. 28. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 16974/1939.

A legnagyobb nyomás itt is a MÁV előjáróságok részéről nyilvánult meg; már az első napokban több mint 30 MÁV-alkalmazott közölte, hogy állása érdekében kénytelen gyermekeit kivenni az intézetből. Ebből ízelítőt ad a következő jegyzőkönyv: „Felvételtem a nagysurányi m. kir. áll. szlovák tanítási nyelvű gimnázium igazgatói irodájában. Megjelent özv. Klucska Istvánné vasúti nyugdíjas és előadja a következőket: Ma reggel negyed 10 órakor behívatott irodájába a tótmegyeri MÁV állomásfőnök és a következőket mondta nekem. A maga fia a nagysurányi tót gimnáziumba jár. Kitől kapja maga a nyugdíját, az államtól, ugye? Jegyezze meg magának, ha gyermekét onnan azonnal ki nem veszi, elveszíti nyugdíját. Fiának vasúti szabadjegyét nem fogom aláírni, amíg őt magyar gimnáziumba be nem iratja. Egyúttal felszólított, hogy ma este szolgáltassam be fiam szabadjegyét, ha még a mai napon ki nem veszem fiamat a tót iskolából. Kérem igazgató urat, mit tegyek a VI. osztályba járó József fiammal, aki nem tud annyira magyarul, hogy magyar gimnáziumban folytathassa tanulmányait. Kelt Nagysurányban, 1939. évi október hó 28-án.”⁴⁰

A közalkalmazottak „nemzethűségi” igazolását is felhasználták a szülők presszionálására. Erről ilyen bejelentések érkeztek a nagysurányi szlovák gimnázium igazgatóságához: „Kijelentem, hogy 1939. évi augusztus hó 17-én az érsekújvári bizottság államhűség szempontjából vizsgálatot folytatott le velem szemben, és megbízhatatlannak jelentett ki, mivel gyermekem a nagysurányi szlovák gimnáziumot látogatja. Tótmegyer, 1939. október 4-én, Mach Imre előljáró.”⁴¹ Az iskola növendékeinek száma ilyen körülmények között rohamosan apadt. Már szóbeszéd tárgya volt, hogy az iskolát be fogják zárni. Hogy ez nem történt meg, az a szlovákiai represszáliáktól való félelmen múlt csupán.⁴² Ha már az iskolát meg kellett tűrni, megkísérelték, hogy növendékei közül a magyar állameszmének neveljenek híveket: „Budapesten egy magántársaság feladatául tűzte ki a nemzetiségekhez tartozó tehetségesebb fiúk anyagi támogatását. A társaságnak az a célja, hogy személyes érintkezéssel, hathatós anyagi segítséssel jólelkű vezetőket képezzen ki a hazai nemzetiségek részére. Nem akar magyarosítani, hanem csupán a lelküket megnyerni.” De a nagysurányi gimnázium egyik, ezen akcióba beavató tanárát a miniszterelnökség nemzetiségi osztályának egy külső munkatársa nem ok nélkül figyelmeztette titoktartásra: „Az akció teljesen magánjellegű... az ügyet bizalmasan s nagyon ügyesen kezeld, az illetőknek nem szabad semmi rosszat sejtteni az akcióval kapcsolatban...”⁴³

Felléptek a kassai leánygimnázium szlovák tagozata ellen is. A fellépés indoka sokat mondóan világít rá a csehszlovák és a magyar iskolapolitika szellemének alapvető különbözőségére: „a leánygimnázium szlovák tagozatának tanulói túlnyomó részben Kassa környéki szegény földművesgyermekek, akiknek sem kiművelésre érdemes képességei nincsenek, sem vagyoni viszonyaik nem indokolják

⁴⁰ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20213/1939.

⁴¹ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20213/1939.

⁴² OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 16726/1939.

⁴³ Vájlok Sándor levele Bugyi Géza nagysurányi gimnáziumi tanárhoz. Budapest, 1941. ápr. 2. OL ME Társadalompolitikai o. 3. cs. B 35/d. 400.

gimnáziumi oktatásukat.” Magyar nacionalista megítélés szerint „tömeges gimnáziumi taníttatásuk előmozdítása a magyarelles csehszlovák kultúrpolitika egyik eszköze volt, és arra irányult, hogy a hiányzó szlovák intelligencia mesterséges megteremtésével a magyar középosztály életlehetőségeit a csehszlovák köztársaságban megfojtsák”.⁴⁴ Az iskoláügy demokratizálását a csehszlovák köztársaságban – a magyar nacionalizmus nem volt hajlandó másképp felfogni, mint magyar nemzeti sérelmet.

A szlovák tannyelvű polgári iskolákat is halálra ítélték a magyar impérium alá került dél-szlovákiai területeken. Miután például a verebélyi állami polgári iskola szlovák tagozatára a megfélemlítés következtében kevesen jelentkeztek, „a VKM V. ügyosztályának véleménye szerint a szlovák tagozat életképtelen, ezért megszüntetendő, mégpedig fokozatosan”.⁴⁵ Hasonlóképpen szó volt arról, hogy „kisebbségpolitikai szempontból mindenképpen kívánatos lenne a losonci szlovák polgári iskola fokozatos megszüntetése: ugyanakkor azonban tekintettel kell lennünk a tanintézet bezárása esetén a szlovákiai magyarságot érintő és valószínűleg bekövetkező ellenintézkedések horderejére. Éppen ezért nemzetiségpolitikai szempontból a legcélszerűbb átmeneti megoldási módnak az látszik, ha a tanintézetet *egyelőre* fenntartjuk.” A szlovák kormány ugyanis szigorúan tartotta magát a reciprocitás elvéhez: a magyar hatóságok elszabotálták a kassai szlovák kereskedelmi iskola ügyét: – ők nem járultak hozzá az elvben megígért pozsonyi magyar kereskedelmi akadémia megnyitásához.⁴⁶

Főiskolák szempontjából a magyar kormány szűkkeblű volt az átcsatolt területtel szemben. A hajdani kassai gazdasági akadémiát már csak középfokú gazdasági tanintézetként nyitotta meg a földművelésügyi miniszter, arra hivatkozva, hogy az „anyaországban” működő három akadémia elég okleveles gazdát nevel.⁴⁷ Sokan voltak azon a véleményen, hogy a „Felvidéknek” egyetem kell kapnia, hogy „nemzetnevelő hatását mihamarabb éreztessük abban a környezetben, amelyet a marxizmus és a leninizmus bacillusai fertőztek meg”.⁴⁸ A Kassára tervezett műegyetem azonban nem került felállításra. Az átcsatolt területnek a pozsonyi egyetemet már nem látogatható hallgatóit „anyaországi” egyetemre irányították át, ahol – „nemzethűségi” igazolás ellenében – egyelőre létszámon felül is beiratkozhattak.⁴⁹

A magyarországi tandíjak magassága kellemetlen meglepetésként érte azokat, akik tanulmányaikat még a csehszlovák impérium alatt kezdték. Az iskolázás valamennyi fokán, a népiskolától kezdve az egyetemekig, lényegesen súlyosabb volt itt a tandíjterhelés.⁵⁰ Egy 1939. szeptember 2-án kiadott rendelet ezért kénytelen volt

⁴⁴ Pusztai János miniszteri osztálytanácsos jelentése. Budapest, 1939. márc. 10. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 15623/1939.

⁴⁵ OL ME Nemzetiségi o. 73/b. cs. G 21873/1940.

⁴⁶ OL ME Nemzetiségi o. 89. cs. B 19188/1941.

⁴⁷ Teleki Mihály földművelésügyi miniszter beszéde. 1939. nov. 17. KN 1939/III. 209. l.

⁴⁸ FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE: *Hogyan lehet bekapcsolni a visszatért Felvidéket felsőoktatásunk körébe*. Bp. 1940. 6. l.

⁴⁹ Teleki Pál kultuszminiszter 1938. nov. 26-i rendelete: VKM 29700/1938. IV. sz.

⁵⁰ Király József felvidéki képviselő beszéde. 1939. nov. 22. KN 1939/III. 289. l.

az átcsatolt területek iskoláiban tandíjkezdvményben részesíteni azokat a diákokat, akik tanulmányaikat még a csehszlovák impérium alatt kezdték meg. De ez a kedvezmény nem terjedt ki azokra, akik most, a magyar uralom alatt kezdtek iskolába járni. Az „anyaországi” diákok tandíjterhei is változatlanok maradtak.⁵¹ Ami pedig az egyetemisták költségeit illeti: – természetesen csak a beiratkozási költségeket, a tandíjat, és a szigorlati díjat véve figyelembe – Magyarországon a diploma megszerzése háromszor-négyszer annyiba került, mint Csehszlovákiában.⁵²

A magyar kormány számára, amely szerette volna egységesíteni az átcsatolt területek és az „anyaország” viszonyait, az iskolaügyek terén az is problémát okozott, hogy az átcsatolt területek népiskolái nyolcosztályosak voltak, szemben a magyarországi négyosztályos elemi iskolákkal, amelyekhez ugyan sok helyütt még ötödik és hatodik osztály is járult, de ez utóbbiak különösen faluhelyen, ahol a gyermekmunka mezőgazdasági alkalmazása rendkívül széles körű volt, általában csak papíron szerepelt. Az egységesítést úgy oldották meg, hogy 1939 novemberében törvényt hoztak a nyolcosztályos népiskola bevezetéséről.⁵³ Ez az óriási kultúrpolitikai tettként ünnepeelt törvény azonban egyáltalán nem biztosította minden gyermek számára a nyolc éven át való zavartalan tanulást, és így egy-egy egyes alapműveltség általános megszerzését, mert a felső osztályokat a városban ipari, faluhelyen mezőgazdasági szakirányú jelleggel ruházva fel – tantervi trükkökkel és több hónapos „gyakorlat” beállításával –, lényegében továbbra is biztosították az ipar, de különösen a mezőgazdaság gyermekmunka iránti szükségletét.⁵⁴

A magyar uralom alá került dél-szlovákiai területek „megbízható” tanerőkkel való ellátása a magyar kultuskormányzatot erőteljesen foglalkoztatta. A legmegbízhatatlanabbnak tartott szlovák pedagógusok nagy részét már a katonai közigazgatás elűzte; a feladat az volt, hogy ezek helyébe – szlovákul is tudó – magyarokat állítsanak.⁵⁵ Hogy ilyeneket nem sikerülhetett kellő számban találni, nem tekintették különösebb bajnak: – annál gyorsabban megy az elmagyarosítás. A „tisztogatás” tovább folyt a „nemzethűségi igazolások” során, amikor a pedagógusok egész sorát nem igazolták, azon az alapon, hogy tagjai voltak különböző csehszlovák pártoknak: „Tanítóknál, tanároknál, akik tehát a nemzetnevelést közvetlenül végzik, fokozott mértékben esik latba a nemzetellenes viselkedés.”⁵⁶

⁵¹ OL ME Nemzetiségi o. 60. cs. L 18980/1939.

⁵² Matolcsy Tamás beszéde. 1940. okt. 10. KN 1939/VII. 80. l.

⁵³ „A Felvidéken, illetőleg a visszacsatolt területen ez már megvan, ennél fogva mi sem maradhattunk el mögötte.” Szabó Gusztáv felszólalása. 1939. nov. 22. KN 1939/VII. 281. l.

⁵⁴ Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde. 1939. nov. 22. KN 1939/III. 325–326. l.

⁵⁵ „Igen fontos államérdekek fűződnek ahhoz, hogy a hazai szlovák tannyelvű iskolákban lehetőleg olyan tanerők működjenek, akik magyar nemzetiségűek, de ugyanakkor a szlovák nyelvet bírják.” OL ME Nemzetiségi o. 85. cs. P 21122/1940.

⁵⁶ Faragó Ede levele Telekihez. Budapest, 1941. jan. 4. és Teleki válasza. Budapest, 1941. jan. 13. OL Teleki Pál iratai.

Az Egyesült Magyar Pártnak és Jaross „felvidéki minisztériumának” megszüntetése után végrehajtottak ugyan egy szűkebb körű rehabilitációt,⁵⁷ de ez nem változtatott azon a tényen, hogy az „anyaország” évek hosszú során át állástalan pedagógusfeleslege foglalta el elsősorban az ottani üresedéseket.⁵⁸ A VKM egyik kiválósága azzal bocsátotta útjára az átcsatolt területre beosztott tanárokat: „Legyetek pedagógiai szabadcsapatok.”⁵⁹

Hogy a népiskolai nevelés és oktatás az átcsatolt területeken is „az egységes magyar nemzeti szellemben” történjék, 1939 nyarán az ottani tanítók részére 33 helyen rendeztek átképző tanfolyamot; a tanulmányi felügyelőket pedig Budapestre rendelték, ahol két tanfolyamon kellett részt venniük.⁶⁰

Intézkedések történtek a tankönyvellátásra. Már az 1938. november 3-i minisztertanács szükségesnek nyilvánította, hogy kicseréljenek „a cseh uralom alatt bevezetett minden olyan tankönyvet, amely a magyar állameszmével össze nem egyeztethető tanokat tartalmaz s azokat megfelelő hazafias szellemmel telített könyvekkel pótoljuk.”⁶¹ A szlovák tannyelvű népiskolák részére készült új olvasókönyv a „Navrat” („Visszatérés”) címet viselte, és minden sorával arra tanított, hogy a szlovákoknak a magyar birodalomban a helye.⁶²

A középiskolákban megtörtént a tanítási rendszer átalakítása humanisztikus irányban, szemben a csehszlovák tanítási rendszer gyakorlatibb, természettudományi beállítottságával. Megindult a tantestületekben a belső munka is. Nevelési értekezletek foglalkoztak a csehszlovák iskolapolitika bírálatával: a csehszlovákiai magyar iskolákban folyt magyar irodalomtanítást például, mivel Petőfi „A magyar nemes”, „Pató Pál úr”, „Akasszátok föl akirályokat”, „Respublica” című költeményeit tendenciózusan kultiválta, vagy hogy Arany „Toldi”-jából nem taníttatta a cseh bajnokkal való párviadalt, kifejezetten magyarellenesnek, elnemzetlenítőnek nyilvánította. Ezzel nem egészen megegyező, differenciáltabb véleményének csak kivételesen mert hangot adni egy-egy olyan pedagógus, aki maga is magyar iskolában tanított az 1938 előtti Csehszlovákiában.⁶³ Az ekkori magyarellenes elnemzetlenítés hangsúlyozásával valójában egy, az átcsatolt terület szlovákjainak elnemzetlenítésére törekvő irányzat tört utat magának: „Tegyük ki a lelkünket, hogy sikerüljön a magyarosítás, de a gyermek ne tudja ezt... Igyekezzünk, hogy nem-

⁵⁷ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. júl. 12.

⁵⁸ Hóman Bálint beszéde. 1939. nov. 22. „A Felvidékre és Kárpátaljára esik 5920, a trianoni területre 1100 új tanítói és tanári állás. Ezeknek az állásoknak felhasználásával tudjuk kielégíteni azokat a nagy érdekeket, amelyek a tanítók és tanárok szociális helyzetének javulásához fűződnek... ma nagyon sok az új alkalmazott... a felvidéki országgyarapodás következtében.” *KN* 1939/III. 323–324. l.

⁵⁹ A „felszabadult területek tankerületi kir. főigazgatósága” 1938–39-ben Debrecenben volt; onnan került át Kassára, mint „Kassai tankerületi kir. főigazgatóság”. Št. A. v Košiciach. Debreceni tankerületi kir. főigazgatóság iratai. I. doboz, 47–4/1938–39. Fő.

⁶⁰ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. júl. 25.

⁶¹ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. nov. 3.

⁶² Št. A. v Košiciach. Kassai tankerületi kir. főigazgatóság iratai. 4. doboz, 485/1939.

⁶³ A kassai állami Hunfalvy János gimnázium 1939. ápr. 26-i nevelési értekezletének jegyzőkönyve. Št. A. v Košiciach. Kassai tankerületi főigazgatóság ált. ir. 15. doboz, G 46.

zeti multunknak fényes oldalát mutassuk ... a pártharcok idejét teljesen kihagyjuk ... Inkább legyenek Kassa, a drága véghely lakói kissé kevésbé képzettek, de legyenek nagyon-nagyon magyarok! ... még a tananyag rovására is.” Ugyanitt, a Szent Orsolya-rendiek kassai leánygimnáziumában, előszeretettel írtak magyarórán ilyenféle dolgozatokat: „Hogyan írná meg Mikes Kelemen a kassai bevonulást nénjének?”⁶⁴ A szlovák tannyelvű iskolák legfőbb nevelési programja „az ezeréves hazában való boldogulás hangoztatása, a szentistváni gondolat lelkes hirdetése”; hogy ebben a szellemben nevelődjenek „ne csak ők, hanem rajtuk keresztül az ő szülőik is”.⁶⁵

Összefoglalva a magyar kormánynak az átcsatolt terület szlováksága vonatkozásában folytatott iskolapolitikáját, megállapíthatjuk, hogy lépten-nyomon kiütözköztek annak a jogos szlovák igényeket háttérbeszorító, magyarosító tendenciái. Igaz, e tendenciák nem érvényesülhettek teljes nyíltságukban, mert a magyar kormány kezét erősen megkötötte az a viszonyosság, ami a magyarországi szlovák és a szlovákiai magyar iskolahelyzet között fennállt. A szlovák államban élt magyarság iskoláinak megóvása érdekében megfelelő számú szlovák iskolát, illetve szlovák tagozatot kellett a magyar kormánynak engedélyeznie a különböző iskolafajokban, akkor is, ha minden egyes szlovák iskolában és tagozatban az asszimiláció megannyi akadályát látta. Így 2 gimnáziumi (Kassa, Nagysurány), 1 kereskedelmi (Kassa), 1 felsőipari (Kassa), 7 polgári (Érsekújvár, Kassa, Léva, Losonc, Nagysurány, Verebély, Ungvár) iskolát, illetve tagozatot tartott fenn számukra. Az átcsatolt terület 118 népiskolájában folyt szlovák nyelvű tanítás: 74-ben az A-típus szerint, tehát a magyar nyelv csak kötelező tantárgy; 38-ban a B-típus szerint, tehát a tantárgyakat mintegy fele-fele arányban szlovákul, illetve magyarul tanítva, 6-ban pedig a C-típusnak megfelelően magyarul folyt a tanítás, s a szlovák nyelv kötelező tantárgyként szerepelt.⁶⁶ De, mint láttuk, a megfélemlítés eszközeinek széles skáláját felhasználva igyekeztek a szlovák gyermekeket a kénytelen-kelletlen engedélyezett szlovák iskoláktól visszatartani, a sokszor mestersegesen és erőszakoltan felállított magyar tagozatokba terelni. Jellemző az a hivatalos magyar adat, miszerint az 1942–43-as tanévben az átcsatolt terület népiskoláiban a szlovák tanulók 41,3 százaléka nem az anyanyelvén tanult.⁶⁷ A szlovák

⁶⁴ Szent Orsolya-rendiek kassai leánygimnáziumának 1939. jan. 22-én tartott módszeres értekezletének jegyzőkönyve: „A magyar-tanítás sajátos szempontjai a visszacsatolt Felvidéken.” Št. A. v Košiciach. Debreceni tankerületi kir. főigazgatóság iratai. 1. doboz, 47–4/1938–39. Fő.

⁶⁵ A kassai III. számú m. kir. áll. szlovák tannyelvű polgári fiú- és leányiskola tantestülete 1940. szept. 14-i értekezletének jegyzőkönyve. Št. A. v Košiciach. Kassai tanker. főig. ált. ir. 16. doboz, G 1.

⁶⁶ Hóman Bálint kultuszminiszter feljegyzése a magyarországi szlovák iskolákról. Budapest, 1941. aug. (nap nélkül). OL Küm. Pol. 413. cs. 4439–65–4/1941.

⁶⁷ OL Küm. Békeelőkészítő o. XIII–12. „Felvidéki népiskolák.” Ez az összeállítás ugyanakkor arra is rámutat, hogy az első csehszlovák köztársaságban az 1937–38-as tanévben a magyar tanulóknak csak 13,8%-a nem tanult anyanyelvén. Azt igyekszik azonban elhíttetni, hogy – a csehszlovákiai magyarok akkori helyzetével ellentétben – a Magyarországhoz csatolt terület szlovák tanulóiújúsága elsősorban „a szülők kívánságára” nem tanul anyanyelvén, hanem inkább magyarul.

iskoláknál és tagozatoknál pedig szlovákul is tudó magyar tanerők alkalmazásával igyekeztek a magyar nyelv oktatási túlsúlyát az iskolatípustól függetlenül gyakorlatilag biztosítani; a tanítás szellemét „a magyar állameszméhez” igazítani.

A Magyarországhoz csatolt dél-szlovákiai területeken folytatott magyar iskola-politikához szorosan kapcsolódott az ugyancsak a magyarosítás szellemében dolgozó különböző társadalmi szervezetek tevékenysége. „Gondoskodásuk” már a legkisebbekre, a szlovák óvodásokra is kiterjedt. Az ugyan még állami feladat volt, hogy a Losoncon működött szlovák óvoda – ahová most már az aggódó szülők nem merték elküldeni gyermekeiket – rövidesen magyar nyelvűvé változtassék,⁶⁸ de az már az Egyesült Női Tábor „érdeme”, hogy a szlovák községekben nyaranként a mezőgazdasági munkával elfoglalt szülők gyermekei részére magyar nyelvű napközi otthonokat létesített.⁶⁹ A kassai középiskolákban a szlovák tagozatok diákjait is magyar cserkészcsapatokba igyekeztek bevonni, míg a felsőipariskola magyar diákjai között a Turul Bajtársi Szövetség szervezkedett, a túlzó és hangos hazafiság jegyében.⁷⁰ Teleki Pál regős-cserkészcsapatokat irányított az átcsatolt területekre, amelyek szlovák szöveggel énekelve igyekeztek bizonyos magyar dalokat a szlovák ifjúsággal megkedveltetni.⁷¹ De a helyi hatóságok, csendőrpárhuzamosok, nem tűrtek ilyen „engedményeket”: – gyanús elemekként kezelték Teleki cserkészeit. Szlovák műkedvelő előadásokat, amelyeknek pedig nagy hagyományuk volt, a hatóságok meg éppenséggel nem akartak engedélyezni; még akkor sem, ha olyan ártatlan darabot kívántak előadni, mint Paláriknak a múlt század 60-as éveiben írt „Drotár”-ja („Drótos”).⁷²

Az iskolán kívüli népművelés lehangolt. A kiterjedt népkönyvtári hálózat anyagát, amely a magyarlakta vidékeken gazdagon tartalmazott magyar nyelvű műveket is, a csendőrök széthányták. Az iskolán kívüli, szervezett szakirányú népművelés olyan bevált formái, mint a szövetkezeti iskolák, megszűntek.⁷³ Az egykor oly látogatott ismeretterjesztő előadások iránt az érdeklődés a minimálisra csapant.⁷⁴ A hivatalos magyar népművelési szervek féltékenysége még azt a munkát is sokáig gátolta, amit eddig a Szlovéniai Magyar Kultúr Egylet (SZMKE) végzett.⁷⁵ A „Széchenyi Magyar Kultúr Egylet”-té átkeresztelt egyesület kassai vezetői újszerű feladathoz láttak: 1939 őszén felutaztak Budapestre, hogy a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályán megbeszélést folytassanak „az Ósva völgyében,

⁶⁸ Baross József Nógrád megyei főispán jelentése. Balassagyarmat, 1939. okt. 14. OL ME Nemzetiségi o. 69. cs. C 15375/1940.

⁶⁹ Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 685/1941.

⁷⁰ A kassai m. kir. áll. ipari középiskola és felsőipariskola igazgatójának jelentése. Kassa, 1939. nov. 22. OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15933/1940.

⁷¹ Teleki Pál miniszterelnök beszéde. 1940. dec. 3. KN 1939/VIII. 1186. l.

⁷² Flachbart Ernő feljegyzése. Budapest, 1940. ápr. 8. OL ME Nemzetiségi o. 84. cs. P 16898/1940.

⁷³ Hokky Károly beszéde. 1940. nov. 29. KN 1939/VIII. 1050–1051. l.

⁷⁴ Pusztai János jelentése. Budapest, 1939. márc. 10. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 15623/1939.

⁷⁵ Teleki levele Hómanhoz. Budapest, 1940. máj. 17. OL Teleki Pál iratai. A SZMKE 173 falusi szervezete 10 000 tagot tömörített.

Kassától keletre lakó, évtizedek óta magyartalanodó református szórvány-magyarság visszamagyarosításának, illetve magyarságában való megerősítésének ügyében”.⁷⁶

A szlovák lakosság soraiban a „szlovák–magyar sorsközösség” jegyében kifejtendő népművelő munkát szlovákul tudó „megbízható magyar” pedagógusok feladatává tették, akik előadásainak szavalattal, énekszámokkal stb. való élénkítésére bevonták ebbe tanítványaikat, a szlovák gimnáziumok felső osztályos növendékeit is. Az öntudatosabb szlovák diákok azonban hamar felismerték a népművelő munka tendenciáját, megtagadták az abban való részvételt, s társaikat is hasonló magatartásra „lázították”. A kassai szlovák gimnázium tanári testületének 1940. április 30-án összeült fegyelmi értekezlete a szentistváni állameszme elleni izgatás vádját emelte az iskola VII. osztályos tanulója, Anna Vlček ellen, mert diáktársait arról igyekezett meggyőzni, hogy „a népművelési előadás magyar propaganda, amelyen szlovákok nem vehetnek részt”. A tantestület egyes tagjai azzal érveltek ugyan, hogy „ne csináljunk a szlovákoknak feleslegesen mártírokat”, a többség határozata alapján azonban Vlček Annát Kassa összes középiskoláiból kitiltották, mert „öntudatosan elkövetett vétségéről van szó, amelyet a bűnös nem hajlandó sem megbánni, sem érte bocsánatot kérni”.⁷⁷

A szlovákok közötti iskolán kívüli népművelés keretében különös jelentősége volt a magyar nyelvtanfolyamoknak. Abaúj-Torna vármegye népművelési bizottsága a magyar nyelv elsajátíttatása érdekében 16 magyar nyelvtanfolyamot rendezett.⁷⁸ Ilyen nyelvtanfolyamok minden megyében voltak. A magyar nyelvtanulás lassú üteméből – mint Esztergom megye párkányi járásának Kural nevű községe szlovák lakosságának esetében – arra következtettek, hogy a szlovákságot „a magyar állameszmével szemben teljes közömbösség jellemzi”.⁷⁹ Ezért a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályán beható figyelmet szenteltek egy beadványnak, amely szerint vallásosságán keresztül kellene megnyerni a szlovákokat a magyar állameszmének. A beadvány szerint újra forgalomba kellene hozni azokat a régi szlovák nyelvű templomi énekeskönyveket, amelyekben a Szűz Anyáról mint Magyarország patrónájáról, az országról mint Mária országáról van szó, s amelyek Szent Cyrillt és Metódót együtt emlegetik az árpádházi magyar szent királyokkal, Istvánnal és Lászlóval.⁸⁰

Egy másik javaslat az öntevékeny szociális népgondozó munkán keresztül kívánt a szlovákok között „nemzetnevelést” végezni. Az elképzelés szerint cserkész-tisztekből, valamint az EMSzO, KALOT, KIE és SDG egyesületek e célra kikép-

⁷⁶ A megbeszélésre Teleki miniszterelnök 1939. okt. 6-i hozzájárulása alapján került sor. OL ME Nemzetiségi o. 68. cs. T 19482/1939.

⁷⁷ A kassai szlovák tannyelvű gimnázium tanári testülete 1940. ápr. 30-i fegyelmi értekezletének jegyzőkönyve. Št. A. v Košiciach. Kassai tanker. főig. ált. ir. 13. doboz, 5213/1939-40.

⁷⁸ A megyei népművelési bizottság félévi szakjelentése. Kassa, 1939. máj. 26. Št. A. v Košiciach. Abaúj-Torna megyei alispáni iratok. 2. doboz, 8829/1939.

⁷⁹ A párkányi járás főszolgabírójának jelentése. 1939. okt. 13. OL ME Nemzetiségi o. 53. cs. C 15350/1939.

⁸⁰ OL ME Nemzetiségi o. 77. cs. L 17434/1940.

zett tagjaiból alakult „szociális osztagok”, avagy „nemzetnevelő csoportok” szállnák meg a falvakat, s miután reggel a templomban a néppel együtt éneklük a Himnuszt és a Szózatot, házról házra járva foglalkoznak a lakossággal, a „nemzeti sorsközösség” eszméje jegyében.⁸¹

A magyar művelődéspolitikának ez az elmagyarosító tendenciája az átcsatolt területek szlovákságának egyik legsúlyosabb sérelme volt.

⁸¹ OL ME Társadalompolitikai o. 4. cs. 119–125. fol. EMSzO: Egyházközségi Munkásosztály; KALOT: Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Titkársága; KIE: Keresztyén Ifjúsági Egyesület; SDG: „Soli Deo Gloria” református diákszövetség.

MAGYAR–SZLOVÁK VISZONY ÉS SZLOVÁK NEMZETISÉGI MOZGALOM MAGYARORSZÁGON A BÉCSI DÖNTÉS UTÁN

A magyar–szlovák viszonyt az 1938. november 2-i bécsi döntés teljesen elmérgesítette. Szlovákia legértékesebb mezőgazdasági területeinek elvesztése súlyos gazdasági bajok, ellátási nehézségek árnyát vetítette előre. Hozzájárult még ehhez, hogy a néprajzi elv alapulvétele ellenére jelentős számú szlovák lakosság került magyar uralom alá.¹

Az autonóm szlovák kormány kezdettől fogva azon az állásponton volt, hogy „a bécsi döntést korrigálni kell”.² Erre lett is volna bizonyos lehetőség mindaddig, amíg a határmegállapító vegyes bizottság le nem zárja munkáját. A magyar kormány hajlandónak mutatkozott Komjátnál és Suránynál visszaadni szlováklakta területeket, ha keleten, Kassa környékén kap kárpótlást. A szlovákok számára azonban ez nem volt elfogadható megoldás, hiszen a magyar részről Kassa környékén kívánt „arrondirozás” is szlováklakta községeket juttatott volna magyar uralom alá. Végül az előállt rendkívül feszült légkörben a magyar kormány is tanácsosabbnak vélte, ha változatlanul ragaszkodik a bécsi döntés határvonalához.³

Ebben az időszakban kisebb-nagyobb határincidensek sorozata játszódott le,⁴ az átcsatolt terület szlovák lakossága pedig több helyütt tüntetett a magyar uralom ellen. 1938. december 18-án Komjáton, Felsőszöllösön és Komáromcsehiben, december 25-én pedig Nagysurányban volt tüntetés. A Hlinka-párt által szervezett tüntetéseket mindenütt katonaság és csendőrség verte szét; Csehiben és Surányban a tüntető tömegbe lőttek, ennek a vérengzésnek halálos áldozatai is lettek.⁵ Kisebb

¹ Az 1930-as csehszlovák népszámlálási adatok alapján 265 000, az 1938. decemberi rendkívüli népszámlálás szerint 123 000 volt az átcsatolt terület szlovák lakosságának száma. A trianoni határok közt élő szlovákok száma az 1930-as magyar népszámlálási adatok szerint 104 000 volt.

² A pozsonyi magyar konzulátus jelentése. Pozsony, 1939. jan. 4. OL Küm. Sajtó o. 368. cs. 383/1939.

³ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jan. 10.

⁴ OL ME Nemzetiségi o. 56. cs. K 15399, 15561, 15568, 15577, 15578/1939.

⁵ A csendőrnnyomozó osztályparancsnokság jelentése. Budapest, 1939. jan. 10. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 15344/1939., továbbá OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 16974/1939, és 64. cs. P 15116/1939. Komjáton 1939. márc. 1-én ismételt tüntetésre került sor: amikor – a nemzetközi vasútforgalom megindulásával – Szlovákia felől az első vonat Komját határállomásra érkezett, ezer főnyi szlovák tömeg fogadta „Szlovákok be, magyarok ki!” kiáltószóval. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 15866/1939.

megmozdulásokra került sor Kassán, ahol a magyar irredentizmus „Mindent vissza!” jelszavát átvevő szlovákok tiltakoztak így a magyar uralom ellen; velük szemben a magyar nacionalisták a szlovákul beszélők durva bántalmazásával és megfélemlítésével igyekeztek kidomborítani a város magyar jellegét.⁶

A német birodalmi sajtó ebben az elmérgesedett magyar–szlovák polémiában határozottan a szlovákoknak fogta pártját.⁷ Egyrészt azért, hogy szlovák példákön is illusztrálhassa a magyar kormány nemzetiségi politikájának módszereit, amelyek ellen valójában a magyarországi német kisebbség szervezkedésével szemben támasztott nehézségek miatt volt súlyos kifogása; másrészt, mert ez kiváló lehetőséget nyújtott, hogy támogatásával a szlovákokat még jobban magához láncolja.

A bécsi döntésről nemhiába tanítottak úgy a németországi náci pártiskolákon, hogy az megnyitotta az utat a Duna-medence felé.⁸ A bécsi döntés következményeként kialakult vitában, a sorsdöntőnek tekintett német pártfogás megnyeréséért megindult versengés a német befolyás nagymértékű kiterjedését hozta magával. Ebben a versengésben a Csehszlovákia teljes felszámolásával kapcsolatban 1939. március 14-én német ösztönzésre és nyomásra létrejött „önálló” szlovák állam Magyarországgal szemben meglehetősen előnyre tett szert, amelyet a továbbiakban még növelni igyekezett. Az „önálló” szlovák államnak a német fasizmushoz történt fenntartás nélküli, azonnali lecsatlakozásával ellentétben Magyarországon még mutatkoztak olyan politikai erők, amelyek ezt a folyamatot némileg lassítani voltak képesek.⁹

Az „önálló” szlovák állam vezetői olyan illúziókat igyekeztek kelteni, hogy kis országuk a semleges Svájc-hoz hasonló szerepet tölthet be Németország, Lengyelország és Magyarország között.¹⁰ A náci Németországnak azonban nem Svájcra, hanem vazallus államra volt szüksége, amelyen keresztül felvonulhat következő áldozata, Lengyelország ellen, s amelyen keresztül most már északról is nyomást gyakorolhat Magyarországra. Az „önálló” szlovák állam a keleti és délkeleti irányú német expanzió útjává lett.¹¹

A Szlovákiával kötött ún. „védelmi szerződés” a Vágtól nyugatra fekvő területeket német katonai megszállás, a további területeket pedig német katonai ellenőrzés alá helyezte. A szlovák hadsereg valamennyi parancsnokságához német szaktiszteket osztottak be, a szlovák hírszerző szolgálat is német vezetés alatt állt.¹²

⁶ OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 15623/1939; 55. cs. G 16234/1939; 56. cs. L 15267/1939; OL BM Res. 1939–2–5501.

⁷ Csáky István külügyminiszter számjeltávirata a berlini magyar követséghez. Budapest, 1938. dec. 31. OL Küm. Pol. 179. cs. 21. tétel, 4566/1938.

⁸ A müncheni magyar főkonzulátus jelentése. München, 1939. márc. 23. OL Küm. Pol. 179. cs. 21. tétel, 1501/1939. sz.

⁹ A Szlovákia és Magyarország között e tekintetben fennálló kezdeti viszonylagos különbségekre vonatkozóan lásd ROJÁK i. m. 145–149. I. Egy speciális téren, a „zsidókérdés megoldása” terén megindult versengésre lásd Esterházy: jelentése. Pozsony, 1939. jan. 26. OL Küm. Res. Pol. 72. cs. 461/1939., ill. V. KRÁL: *Pravda o okupaci*. Praha, 1962. 298–299. I.

¹⁰ Petravich pozsonyi magyar konzul jelentése. Pozsony, 1939. márc. 3. OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 15895/1939.

¹¹ B. GRACA: *14 marec 1939*. Bratislava, 1959. 89–90, 112. I.

¹² OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 16345/1939.

A németek azonnal megkezdték Szlovákiában „gazdasági tevékenységüket”: minden élelmet és ruhaneműt összevásároltak és kiszállítottak. Szlovákiában hamarosan általános áruhiány lépett fel. Hatalmas sorok álltak a jóformán üres üzletek előtt. Az árak rohamosan emelkedtek; az új államnak nehézségei voltak a fizetések folyósítása terén; államkölsönt jegyeztettek; a munkanélküli segélyt beszüntették azon a címen, hogy a munkanélküliek németországi munkára szegődhetnek.¹³

Munkás- és tisztviselőelbocsátások voltak.¹⁴ Az elbocsátott magyarok egy része Magyarországra akart jönni, de a magyar kormány ezt nem tartotta kívánatosnak, s 1939 februárjától inkább – éveken keresztül – havi 60 000 pengőt fordított 717, főleg pozsonyi magyar elbocsátott családfő segélyezésére.¹⁵

Az „önálló” szlovák államban fasiszta államszervezet épült ki.¹⁶ Egypártrendszer vezettek be; az államhatalmat a Hlinka-párt gyakorolta, melynek fegyveres alakulata, a Hlinka-gárda megkezdte a haladó elemek üldözését, a békés lakosság zaklatását, a zsidók, csehek és magyarok elleni pogromok rendezését.¹⁷

A szlovák fasiszta bábállamban a német kisebbségnek különleges államjogi helyzetet biztosítottak. A szlovákiai németeket mint népcsoportot, „állam az államban” jelleggel szervezték meg; Szlovákia 1939. július 21-én elfogadott alkotmánytörvénye erre „eszményi” lehetőséget biztosított. Létrehozták „a szlovákiai német népcsoport ügyeinek államtitkárságát”, német hivatalos nyelvvel, élén a népcsoport vezetőjével, Karmasinnal.¹⁸ A szlovákiai németek náci pártjának szlovákiai szervezkedése akadálytalanul folyt: 1939 végére már mintegy 60 000 tagot számlált.¹⁹ A párt fegyveres alakulatot tarthatott fenn (FS = Freiwillige Schutzstaffel); a szlovák hadseregben pedig külön német zászlóalj létesült.²⁰ A „Grenzbote” című pozsonyi német újság Karmasin lapja lett,²¹ a pozsonyi rádióban pedig 1939 július végén önálló német leadás indult meg, a szlovákiai „Deutsche Partei” kizárólagos irányítása alatt.²²

Az „önálló” szlovák állam lényege a külsőségekben is kifejeződésre jutott: az egymás mellett lobogó szlovák és horogkeresztos zászlók, a szlovák kettőskeresztet és a német horogkeresztet egybekapcsoltan ábrázoló emblémák, a Hitler és

¹³ Kozma Miklós naplója. 1939. márc. 28. OL Kozma-iratok. 27. csomó, és OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 16344, 16345, 16552, 16554/1939.

¹⁴ OL ME Nemzetiségi o. 67. cs. T 15606/1939.

¹⁵ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1940. dec. 20. és 1941. jan. 3.

¹⁶ Részletes jellemzését lásd M. VIETOR: *Prispevok k objasneniu fašistickeho characteru tzv. slovenskeho štátu*. Historicky Časopis, 1960. évf. 4. sz. 482–508. l.

¹⁷ OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 16150, 16154, 16207; 65. cs. P 16645/1939 és OL BM Res. 1939–2–5501. Vö. KRAJŇÁK i. m. 62. l.

¹⁸ Petravich konzul jelentése. Pozsony, 1939. jún. 30. OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17777/1939.

¹⁹ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20777/1939.

²⁰ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20448/1939.

²¹ OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 15335/1939.

²² OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 18598/1939. Karmasin és a szlovákiai német népcsoport szerepéről bővebben lásd L. LIPTÁK: *Franz Karmasin opät' na scéne*. Bratislava, 1962. 13–37. l.

Hlinka-plakettek, a szlovák politikusok és államférfiak német fasisztákat utánzó Hlinka-gárdista egyenruhákba bújása, a karlendítéssel való fasiszta köszönésmód hivatalossá válása, mind erre utalt.²³

Szlovákia náci-típusú fasiszta államberendezése, s különösen a szlovákiai német-ség kérdésének olyanfajta államjogi rendezése, amely a német birodalmi befolyásnak teljesen szabad utat engedett,²⁴ rendkívül veszélyes volt Magyarországra nézve, amely nem adott a magyarországi német „népcsoport” vezetőjének, Franz Baschnak államtitkári befolyást, nem engedett a magyarországi németiség számára nemzeti-szocialista pártszervezkedést, még kevésbé fegyveres alakulatokat, s nem engedett az országban horogkeresztes zászlót kitűzni. A német birodalom, amikor Magyarországot a magyarországi német kisebbség követeléseinek véleménye szerint nem kielégítő teljesítése miatt támadta, Szlovákiára hivatkozott; maga Karmasin is szüntelenül támadta Magyarországot, amiért „a magyarságnál a népiség gondolata még most sem győzte le az államiság gondolatát”,²⁵ s mindig arra hivatkozott, hogy „pártjával példát mutat a népcsoportkérdés délkelet-európai rendezésére”.²⁶

A szlovákiai szlovák és német nyelvű sajtó rendkívül durva és gyalázkodó hang-nemben támadta a magyarországi állapotokat, ahol egy „zsidó-mágnás” reakciós uralom konokul ellenáll a haladást, a jövőt jelentő, mindent lebíró náci irányzat-nak. E sajtó hasábjain a magyarság „kulturálatlan ázsiai nemzet”, „tatár-cigány népség”, amelynek „nincs helye a kultúrállamok és nemzetek körében”, mert vona-kodik magáévé tenni a náci elveket, vonakodik államéletét e mintára berendezni. A szlovákiai sajtó szerint, „csak az idő és a körülmények tisztulásának kérdése, hogy Magyarország, mint önálló állam, túlélte dolog gyanánt eltűnjék Európa térképéről”.²⁷

Szlovákia területét a Lengyelország elleni agresszióra készülő német birodalom felvonulási terepül kívánta felhasználni.²⁸ Szlovákiában őt, a Todt-szervezetnek alárendelt német útépítő vállalat dolgozott a Lengyelország megtámadása szem-pontjából fontos utak megépítésén, illetve helyreállításán.²⁹ A szlovák kormánynak vállalnia kellett a Lengyelország elleni támadásra felkészülő 600 000 német katona élelmezését, olyan súlyos feltételek mellett, hogy még akkor is ők kötelesek ezek élelmezéséről gondoskodni, ha Szlovákia területét elhagyva, Lengyelország föld-jére nyomulnak előre.³⁰ De a szlovák kormány ezen felül még arra is vállalkozott,

²³ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17317/1939.

²⁴ Vö. M. VIETOR: *Závislost' a zánik tzv. slovenského štátu*. Právnehistorické studie, 1962. évf. 8. sz. 97–124. l.

²⁵ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1939. dec. 29. OL ME Nemzetiségi o. 83. cs. P 15253/1940.

²⁶ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1940. márc. 25. OL ME Nemzetiségi o. 84. cs. P 16 675/1940.

²⁷ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17987/1939.

²⁸ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 7675/1939.

²⁹ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1939. nov. 6. OL BM Res. 1939–8–6427.

³⁰ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 19013/1939.

hogy a szlovák hadsereg is részt vegyen a németek oldalán Lengyelország megtámadásában. A szlovák kormányt e lépéseiben kettős cél vezette: egyrészt Lengyelországtól akarta visszavenni az 1920-ban majd 1938-ban elvett határvidéket, másrészt a Magyarországhoz átcsatolt terület visszaszerzése érdekében akart a németeknél fegyvertársi érdemeket szerezni.³¹ Német részről kaptak is erre bizonyos felelőtlen ígéreteket.³²

A Lengyelország elleni támadást megelőző nyári hónapokban a szlovák állam Magyarországra felé kifejtett propagandája már teljes erővel hirdette, hogy német segítséggel rövidesen kiharcolja a bécsi döntés revízióját. Különböző határnapokat is megjelölt e visszacsatolásra. Hogy itt a szlovákok felhasználásával tulajdonképpen a németek akartak ily módon is nyomást gyakorolni Magyarországra, kitűnik abból, hogy ezeket a híreszteléseket nemcsak a pozsonyi rádió, hanem a bécsi rádió szlovák nyelvű adásai is terjesztették. Ezzel a propagandával sikerült az átcsatolt területen számottevő nyugtalanságot előidézni mind a szlovák, mind a magyar lakosság körében.³³

Amikor a szlovák kormány 1939. augusztus 9-én Trencsénteplicen vacsorát adott a Szlovákiában tartózkodó német újságírók tiszteletére, Mach belügyminiszter a szlovák–német sorsközösséget emlegetve fejezte ki abbeli reményét, hogy a bécsi döntéssel elszakított szlovákok, német segítséggel, visszatérhetnek majd az önálló Szlovákiához. Ugyanekkor egy másik felelős férfiú, Murgaš ezeket mondotta beszédében: „A szlovák népnek két lehetősége van: vagy a németekkel becsületesen kitart és mellettük küzd a szebb jövőért, vagy ha ez nem sikerül, velük együtt elpusztul.”³⁴

A Lengyelország elleni német támadásban részt vett szlovák haderő nemcsak azokra a területekre nyomult be, amelyekre revíziós igényei voltak, hanem a hadműveletek során átlépte a régi lengyel határt is.³⁵ Mivel a németek a szlovák csapatokat az első sorokban vetették be, módjukban volt vérrel is megpecsételni a szlovák–német fegyverbarátságot.³⁶ Tiso, Mach, Durčansky sorra erről nyilatkoztak a „győzelem” e napjaiban, amiből nem volt kétséges, hogy most a Magyarországhoz átcsatolt terület kérdését szeretnék a németekkel napirendre vétetni.³⁷

³¹ FR. HRUŠOVSKÝ: *Slovenské Dejiny* c. könyvének, amely 1939 novemberében jelent meg s két hónap alatt négy kiadásban fogyott el Szlovákiában, kivonatos magyar fordítása. OL ME Nemzetiségi o. 72. cs. E 16897/1940.

³² OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 18337/1939. Kassa és kb. 30 község visszaadását helyezték kilátásba.

³³ OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 18191/1939. A magyar kormány utasítására az illetékes főispánok július végén kétnyelvű hirdetményekben foglaltak állást e propagandával szemben, és bűnvádi eljárást helyeztek kilátásba azok ellen, akik e híreszteléseket maguk is terjesztik, vagy azoknak hitelt adnak. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei alispáni iratok. 5388/1939. „Hirdetmény nemzetiségi propaganda ellen.”

³⁴ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 18721/1939.

³⁵ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1939. szept. 9. OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 19110/1939.

³⁶ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 19321/1939.

³⁷ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 19119/1939.

Erre, úgy érezték, nőttek esélyeik azáltal is, mivel a magyar kormány elutasította azt a német követelést, hogy a német csapatok Magyarország területét is igénybevehessék csapataik felvonultatására, Lengyelország hátbatámadásához.³⁸

A Magyarországra Szlovákiából ez idő tájt bejuttatott szlovák nyelvű röplapok utaltak arra, hogy Hitler nem garantálta a szlovák–magyar határt, s hogy a magyar uralom alá került szlovákok mögött az az önálló Szlovákia áll, „amely Európa legerősebb hatalmának, Németországnak segítségét biztosította”. Arra is hivatkoztak, hogy „a szlovák hadsereg be tudott vitézül nyomulni mélyen Lengyelországba; három szlovák hadtest nyolc lengyel hadtestet szalasztott meg. A magyar katonaság kisebb és gyengébb, mint a lengyel”. Kifejezték a röplapok azokat a reményeket is, amelyeket a szlovákok a Magyarországon a népcsoportok elvének alkalmazásával folytatott, a „népinémet” követelésekhez igazodó bomlasztómunkához fűztek: „nincsen szó csupán határokról. Forradalmi változások következnek és Magyarország belsőleg szétesik.”³⁹

A szlovák kormány a maga belső frontját is a déli határrevízió jegyében erősítette: „Ma mindenkinek tudnia kell, hogy ha nem harcolunk a német nemzet oldalán, úgy a mi elszakított testvéreink örökre veszve vannak.” Ellenben „harc és véráldozat nélkül kiszabadítjuk a szlovákokat Magyarországból, ha a német szövetséges oldalán mindannyian tisztességesen teljesítjük kötelességünket. Éljen a szlovák–német szövetség, amely a rab szlovákoknak délen is meghozza a szabadságot!”⁴⁰ Hovatovább már nemcsak a rab szlovákok felszabadításáról volt szó, vagy mégcsak nem is az átcsatolt dél-szlovákiai terület egészének visszavételéről, hanem azon túlmenő követelésekről is.⁴¹

Olyan helyzet állt tehát elő, hogy a magyar uralom alá került szlovákok súlyos helyzetének bármily igaz feltárása, bennük a szlovák nemzeti öntudat bármily tiszteletre méltó ébrentartása,⁴² azonnal ámitássá és hazugsággá válik, amikor azoknak a szlovákoknak, akiknek Magyarországon valóban „csak egy jutott, a csendőr ököl és csizma”, abban a Szlovákiában ígérik a szabadságot, amelyben egy Hlinka-gárda garázdálkodik, és amelyet már a német katonacsizma is tipor; s akiknek magyarországi nyomorával szemben a németek által kifosztott,

³⁸ JUHÁSZ GYULA: *A második világháború kirobbanása és Magyarország*. A Magyarország és a második világháború c. kötetben. 229. l.

³⁹ Szlovák nyelvű röplap egykorú hivatalos fordítása: „Kassai gárdisták üzenete Magyarországon élő szlovákoknak, németeknek és ukránoknak.” OL ME Nemzetiségi o. 55. cs. H 19961/1939. Azonos gondolatmenetű, helyenként teljesen azonos mondatokat is tartalmazó, nyilas kiadványnak álcázott magyar nyelvű szlovák röplap „a nyilaskereszt gárdistái” aláírással, többek között ezt tartalmazza: „Lengyelország nagyobb volt és erősebb, nagyobb hadserege volt, mint Magyarországnak, és mégis elbukott.” OL ME Nemzetiségi o. 55. cs. H 19961/1939.

⁴⁰ Szlovák nyelvű röplap egykorú hivatalos fordítása: „Szlovákok, katonák, gárdisták!” OL ME Nemzetiségi o. 55. cs. H 19961/1939.

⁴¹ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 19078, 19286/1939. Maguk a vezető szlovák államférfiak is tettek ilyen nyilatkozatokat. OL Küm. Res. Pol. 75. cs. 65. tétel, 668/1939. sz.

⁴² „Ne feledd el, hogy szlovák anya fia vagy, védd szlovák anyanyelvedet... Ne feledd el gyermekeidet szlovák iskolába járatni...” Szlovák röplap egykorú hivatalos fordítása. OL ME Nemzetiségi o. 55. cs. H 19961/1939.

éhez Szlovákiában ígértek jólétet, azt állítva, hogy ott testvéreik „örülnek az életnek”, mert az ország „fejlődése egyenesen csodás”.⁴³ Az igazság az, hogy a csehszlovák köztársaság felbomlasztásával Szlovákiában elveszett a függetlenség, éppúgy mint az a polgári demokrácia és a viszonylagos jólét is, amely Magyarországtól a csehszlovák köztársaságot olyannyira megkülönböztette, a szlovákoknak csak egy náci-típusú szlovák fasizmus és egy sajátos magyar fasizmus között adódott választás.

A kiutat a szlovák és a magyar kommunisták mutatták: szövetség a kölcsönösen szomszédává vált Szovjetunióval, és a szlovák, cseh, magyar elnyomottak együttes küzdelme a német elnyomás és a fasizmus ellen.⁴⁴

Mint ahogy a Kommunisták Magyarországi Pártja harcolt a magyar kormány Csehszlovákiával szembeni bomlasztó munkája és a dél-szlovákiai területek elszakítása ellen,⁴⁵ s a magyar kommunistáknak emiatt el kellett viselniük, hogy hazáruló bitangoknak nevezzék őket, akként most a Szlovákiai Kommunista Párt nem támogatta a német-csatlós szlovák kormány „mindent visszaját”,⁴⁶ s túrte, hogy ezért a magyarok ügynökének gyalázzák. A nacionalista szlovák kormánnyal szemben a Szlovákiai Kommunista Párt internacionalista állásponton állt, és a fasizmus elleni harcnak alárendelte az átcsatolt terület szlovákságának kérdését. A párt viszonylag erős antifasiszta megmozdulásokat tudott szervezni Nyitra, Zsolna, Trencsén, Pöstyén, Igló, Eperjes városokban és azok környékén, sőt magában Pozsonyban is. A szlovák kormány üldözte a kommunistákat, s később, 1940 augusztusában, valóságos hajtóvadászatot rendezett ellenük.⁴⁷ E „tisztogatást” a háttérből már az új pozsonyi német követ, Killinger báró, „a Gestapo egyik legmegbízhatóbb és legkérelmeztelenebb embere” vezette.⁴⁸

Ami pedig Magyarországnak a bécsi döntés utáni helyzetét illeti: Magyarország szövetkezett a náci német birodalommal, és a szlovák nacionalistákkal Csehszlovákia felbomlasztására.⁴⁹ Hazug ferdítésekkel, túlzásokkal tarthatatlannak jelentette ki a csehszlovákiai magyar kisebbség valóban nem kielégítő helyzetét, s a német birodalomnak a csehszlovákiai szudétanémet kisebbséggel kapcsolatos propagandáját utánozva, azzal egybehangolódva használta fel a nemzetiségi kér-

⁴³ „Szlovák asszonyok és férfiak!” kezdetű szlovák röplap egykorú hivatalos fordítása. OL ME Nemzetiségi o. 55. cs. H 19961/1939. Egy másik, azonos kezdetű röplap úgy panaszolja fel az átcsatolt terület szlovákjainak sorsát, hogy egyenesen Hitlerhez folyamodik: „Panaszt emelünk a világ és nagy Vezérünk, Hitler előtt! Közelg a felszabadulásunk órája! Legyünk készen! Őrségre!” OL ME Nemzetiségi o. 72. cs. G 15061/1940.

⁴⁴ „Milyen Szlovenszkóért harcolnak a kommunisták” c. brosúra. OL ME Nemzetiségi o. 88. cs. B 15102/1941.

⁴⁵ Lásd pl. a Dolgozók Lapja 1938 áprilisi számában a *Csehszlovákia nem Ausztria* és a *Ki ellen fegyverkezik Magyarország* című cikkeket.

⁴⁶ A „Milyen Szlovenszkóért harcolnak a kommunisták” című brosúra egyetlen szót sem ejt a szlovák területi követelésekről.

⁴⁷ A csendőrnnyomozó osztályparancsnokság jelentése. Budapest, 1940. aug. 24. OL ME Nemzetiségi o. 72. cs. G 15150/1940.

⁴⁸ A Revíziós Liga berlini titkárságának jelentése. Berlin, 1940. aug. 4. OL ME Tájékoztatási o. 7. cs. B 64.

⁴⁹ Vö. RÁNKI i. m. Századok, 1959. évf. 1–2. sz. 117–158. l.

dést feszítőerőül.⁵⁰ A magyar kisebbség vonatkozásában elfogadta és alapul vette a náci népcsoportelvet,⁵¹ és ehhez hasonlóan szervezte meg a csehszlovákiai magyar kisebbségnek a „nemzeti kollektívumot” kifejező egységpártját, amellyel a szudétanémet Henlein-párt ismert funkcióját töltötte be.⁵² Szabadcsapatokat toborzott nyilas és más szélsőjobboldali elemekből, s ezekkel zavartkeltő akciókat hajtott végre.⁵³

Mi történt azután, hogy Magyarország a bécsi döntéssel megkapta – a maga részéről keveselt – jutalmát, s azután, hogy a Csehszlovákia teljes felszámolását eredményező második menetben, 1939 tavaszán Kárpát-Ukrajna elfoglalásával kárpótolhatta magát? Azt kellett tapasztalnia, hogy a legfontosabb mezőgazdasági területeitől megfosztott Szlovákia, amelyet a Csehszlovákiát felszámoló német birodalom önálló állammá kreált, most hatalmas német szövetségesének szekundál – a Magyarországra gyakorolt nyomás és a Magyarország elleni bomlasztó munka tekintetében –, feszítőerőül felhasználva a magyarországi német és most már jelentős szlovák és kárpátukrán kisebbség helyzetét.⁵⁴ Alig telt el egy év a magyar szabadcsapatok csehszlovákiai garázdálkodása óta, s 1939 őszén immár a magyar határon szerveznek – szlovák szabadcsapatot, azzal a szándékkal, hogy a szobranci térségben a határon való betörésekkel nyugtalan-ságot keltsen, s a szlovák nacionalizmust „harckészségben tartsa”.⁵⁵

A magyar kormány azt a szerencsétlen megoldást választotta, hogy a német kisebbség náci mintára történő megszervezéséhez egyre több és több engedményt adott, hogy ezáltal a német birodalmat a maga oldalára vonva, a szlovákoktól eltávolítsa, s így a szlovák követeléseket megtagadhassa. Sőt, Szlovákia bekebelezésére sem adta fel reményét, s ennek érdekében kettős játékot űzött: egyrészt a Szlovákia népe körében egyre növekvő németellenes elkeseredettséget próbálta arra felhasználni, hogy egy Magyarország felé való orientálódásnak lehessen alapjává, másrészt a németeket próbálta újra meg újra meggyőzni arról, hogy az önállóságában életképtelen Szlovákia magyar uralom alá vétele a németek számára is hasznosabb volna.

A súlyos gazdasági nehézségekkel küzdő, és a Lengyelország elleni támadásra a németek oldalán készülődő szlovák államban hamarosan feltűntek a magyar propaganda képes falragaszai és röpcédulái. Az egyikben Hitler tankok, ágyúk és más fegyverek, míg vele szemben Horthy búzászsákok és kenyerek közt volt ábrázolva, a következő szlovák nyelvű felírással: „Szlovákok, válasszatok! Az

⁵⁰ Vö. SZVATKÓ i. m. 44, 64, 71, 112, 113. l.

⁵¹ Ezt tükrözik az Egyesült Magyar Párt észrevételei a nemzetiségi statutumról szóló csehszlovák törvényjavaslathoz, 1938 augusztusában. OL Küm. Pol. 60. cs. 2517–7–4/1938.

⁵² A prágai magyar követség jelentése. Prága, 1938. márc. 21. OL Küm. Pol. 60. cs. sz. n. 7–4/1938.

⁵³ Kozma Miklós naplója. 1938. szept.-i, nov.-i bejegyzések. OL Kozma-iratok. 27. cs.

⁵⁴ L. Bazovsky jelentése. Losonc, 1939. márc. 31. OL Küm. Res. Pol. 75. cs. 65. tétel. 389/1939.

⁵⁵ A Kabina ügyvéd által megkezdett szabadcsapat-szervezést a németek leállították. OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 19825 és 19897/1939., A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1939. szept. 16. OL Küm. Pol. 409. cs. 65–7–4709/1939.

kell-e, amelyik fegyvert, vagy amelyik kenyeret ad a kezetekbe?”⁵⁶ Egy másik falragaszon egyik kezében kenyeret, másik kezében sonkát tart Horthy, vele szemben Tiso áll sovány arccal, meggörnyedve, a nyála csöpög, és kezét a kenyérért és sonkáért nyújtja.⁵⁷ 1940 januárjában is terjesztettek Pozsonyban olyan röpcédulákat, „melyeken Horthy kormányzó úr élelmiszerek súlyától görnyed, Hitler soványan követi őt, nadrágszíján két darab hal csüng, őket követi sírva Tiso, mert neki annyija sincs”.⁵⁸

A magyar kormány, miközben Szlovákia népét kenyérrel és sonkával csalogatta, mindent elkövetett, hogy Szlovákiában ne legyen élelmiszer. Szlovákiát valóságos gazdasági blokádnak alá helyezte, a szlovák részről sürgetett gazdasági tárgyalások elől, amíg lehetett, kitért, s amikor német nyomásra ezt többé már nem tehetette, nagyrészt silány sertéseket szállított.⁵⁹ A magyar kormánynak ez a blokádpolitikája már azért sem volt tartható, mert „mi kevésbé mondhatunk le a szlovák fáról és ércekről, mint a szlovákok a magyar sertés kivitelről, amit a németeken keresztül, kerülő úton, úgymint megkaphatnának tőlünk”.⁶⁰

Már abban a pillanatban, amikor a német csapatok Szlovákiának a Vágtól nyugatra eső részét megszállták, felmerült magyar kormánykörökben az a gondolat, hogy a többi terület meg nem szállása nem jelent-e annyit, hogy a német birodalom azt már nem tekinti érdekterének, s így azokra a magyar uralmat előbbutóbb ki lehetne terjeszteni.⁶¹ De látnia kellett, hogy a lengyel ügy megoldásáig igényei felvetésével várnia kell, mert Szlovákia a németek felvonulási területévé lett. A magyar kormány tudta, hogy a németeknek kedvében járva, növekednének szlovákiai aspirációinak esélyei. De félt egy világháborúba való belekeveredéstől, és félt a németeknek túlságosan elkötelezni magát. Lengyelország leveretése után megindult megint a puhatolódzás, hogy szüksége van-e még ezek után is Németországnak Szlovákiára. A németek kérdéssel válaszoltak: „vajon Németországnak mi érdeke fűződik ahhoz, hogy Magyarország kapja meg Szlovákiát?” Erre magyar részről kifejtették, hogy „egy erős Magyarország Németországnak is jó rendőre lehetne a környező népek felett, akiknek lelki világát ezer év tapasztalatai alapján mégiscsak sokkal jobban ismeri, mint a németek”. Majd hozzátették: „A magyar nemzet különben is nagyon hálás azokkal szemben, akik segítenek rajta.”⁶²

⁵⁶ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 16586/1939.

⁵⁷ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 7675/1939.

⁵⁸ OL ME Nemzetiségi o. 74. cs. H 15305/1940.

⁵⁹ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 19014/1939; 84. cs. P 16674/1940. Azt is meg kívánták akadályozni, hogy Magyarországról fürdővendégek utazzanak Szlovákiába. Petravich pozsonyi magyar konzul jelentése. Pozsony, 1939. ápr. 17. „A gazdasági helyzet Szlovákiában.” OL Küm. Gazdaságpolitikai o. 718. cs.

⁶⁰ OL ME Nemzetiségi o. 76. cs. L 16016/1940. Orosz Mihály jelentése szlovákiai kiküldetéséről. Budapest, 1939. máj. 31. OL Küm. Gazdaságpolitikai o. 718. cs.

⁶¹ OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 16156/1939.

⁶² Flachbart Ernő feljegyzése Kurt O. Rablral, a krakkói német kormányzóság közigazgatási főelőadójával Budapesten folytatott beszélgetéséről. Budapest, 1940. ápr. 22. OL ME Nemzetiségi o. 76. cs. L 16531/1940.

Az a körülmény azonban, hogy Németország a lengyel főkormányzóságot a birodalom tartozékának jelentette ki, világossá tette, hogy Németország már csak stratégiai okokból is ragaszkodni fog Szlovákia kézbentartásához, és így a Szlovákiára formált magyar igények csak a háború végén lesznek realizálhatók.⁶³

Magyar részről sohasem mulasztották el a németekkel tudatni, hogy átmenetileg megalkusznak ugyan a helyzettel, de perspektivikusan változatlanul igényt tartanak Szlovákia egész területére, a régi határokra. A német álláspontot ezzel kapcsolatban igen szemléletesen juttatta kifejezésre Esterházy előtt Killinger báró, pozsonyi német követ: „Ja, területi követelések! Miért nem harcoltak velünk 1939-ben a lengyelek ellen, mint ahogy azt a tótok tették? Miért nem engedték át azon a pár kilométeren a csapatainkat? Egyáltalában, miért nincs egy határozott és félreismerhetetlen vonala a magyarországi politikának? A magyarországi politika a versenyben részt vevő összes lovakat megjárta helyre, ahelyett, hogy az egyetlen nyerő Németországra tette volna tétjét... Tiso és Tuka rögtön jól játszottak; miért nem teheték ezt meg maguk?”⁶⁴

A szlovák vezetők ennek megfelelően igen magabiztosan nyilatkoztak a bécsi döntés korrekciójára vonatkozó követeléseik kedvező német fogadtatása felől. Tuka szerint „elintézett tény, hogy követeléseinket honorálni fogják azok, akik Európának új határait meg fogják állapítani. 1938 novemberében a bécsi arbitrázs-nál a magyarok nyeregben voltak, bennünket meg senki sem ismert... Ma már... nyeregben ülünk mi is... Hiába fognak a magyarok történelmi érvekkel előjönni Kassánál; ma nem azt az időt éljük, ahol történelmi érvek meghallgatásra találnak; ma a dinamikus völkisch gondolat az, amely az új határokat meg fogja vonni... A németek annyira megszerettek bennünket, és annyira látják, hogy milyen kiváló nép vagyunk, hogy igényeinket és követeléseinket magukévá tették.”⁶⁵

A náci német birodalom külpolitikája azonban egyáltalán nem befolyásoltatta magát sem történelmi, sem néprajzi igényektől. Ez a hatalom, amely Csehszlovákia szudétánémet területeit a népiségi elv alapján ragadta el, viszont hamarosan történelmi indokok hangoztatásával kebelezte be Cseh- és Morvaországot, a bécsi döntés revideálása vagy korrigálása tekintetében sem kötötte le magát semmiféle elv mellett. A történelmi igényekkel fellépő magyarokat és a völkisch gondolat dinamizmusában bízó szlovákokat egyaránt hitegette, s igényeik kielégítése fel-tételül egyaránt a német birodalom érdekeinek minél messzebbmenő kiszolgálását szabta. Eszerint korholta az egyik s dicsérte a másik felet; éreztetve, hogy a náci német birodalom irányában tett egy-egy gesztus vagy annak elmulasztása döntően eshet latba az „új Európa” elrendezésénél. Addig is azonban, míg a kirobbant világháború végetér, valójában nem kívánt a bécsi döntés eredményén változtatni,

⁶³ A pozsonyi magyar katonai attasé jelentése. Pozsony, 1940. aug. 26. OL ME Nemzetiségi o. 84. cs. P 17143/1940.

⁶⁴ Esterházy jelentése. Pozsony, 1940. aug. 12. OL Küm. Res. Pol. 79. cs. 65. tétel, 206/1940.

⁶⁵ Esterházy jelentése. Pozsony, 1940. aug. 16. OL Küm. Res. Pol. 79. cs. 65. tétel, 575/1940.

hiszen éppen ez tette lehetővé számára, hogy a szlovákokat és magyarokat egymással sakkban tartassa, és a németek kegyeiért versengésre készítse.

Ez a politika eredményesnek bizonyult: Magyarország súlyt fektetett arra, hogy 1940 novemberében elsőnek csatlakozzék a hármass paktumhoz; Szlovákia sem maradhatott le, napokon belül sietve csatlakozott maga is. Később, a Szovjetunió elleni hadbalépésben már Szlovákia szerezte meg a náci német birodalom oldalán a vitathatatlan fegyvertársi elsőbbséget. A Bárdossy-kormány úgy vélte, e helyzetben nem tehet mást, mint hogy sürgősen felvegye a versenyt, s „a magyar katona vitézségével”, minél több katona frontra küldésével, ellensúlyozza a szlovákok sietségét a bolsevizmus elleni küzdelemben.

Teleki Pál kormányzatát azonban még az jellemezte, hogy meglehetősen fenntartásokkal ment bele ebbe a végül is ide vezető versengésbe, mert valóban „nem egyetlen lóra tett”, hanem számolt azzal a lehetőséggel is, hogy az „új Európa” az egy mást érő nagy német sikerek ellenére, végső soron mégsem a német győzelem jegyében fog létrejönni.

A Magyar Revíziós Liga párizsi titkárnak jelentése szerint, „ha a háború végéig semlegesek maradunk, és a tótokra vonzóerőt tudunk gyakorolni, a szövetségesek győzelme esetén jó kilátásaink lennének Szlovéniára”. De azt ajánlja, hogy azért tartsuk jól szemmel a szlovákokat, és idézi Szűllő Géza szavait: „Ne feledjük el addig is, hogy kanászok vagyunk és vigyázzunk a disznókra.”⁶⁶ Problémát okozott viszont az a valószínűség, hogy ha a kirobbant világháború angolszász győzelemmel végződik, Csehszlovákia helyreállítására kerül sor, s akkor a szlovákok „bár a cseh uralom alatt nem ment jól, még mindig inkább ezt az uralmat választják, mivel Magyarországon nincsen demokrácia”.⁶⁷ Erre az eshetőségre számítva tanácsolták a kormánynak a nyugati államokban működő megbízottak, hogy a nemzetiségek kezelését illetően „otthon a tyúkszemrehágás politikáját a valóságban is az az őszinte és becsületes politika váltsa fel, amely bizonyára am. kir. kormány intenciója is, amely azonban, sajnos, gyakran a helyi közegek túlbuzgóságán dől meg, hihetetlen károkat okozva külföldön a magyarságnak”.⁶⁸

Pozitív nemzetiségi politikát és annak szlovákiai propagálását javasolták a magyar kormány szlovákiai tanácsadói is, akik szerint „a rossz gazdasági viszonyokból és az egyre jobban fokozódó németgyűlöletből fakadó, Magyarország felé pislogató hangulat”, ha nem is azonnal, de adódó alkalommal a magyar területi igények érvényesítéséhez felhasználható lesz. Egy ilyenfajta propagandát német részről sem kifogásolhatnak, „hiszen arra lehet hivatkozni, hogy a német óhajnak is megfelelünk, hogyha a magyar–szlovák viszony javítására törekszünk. Azt a látszatot kell kelteni, hogy a német érdekeket Magyarország Szlovákiában nem óhajtja keresztezni.” Azt javasolták, hogy – „mivel az illetékes szervek eddigi

⁶⁶ A Revíziós Liga párizsi titkárságának jelentése. Párizs, 1939. nov. 16. OL ME Tájékoztatási o. 7. cs. B 299.

⁶⁷ Radisics Elemér levele Vörnlé Jánoshoz. Genf, 1940. máj. 1. OL ME Tájékoztatási o. 4. cs. B 47/a/774.

⁶⁸ Kövér Gusztávnak, a genfi „Bureau Central des Minorités” igazgatójának memoranduma a kormánynak. Genf, 1940. máj. 3. OL ME Tájékoztatási o. 2. cs. B 29.

szlovákiai propagandájukkal babérokat nem arattak” – a támadó propaganda helyett tárgyilagos és számadatokkal is alátámasztott propagandával kellene ismerettni a Magyarországon élő szlovákok helyzetét, életét. Szerintük „igen célszerű volna annak felsorolása, hogy hol és hány szlovák nemzetiségű tisztviselő van vezető vagy legalábbis jobb állásban a visszacsatolt területen; ugyancsak felsorolandó lenne valamennyi szlovák iskola és kultúrintézmény. A rádióban megszólaltatandók lennének nevesebb szlovák tisztviselők, papok, tanítók. Ezek feladata lenne Szlovákia lakosságát tájékoztatni a Magyarországon élvezett kulturális és nyelv-szabadságról.”⁶⁹

A magyar kormány nemzetiségi politikája azonban nem volt és a továbbiakban sem lett pozitív: – elnyomó politika volt és maradt. A kormány intenciója sem volt „őszinte és becsületes”: – a kormány intenciói a leplezett elmagyarosítást célozták; az alsóbb hatóságok bűne csak az volt, hogy türelmetlen erőszakosságukkal ezt a célt könnyen felismerhetővé tették. Nehéz lett volna adatokkal bizonyítani mindennek ellenkezőjét.

A magyar kormánynak önmagát kellett volna megtagadnia ahhoz, hogy legalább a csehszlovák polgári demokrácia színvonalán „oldja meg” a nemzetiségi kérdést. Maradt a régi „Nagymagyarország” nemzetiségi politikájának korszerűsített változata, a „szentistváni állameszme”, amely a magyarságnak rendőri szerepet szánt a Duna-medence népei fölött. De a németek nem fogadták el a magyar kormány ajánlkozását e szerep elvállalására. A német birodalomnak messzemenően hasznosabb volt olyan politikát folytatnia, amely a szlovákokot és a magyarokat egymással fenyegette és egymással fékezte. A németek kegyeinek keresése, a németeknek tett engedmények terén egymás túllícitálása: ez volt a német birodalom számára a lényeges; ez a nacionalista torzsalkodás, fenekedés hajtotta végül is mindkét felet karjaiba.

Mindezek előrebocsátása szükségesnek mutatkozott ahhoz, hogy a körülmények sokoldalú ismeretében vehessük vizsgálat alá a magyarországi szlovákok nemzetiségi mozgalmát és az ezzel kapcsolatos magyar kormánypolitikát a bécsi döntést követő években.

A bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt dél-szlovákiai területen életbeléptetett katonai közigazgatás feje, Werth Henrik vezérkari főnök, betiltott minden, e területen eddig szerepet játszott politikai pártot, kivéve az Egyesült Magyar Pártot és Hlinka Szlovák Néppártját (Hlinková Ľudová Strana), amelyek egymással szövetségben harcoltak a csehszlovák köztársaság felbomlásáért.⁷⁰ Ez az akciószövetség felbomlott ugyan már 1938. október 6-a után, az autonóm Szlovákia megvalósulásakor, s a november 2-i bécsi döntés nyomán egyenesen ellenséges-

⁶⁹ „Szlovákiában kifejtendő magyar propaganda.” Pozsony, 1940. márc. 17. OL ME Társadalompolitikai o. 4. cs. 1389. fol.

⁷⁰ Werth Henrik vezérkari főnök rendelete. Budapest, 1938. dec. 13. Št. A. v Nitre. 7181. doboz, Komárom megyei főispáni iratok. 22/1939. Megjegyzendő, hogy a bécsi döntéssel átcsatolt terület kárpát-ukrajnai részén a Bródy-párt (Autonóm Földművelésügyi szövetség) és a Fenczik-párt (Autonóm Orosz Nemzeti Párt) további működése szintén engedélyeztetett – hasonló okokból.

kedéssé változott, amint azt a Hlinka-párt által szervezett és magyar részről vérbefojtott nagysurányi, komáromcsehi szlovák tüntetések mutatták – mégis, túl a német részről gyakorolt ez irányú nyomáson, kölcsönös érdek is diktálta a valami-féle megegyezésre való törekvést: a magyar kormány konszolidálni kívánta az átcsatolt területet, a szlovák kormány pedig az átcsatolt terület szlovákságából meg akarta szervezni azt az erőt, amelyre támaszkodhat egy későbbi, a visszacsatolásra alkalmas lehetőség esetén.

A kisebbségek kölcsönös kezelése kérdésében megindult egyezkedésben központi szerepet játszott az Egyesült Magyar Párt Szlovákiában maradt részlegének jövője. A szlovák kormány ugyanis már kezdettől fogva kifejezésre juttatta, hogy ragaszkodni fog a reciprocitáshoz: akkor ismeri el a szlovákiai Egyesült Magyar Pártot a szlovákiai magyar népcsoport egyetlen törvényes képviselőjének, hogyha a magyar kormány azonos álláspontra helyezkedik a magyarországi szlovák Hlinka-párt tekintetében, s annyiban biztosítja az Egyesült Magyar Párt szlovákiai működési lehetőségeit, amennyiben a magyar kormány biztosítja ugyanazokat Magyarországon a Hlinka-pártnak.

Semmi kétség nem fért tehát hozzá, hogy a területátcsatolás következtében számbelileg ugrásszerűen megnövekedett magyarországi szlovák kisebbségnek ez a – kívülről irányított és pénzelt – pártja épp úgy a nemzetiségi sérelmeket feszítő és bomlasztó erőként felhasználó párt lesz, mint az Egyesült Magyar Párt. De a Szlovákiával szemben további revíziós igényeket is tápláló magyar kormány nem veszélyeztethette azokat a pozícióit, amelyekkel az Egyesült Magyar Párt révén Szlovákiában rendelkezett, ezért ilyen feltételek mellett is késznek mutatkozott a megegyezésre.

A megegyezés legfőbb sürgetője a szlovákiai Egyesült Magyar Párt vezére, Esterházy János volt; a szlovák követelések megtagadásának következményeit ugyanis elsősorban ő és pártja sínylették volna meg. Az átcsatolt területen 1938 végén megtartott népszámlálás alkalmával még ő bízta a szlovákokat, hogy ne vallják magukat magyaroknak,⁷¹ mert egy túlságosan „magyaros” eredmény, amelytől – a módszereket ismerve – tartani lehetett, és a magyarországi szlovák párt engedélyezésének ilyen alapon való megtagadása a szlovákiai Egyesült Magyar Párttal szembeni retorziókat vonná maga után. Hasonló okból történt, hogy nővére, Esterházy Lujza, a pozsonyi Esti Újságban nyilvánosan megbélyegezte a csendőrség nagysurányi vérengzését, amely a szlovákiai Egyesült Magyar Párt helyzetét rendkívül megnehezítette azzal a hatalmas felháborodással, amelyet e vérengzés híre Szlovákiában keltett.⁷²

Az átcsatolt terület szlovákságának politikai szervezkedése 1938 december végén, 1939 január elején indult meg; abban az időszakban, amikor a magyar kormányra a náci német birodalom részéről a legnagyobb nyomás nehezedett a magyarországi

⁷¹ Rakovszky Tibor beszéde. 1938. dec. 14. KN 1935/XXI. 71. l.

⁷² *A surányi tragédia kisebbségi szemzőgből.* Esti Újság, 1939. jan. 11. Lásd még erre vonatkozóan Esterházy Lujza levelét Kozma Miklóshoz. Újlak pri Nitré, 1939. jan. 24. „Mit szólt volna a csehszlovákiai magyar kisebbség, ha 1938 októberi, egymást követő pozsonyi tüntetéseibe belelőttek volna?” OL Kozma-iratok. 27. cs.

németség náci-típusú megszervezésének érdekében. A szlovák szervezkedés élén Obtulovič érsekújvári ügyvéd, Tiso bizalmi embere állott.⁷³ Ő vezette a szlovákok öttagú delegációját 1939 januárjában Imrédy miniszterelnökhöz, s ő hívta össze január 22-én Érsekújvárott az átcsatolt terület szlovákjainak delegációs gyűlését. Ezen mintegy ötvenen vettek részt s elhatározták, hogy február 12-ére Érsekújvárra 10–15 000-fős szlovák kongresszust hirdetnek, s ekkor fogják a Hlinka-párt magyarországi jogutódjának, a Szlovák Néppártnak (Slovenská Ľudová Strana) megalakulását bejelenteni, s a magyar kormányhoz intézendő memorandumát közzétenni. Elhatározták, hogy a párt Érsekújvárott és Kassán kerületi választmányt és titkárságot létesít, hogy az átcsatolt hosszú, keskeny területsáv szlovákságát így jobban kézben tarthassa. Az érsekújvári kerületi választmány elnökévé Žák komjáti plébánost, alelnökévé Kosec bánkeszi plébánost jelölték; a kassai kerületi választmány elnökévé pedig Böhm kassai középiskolai tanárt.⁷⁴ A tervezett érsekújvári kongresszus előkészítése jegyében január 26-án, Léván is tartottak szlovák gyűlést, Fiačan városi tisztviselő vezetésével.⁷⁵

A Szlovák Néppárt szervezői állítólagos német garanciákra is hivatkoztak.⁷⁶ Azt remélték, hogyha követeléseiket a magyarországi német kisebbség követeléseire mérik, a Magyarországra nehezedő német nyomás következtében a siker az ő számukra sem maradhat el. Az amerikai szlovákok lapjai is azt találgatták, „megkapják-e a szlovákok Magyarországon azt, amit kapnak a németek?”⁷⁷ Azonban a magyarországi német kisebbség számára sem engedélyeztek pártot, hanem csak a Volksbundot és egy lapot; s egyelőre még a Volksbundot sem ismerték el a magyarországi németiség kizárólagos képviselőjének. A magyarországi szlovákok már megindult pártszervezését is leállították, s a magyar kormány csupán tervezett hetilapjuk, a Slovenská Jednota (Szlovák Egység) megjelenését engedélyezte.

A február 12-ére tervezett érsekújvári szlovák kongresszus tehát, amely ellen az átcsatolt terület helyi magyar sajtója is élénken tiltakozott,⁷⁸ elmaradt. A párt előkészítő bizottsága írásban követelte „a párt működésének megkezdésére való engedélyt”, mégpedig nemcsak az átcsatolt területre, hanem „az egész magyar királyság területére kiterjesztve”.⁷⁹ Obtulovič pedig az őt ért támadások miatt azzal fenye-

⁷³ Tiso már 1938. nov. 4-én Pozsonyból levelet intézett Miloš Kobr, akkori budapesti csehszlovák követhoz, amelyben tőle Obtulovič tevékenységének támogatását kérte. OL ME Nemzetiségi o. 97. cs. L 16987/1941.

⁷⁴ A II. hadtestparancsnokság jelentése. 1939. jan. 31. OL ME Nemzetiségi o. 97. cs. L 16987/1941, valamint a vidéki rendőrfőkapitányság jelentése. Budapest, 1939. jan. 31. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 15344/1939.

⁷⁵ Rápolti Nagy Tibor szolgabíró jelentése. Léva, 1939. jan. 27. Št. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 182/1939.

⁷⁶ Bizalmi egyén jelentése. Budapest, 1939. jan. 26. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 15344/1939.

⁷⁷ Pechány Adolf „m. kir. tót kormánybiztos” jelentése. Budapest, 1939. febr. 14. OL ME Nemzetiségi o. 56. cs. J 15479/1939.

⁷⁸ Az Érsekújvár és Magyar Vidék c. lap 1939. febr. 5-i számában: *A szlovák kongresszus elé, és Megjegyzések a tervbevett február 12-i érsekújvári szlovák kongresszushoz* c. cikkek.

⁷⁹ Kérvény a Hlinka-féle szlovák néppárt magyarországi megalakítása tárgyában. Érsekújvár, 1939. febr. 8. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 17284/1939.

getőzött, hogy „a tényleges álláspontnak német és szlovák részről történendő szellőztetésére” fog sor kerülni.⁸⁰

Bartha hadügyminiszter „a legdrágóbb rendszabályokat” követelte a szlovák párt szervezői, mint „államellenes elemek” ellen, s Obtulovičot hazaárulás és kémkedés vádjával haditörvényszék elé akarta volna állíttatni.⁸¹ Obtulovič azonban nem volt magyar állampolgár, s végül is ilyen alapon, 1939 áprilisában kiutasították Magyarországról. A kiutasítási végzést később szlovák nyomásra visszavonták, de Obtulovič azóta már Pozsonyban tartózkodott, csak időnként látogatott át Érsekújvárra, illetve Budapestre.⁸² 1939 májusában utasították ki a magyar hatóságok Kosecet, aki július 5-én, a „külföldi szlovákok napján”, már a dévényi vár romjainál szónokolt a magyarországi üldözött szlovákok nevében.⁸³

A magyarországi Szlovák Néppárt működésének akadályozása nem maradt visszahatás nélkül a szlovákiai Egyesült Magyar Pártra. A Hlinka-gárda a Magyar Pártot rendszeresen molesztálta, tagjait sorozatosan inzultálta.⁸⁴ S mivel erre az Egyesült Magyar Párt megszervezte a maga Horthy-gárdáját – Hlinka-gárdisták és Horthy-gárdisták verekedéseitől lettek hangosak Pozsony és más városok utcái.⁸⁵ A szlovák kormány Szlovákia egész területén betiltotta a magyar kultúregyesületeket, amelyek a párt irányítása alatt működtek.⁸⁶ A magyar iskolák is veszélyben forogtak; – Esterházy Karmasin segítségét igénybe véve akadályozta meg azok bezárását.⁸⁷

A szlovákiai viszonyok között az Egyesült Magyar Párt fasizálódása rohamléptekkel haladt előre. Erre utalt már a pozsonyi Új Hírek 1938. november 15-i számának egyik cikke is. „Egy vezér, egy akarat, egy cél! Magyarok, jobbra át!” címmel.⁸⁸ A párton belül szélsőjobboldali frakció is kialakult, a magyarországi nyilasokkal, Hubay Kálmánékkal kapcsolatot tartó Jabloniczky János vezetésével, aki a német birodalommal és a német befolyás alatt álló szlovák kormánnyal való szoros együttműködést hirdette.⁸⁹

Az 1939. július 21-i szlovák alkotmánytörvény a szlovákiai népcsoportok jogállását az államban akként szabályozta, hogy a népcsoport az államhatalomban „bejegyzett politikai pártja” útján vesz részt. Ezt a „bejegyzést”, „elismertetést” szerette

⁸⁰ Obtulovič levele Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkárhoz. Érsekújvár, 1939. febr. 18. OL ME Nemzetiségi o. 97. cs. L 16987/1941.

⁸¹ Barta hadügyminiszter levele Keresztes-Fischer belügyminiszterhez. Budapest, 1939. febr. 23. OL BM Res. 1939–2–5501.

⁸² Petravich pozsonyi magyar konzul jelentése. Pozsony, 1939. máj. 19. OL ME Nemzetiségi o. 97. cs. L 16987/1941. és a II. hadtestparancsnokság jelentése. Komárom, 1940. ápr. 5. OL ME Nemzetiségi o. 97. cs. L 16987/1941.

⁸³ Petravich konzul jelentése. Pozsony, 1939. júl. 10. OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17984/1939.

⁸⁴ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17278/1939.

⁸⁵ OL ME Nemzetiségi o. 64. cs. P 16551/1939. és 65. cs. P 16864/1939.

⁸⁶ Belügyminisztériumi átírat. Budapest, 1939. máj. 25. OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17278/1939.

⁸⁷ Kozma Miklós naplója. 1939. márc. 28. OL Kozma-iratok. 27. cs.

⁸⁸ OL ME Nemzetiségi o. 52. cs. P 17499/1938.

⁸⁹ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 16645/1939.

volna az Egyesült Magyar Párt részére Esterházy elérni, s ezt tagadta meg a szlovák kormány az alkotmánytörvény azon pontja alapján, mely szerint a népcsoportnak az alkotmányban biztosított jogai csak annyiban bírnak hatállyal, amennyiben ilyen jogokat a szlovák kisebbség szintén tényleg élvez ama ország területén, amelyhez az illető népcsoport tartozik.⁹⁰ Így került be tehát a kölcsönösség, a reciprocitás elve a szlovák alkotmányba is.⁹¹

A Teleki-kormány hallani sem akart a magyarországi szlovák pártszervezés kölcsönösségi alapon való engedélyezéséről. Az átcsatolt területen egyelőre semmiféle szlovák pártszervezkedést nem tartott megengedhetőnek; a viszonyok konszolidálódása után sem látta célszerűnek a szlovákságot egyetlen pártba tömöríteni; még kevésbé olyan pártba, amely a szlovák fasizmus magyarországi expoziturája.

A Teleki-kormány tehát más mértékkel kívánt mérni az ország határain belül és azon kívül. Magyarországon nem akart elismerni német és szlovák népcsoportokat, amelyek valamennyi magyarországi németet, illetve szlovákot egy-egy egyedüli német illetve szlovák pártba tömörítenék, s amelyek élén a német birodalmi kormány, illetve a szlovák kormány bizalmi emberei, egy Basch, illetve egy Obtulovič vennének közvetlenül részt a kormányzat munkájában. Ugyanakkor Szlovákiában természetesnek tartotta, hogy minden magyar az Egyesült Magyar Pártba tömörüljön, s hogy a magyar kormány bizalmi embere, Esterházy János, mint a magyar népcsoport vezére, az ottani magyarság egésze elismert képviselőjeként és vezéréként léphessen fel, s hasonló politikai súlya legyen, mint a szlovákiai német népcsoport vezérének, Karmasinnak.

De Teleki állásfoglalásának, hogy nem enged külső befolyást érvényesülni Magyarországon, erkölcsi értékét elsősorban nem az rontotta le, hogy Szlovákia tekintetében maga is a külső befolyásnak ugyanazokkal a náci-típusú módszereivel élt, mint amelyeket Magyarországtól távol akart tartani; hiszen az államhatalom külső befolyások alá helyezését a németek markában levő szlovák kormány maga iktatta alkotmányába, és államélete konstrukcióját saját maga fektette a népcsoporti elvre. Hanem azért, hogy a Teleki-kormány, ha valóban hatékonyan akarja kiküszöbölni a külső befolyás érvényesülését, a maga erejéből meg kellett volna tudni oldania a magyarországi nemzetiségek valóságos, a külső izgatástól függetlenül meglévő, az átcsatolt terület szlováksága tekintetében pedig rendkívül súlyos problémáit.

Az átcsatolt terület szlováksága problémáinak súlyossága elsősorban nem az uralomváltozással kapcsolatos életszínvonal-zuhanással függött össze, mert ez egyrészt nemcsak a szlovákokat, hanem az átcsatolt terület lakosságának egészét érintette, másrészt pedig Csehszlovákia felbomlásával az önálló Szlovákiában is az életszínvonal hamarosan ugyanilyen mélyre esett. Még csak nem is az uralmi rendszer viszonylagos különbözősége játszott itt szerepet, hiszen a szlovákiai Hlinkagárdista terror semmivel sem volt jobb a magyarországi csendőrterrornál; a szlo-

⁹⁰ OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941. „A nemzetiségi csoportok jogállása Szlovákiában, az 1939. július 21-i szlovák alkotmány szerint.”

⁹¹ Petravich konzul jelentése. Pozsony, 1939. júl. 22. OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 18255/1939.

vákiai fasiszta rendszer semmivel sem volt jobb a magyarországi rendszernél. De bármennyire is illuzórius volt a „független” szlovák állam léte, hatása igen nagy volt az átcsatolt terület szlovákságára: az a tudat, hogy a határokon túl az a nemzet gyakorolja a hatalmat, amely fölött a határokon innen más nemzet uralkodik, már magában véve is Szlovákia felé húzta az átcsatolt terület szlovákságát. Ezt a vonzódást meghatározta a magyar kormánynak a szlovákok elnemzetietlenítésére, elmagyarosítására irányuló politikája: az átcsatolt terület szlováksága joggal érezhette úgy, hogy szlováknak lenni csak Szlovákiában lehet.

Magyarországon üldözték azt, aki szlováknak vallotta magát, aki szlovákul beszélt, aki gyermekét szlovák nyelven akarta iskoláztatni.⁹² A hatóságok a szlovákokkal nem szívesen álltak szóba, a tisztviselők többnyire nem is tudtak szlovákul,⁹³ egyik-másik sovíniszta jegyző, főszolgabíró, a szlovákokat a legszívesebben kiirtatta volna.⁹⁴ A szlovákokat igen sokszor állásukból kidobták, földjüket elvették, munkához csak másodsorban juttatták.⁹⁵ A leventefoglalkoztatásokon és a hadseregben a szlovákokat nemzetiségükben és emberségükben mélységesen megalázták.⁹⁶ A csendőrterror is a szlovákokkal még a szokásosnál is vadabb volt.⁹⁷

Ezeket a sérelmeket Magyarországon senki sem ismerte el jogosaknak; ezeknek

⁹² Az 1938 decemberi (rendkívüli, és csak az átcsatolt területre kiterjedő) népszámlálás alkalmával a szlovák falvak nagy részében a jegyző és a csendőrök terrorja 92–96%-os magyar többséget hozott ki; az iskola magyar tannyelvűvé tételét erre a népszámlálásra alapították. J. Bazovsky jelentése a verebélyi járásban tett tanulmányútjáról. Budapest, 1939. júl. 7. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 18987/1939.

⁹³ „Abaúj-Torna vármegyében a vármegyeházán a fogalmazói karban nincsen egyetlenegy ember sem, aki szlovákul tudna, vagy legalábbis értene ... az egyes járások közigazgatásába sincsenek kinevezve szlovákul tudó emberek ... Még a vezető jegyzők túlnyomó része is úgynevezett anyaországbeli ember, akik szlovákul természetesen egyáltalában nem tudnak és képtelenek a néppel értekezni.” J. Bazovsky jelentése Abaúj-Torna vármegyei tanulmányútjáról. Budapest, 1939. aug. 11. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 18987/1939.

⁹⁴ Alsógyőröd község jegyzője „magyar ember ... Nagy szlovákfaló, és ő a vezetője itt a szlovákellenes hecceknek. Nekem például azt mondta, hogy ha tőle függne, ő minden tót leütne, vagy legalábbis a határon áthajigálná őket ... A község bírása is nagy szlovágyűlölő és üldöző. Bírói funkciójában főleg egyes húszévi személyes számláit intézi el a községbeli ellenfeleivel ... A plébános is egy kissé bosszúvágyó lett.” J. Bazovsky jelentése a verebélyi járásban tett tanulmányútjáról. Budapest, 1939. júl. 7. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 18987/1939.

⁹⁵ Borbíró Ferenc kassai főispán jelentése. Kassa, 1939. okt. 12. OL ME Nemzetiségi o. 55. cs. H 19627/1939. Özv. Csalthó Jánosné levele Teleki Pálhoz. Zsitvafődémes, 1939. dec. 15. „Sok szerencsétlen a szlovák vezetőséghez fordul segítségért. Nem ők a hibásak; itt a nép fél a magyar vezetőségtől.” OL ME Nemzetiségi o. 77. cs. L 17 169/1940.

⁹⁶ A magyar leventeoktatók büdös buta tótnak nevezik szlovák leventéiket. Feljegyzés. 1941. márc. 26. OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15510/1941. A magyar honvédséghez bevonultatott szlovákokat lemeházzák, durva bánásmódban részesítik, rosszul élelmezik. Füssy Kálmán beszéde. 1939. nov. 17. KN 1939/III. 183. l. A katonai szolgálatot teljesítő szlovákoknak megtiltották, hogy családjukkal szlovák anyanyelvükön levelezzenek. OL ME Nemzetiségi o. 85. cs. P 19581/1940.

⁹⁷ A Csornokon 1939. ápr. 10-én történt összetűzés alkalmával egy terhes asszonyt halálosan megsebesítettek. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 16977/1939. és 65. cs. P 16561/1939. A csendőrök puskatussal és kardlappal verik a szlovákokat. E panasz tárgyában az a

a sérelmeknek senki nem engedett nyilvánosságot. Egyedül a Slovenská Jednota lehetett e jogos szlovák sérelmek fórumává, attól fogva, hogy a Hitlerhez látogatásra készülő Teleki Pál miniszterelnök, elébe akarván vágni a magyarországi szlovákok ügyében várható német „pártfogásnak”, 1939. április 28-án lapengedélyt adott azok számára, akiktől a Szlovák Néppárt működésének engedélyezését megtagadta.⁹⁸ A Slovenská Jednota tehát már születése pillanatától „pártpótlék” volt: szelleme az volt, amelyben a pártot akarták vezetni; a lap ugyanazt az erkölcsi és anyagi támogatást élvezte kívülről, mint amit a párt kapott volna; az előfizetés-gyűjtés nem sokban különbözött egy tagtoborzástól.⁹⁹ Ilyen körülmények között természetes, hogy a Slovenská Jednota, a magyarországi szlovákság sérelmeinek egyedüli fóruma, a szlovákiai fasizmus szellemében szólított „örségbe” a magyarországi szlovák kisebbség védelmében,¹⁰⁰ s a Volksbund felé kereste a kapcsolatot,¹⁰¹ „a németiséggel szembeni elbánás azonosságát” követelve a szlovákok számára.¹⁰²

Teleki a Slovenská Jednota ellensúlyozására a magyarországi szlovákok részére a magyar kormányzat támogatásával immár 50 éve megjelenő szlovák nyelvű hetilapnak, a Slovenské Novinynek (Szlovák Újság) felemeltette terjedelmét és példányszámát. A lap átalakulása már május elsejével megtörtént, s az első öt számot a kormány ingyen szóratta a szlovákok közé.¹⁰³ A Slovenské Noviny azonban a Slovenská Jednotával szemben versenyképtelennek bizonyult. Ezen az sem segített, hogy végül már magyarokkal fizették elő e lapot a szlovákok számára.¹⁰⁴ A Slovenské Noviny ugyanis szlovák nyelvű volt, de nem volt szlovák lap. Szer-

Honvédelmi Minisztérium álláspontja, hogy a szolgálatban álló csendőr e kényszerítő eszköz alkalmazására jogosult s e tekintetben a szlovákokkal különbség nem tehető; nem lehet a puskatus és kardlap használatát kizárólag magyarokra korlátozni. HM átirat. Budapest, 1940. aug. 21. OL ME Nemzetiségi o. 93. cs. G 15697/1941. Az átcsatolt területen a csendőröket kalapjuk tolldíszé alapján egyszerűen „kakasok” néven illette a lakosság: „a kakasok elfogták, megkötözték és megverték őket és elvitték, senki sem tudja, hová.” OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16199/1941. Komjátón „az ottani tótok a munkáját teljesítő csendőreinkre »Kikiriki! Kikiriki!« kiabálnak”. OL ME Nemzetiségi o. 61. cs. L 20249/1939.

⁹⁸ OL ME Nemzetiségi o. 71. cs. E 15254/1939.

⁹⁹ A csendőrnnyomozó osztályparancsnokság jelentése. Budapest, 1940. dec. 5. OL BM Res. 1940–4–6756.

¹⁰⁰ „Na stráž!” (Örségbe!) – Hlinka-gárdista köszöntés. OL ME Nemzetiségi o. 71. cs. E 15245/1939.

¹⁰¹ Obtulovičnak ezt a törekvését Basch viszont elhárította, mert a vele való szorosabb együttműködés véleménye szerint a Volksbund számára nagyobb tehertételt jelentene, mint amennyi haszonnal járna. OL ME Nemzetiségi o. 71. cs. E 15807/1940.

¹⁰² Kassai rendőrkapitányság politikai helyzetjelentése. Kassa, 1940. okt. 5. OL BM Res. 1940–8–14240. Néhány jellemző sor a Slovenska Jednotából: „Büszkék vagyunk arra, hogy Németország után mi vagyunk az első nép, amely hitvallásában az első helyre írta öntudatosan a nemzetiszocializmust.” (1940. okt. 19.) „A Magyarországon élő szlovák kisebbség kezdettől fogva kifejezésre juttatta, hogy nem semleges, hanem szimpátiája és csodálata a Führert és a nagy Németországot illeti.” (1940. jún. 22.)

¹⁰³ OL ME Nemzetiségi o. 71. cs. E 15245/1939.

¹⁰⁴ Géczy-Hugyecz János javaslatai. Budapest, 1939. júl. 31. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 18388/1939.

kesztésében egykor a „Felvidéken” élt, és így szlovákul is tudó magyarok, illetve elmagyarosodott szlovákok vettek részt. Ezek teljesen elszakadtak és elmaradtak népük nyelvi és kulturális fejlődésétől, s a szlovák öntudat ápolása helyett tulajdonképpen a magyar birodalmiság gondolatának propagálására szegődtek el, avult, fejletlen szlovák nyelvvel, és olyan modorban, amellyel kiskorú népeket volt szokás kezelni.¹⁰⁵ A bécsi döntéssel viszont olyan szlovák tömegek kerültek magyar uralom alá, akik erős nemzeti öntudattal rendelkeztek, akik nyelvüket irodalmi nyelvként művelték, akik nemzeti kultúrájukat a csehszlovák köztársaság két évtizede alatt nagymértékben gazdagították.

A Teleki-kormány adminisztratív eszközökkel is fellépett a Slovenská Jednota ellen. Főszerkesztőjét, Žák komjáti plébánost, egyházi főhatósága útján elhelyeztette, s a lap vezetését Kelemen, komjáti igazgató tanító vette át.¹⁰⁶ A lapot erősen cenzúrázták; hasábjait hatalmas fehér foltok éktelenítették mindaddig, amíg el nem rendelték, hogy a kicenzúrázott helyeket a lap köteles más cikkekkel, hirdetésekkel stb. betölteni. A Slovenská Jednota betiltásának kérdése is állandóan napirenden volt, de ehhez az eszközhöz nem mertek nyúlni, mert ez azonnal retorziókat vont volna maga után Esterházy pozsonyi Új Hírek című lapja ellen.¹⁰⁷

Teleki a közművelődési és egyházi egyesületekben való szervezkedést ajánlotta a szlovákoknak a pártszervezkedés helyett. A Magyarországi Tót Közművelődési Társulat (Uhorskokrajinsky Vzdelávaci Spolok Slovensky) s az olyanféle legényegyletek és munkáskörök, mint a budapesti Tót Katolikus Munkáskör (Slovensky Robotnicky Katolicky Kruh) az átsatolt terület minőségileg más, öntudatos szlováksága számára nem jelentettek vonzóerőt. Nem elégitették ki őket olyan formális változások, hogy a Közművelődési Társulat az átsatolt területi szlovákok „érzékenységére” való tekintettel a „Tót” jelzőt „Szlovákra” cserélte fel elnevezésében, s hogy ügyvezető alelnökévé később, 1940 májusában, egy olyan „díszszlovákot” választott meg az átsatolt területről, mint Kadlec, aki annak idején Esterházy pártjának választási listáján szerepelt.¹⁰⁸

A csehszlovák köztársaságban a szlovák katolikusoknak külön szlovák Actio Catholicájuk volt. Az átsatolt terület szlovák katolikusai most hasonló igénnyel léptek fel, legalábbis külön szlovák tagozat erejéig, a magyar Actio Catholica keretében, amelynek élére Bubnič rozsnyói püspököt kívánták. Mihalovics Zsigmond pápai prelátus, a magyar Actio Catholica igazgatója azonban féltette a szer-

¹⁰⁵ Juraj Podhradsky beadványa a Slovenské Noviny ügyében. Budapest, 1939. jún. 19. OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 17646/1939.

¹⁰⁶ Jaross Vilmos, Nyitra-Pozsony megyei főispán jelentése. Érsekújvár, 1939. szept. 12. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁰⁷ Flachbart Ernő feljegyzése. Budapest, 1940. okt. 11. OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 17 063/1941.

¹⁰⁸ A Társulat beadványa. Budapest, 1939. febr. 1. OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15148/1941. és 54. cs. E 15301/1939. A Társulat a „magyar–szlovák sorsközösség” jegyében Nagysurányban, Verebélyen és Kassán kultúresteket rendezett. OL ME Nemzetiségi o. 77. cs. L 17232/1940. Kadlec volt egyébként az ügyvezető alelnöke a „Felvidéki Volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetségének” is, amely 1939 márciusában alakult meg. 76. cs. L 16536/1940.

vezet egységét, s maga Serédi hercegprímás sem rokonszenvezett „ezzel a különálló országos szervezkedéssel”. Velük szemben Teleki miniszterelnök szerint „helyes volna, ha azokban a községekben, amelyekben szlovákok nagyobb számban laknak, az Actio Catholica szlovák osztályokat vagy alosztályokat szervezne, szlovák nemzetiségű titkárokkal”.¹⁰⁹

Telekinek ez az elgondolása végül is nem az Actio Catholica, hanem a mozgó-könyv KALOT keretében valósult meg: a Szlovák Katolikus Ifjúság Szövetsége, az SKM (Sdruženie Katolickej Mládeže), az átszatolt terület számos szlovák községében helyi szervezetet létesített,¹¹⁰ s a KALOT e szlovák tagozata 1941 óta Pra-meň (Forrás) címmel kulturális folyóiratot is adott ki, havonta kétszeri megjelenéssel. Feladata az lett volna, hogy – kerülve a napi politikát – a „szent-istváni állameszmét” szolgálja, s a hazai szlovákságot a szlovákiai kulturális folyóiratok olvasásától elvonja.¹¹¹

A tagozat működése azonban a kormánynak sok gondot okozott, mert a „jed-notárok” befolyása alá került, s vezetője, Ambruš salgótarjáni katolikus pap, magával Obtulovičcsal is kapcsolatot tartott.¹¹² Teleki Pál miniszterelnök személyesen keresett megfelelő ürügyet Ambruš funkciójából való eltávolítására. Tudomására hozatta a szlovák kormánynak és báró Killingernek, hogy erre a lépésre Ambrušnak a párizsi csehszlovák emigrációval való kapcsolata miatt kényszerült.¹¹³ A létrehozott helyi szervezetek megerősödését viszont az tette lehetetlenné, hogy a katonai hatóságok ebben a szlovák katolikus ifjúsági szervezkedésben a levénte-intézmény magyarosító erőfeszítéseinek megghiúsítását látták, s ezért annak részt-vevőit államellenes ténykedés vádjával zaklatták.¹¹⁴ Ebben a helyzetben a Szlovák Közművelődési Társulat próbált tért nyerni a szlovák falvakban, a tanítók presz-zionálásával: „aki nem akarja támogatni ezt a kormány által ajánlott társulatot, az mehet oda, ahova akar és egyszer majd csak megkapja elbocsájtását.”¹¹⁵ A Társulat azonban a szlovák lakosságnál nem tudta megvetni lábát: ellenben kihívta maga ellen a magyar sovíniszták haragját, akik, mint mondták, nem hitték volna, hogy éppenséggel a magyar kormány fog szlovákosítani, s hogy nekik ennek ellenében kell sikraszállni a magyarország megóvásáért.¹¹⁶

A szlovák kormány teljesen önálló szlovák katolikus szervezetet követelt. Így került sor 1941 elején a magyarországi szlovák katolikusok Szent Adalbert Tár-

¹⁰⁹ OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17973/1939.

¹¹⁰ OL ME Nemzetiségi o. 85. cs. P 19387/1940. és 88. cs. B 15102/1941.

¹¹¹ OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 15679/1941.

¹¹² OL ME Nemzetiségi o. 72. cs. E 17282/1940.

¹¹³ Teleki Pál levele Csáky István külügyminiszterhez. Budapest, 1940. szept. 28. OL Küm. Res. Pol. 79. cs. 34. tétel, 962/1940.

¹¹⁴ A csendőrmozgó osztályparancsnokság jelentése. Budapest, 1940. márc. 27. és a verebélyi járási katonai parancsnokság jelentése. Érsekújvár, 1940. febr. 19. OL BM Res. VII. 1940–8–5001.

¹¹⁵ Vozár Győző jelentése az 1941. jún. 27–30-i falulátogatásáról. Tótmegyer. OL Küm. Békeelőkészítő o. XXIII. 38.

¹¹⁶ A rendőrség politikai rendészeti osztályának helyszíni adatgyűjtése Kassán és vidékén. Budapest, 1940. nov. 7. OL BM Res. VII. 1940–8–5001.

sulatának (Spolok Svätého Vojtecha) engedélyezésére.¹¹⁷ Ezzel sikerült elérni, hogy Tuka szlovák miniszterelnök 1941. február 28-án ismét engedélyezze a szlovákiai magyar kultúregyesület (SzMKE) 1939. április 19-e óta szünetelő működését.¹¹⁸

A szlovák egyesületek kérdésének előtérbetolásával azonban nem sikerült levenni a napirendről a magyarországi szlovák párt kérdését. 1939 őszén a szlovák kormány legalább egy szlovák kisebbségi iroda felállítását sürgette, „amely a Szlovákiában létező magyar párt analógiájának megfelelően képviselhetné a Magyarországon élő szlovák kisebbség érdekeit a magyar kormány, illetőleg magyar hatóságok előtt.¹¹⁹ De a szlovák nemzetiségi mozgalom megélénkülése elsősorban a „felvidéki” választások 1939 decemberében történt elrendelésével és a választási előkészületek 1940 januári kezdetével függött össze.¹²⁰

Az átcsatolt területről a választások megejtéséig a magyar parlamentbe átmenetileg behívott „felvidéki képviselők” mind magyarok voltak: minthogy a területátcsatolás a néprajzi elv alapján történt, a magyar kormány szükségtelennek tartotta, hogy a szlovák lakosságnak is képviselője legyen.¹²¹ Az emiatti elégedetlenség is csak látszatzmegoldást tudott kikényszeríteni: az „anyaországra” korlátozódó 1939 májusi választások lezajlása után pótlólag behívott további két „felvidéki képviselő”, Kadlec és Prokopec, olyan szlovákok voltak, akik korábban is közismerten a magyar politikát szolgálták, és annak idején – mint Kadlec esetében már említettük is – Esterházy pártjának választási listáján szerepeltek.¹²²

Miután a parlament elfogadta azt a törvényjavaslatot, hogy az átcsatolt területek, az „anyaországgal” való közjogi egyesítése teljessé tétele érdekében, 1940. június 30-ig a „Felvidéken” is választásokat kell tartani, a „jednotárok” élénk politikai tevékenységbe kezdtek. Kelemen vezetésével 5–6 tagú deputációjuk kívánt a miniszterelnök előtt megjelenni, hogy a párt országos engedélyezéséről, lapjának, mint országos pártlapnak, Érsekújvár helyett Budapesten való megjelenítéséről, és a pártnak a választásokon való indulásáról tárgyaljanak vele. Teleki „azonban nem nyilvánította abbeli óhaját, hogy a küldöttséget fogadni óhajtja”, hanem 1940. április 15-én úgy határozott, hogy maga fog létrehozni, felülről, két szlovák pártot, egyet a nyugati s egy másikat a keleti szlovákság részére.¹²³

A választási előkészületek időszakában váratlanul ismét felbukkant Obtulovič is, aki most már – miután a szlovák kormány őt láthatólag elejtette – a magyar kor-

¹¹⁷ OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 17063/1941. Az engedélyezésre vonatkozó iratokat lásd OL Küm. Pol. 411. cs. 4229–65–7/1939.

¹¹⁸ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1941. febr. 28. OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 17063/1941.

¹¹⁹ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20557/1939.

¹²⁰ Vö. Magyar Nemzet 1940. jan. 19. 5. l.

¹²¹ A képviselőházba behívott „felvidéki képviselők” jegyzékét lásd FN 1935/IV. 11–13. l.

¹²² Az új parlament ünnepélyes megnyitásakor, 1939. jún. 30-án, Kadlec szólalt fel, mint a szlovákok képviselője. KN 1939/I. 287–292. l.

¹²³ OL ME Nemzetiségi o. 71. cs. E 15807/1940.

mánynak próbálta felajánlani szolgálatait.¹²⁴ Kijelentette, hogy ő „a magyar integritás mellett hajlandó magát lekötni”, s kész résztvenni egy olyan felvilágosító munkában, amely Szlovákiának Magyarországhoz való „visszatérését” segítené elő. Szerinte a szlovákiai németellenes hangulat erősödése egyre realisabbá teszi azt a lehetőséget, hogy Szlovákia a maga egészében a Magyarországhoz való csatlakozás irányába orientálódjék.¹²⁵ A magyar kormány azonban, jóllehet gondolkodóba ejtette, mennyire „meg lenne a jelentősége annak, hogy ha Obtulovič, aki mindig mint a Tiso-rezsim legbizalmasabb embere szerepelt, és akiért a szlovák kormány és követség mindig a lehető legmesszemenőbb módon exponálta magát, most egyszerre nyíltan kiállana, mint a szentistváni magyar állameszme híve, „mégis óvakodott keblére ölelni ezt az „annyira hányatott politikai múltú és erkölcsileg annyira ominózus személyiséget”.”¹²⁶

A miniszterelnökség nemzeti és kisebbségi ügyosztálya mindenekelőtt a nyugati szlovákok pártjának szervezéséhez látott. E párt vezéréül már 1941 februárjában kiszemelte Kalčok Hlinka-párti szenátort, aki szorult helyzetben volt, mert Zsip község határában levő 360 holdas ingatlanát, amelyet a csehszlovák földreform során szerzett, és Felsőbalogon bírt 400 holdas bérletét a felvidéki földbirtokrendezés kormánybiztosa hatálytalanítás, illetve felmondás alá vonta. Most az ügyosztály közbelépésére a végrehajtást felfüggesztették, Kalčok pedig „hálából” mindenre vállalkozott.¹²⁷

Teleki miniszterelnök gróf Révay Istvánt bízta meg, hogy legyen a létesítendő párt „felelőse”: az ő lakásán folytak Kalčokkal és Melišekkel a tárgyalások, mert a miniszterelnökségen való tárgyalás könnyen leleplezhette volna, hol is ringott tulajdonképpen e párt bölcsője; s a párt finanszírozása sem közvetlenül a miniszterelnökségről, hanem Révay Istvánon keresztül történt.¹²⁸

Révay megtárgyalta Kalčokékkal a létesítendő párt programját, és a párt megalakítását bejelentő nyilatkozatot, amelyeket a miniszterelnökség nemzeti ügyosztálya készített el. Ez a program a képviselőházban és a felsőházban a szlovák lakosság számarányának megfelelő képviselőt „követelt”, továbbá szlovák választókerületek felállítását a szlovák többségű területek részeken, és a nemzeti kérdésben hozott törvények és rendeletek betartását és végrehajtását az élet minden vonatkozásában. Kitért a szlovák nyelvhasználat szabadságára, a szlovák iskolákra, a gazdasági helyzet sokoldalú javításának szükségére, az adóterhek enyhítésére.¹²⁹ A miniszterelnökség abban a tudatban vétette fel e „követeléseket” a létesítendő

¹²⁴ Erre a lépésre nem utolsósorban állampolgársági ügye rendezésének és az ügyvédi kamara tagjai közé való bejegyeztetésének elérése érdekében szánta rá magát az Érsekújváron nagy forgalmú ügyvédi irodát fenntartó Obtulovič.

¹²⁵ Birkás Géza feljegyzése. Budapest, 1940. febr. 14. OL Küm. Pol. 412. cs. 905–65–7/1940.

¹²⁶ Ottlik megjegyzései Obtulovičnak Birkás Gézával folytatott beszélgetéséhez. Budapest, 1940. febr. 16. OL Küm. Pol. 412. cs. 905–65–7/1940.

¹²⁷ A Földművelésügyi Minisztérium átírata. Budapest, 1940. febr. 7. OL BM Res. 1940–8–6213 és OL ME Nemzeti o. 81. cs. N 15753/1940.

¹²⁸ OL ME Nemzeti o. 91. cs. E 15534/1941.

¹²⁹ OL ME Nemzeti o. 66. cs. P 20557/1939.

párt programjába, hogy az a követelésben úgysem lesz serény. Megállapodtak a dolog pénzügyi oldalát illetően is: a párt céljaira havonta kiutalandó 1000 pengőből 500-at Kalčok, 200-at Melišek tehet zsebre, a többi a „nem személyi kiadás”.¹³⁰

A tárgyalások 1940. április 25-én és 26-án folytak, s 28-án, vasárnap, a budapesti Park-szállóban, 13 fő jelenlétében már meg is tartották a Magyarországi Szlovák Keresztény Néppárt (Slovenská Krestanská Ľudová Strana) alakuló ülését. Kalčok ismertette a párt programját, amelyhez két, teljesen formális, pár szavas hozzászólás történt, s azután az ülés résztvevői elfogyasztották a pártebédet, amelynek költségeit a miniszterelnökség fedezte.¹³¹

A Kalčok-párt azonban nem tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket. Hiába próbált az átszatolt terület egész sor szlovák helységében helyi szervezetet létrehozni, – a meghirdetett alakuló gyűléseken úgyszólván senki sem jelent meg. Néhány faluban létrejött ugyan helyi pártvezetőség – de tagság nélkül. A „magyarhű” szlovákok a kormánypártba, a MÉP-be (Magyar Élet Pártja) léptek be, a többiek pedig egyelőre semmiféle politikai pártba nem akartak belépni. A „jednotásoktól” egyetlen hívet sem sikerült elhódítani. Kalčok megnyilatkozásainak alapmotívuma ez volt: „A magyar kormány már eddig is többet adott a hazai szlovákságnak, mint amennyire számítottak.”¹³² Ilyen dőreségekkel nem is mehettek sokra.

A Kalčok-párt megalakításával a magyar kormány a szlovák kormányt sem tudta kielégíteni: ez továbbra is kizárólag a „jednotásokat” volt hajlandó elfogadni a magyarországi szlovákság egyedül jogos képviselőjének.¹³³ A magyar kormány erre kijelentette, hogy nem tűrhet beavatkozást belügyeibe. Kalčok pártját spontán pártalakulásnak állította be és jelezte, hogy hasonló „spontán” módon még további szlovák pártalakulásokra is sor kerülhet.¹³⁴

A kormány „felvidéki” választási kilátásai rendkívül kedvezőtlenek voltak. A választások várható eredményeire vonatkozó előzetes becslések kivétel nélkül azt jósolták, hogy a kormánypárt és a beleolvasztott Egyesült Magyar Párt az átszatolt területen uralkodó általános elégedetlenség és elkeseredettség miatt aligha fog többet megszerezni a szavazatok felénél. Biztosra vehető viszont a szélsőjobboldal hatalmas előretörése,¹³⁵ szlovák viszonylatban pedig a „jednotások” elsöprő győzelme a kormány által mesterségesen létrehozott Kalčok-féle párt fölött, amely számára szlovák választókerület esetleges kialakítását is tervezték, a Nagysurány környéki szlovák községekből.¹³⁶ Esterházy jó előre figyelmeztette a magyar kor-

¹³⁰ OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15534/1941.

¹³¹ OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15534/1941.

¹³² A csendőrnnyomozó osztályparancsnokság jelentései. Budapest, 1941. márc. 13. és márc. 29. OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 17063/1941.

¹³³ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1940. máj. 3. OL ME Nemzetiségi o. 72. cs. E 17527/1940.

¹³⁴ Küm. Pol. 411. cs. 3289–65–7/1940. Balia miniszteri tanácsos (miniszterelnökség) átírata Csáky külügyminiszterhez. Budapest, 1940. jún. 6.

¹³⁵ Sombor-Schweinitzer rendőrfőtanácsos jelentése. Budapest, 1940. jan. 29. OL BM Res. 1940–8–5911., továbbá a Fajvédő Szövetség központi kiküldötteinek kassai helyzetjelentése. Budapest, 1940. ápr. 10. OL ME Nemzetiségi o. 78. cs. L 18860/1940.

¹³⁶ Flachbart Ernő feljegyzése. Budapest, 1940. ápr. 10. OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 17063/1941.

mányt: az esetben, ha a kormánypárt nem fog az átcsatolt területen a választások során döntő többséget szerezni, szlovák részről ezt óhatatlanul úgy tekintnék, mint a magyar kormánynak az átcsatolt terület feletti uralomra való képtelenségét, s nem fogják elmulasztani, hogy a németeknél azonnal fellépjenek a bécsi döntés javukra való revideálásának követelésével.¹³⁷

Valójában ezek voltak azok az okok, amelyek miatt Teleki Pál miniszterelnök – bár a Románia elleni mozgósítást hozta fel ürügyül – bizonytalan időre elhalasztotta az átcsatolt területen esedékes választásokat, kijelentve, hogy addig a behívott képviselők megbízatása marad érvényben. Teleki szerint „az időpont... nem lehet nagyon távol, amikor újra abba a helyzetbe kerülhetünk, hogy a választások mindenféle zavaró körülmények nélkül megtarthatók lesznek”.¹³⁸ Azonban nem így történt: választásokra az átcsatolt területen később sem került sor.

A másik, a keleti szlovákok részére alapítandó szlovák pártot a magyar kormány által már 1939 őszén megindított úgynevezett „szlovják-mozgalom”-ra akarta Teleki alapozni. E mozgalom tervezetét Dvorčák készítette el,¹³⁹ aki a magyar kormánnyal való kapcsolataiban a „Szőke Költő” fedőnéven szerepelt. Elgondolása szerint nyelvi és etnikai különbségek kihangsúlyozásával az átcsatolt terület mintegy 70 községének összesen kb. 45–50 000 szlovák lakosát lehetne, mint „szlovjákot” szembefordítani a nyugati szlovákokkal, és az elmagyarosítás útjára vezetni: „A szlovják mozgalom titkos célja, ... hogy átítassa a szlovják népet azzal a tudattal, hogy annyi benne a magyar vér, mint a szláv vér; hogy a magyarnak a legközelebbi, ugyan más nyelven beszélő testvére. Ily módon teremtenők ki az úgynevezett magyaro-szlovják típust, amelynek meggyőződésévé válnék, hogy ha más nyelven beszél is, van annyira magyar, mint a csongrádi magyar. (Az is keveredett szlávokkal.) Elszakíthatatlan kötelékekkel fűznők így a szlovjákot a magyarhoz ... nem fog ellenállni a magyarosításnak, s idővel beolvad a magyar ethnosba.”¹⁴⁰

Dvorčák először „szlovják” nyelvű lap indítását javasolta, amely „szlovják” nyelvű munkával párosulna. Azután a szlovák tanyelvű iskolák „szlovják” tanyelvűvé változtatását a szóban forgó területen. Végül egy „szlovják” kisgazdapárt alakítását tartotta szükségesnek.

Az előkészületekkel kapcsolatban Dvorčák a legnagyobb titoktartásra intett: „Az állam támogatása csak titkos lehetne ... Nem szabad alkalmat adnunk ellen-

¹³⁷ Esterházy János jelentése. Pozsony, 1940. jan. 29. OL Küm. Res. Pol. 79. cs. 65. tétel, 81/1940. sz.

¹³⁸ Teleki Pál miniszterelnök bejelentése. 1940. jún. 19. *KN* 1939/VI. 303–304. l.

¹³⁹ OL BM Res. 1940–8–13419. „A keleti szlovák-szlovják mozgalom megindítása.”

¹⁴⁰ Dvorčák „szlovják” elgondolásának megfelelően foglalkozik „a magyarok és tótok azonos népisége” kérdésével KÁSZONYI FERENC: *Magyar-szlovák vérközösség* (Bp. 1940) c. füzeté: „A tót nem egyéb, mint a magyarnak olyan tájfajtája, amelyik tót nyelven beszél, s egész összességében több összsláv vér van benne, mint a magyarban. Egyéb népi tulajdonságai- ban azonban a tót tájak népe közelebb áll a szomszédos magyar falvak népéhez, mint más tót tájak népéhez, vagy mint a magyarok különböző tájtípusai egymáshoz. A szlovákok a csehek- nek csak nyelvrokonai, de nem nép- és vérrokonai. Ezzel szemben a magyarokkal ugyan nem nyelvrokonok, de nép- és vérrokonok...” (30–31. l.).

feleinknek, hogy lássák azt, hogy az állam indította meg az akciót. Módot adnánk nekik ezzel, hogy a népet tőlünk elidegenítsék. Az elején az államhatalom tartózkodással, sőt némi látszatellenszenwel fogadná a mozgalmat. A lapot, a szlovják nemzeti tanács és nyelv művelő társaság megalakulását csak némi huzavonával engedné meg. Csak többszörös deputációzásra engedné meg a szlovják nyelvű elemi iskolákat... Csak a legszűkebb körű s teljesen megbízható vezetőség tudná azt, hogy az egész mozgalom az állam irányítása alatt áll.”

Dvorčák tervezete nyomatékosan utalt arra, hogy „működésünk kiterjedne a megszállt területek keleti szlovják népére is. Átcsempésznők a nyelvtant, átcsempésznők a lapokat. Szereznénk titkos munkatársakat, megszerveznők a híryanag beszerzését.” Kifejtette, hogy a szlovják-akció révén sikerülne „egy irredenta központot létesítenünk, amely kihatna Szepes, Sáros, Zemplén és Ung vármegye keleti szlovjákjaira, s előkészítené őket a Magyarországhoz történendő visszacsatlakozásra”.

Teleki Pál miniszterelnök azonnal felismerte, hogy „bővebb kifejtést nem igénylő fontos államérdekek fűződnek ahhoz, hogy ez a törekvés előmozdíttassék”. A miniszterelnökség nemzetiségi és kisebbségi ügyosztályán keresztül azonban kikérte Madarász kassai megyéspüspök véleményét. Madarász püspök válasza ez volt: „Szlovják nyelv nincs, csak nyelvjárás. Ellenben van szlovák irodalmi nyelv. Szlovják nyelvet rendeletileg terjeszteni, fejleszteni nem lehet. Ha ezt megkíséreljük, a nemzetiségi ellentéteken kívül nyelvi ellentéteket is szítunk. Iskolát járt művelt szlovák szlovják nyelven nem hajlandó beszélni, mert ez sokkal tökéletlenebb, fejletlenebb, keverék, hogy ne mondjam vegyes nyelv, míg a szlovák fejlett irodalmi. Ám én nem ellenzem a kísérletet.”¹⁴¹

Teleki Pálban azonban a tudóst háttérbe szorította a politikus: „Tudományos szempontból vita tárgyát képezheti, vajon e különbségek alapján lehet-e külön keleti szlovák (szlovják) nyelvről beszélni, vagy pedig csak egy, az irodalmi nyelvtől mindenestre lényegesen eltérő nyelvjárással állunk szemben, – politikai szempontból azonban véleményem szerint hiba volna e különbséggel nem számolni.” Emlékeztette Hóman Bálint kultuszminisztert arra, hogy a világháború előtt jelentek meg Magyarországon egyes szlovják nyelvű kalendáriumok, hírlapi cikkek, és voltak olyan kelet-szlovákiai falvak, ahol a templom szószékéről e népnyelven fordult a pap a hívekhez, s az iskolában a tanító a gyerekekhez. „Véleményem szerint az a törekvés, hogy a keleti szlovák (szlovják) nyelv azt a helyét, amelyet az egyházi életben és az iskolában a világháború előtt elfoglalt, fokozatosan ismét visszaszerezze, komoly megfontolást érdemel. Ezért tisztelettel kérem Nagyméltóságodat – írta Hómannak – méltóztassék a felvetett kérdést tanulmányoztatni, hogy lehetőleg már az 1941–42. tanév megkezdése előtt el lehessen dönteni, vajon a fent körülírt terület szlovják tannyelvű iskoláiban a szlovák irodalmi nyelv helyett a keleti szlovák (szlovják) nyelv tanítása bevezethető-e?”¹⁴²

¹⁴¹ OL ME Nemzetiségi o. 61. cs. L 19629/1939.

¹⁴² Teleki Pál levele Hóman Bálinthoz. Budapest, 1940. jún. 24. OL ME Nemzetiségi o. 73a G 18250/1940.

Dvorčák tervéből Teleki legelőször is a „szlovják” lapot segítette megvalósuláshoz: Dvorčák szerkesztésében Kassán 1939. szeptember 3-án megindult a hetenként kétszer megjelenő Naša Zástava (Zászlónk). A lap hivatott volt a nehezkesebb Slovenské Noviny mellett élénkebb szellemű, harcosabban reagáló polémiát folytatni a Slovenská Jednotával.¹⁴³ Ezt a feladatot Dvorčák oly buzgón igyekezett teljesíteni, hogy a budapesti szlovák követ ismételt tiltakozása miatt Ullein-Reviczky sajtófőnök „kívánatosnak tartaná Szőke Költőt figyelmeztetni, hogy a külpolitikai vonatkozásokat hagyja ki a lapból”.¹⁴⁴ A lap nagy részét Dvorčák maga írta, akinek egyébként specialitása volt a „szlovják” nyelven való verselés, műfordítás, s aki e minőségében a Petőfi Társaságnak is tagja volt.¹⁴⁵

Megindultak a „szlovják” tannyelv bevezetésének előmunkálatai is. A könyvtárakban „Szőke Költő” kutatásokat folytatott esetleges, világháború előtti „szlovják” nyelvű elemi iskolai tankönyvek után. A kultuszminisztériumban összeállították a „szlovják” nyelvterületről származó pedagógusok jegyzékét, hogy ezeket helyezték majd e terület iskoláihoz.¹⁴⁶ Elhatározták, hogy ahol nem tudnak „szlovják” tannyelvű iskolát létesíteni, ott a „szlovják” gyerekeket inkább magyar iskolába járattatják.¹⁴⁷ Egy Madarász püspök elnökletével összeült egyházi értekezlet ugyanakkor 15 szavazattal 10 ellenében elfogadta a szlovják nyelv templomi használatát.¹⁴⁸

Hamarosan sor került a Dvorčák által tervezett szlovják kultúregyesület megalakulására is. A Kassán 1941. január 17-én megalapított Ojčizna (Apai örökség) egyesületet Dvorčák a nyugati szlovák nyelvet irodalmivá emelt Slovenská Matica (Szlovák Anya) ellenlásának szánta, amely szlovják elemi iskolai nyelvtan és magyar–szlovják szótár kiadásával kezdi meg a szlovják nyelvű iskolai oktatás bevezetésének előkészítését.¹⁴⁹

A „szlovják” mozgalom első nagyobb szabású eseménye a regeteruszkai búcsú alkalmával 1940. szeptember 15-én rendezett „szlovják” népünnepély volt. Ezen Dvorčák verseit szavalták, amelyek „az ezeréves »Uher« államról beszéltek, ahol a szlovjások a magyarokkal egységben, megértésben és sorsközösségben éltek”. Elénekeltek a Vargovčik tanító által szerzett szlovják himnuszt. Dvorčák beszédet is mondott, amelyben kifejtette, hogy a „szlovják” egész más népiség, mint a nyu-

¹⁴³ OL ME Nemzetiségi o. 54. cs. E 20985/1939. Az említett lapok példányszámai (1940. okt.) Slovenska Jednota: 1000; Slovenské Noviny: 250; Naša Zastava: 800. Az utóbbi két lap előfizetőinek száma azonban csak 150, ill. 250; a többi példányt ingyen küldik szét meghatározott címekre. OL Küm. Res. Pol. 84. cs. 65. tétel, 36/1941. sz.

¹⁴⁴ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20193/1939.

¹⁴⁵ Teleki levele Hómanhoz. Budapest, 1940. jún. 24. OL ME Nemzetiségi o. 73a. G 18250/1940.

¹⁴⁶ OL ME Nemzetiségi o. 73a. G 18250/1940.

¹⁴⁷ OL ME Nemzetiségi o. 73b. G 19050/1940.

¹⁴⁸ A rendőrség politikai rendészeti osztályának helyszíni adatgyűjtése Kassán és környékén. 1940. nov. 7. OL BM Res. VII. 1940–8–5001.

¹⁴⁹ A Felvidéki Tudományos Társaság 1941. máj. 3-i budapesti, a szlovják kérdésben tartott ankétjának jegyzőkönyve. Dvorčák felszólalása. OL Küm. Pol. 414. cs. 2750–65–7/1940. A szlovják tannyelv tényleges bevezetésére nem került sor.

gati szlovákok, és hangsúlyozta, hogy nem fogadják el a szlovák nyelvet, hanem ragaszkodnak a maguk „szlovják” nyelvéhez. A jelentések szerint a beszéd visszhangtalan maradt, s a közönség az egész ünnepélllyel szemben mindvégig rendkívül tartózkodó volt.¹⁵⁰

A „szlovják” mozgalomra építendő párt előkészítése is megindult. Dvorčak Teleki utasítására 1940 nyarán beutazta az Abaúj, Zemplén, Ung megyei „szlovják” vidéket és a kárpát-ukrajnai területhez tartozó, ugyancsak „szlovjákknak” tekintett szobranci járást.¹⁵¹ Dvorčak tervének megfelelően a létrehozandó szlovják kisgazdapárt Szlovákia keleti részére is átterjeszkednék, azonban az ottani egypárt-rendszer miatt egyelőre csupán gazdakörök formájában építené ki szervezeteit. Megkezdődtek az ez irányú tárgyalások Csáky Mihállyal, a szlovákiai Egyesült Magyar Párt kelet-szlovákiai vezérével, aki a magyar kormánnyal való titkos kapcsolataiban a „Szalma” fedőnevet viselte.¹⁵²

A „szlovják” propaganda felhasználása Szlovákia népe egységének megbontására ekkor már javában folyt. A Naša Zástava példányait a magyar katonai hírszerzők segítettek átcsempészni Szlovákiába,¹⁵³ ahol egy állítólagos „szlovják nemzeti tanács” nevében röpcédulákat is terjesztettek. Ezek az adófizetés és katonáskodás megtagadására szólították fel a keleti szlovákokat, arra is ösztönözve őket, hogy korbáccsal a kezükben verjék ki a „szlovják” föld terményeire éhes nyugati szlovák „piócákat”.¹⁵⁴ Ezt a bomlasztó propagandát igyekezett alá támasztani a Kassa melletti Enyickére áttelepített nyíregyházi rádióadó is, amely Kelet-Szlovákia nagyrészét besugározhatta.¹⁵⁵

A Szlovákia felé irányított „szlovják” propaganda határfoka azonban rendkívül alacsony volt.¹⁵⁶ Mindenki tudott ugyanis e propaganda magyarországi eredetéről, s arról, hogy fő mozgatója, Dvorčak, régi magyar ügynök.¹⁵⁷ A kísérletek, hogy magában Szlovákiában, Eperjesen hozzanak létre egy szlovják propaganda-gócot, nem jártak sok sikerrel.¹⁵⁸

A magyar szolgálatba szegődött szlovák politikusok egy része sem értett egyet a szlovákság megosztására irányuló „szlovják” politikával. L. Bazovsky például inkább maga ajánlkozott arra, hogy a jelenlegi „független” szlovákság egészének fogja „szlovák nemzeti alapon megmagyarázni a magyarokkal való egyesülés

¹⁵⁰ OL ME Nemzetiségi o. 72. cs. E 18521/1940.

¹⁵¹ OL ME Nemzetiségi o. 72. cs. E 18521/1940.

¹⁵² OL ME Nemzetiségi o. 87. cs. T 16823/1940.

¹⁵³ Szilágyi Gyula feljegyzése „A Naša Zastava szlovenszkói terjesztése” tárgyában. Kassa, 1941. ápr. 4. OL ME Nemzetiségi o. 80. cs. L 21545/1940.

¹⁵⁴ OL Küm. Pol. 409. cs. 14520–65–7/1939.

¹⁵⁵ Kuzmics Gábor postavezérigazgató levele Teleki Pál miniszterelnökhöz. Budapest, 1940. ápr. 23. OL ME Nemzetiségi o. 77. cs. L 17322/1940.

¹⁵⁶ Fleischmann Gyula tanügyi főtanácsos jelentése: „Szlovákiai helyzetkép 1941 július havában.” OL Kozma-iratok. 36. cs. 1912.

¹⁵⁷ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1941. ápr. 18. OL Küm. Pol. 414. cs. 2750–65–7/1941.

¹⁵⁸ OL ME Nemzetiségi o. 66. cs. P 20542/1939.

szükségszerűségét”. A magyar kormány, jóllehet lekötötte magát a „szlovják” politika mellett, ettől a próbálkozástól sem vonta meg támogatását: különnyomatokban terjesztette Szlovákiában Bazovskynak a Slovenské Novinyben megjelent cikkét, amely megbeszélést iniciál eziránt a szlovákiai és magyarországi szlovákok megbízottai között.¹⁵⁹

Alig jutottak azonban valamelyest is előre a keleti szlovák párt előkészítésében, amikor a nyugati szlovák párt teljes csődje máris nyilvánvalóvá vált. A kormánynak esze ágában sem volt beváltani azokat a „követeléseket”, amelyeket a párt programjába felvétellett, s még azt az egy-két szlovák személyi sérelmet sem orvosolta, ami Kalčokék presztízse szempontjából lényeges lett volna. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy a Magyarországi Szlovák Keresztény Néppárt csak azért van, hogy létezésére hivatkozni lehessen. Kalčok és Melišek elkedvetlenedtek; anyagi számításait sem találták meg; a kormány pedig, amely eddig elnézte, hogy „számos állítólagos kifizetés nincs igazolva”, kezdett arra az álláspontra jutni, hogy a párt rendkívül csekély sikerei nem állnak arányban az élvezett támogatással.¹⁶⁰ Kalčok megpróbált puhatalódnizni egy „átállás” lehetőségei felől. Már 1940 szeptemberében titokban felkereste Szlovákiában Mach belügyminisztert, jelezve, hogy nem igen lesz maradása Magyarországon.¹⁶¹ Amikor 1941 tavaszán újból átrándult Szlovákiába, a szlovák hatóságok letartóztatták és két hétre lecsukták. Ezek után kérdésessé vált, lehet-e még egyáltalán Kalčokot pártvezérként szerepeltetni.¹⁶²

A „jednotárok” meggyengítését a kormány a Kalčok-párttal nem tudta tehát elérni. De a Slovenská Jednota táborát a magyar Nyilaskeresztes Párt is megpróbálta megkönyékezni – a maga, a kormányétól különböző céljai érdekében. Michal Harminc szlovák emigráns, aki 1939 márciusától 1939 novemberéig a Slovenské Noviny munkatársa volt, nyilas szolgálatba állt, és rendszeresen készített fordításokat a Slovenská Jednotából a Nyilaskeresztes Párt informálására. A nyilaskeresztesek ugyanis arra spekuláltak, hogy a „jednotásokat”, akiket a kormány nem enged önálló pártalakításhoz, maguk mellé állíthatnák. Azt képzelték, hogy a Nyilaskeresztes Párt nemzetiségi programja elfogadható lesz számukra. Ezért Harminc által szlovákra fordították a hírhedt Hubay–Vágó-féle törvényjavaslatot, és Vágó Pálnak azt a tanulmányát, amely ezt a nyilas törvényjavaslatot párhuzamba állította a Teleki-féle kárpát-ukrajnai autonómiajavaslattal. Maga Harminc, aki 1940. szeptember 26-án formálisan is belépett a Nyilaskeresztes Pártba, a legfőbb sürgetője volt a magyarországi szlovákok beszerzésének. Többször tárgyalt erről Vágóval, majd Kerekes és Sággy „testvérekkel”, akik az Andrássy út 60-ban, a nyilas székházban, a nemzeti kisebbségek kérdésével foglalkoz-

¹⁵⁹ OL ME Nemzetiségi o. 71. cs. E 15097/1940.

¹⁶⁰ Melišek 1941. jan. 24-i; Kalčok 1941. ápr. 30-i és júl. 21-i beadványai. OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 17063/1941.

¹⁶¹ Esterházy János feljegyzése. Pozsony, 1940. szept. 27. OL Küm. Pol. 411. cs. 5415–65–7/1940.

¹⁶² OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15534/1941.

tak. 1940. október 7-én Szálasihoz intézett levelében is sürgette egy szlovák osztály felállítását a Nyilaskeresztes Párton belül.¹⁶³

A nyilaspárt vezére, Szálas Ferenc, a börtönből való szabadulása után hamarosan szülővárosába, Kassára látogatott, s tárgyalásokat próbált kezdeményezni az ottani „jednotárokkal”. Ezek azonban elzárkóztak, és a következő nyilatkozatot tették: „A Nyilaskeresztes Párt népközösségi munkaterve nem alkalmas semmiféle kooperációra. Ez a munkaterv nem jelent egyebet, mint a szentistváni Magyarország ideológiáját, mellyel szemben harcolt mindig a szlovákság. Semmiféle tárgyalásba nem bocsátkozunk, mert Szálas Ferenc birtokában annak a hatalomnak és közjogi állásnak, melyek bármilyen tárgyalás megállapodásait komoly valósággá tehetnék. A szlovákok egyébként egy külön, a magyar nyilaskeresztes mozgalomtól és párttól független, önálló nemzetiszocialista párt keretén belül, saját népcsoporti vezetőik irányítása mellett kívánnak szervezkedni, miként az a szlovákiai magyar népcsoport részére is éppen a közelmúltban tétetett lehetővé. Szálas Ferenc és a magyar nyilaskeresztes párt arra semminemű garanciát nem jelent, s emiatt a szlovák mozgalomban résztvevők számára tilos bárminemű további együttműködés vagy tárgyalás a magyar nyilaskeresztes párttal.”¹⁶⁴ A Slovenská Jednotában megjelent felhíváson kívül, amely tiltja a szlovákok „idegen” pártba való belépését, a „jednotárok” megbízottjai is bejárták a Kassa környéki és zempléni szlovák falvakat, agitálva a nyilaskeresztes és a „szlovják” propaganda ellen.¹⁶⁵

A „jednotárok” vezetésében egyre inkább a kassai választmány elnöke, Böhm játszott vezető szerepet. A szlovák kormány is láthatólag neki szánta a magyarországi szlovák „népcsoport” élén azt a szerepet, amelyet kezdetben Obtulovičsal akart volna betölteni. Egy Böhm-féle szlovák pártalakulás jóváhagyása reményében a szlovák kormány 1940 novemberében gesztust tett a szlovákiai magyarság, s ezen keresztül a magyar kormány felé: a szlovák minisztertanács elvi döntést hozott a Szlovákiai Magyar Párt regisztrálásáról, s annak végrehajtását Mach belügyminiszterre bízta. Esterházy „szívbőlfakadó őszinte köszönetének” adott kifejezést ezért – a pozsonyi Új Hírek november 19-i, „Az új korszak küszöbén” című vezércikkében – a szlovák kormánynak, amely „a kialakulóban levő új Európa szellemének megfelelően cselekedett”.¹⁶⁶ Teleki Pál magyar miniszterelnök azonban óvakodott a népcsoporti berendezkedés szellemét az országba beereszteni; továbbra is ellenállt az ilyen irányú követeléseknek. Mach szlovák belügyminiszter viszont világosan tudtára adta a nála kilincselő Esterházynak, hogy a szlovákiai magyar párt sorsa függvénye a magyarországi szlovákok politikai szervezkedése engedélyezésének s mindaddig, míg ez nem történik meg – az elvi döntés ellenére – a magyar

¹⁶³ A budapesti rendőrfőkapitányság politikai osztályának jelentése. Budapest, 1940. nov. 9. OL BM Res. 1940–6–sz. n. Harminc kapcsolatban állott Kemenszky Kálmán kassai nyilas főkerületvezetővel is.

¹⁶⁴ A kassai rendőrkapitányság politikai helyzetjelentése. OL BM Res. 1940–8–5002. (Csonka; a keltezése is hiányzik.)

¹⁶⁵ OL ME Nemzetiségi o. 89. cs. C 15186/1941.

¹⁶⁶ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1940. nov. 19. OL Küm. Pol. 413. cs. 276–65–5/1940.

párt regisztrálása is függőben marad. Esterházy végül is Csáky István magyar külügyminiszter segítségét kérte: törje meg Teleki ellenállását, és provokáljon ki a magyar kormányban megfelelő döntést, mert jobb az engedélyt önként megadni, mint később annak megadására rákényszerülni.¹⁶⁷ Teleki miniszterelnök azonban továbbra is hajthatatlan maradt; 1941 februárjában sem volt hajlandó fogadni a magyarországi szlovákok most már Böhm vezetése alatt álló küldöttségét. Tuka szlovák miniszterelnök ekkor újból figyelmeztette Esterházy Jánost a szlovákiai magyar párt vezérét: „Az ilyen eljárásnak maguk ihatják meg a levét.”¹⁶⁸

Böhm és 19 társa 1941. március 1-én memorandumban fordult Telekihez. A memorandumban előadták, hogy „a kormánykörök által ténylegesen megtúrt, de jogilag nem rendszeresített magyarországi Szlovák Néppárt működését egyes hivatalos szervek... lehetlenné teszik. A szlovák népcsoportnak politikai képvisellete ilyenformán nem nyert megoldást, mert az alulról, tehát a népből kiindult mozgalmat eddig a felelős körök vagy nem méltatták eléggé, vagy pedig egyenesen felforgató irányzatnak tekintették azt.” Sürgetik tehát a kihallgatást Telekinél, hogy „a szlovák népcsoport alkotmányos jogait kiépíthessük”.¹⁶⁹

Teleki a „jednotárok” ismételt kérésére, és a maga pártját féltő Esterházy folytonos sürgetéseire sem volt hajlandó a népcsoporti elv alapján felépítendő szlovák pártról tárgyalni.¹⁷⁰ Ehelyett a szlovák kérdésekben bizalmi emberét, gróf Révay Istvánt, Pataky Tibor államtitkár, a miniszterelnökség nemzetiségi és kisebbségi ügyosztálya vezetőjének kíséretében 1941. március 26-án Érsekújvárra küldte, hogy nézzenek körül az ott megjelenő Slovenská Jednota háza táján; mérjék fel a „jednotárok” és a Kalčok-párt tényleges erőviszonyait, és tájékozódjanak afelől, hogy nem lehetne-e Kalčok helyett valaki másra építeni egy új, Jednota-ellenes, nyugati szlovák pártot. A vizsgálódás eredménye az volt, hogy a „jednotárok” tagadhatatlan sikereivel szemben a Kalčok-párt teljesen tehetetlen. Viszont „Ernst Károly, Mellek községi esperes-plébános vállalná egy komoly, klerikális színezetű középpárt vezetését, ha helyet kapna a parlamentben és garanciát nyerne arra nézve, hogy a programjába felveendő minimális követelések megvalósulhatnak”.¹⁷¹

A Teleki-kormányban a magyarországi szlovák „népcsoportot” képviselni akaró „jednotárokkal” szemben elfoglalt változatlanul elutasító álláspontja a szlovák kormányt rendkívül bősztette. Tuka miniszterelnök hívatta Esterházyt: „Meggondom magának nyíltan, hogy ha legrövidebb időn belül nem fogják a magyarországi szlovákok politikai pártalakulását lehetővé tenni, akkor a szlovákiai.

¹⁶⁷ Esterházy levele Csákyhoz. Pozsony, 1940. dec. 12. OL Küm. Res. Pol. 84. cs. 65. tétel, 5/1941.

¹⁶⁸ A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1941. febr. 28. OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 17063/1941.

¹⁶⁹ OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15510/1941.

¹⁷⁰ „Esterházy Budapesten valósággal erőszakoskodott” – írta egyik ez ellen tiltakozó beadványában L. Bazovsky. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941. Esterházy ezen politikája ellen tiltakozott Dvorčák is. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁷¹ Feljegyzés. 1941. márc. 26. OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15510/1941.

magyar pártnak először a helyi szervezeteit, majd a kerületi szervezeteket, a legvégén pedig a pártközpontot fogom feloszlatni. Nem is fog ez olyan nagyon soká váratni, mert ha nem fognak észbekapni Budapesten, akkor maga arra fog ébredni, hogy munkanélkülivé fog válni.”¹⁷²

De Teleki halála után a Bárdossy-kormány is azzal kísérletezett, hogy a szlovák kormánytól támogatott „jednotárokkal” szemben maga hozzon létre a szlovákok részére egy életképes pártot. Ennek lepezésére, hogy megint a kormánytól indul ki a kezdeményezés, ezúttal Thuróczy Károly Nyitra–Pozsony megyei főispánnak adott a kormány megbízást arra, hogy Ernst és más, „a politikától eddig félrevonult és államhűség szempontjából megbízhatónak látszó tekintélyesebb szlovák személyiségek” felhasználásával előkészítse az új pártot.¹⁷³

1941 júliusában azonban olyan fejlemények következtek be, amelyek a tervek módosítását tették szükségessé. Amikor ugyanis július 10-én Esterházy, a szlovákiai magyar „népcsoport” vezére, emlékiratot nyújtott át Tuka szlovák miniszterelnöknek a szlovákiai magyarság sérelmeiről, július 15-én Bárdossy miniszterelnök egy tartalmilag és stílusban, hangnemben, sőt külalakilag is teljesen azonos memorandumot kapott a magyarországi szlovákok sérelmeiről, amelyet Böhm, elbocsátott kassai tanár, mint „a magyarországi szlovák népcsoport vezetője” írt alá. A szlovákiai szlovák és német lapok Böhm memorandumának nagy nyilvánosságot adtak, és Böhmről szintén mint a magyarországi szlovák népcsoport vezetőjéről beszéltek.¹⁷⁴

Böhm memorandumára, mint a szlovák kormány taktikai lépésére a magyar kormány nem kívánt reflektálni. A kassai főispánt megbízták azzal, hogy Böhmöt kérdezze meg, mi jogon beszél a magyarországi szlovákok nevében. Ugyanakkor Thuróczy azt az utasítást kapta, hogy új párt alakítása helyett éket kell verni a „jednotárok” nyugati és keleti kerületi választmánya közé, s Böhmet elszigetelve, a Slovenská Jednota főszerkesztőjével, Kelemennel közölni kell, hogy „a párt megalakítása elé a kormány nemcsak hogy akadályt nem gördít, hanem a pártot védelmében is kívánja részesíteni”.¹⁷⁵ A „jednotároknak” ebbe a leszakított nyugati szárnyába, amely a lappal is rendelkezett, beolvasztották volna a Kalčok-féle pártot, majd Kelemen félretéve, aki ellen a csendőrnnyomozók már gyűjtötték az anyagot,¹⁷⁶ Hudec nagysurányi gimnáziumi igazgatót akarták pártvezérré tenni. A párt székhelyéül Nagysurányt szemelték ki.¹⁷⁷

E terv azonban kitudódhatott, mert 1941. augusztus 21-én Böhm teljesen váratlanul, „puccsszerűen” bejelentette a Szlovák Nemzeti Egység Pártja (Strana Slo-

¹⁷² A pozsonyi magyar követség jelentése. Pozsony, 1941. ápr. 3. OL Küm. Pol. 413. cs. 3–65–4/1941.

¹⁷³ Feljegyzés Bárdossy miniszterelnök részére a magyarországi szlovák politikai mozgalmakról. Budapest, 1941. szept. 27. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁷⁴ Feljegyzés. 1941. júl. 31. OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15510/1941.

¹⁷⁵ Feljegyzés. 1941. aug. 13. OL ME Nemzetiségi o. 91. cs. E 15510/1941.

¹⁷⁶ OL ME Nemzetiségi o. 97. cs. L 16365/1941.

¹⁷⁷ Thuróczy Károly Nyitra–Pozsony megyei főispán levele Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkárhoz. Érsekújvár, 1941. aug. 15. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

venskej Narodnej Jednoty) megalakítását. A párt hivatalos lapja a Slovenská Jednota. A párt elnöke Böhm, főtitkára Kelemen. A párt központi hivatalának székhelye Budapest. Az érsekújvári és kassai kerületi titkárságok mellett a párt titkárságokat szervez más szlováklakta területen is.¹⁷⁸

Böhm pártalakításával kapcsolatban a miniszterelnökség Körmeny Ékes Sándor által megfogalmazott állásfoglalása a következő volt: „A szlovák távirati iroda ezzel kapcsolatban kiadott jelentéséből, valamint a pártalakulásról a Slovenská Jednota című lapban közzétenni kívánt – de megcenzúrázott – közleményből azt kell észlelnem, hogy a szóban forgó pártalakítás, amely mögött kétségtelenül pozsonyi tényezők állanak, azzal a célzattal történt, hogy a párt a magyarországi szlovák kisebbség egyetlen politikai érdekvédelmi szerveként lépjen fel, és elnöke a nemzetiszocialista pártok által követett vezéri elv alapján kívánja a pártot vezetni... Tekintettel... arra, hogy hazánkban a szlovák kisebbség már ez idő szerint is különböző politikai pártokban helyezkedett el és a jövőben előreláthatólag több új szlovák párt is meg fog alakulni, a magam részéről legmerevebben elzárkózom az elől, hogy a szóban forgó pártot, illetve vezetőségét a magyarországi szlovák kisebbség egészének hivatott képviselőjéül tekintsem, és nem tartom megengedhetőnek azt, hogy a szóban forgó párt akár nyomtatványaiban, akár agitációjában a szlovák népcsoportot emlegesse, és magát annak szószólójává tölje fel.”¹⁷⁹

A Böhm-párt létrejötte a szlovák kormány reciprocitásra törekvő politikája jegyében történt. Várható volt, hogy Böhmék „pontosan lemásolják a Felvidéki Magyar Párt minden cselekedetét; vagyis – mutatis mutandis – szó szerint azonos beadványokat, felhívásokat, jelmondatokat, újságcikkeket, memorandumokat írjanak és ugyanazt cselekedjék, mint amit odaát Esterházy tett vagy tesz”.¹⁸⁰ Mint ahogy az már a július 15-i Böhm-memorandum esetében is történt.

A magyar kormány nem adta fel a próbálkozást, hogy a most már egységes párttá szerveződött „jednotárok” soraiban szakadást idézzen elő. A miniszterelnökség munkatársai, Balla Pál, Körmeny Ékes Sándor, Thuróczy főispánnal együtt tovább folytatták tárgyalásaikat Ernsttel, Žákkal, Hudeccel, akiket mint Böhm és Kelemen által a pártvezetésből mellőzötteket igyekeztek egy pártszakadás érdekében megnyerni.¹⁸¹ Azzal kecsegtették őket, hogy megkapnák lapul a Slovenské Novinyt, amelyet Slovenské Ludové Noviny (Szlovák Népújság) néven szerveznének újjá.¹⁸² A Kalčok-párttal való fúzió, amitől Ernsték nagyon idegen-

¹⁷⁸ Böhm bejelentése a pártalakításról. Budapest, 1941. aug. 21. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁷⁹ Átirat a belügyminiszterhez. Körmeny Ékes Sándor fogalmazványa. Budapest, 1941. szept. 29. Utasítás a cenzúranak: „Mindenütt törlendő a »szlovák népcsoport« kifejezés, és a »szlovákok« kifejezéssel helyettesítendő. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁸⁰ Feljegyzés. Budapest, 1941. szept. 15. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁸¹ Thuránszky főispán levele Körmeny Ékes Sándorhoz. Érsekújvár, 1941. szept. 7. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁸² Feljegyzés. Budapest, 1941. szept. 3. A Slovenské Noviny főszerkesztőjétől, Podhradskytól meg akarnak válni, és az új lapot Vájlok Sándorra akarják bízni, aki egy ideje már politikai szerkesztőként dolgozott a Slovenské Noviny nál. Az új lap egy-két hónapig a Slo-

kedtek, időközben tárgyalanná vált, mert Kalčok meghalt, és pártja teljesen felbomlott.¹⁸³

A szakadár törekvéseknek azonban útjában állt Kelemen, akit a miniszterelnökség már-már katonának vonultatott volna be, hogy eltávolítsa az útból. De gátolta a szakadár tevékenységet a szlovák közhangulat is, amely a magyar kormánnyal és hatóságokkal szemben a „jednotárok” mögé sorakozott fel. Thuróczy főispán egy önkéntes egyetemi női munkatábort irányított a „legrosszabb” helységbe, a szakadár párt székhelyéül szánt Nagysurányba. A nagysurányi szlovákok azonban kifütyülték „ezeket az angyali türelmű kedves tereméseket”, akik „szeretettel” próbálták az ellenállást leszerelni. Kudarcuk láttán a legszívesebben keményebb eszközökhöz nyúlt volna Thuróczy főispán: „Ha más okok nem gátolnák, bizony Isten azt mondanám: három huszárszázadot a nyakukra alföldi legényekkel 1–2 évre.”¹⁸⁴

A Bőhm-féle párt megalakulása most már halaszthatatlanná tette a magyar kormány számára, hogy a Dvorčák által tervezett és előkészített, a „szlovják” mozgalomra építendő keleti szlovák kigazdapártot is megteremtse. Bárdossy miniszterelnök 1941. szeptember 19-én hagyta véglegesen jóvá a pártalapítást, amely október 1-én Kassán meg is történt. A Naša Gazdovska Strana (A mi gazdapártunk) elnöke Sobota esperes-plébános lett, a pártvezér szerepét pedig Dvorčák játszotta.¹⁸⁵

Bőhm azonban, háta mögött a szlovák kormánnyal, ment tovább a maga útján. Budapestre tette át székhelyét, s népcsoportvezetőként „gerálva magát”, országosan kezdte szervezni a szlovákokat: Békéscsabán éppúgy, mint a szilágyi és bácskai szórványokban. A magyar kormány igyekezett viszont a Bőhm-pártot az átcsatolt „felvidéki” területre s ott is elsősorban Érsekújvár környékére korlátozni,¹⁸⁶ s ezen szándékát helyenként rendőri, illetve csendőri beavatkozással sem vonakodott keresztülvinni.¹⁸⁷

Közben Bőhm elkészítette és benyújtotta a miniszterelnökségen pártjának szervezeti szabályzatát. Ez kereken kimondja, hogy a Szlovák Nemzeti Egység Pártja a magyarországi szlovák népcsoport politikai akaratának egyedüli képviselője,

venské Novinyval paralel jelennék meg, hogy ne lássék a szlovákok szemében teljesen kompromittálódott Slovenské Noviny utódjának, s csak azután szüntetnék meg a régi lapot. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁸³ OL ME Nemzetiségi o. 92. cs. E 17063/1941.

¹⁸⁴ Thuróczy Károly főispán levele Pataky Tibor államtitkárhoz. Érsekújvár, 1941. szept. 20. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁸⁵ OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941.

¹⁸⁶ Feljegyzés. Budapest, 1941. szept. 23. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16360/1941.

¹⁸⁷ Bőhm Békéscsabán Andrej Kerepeckyt bízta meg pártja titkárságának kiépítésével, a rendőrség azonban 1941. okt. 10-én megtiltotta ennek működését. A Kassa melletti Abaújnásdon a csendőrség elkobozta Bőhm pártjának iratait és belépési nyilatkozat űrlapjait. Bőhm tiltakozó levele a miniszterelnökhöz. Budapest, 1941. okt. 17. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941. A „Délvidéken”, Petrőcön a Bőhm-párt szervezőjét a csendőrök iszonyatosan összeverték. Deák Leó Bács-Bodrog megyei főispán levele Szentmiklósy Andor követési tanácsoshoz. Zombor, 1941. nov. 10. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16 300/1941.

melyen keresztül a Magyarországon élő szlovákság az államhatalom gyakorlásában részt vesz. A szlovák nemzetiséghez tartozókat tehát, mint kollektivitást tekinti, amely kollektivitás – a népcsoport – külön olyan jogok alanya a hozzátartozó tagokkal szemben, amelyekkel csak a szuverenitást gyakorló államhatalom rendelkezik különben.¹⁸⁸ A magyar kormány ezért mindent elkövetett, hogy ennek a szervezeti szabályzatnak, amelyet a magyar alkotmányba ütközőnek minősített, terjesztését és a pártszervezésben való gyakorlati alkalmazását akadályozza.¹⁸⁹

A magyar kormány erőfeszítései azonban, hogy a magyarországi szlovákságot politikailag megossza és ezzel megakadályozza, hogy Magyarországon létrejöjjön egy egységes szlovák párt, teljesen kudarcot vallottak. A magyar kormány a maga elmagyarosításra törő és a gyakorlati kivitelben rendkívül erőszakos, brutális politikája folytán élesen szembeállította magát az átcsatolt terület szlovákságával. A magyar kormány mögött egyáltalán nem álltak szlovák tömegek; a magyar kormány mindössze egy-két, Kalcók-féle gyászvitézre, vagy Dvorčák-féle régi ügynökére támaszkodhatott. A magyar kormány által felülről létrehozott különféle szlovák pártok haszontalan üres keretek voltak és maradtak.

A szlovák kormány teljesen tudatában volt ennek a valóságos helyzetnek. Tudta, hogy a magyar kormány által kezdeményezett különböző szlovák pártok a valóságban mint erőtényezők nem léteznek; tudta viszont, hogy ők a Bóhm-párttal – legalábbis az átcsatolt területen – ténylegesen elérték a szlovák egységet. A magyar kormánynak a népcsoporton elven alapuló kisebbségi szervezkedéssel szembeni tiltakozása ellenére ez most már a magyarországi szlovákok viszonylatában is a legjobb úton volt a bár korlátozott, akadályozott, de mégis gyakorlati érvényesülés felé. Megvalósult a kölcsönösség, a szlovák kormány által szívósan, következetesen kiharcolt „reciprocitás”.¹⁹⁰ 1941 végén a szlovák kormány már nem tagadta meg a Szlovákiai Magyar Párttól a hivatalos elismerést, a „regisztrálást”,¹⁹¹ – s a kölcsönösség valóságos szimbólumaként Magyarországon engedélyezték az eddig mindig elutasított szlovák bank (Slovenská Hospodárska Banka) felállítását, Szlovákiában pedig a Pozsonyi Első Takarékpénztárt nyilvánították a szlovákiai

¹⁸⁸ Pataky Tibor államtitkár referátuma Bárdossy miniszterelnökhöz. 1941. okt. 13. és tárgyalása Keresztes-Fischer belügyminiszterrel. 1941. okt. 16. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G. 16300/1941.

¹⁸⁹ A miniszterelnökség 1941. okt. 29-én felkéri a belügyminisztert, hogy „atrocitások nélkül, de az emberek impresszionálására alkalmas módon” hajtson végre vizsgálatot a tekintetben, hogyan történik a gyakorlatban a Bóhm-párt szervezkedése. Thuróczy főispán 1941. nov. 25-i jelentésében beszámol arról, hogy a fősolgabírák „bizalmas figyelmeztető beszélgetéseket” folytattak a Bóhm-párt helyi vezetőivel a szlovák községekben. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G. 16300/1941.

¹⁹⁰ „Évek óta húzzák a Szlovákiai Magyar Párt regisztrálását, bevallottan abból a célból, hogy bennünket e téren engedékenységre szorítsanak.” Feljegyzés Bárdossy miniszterelnökhöz a magyarországi szlovák politikai mozgalmakról. Budapest, 1941. szept. 27. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G. 16300/1941.

¹⁹¹ Nemzetiségi összesítő. 1941. szept. 12. OL ME Nemzetiségi o. 88. cs. B. 15102/1941.

magyarság hivatalos pénzügyintézetévé. Ott maga Esterházy, itt pedig Kelemen, a Slovenská Jednota főszerkesztője, ült be a bank igazgatói székébe.¹⁹²

Az „önálló” Szlovákia fenntartásáért és a Magyarországhoz átcsatolt terület visszaszerzéséért küzdő egyik fél, valamint az átcsatolt terület megtartásáért, de azon túl Szlovákia megszerzéséért is küzdő másik fél most már kölcsönösen és erősen „fogta egymást”. Az így kialakult helyzet a német birodalom érdekeinek rendkívül megfelelt – a maga részéről segítette is a dolgok ekként való alakulását –, a bécsi döntés által egymással ellenségesen szembefordított feleket most egymással megfékezte, és szlovák–magyar viszonylatban egy olyan – számukra kölcsönösen kényszerű – fegyvernagyvást, a kölcsönös revíziós igények elnapolását érte el, amely a német birodalom számára lehetővé tette mind Szlovákia, mind Magyarország erőforrásainak zavartalan kiaknázását egy olyan időszakban, amikor a Szovjetunió ellen kezdett háború ezt különösen is érdekében állóvá tette.

Az ekkori magyar–szlovák viszonyt, és ennek a náci Németország politikai céljaihoz való viszonyát a régi magyar mese példázza: „Róka fogta csuka, csuka fogta róka, varga fogta mind a kettőt.”

¹⁹² Vö. a Slovenská Jednota 1941. szept. 10-i e tárgyú közleményével; valamint a csendőrnemzetiségpolitika osztályparancsnokság jelentésével. Budapest, 1941. nov. 8. OL ME Nemzetiségi o. 94. cs. G 16300/1941. A magyarországi szlovák bank felállítására vonatkozó korábbi elutasító álláspontra lásd: uo. 84. cs. P 18513/1940.